

**SANAL KAMUSAL ALANDA SINIF VE KİMLİKLERİN SUNUM
PRATİKLERİ: TWITTER, INSTAGRAM VE FACEBOOK ÖRNEĞİNDE BİR
ALAN ARAŞTIRMASI**

Dursun Can ŞİMŞEK

DOKTORA TEZİ

**Basın ve Yayın Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temmuz 2023**

ÖZET

SANAL KAMUSAL ALANDA SINIF VE KİMLİKLERİN SUNUM PRATİKLERİ: TWITTER, INSTAGRAM VE FACEBOOK ÖRNEĞİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Dursun Can ŞİMŞEK

Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2023

Danışman: Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN

Toplumsal yaşamı doğrudan ilgilendiren kavramlar olarak kamusal alan, kamusallık, sınıf ve kimlik üzerine yapılan bu araştırma, kamusallığın sanallaştığı post-kapitalist toplumlarda yaşam seyri olarak toplumsal yaşama ve üretime katılan en yeni kuşak olarak Z kuşağı özelinde benlik sunumunun nasıl bir noktada konumlandığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Gerçek ve sanal kamusal alanlar arasında kalan kamusallık eyleminin aldığı bu yeni biçim Z kuşağı mensubu bireyler üzerinden okunmuştur. Aynı zamanda sosyal medya mecralarında gerçekleşen iletişimin yapısı, bu mecraların ekonomi-politiği, kimlik mekanları olarak nasıl bir sanal var oluş imkânı sağladığı, Z kuşağının bireyselliği gibi konular irdelenmiştir. Bu amaçla araştırma, teorik örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 20 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda çalışmanın kuramsal temellerini oluşturan kavramlara dair sorunsallaştırmalar elde edilen veriler ışığında çözümlenmiş; Z kuşağının gündelik yaşam pratikleri, bu pratikler içinde sosyal medya mecralarının nasıl bir yere karşılık geldiği, kuşak üyelerinin sınıfsal konumlarını nasıl değerlendirdiği, kuşağı bir sosyal kimlik olarak algılayıp algılamadığı, kamusal alana bakışları ve kamusallık eylemini hangi dinamiklere dayanarak gerçekleştirdikleri, sınıf ve kimlik arasında keskin bir ayırım yapıp yapılamayacağı gibi sorunlar ele alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda “kuşak içi yabancılaşma” ve “siber-entropi” kavramları literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Z kuşağı, Kimlik, Kamusal alan, Benlik sunumu, Sosyal medya

SUMMARY
**THE PRESENTATION PRACTICES OF CLASS AND IDENTITIES IN VIRTUAL
PUBLIC SPACE: A FIELD STUDY ON TWITTER, INSTAGRAM AND
FACEBOOK**

Dursun Can ŞİMŞEK

Department of Press and Publication

Anadolu University, Institute of Social Sciences, July 2023

Advisor: Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN

This research on public sphere, publicity, class and identity as concepts directly related to social life aims to determine how self-presentation is positioned in the case of Generation Z as the newest generation participating in social life and production as a life course in post-capitalist societies where publicness is virtualized. This new form taken by the act of publicity between real and virtual public spaces has been read through the individuals belonging to Generation Z. At the same time, issues such as the structure of communication on social media channels, the political economy of these channels, how they provide a virtual existence as identity spaces, and the individuality of Generation Z were examined. For this purpose, the research was conducted with semi-structured interviews with 20 participants determined by the theoretical sampling method. As a result of the research, the problematizations regarding the concepts that constitute the theoretical foundations of the study were analyzed in the light of the data obtained; problems such as the daily life practices of Generation Z, how social media channels correspond to a place in these practices, how the members of the generation evaluate their class position, whether they perceive the generation as a social identity, their view of the public sphere and the dynamics on the basis of which they perform the act of publicity, and whether a sharp distinction can be made between class and identity. As a result of the analysis of the data obtained, the concepts of "intra-generational alienation" and "cyber-entropy" were introduced to the literature.

Keywords: Generation z, Identity, Public sphere, Self-presentation, Social media

TEŞEKKÜR

Akademik hayatımın her aşamasında yanımda olan, inançlarını, desteklerini ve sevgilerini eksik etmeyen kıymetli annem İlknur Şimşek ve babam Ahmet Şimşek'e sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Bana kattıkları evrensel insani değerler, bilimin ne denli kıymetli bir olgu olduğu gerçeği ve sarsılmaz okuma alışkanlığı için ömrümün sonuna dek onlara minnettar kalacağım.

Bana sınırsız bir akademik özgürlük alanı tanıyan, rehberlik eden ve hep yanımda olan değerli danışmanım Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN'a en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Bülend Aydın ERTEKİN ve Prof. Dr. Murat ATAİZİ'ine çalışmama yaptıkları kıymetli katkılarından ve ilgilerinden dolayı teşekkür ederim. Çalışmaya yaptıkları kıymetli katkıları ve ilgileri için sayın Prof. Dr. Banu TERKAN ve Doç. Dr. Şebnem ÖZDEMİR'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Doktora sürecinin başından sonuna dek dostluğunu, desteğini ve ilgisini esirgemeyen kıymetli dönem arkadaşım, dostum Ferhat Ali GÖÇER'e, geç tanışmış olmamıza rağmen uzun akademik sohbetlerde farklı pencerelerden bakmama, kendimi zorlamama ve daha fazla soru sormama vesile olan değerli dostum Servet YILDIRIM'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmaya gösterdikleri samimi ilgi ve destekleri için her biri özel ve parlak gençler olan tüm katılımcılara en içten teşekkür ve sevgilerimi sunuyorum. Eminim her biri daha yaşanılabilir bir dünya inşa etmemiz için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır.

13/07/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Dursun Can ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	ii
TEŞEKKÜR	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAMUSAL ALANIN SINIRLARI	4
1.1. Kamusal Alan Tartışmaları	4
1.1.1. Jürgen Habermas ve Burjuva Kamusalıği	4
1.1.2. Negt ve Kluge'ın Proleter Kamusal Alan kavramı	10
1.1.3. Nancy Fraser ve Madun Kamular	15
1.1.4. Hannah Arendt'in kamusal alan anlayışı	20
1.1.5. Richardt Sennett ve Kamusal İnsanın Çöküşü	23
1.2. Kamusal Alan ve Sosyal Medya İlişkisi	27
1.2.1. Sosyal medya mecralarının yapısı	27
1.2.2. Sosyal medyanın kamusallaşması veya kamusal alanın sanallaşması	36
1.2.3. Sanal kamusal alanda benliğin sunumu	44
1.2.3.4. Entropi kavramı ve sanal kamusal mekanlar	52
2. BÖLÜM: TOPLUMSAL SINIFLAR	54
2. 1. Sınıfı Tanımlamak	54
2. 1. 1. Emek- sermaye çelişkisi ve sınıflar	54
2. 1. 2. Orta sınıflaşma mı, proleterleşme mi?	64
2. 2. 21. Yüzyılda Kapitalizm	68
2. 2. 1. Neoliberalizm ve sermayenin küreselleşmesi	72
2. 2. 2. Emeğin esnekleşmesi ve proleterleşme	74
2. 2. 3. İmparatorluk ve Çokluk kavramlarıyla proleterleşmeyi okumak	76
3. BÖLÜM: SINIF, KİMLİK VE KUŞAK	83
3.1. Kuşak Kavramı Üzerine	83
3.1.1. Kuşak kavramının kuramsal temelleri	83
3.1.2. Z kuşağı	92
3.2. Bir Sosyal Kimlik Olarak Kuşak ve Sınıf	95
3.3. Sanal Kamusal Alanda Kuşaklar	101

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA VE UYGULAMA	105
4.1. Araştırma Örüntüsü	105
4.1.1. Araştırmanın konusu.....	105
4.1.2. Araştırmanın problemi.....	106
4.1.3. Araştırmanın amacı ve önemi	107
4.1.4. Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları	108
4.1.5. Araştırmanın yöntemi	109
4.1.6. Evren ve örneklem	110
4.1.7. Veri toplama tekniği	111
4.1.8. Literatür taraması	113
4.2. Bulgular ve Yorum	115
4.2.1. Veri analizi yöntemi	115
4.2.2. Kategorilerin incelenmesi.....	115
4.2.2.1 Kuşak	116
4.2.3.1.1. Katılımcıların Z kuşağı tanımlaması hakkındaki görüşleri.....	117
4.2.3.1.2. Katılımcıların toplumsal konumlarına dair görüşleri.....	120
4.2.3.1.3. Katılımcıların Z kuşağının özelliklerine dair düşünceleri.....	122
4.2.3.1.4. Katılımcıların kendi kuşaklarına dair genel görüşleri	126
4.2.3.1.4. Katılımcıların kuşağa yöneltilen olumsuz eleştirilere ilişkin görüşleri.....	130
4.2.3.2. Sosyal medya	133
4.2.3.2.1. Katılımcıların hesaplarının gerçekliği hakkındaki görüşleri.....	134
4.2.3.2.2. Katılımcıların çevrimiçi olmakla ilgili görüşleri	137
4.2.3.2.2. Katılımcıların sosyal mecralarda anonimliğe dair görüşleri	140
4.2.3.2.2. Katılımcıların sosyal medya kullanım pratiklerine dair görüşleri	141
4.2.3.2.3. Katılımcıların içerik ve profil oluştururken dikkat ettiği hususlar	144
4.2.3.3. Kamusal alan	147
4.2.3.3.1. Katılımcıların kamusal alan/ kamusal kavramlarına dair görüşleri	148
4.2.3.3.2. Katılımcıların sosyal medyanın kamusal alan işlevine yaklaşımları	149
4.2.3.3.2. Katılımcıların gerçek/ sanal iletişimin etkileşimi hakkındaki görüşleri.....	152
4.2.3.4. Sınıf.....	156
4.2.3.4.1. Katılımcıların iş deneyimleri.....	156
4.2.3.4.2. Katılımcıların sınıfsal konumlarına dair görüşleri	160
SONUÇ.....	162
ÖNERİLER	172
KAYNAKÇA.....	174
EKLER	186
ÖZGEÇMİŞ	188

GİRİŞ

Kapitalizm sonrası toplumda üretim pratiklerinden, gündelik yaşam pratiklerine, kent olgusundan, üretime ve tüketime varıncaya dek kültürü oluşturan, toplumların yaşamının temel dinamiklerinin tümüyle değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Post-kapital çağda her türlü olgu akışkan hale gelmiş, hakikat yeniden üretilebilir ve inşa edilebilir bir hale gelmiştir. Performatif bir toplumun idealize edilişi insanların kesintisiz bir çalışma rutinine girmesine, mesai kavramının hayatın her alanına sirayet etmesine sebebiyet vermiştir.

Dönüşen üretim pratikleri beraberinde birçok olguyu değiştirmiştir. Bunların başında sınıf, kimlik ve kamusal alan kavramları gelmektedir. Bireyi çağırarak sömürüyü kesintisiz bir sistematikte sürekli hale getiren sistem aynı zamanda bu çelişkileri de görünmez kılmayı başarmıştır.

“Bir saniyelik dalgınlığın, telef edilemez bir mağlubiyetle ve kesin bir dışlanmayla sonuçlandığı sandalye kapmaca oyunu gibidir. Büyük beklentiler ve tatlı hayaller yerine, ‘ilerleme’ akla; ‘arkada bırakılma’, hızla ilerleyen bir taşıttan düşme veya treni kaçırma korkusuyla uykusuz kaldığımız geceleri getirmektedir” (Bauman, 2020, s.92).

Bauman’ın ortaya koyduğu geç kalma ve kapitalizm tarafından ele geçirilen uyku betimlemeleri, günümüz bireyinin haletiruhiyesini ortaya koymaktadır. Keskin bir biçimde belirginleştirilmeye çalışılan birey hakkında yapılan tüm çıkarımlar ve resmetme çabaları temelde toplum hakkında birçok şey söylemektedir. Olguların parçalanıp üretim bandından geçirilerek küresel ölçekte bireylere satılması yani kültürün metalaştırılmak suretiyle bozuma uğratılması, tarihin öldüğünü, büyük anlatıların sona erdiğini iddia eden sistem için benzeri görülmemiş bir devamlılık iticisi haline gelmiştir.

Hızın ve bununla bağlantılı olarak tüketimin siber uzayda sonsuzlaştırılması, Bauman’a göre (2020, s.31) “bir görev olarak bireysellik, kişisel bir keşfin kılığına girmiş toplumsal dönüşümün nihai ürünüdür” durumu, bireyselliğin idealize edilmesi ve buna rağmen asla ulaşılamayacak bir yapıyla dolaşıma sokulması günümüzün en derin çıkmazların birini var etmektedir.

Reel kamusal alanların, sosyal medya mecraları aracılığıyla sanallaştırılması ve küresel ölçekte hiçbir şekilde kesintiye uğrayamayan bir enformasyon pazarı içinde var olan yeni sanal kamusal mekanlar, bireyin ruhuna uygun, birey tarafından domine edilen hız mabetleri olarak kendilerini var etmişlerdir. WEB teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte sınırsız

imkanlara ve alana sahip olan bu mekanların tüketim pratiklerinin hızı, temel teşkil eden yapılarının da nasıl işlediğini belirsiz bir hale getirmektedir.

Sosyal medya mecralarının kamusal alanlar haline gelişiyle birlikte yeni pratikler ve dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Hem alanların hem bu alanlardaki kamusalılık ediminin şekil değiştirmesi gözlemlenmesi ve anlamlandırılması gereken birçok noktayı da var etmiştir. Teknolojiyle yaşayan ve onunla doğan kuşakların yapıp etmeleri birbirinden farklılık arz etmeye başlamış, yeni jargonlar, davranışlar ve mikro kültürler de kuşakların belirginleşmesiyle birlikte gündelik hayata dahil olmuşlardır.

Küresel sermayenin sınır tanımaz genişlemesi bireylerin sürekli üretime dahil edilmesi ve gün geçtikçe güvencesiz hale getirilmeleri üzerine temellendirilmiştir. Bir dışarısının olmayışı ve işin somut yapısını kaybetmesi, küresel yedek işçi ordularının iş ağlarında sürekli yerinden edilen başkalarının yerine daha ucuz bir iş gücü arz etmesi, yaşamı derin bir paradoksa sürüklemektedir. Alvin Toffler'ın (2008) kendin yap (do it yourself) çılgınlığı üzerine serimlediği yeni insan tipolojisi teknolojinin gelişimiyle beraber bambaşka bir boyuta evrilmiştir. Üretimin ve tüketicinin sınırlarının tespit edilemez bir hale gelmesi, sanal ortamlarda yeni bir ÜreTüketici insan profilini var etmiştir.

Onlarca mecrada çevrimiçi olan milyarlarca insanın varlığı arasında, bu mecraların içine doğan yani sanal kamusal alanların yerlileri olarak adlandırabileceğimiz kuşakların içinde günümüzde yaşam seyri bakımından, toplumsal yaşama dahil olan, ilk yetişkinliklerinin başında bulunan ve üretime katılması bakımından Z kuşağı başat bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Z kuşağı dijital yerlilerdir, Prensky'e göre (2001b, s.3), başka hiçbir nesil, teknolojinin bu kadar genç yaşta bu kadar kolay erişilebilir olduğu bir çağda yaşamamıştır. Tabletler, akıllı telefonlar, sosyal medya gibi multimedya alanındaki teknolojik ilerlemeler sayesinde Z kuşağının bahsi geçen sürekli çevrimiçi kalma alışkanlıkları şekillenmiştir. Teknolojik gelişmeler kişisel bilgisayarlarda ve mobil cihazlardaki çoklu görev özelliğini sağlamış bu da kuşağın bireylerine, birden fazla işi aynı anda yapmak, uygulamaları paralel olarak yönetmek ve kullanmak gibi alışkanlıklar edindirmiştir.

Dolayısıyla Z kuşağının sanal kamusal alanların yerlileri olarak, bu mekanlarda nasıl var oldukları, benliklerini nasıl sundukları, yine geçişken bir biçimde karşılıklı olarak mekânı nasıl etkiledikleri/dönüştürdükleri ve mekânın onları nasıl etkileyip/dönüştürdüğü belirsizliğini halen korumaktadır.

Post-kapitalist toplumun inşasının temelinde post-modernitenin yatıyor oluşu, toplumsal olguların da kökten bir değişime uğradığı anlamına gelmektedir. Sınıfsal çelişkilerin

görünmez hale gelmesi, toplumsal kimlik hareketlerinin ve beraberinde bireyselliğin artışıyla beraber küresel sorunlara dair değerlendirmelerin ve saptamaların varlığını güçleştirmiştir.

Tüketim ve hızın toplumsal yaşamın temel olguları haline getirilmesi, sabit kalan her şeyin sermayenin kestirilemez bir hızda küresel ölçekteki sürekli dolaşımı karşısında eskidiği bir dönemde yavaş yaşam ve sonsuzluk hissi ortadan kalkmıştır fakat toplumsallığı anlamlandırmak için teoride de pratikte de olguların sabitlenmesi, bilimsel olarak değişim potansiyelini içinde barındırmakla beraber gerekli zemini arz edecek derecede statikliğe sahip olguların varlığına olan ihtiyaç halen gerekliliğini sürdürmektedir.

Belirtilen olguların temelinde bu çalışma, Z kuşağı bireylerinin sanal kamusal mekanlarda sergiledikleri benlik sunumu pratiklerini, sanal ve reel kamusal alanların nasıl bir etkileşim içinde olduklarını, benlik sunumunun önemli parçalarından olan sınıf ve kimliklerin nasıl konumlandıklarını, kuşak üyelerinin sosyal medya mecralarını kullanırken sergiledikleri yaklaşım ve alışkanlıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen tüm bu veriler sınırları çizilmiş olan ilişkisellik içerisinde anlamlı bir bütün sunmaktadır.

1. BÖLÜM: KAMUSAL ALANIN SINIRLARI

1.1. Kamusal Alan Tartışmaları

1.1.1. Jürgen Habermas ve Burjuva Kamusalılığı

On yedi ve on sekizinci yüzyılla birlikte değişen toplumsal, siyasal, düşünsel, teknolojik gelişmeler ve yeni yaşam yerleri olarak kurulan kentler yoluyla batı toplumlarında farklı toplumsal sınıfların oluşmasının da temelleri atılmaya başlandı. Bu toplumsal formasyonun değişimi, geçmiş biçimlerinden farklı bir çehreyle oluşturan yeni bir kamusal alan nosyonun da doğumunu haber verdi. Bu durumu Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (2015) isimli eserinde “burjuva kamusal alanı” olarak tanımlamaktadır.

Kamusal alan nosyonu, kamu ve özel yaşamdan (mahrem alan) farklı ancak, bu iki ayrımın ortasında bulunan bir alandır. “Kamusal” ile “özel”, “kamu” gibi keskin ayrımlar her ne kadar farklı bir şekilde kendisini oluştursa da bu ayrımların ortak temasını birey ve toplum arasındaki sınıflar, yapılar ve iletişim araçları oluşturmaktadır. Antik Yunan’da kamusal hayat, bios politikos, pazar meydanında, agora’da ortaya çıkar. Kamu ise daha çok devlet ve kurumlarını aklı getiren bir tanımdır yasama yapma, savaş kararı verme gibi süreçleri belirler. Örneğin, devlet erki denildiğinde kastedilen meşru ve otoriter bir güç olarak kamu gücü düşünülür. Özel alan, Antik Yunan’da ev içi ekonomiye bağlı, dolaşım halindeki bir servete ya da emek gücüne sahip olmak anlayışına karşılık gelir. Yoksunluk, yoksulluk ve mülksüz olmak özgür yurttaş olabilmenin engelidir. Bu durumdan kaynaklı olarak özel alanın karşısında kurulan bir var olma ve özgürlük alanı olan kamuda eşitler arasında bir ilişki kurulması için belli bir güce sahip olabilmeyi zorunlu kılar (Habermas, 2015, s.57- 61).

Burjuva kamusal alanı ilk olarak edebiyat alanında ortaya çıktı ve daha sonrasında fikir basını olarak bilinen yayınlar aracılığıyla doğrudan siyasi meseleler ile ilgili bir kamusal alana dönüştü. On yedi ve on sekizinci yüzyılda Londra ve Paris gibi büyük başkentlerde bulunan kahvehaneler (cafehouses) ve salonlar entelektüel konuların, siyasi meselelerin ve özel ilgilerin tartışma ve müzakere merkezleri haline geldi. Bu mekânlar burjuva olarak nitelenen özel ve seçkin bir sınıfın tekelinde, basının ve gazeteciliğin gelişimiyle paralel gelişen bir süreç olarak o dönemin politik süreçlerine müdahil ve dahası müdahale eder hale geldi. İlk aşamada burjuva kamusal mekânlarına her bireyin katılabileceği varsayılsa da eğitim ve mülkiyet sahibi olmak bu mekânlara girişin ve varlığını sunmanın önemli bir özelliği olarak öne çıkmaktadır (Thompson, 2013, s.135-136; Habermas, 2015, s.65).

Burjuva kamusal alanı, genel denilebilecek birtakım demokratik ve insan hakları gibi meseleler üzerine açık kamusal tartışma ilkesini yadsıyan Orta çağ sisteminin içinden çıkıp

gelişen bir nosyondur. Her ne kadar Antik Yunan’da kamusal bir alan nosyonu var olmuşsa bile, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Batı toplumlarında bu nosyon, önemli bir kimlik ve biçim kazanmıştır. Jürgen Habermans, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* eserinde (2015), özel alan ve kamusal alan ayrımının Antik Yunan toplumuna dayandığını vurgular. Ancak, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Avrupa’sında, ortaya çıkıp hızla gelişen kapitalist üretim ilişkileri ve burjuva yönetimlerin (ulus-devletler) oluşmasıyla birlikte farklı bir yapıya dönüştüğünü ifade eder.

Jacobson’a göre medya ve iletişim araştırmaları literatüründe kamusal alan teorisine yapılan atıfların çoğu Habermas’ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü adlı erken dönem eserine odaklanmaktadır. Yazar bu durumu anlaşılabilir olarak niteler. Bu noktada sunulan analiz, haber medyasının özel mülkiyetinin tam anlamıyla işleyen bir dördüncü kuvveti garanti ettiği yönündeki görüşü önemli bir gözden geçirmeyle düzeltildiği için kritiktir. Jacobson, Habermas’ın analizinin bu alanın on sekizinci yüzyılın sonlarındaki yükselişinin izini sürdüğünü ve sunduğu düzeltmenin kapitalist kitle toplumunun yükselişini nedeniyle bu alanın nihai dönüşümünün ve yozlaşmasının analizinde yattığını vurgulamaktadır (2017, s.70).

Habermas toplumsal alanları tanımlarken ilk yaratıcı gücün öznellik olduğunu vurgulamaktadır. Devletle toplum arasındaki gerilim alanının siyasal işlevler üstlenmesinden önce bir kamusal alan yaratan ve bireyselliği/özelliği açısından siyasetten bağımsız olarak vurgulanan bu alan edebi nitelikleriyle ön planı çıkmaktadır. Bu alanın önemiyle bireyin kendini anlamlandırması ve sahici deneyimleri hakkında kendini aydınlatma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu sürece sahip olmalarını, edebi kamusal alanın kamusal akıl yürütme reflekslerinin kendiliğinden olmadığına ve prens sarayının temsili kamusuyla belirli bir süreklilik arz ettiği öne çıkarılmıştır (Habermas, 2017, s.96-97).

Endüstri devriminin başladığı topraklar İngiltere’dir, Faulkner’in vurguladığı ‘imparatorluk’ inşası aslında kapitalizmdeki egemen pozisyona atıfta bulunur. Bu egemenlik kapitalizme entegre olmaya çalışan ülkelerde, kapitalist sınıfların endüstrilerinin, henüz gelişmeden yok olmaması için devlet desteğine ihtiyaç duymalarını beraberinde getirmiştir (Harman, 2017, s.259). Sanayi Devrimi’nin üretim pratik ve araçlarını tamamıyla dönüştürmesi sırasında, bağımsız çalışan küçük burjuvazi yaşayamayacak ölçüde fakirleşme tehlikesi altındaydı. İşçi sınıfı ise makinelerin üretimin hız ve verimini aşırı derecede artırmasıyla beraber birdenbire işsiz kalma tehlikesindeydi. Kırsal alanlarda temel ihtiyaçlarını topraktan karşılayan köylüler, Sanayi Devrimi’nin getirdiği şehirleşme ile sabit yeteneklere sahip olamaması ve beklenmedik yoksullaşma karşısında çaresiz durumdaydı. Eric J. Hobsbawn proletaryanın durumunu şu şekilde açıklıyordu;

“Kendilerini burjuva toplumunun içinde bulan ve geleneksel toplumun hâlâ ele geçirilmemiş olan sığınaklarında artık yeterince korunamayan bu yoksulların önünde, seçebilecekleri üç yol vardı. Burjuva olmaya çabalayabilirlerdi; yerin dibine batırılmalarına boyun eğebilirlerdi ya da ayaklanabilirlerdi” (1989, s.370).

Feodal düzende sömürülen sınıflar, hem soyluların topraktan azil ve askeri korumalarını kaldırmaları tehditleriyle hem de tam tersi güç uygulayarak hak taleplerinin önüne geçmiştir. Zenginlik algısı ve üretim biçimleri toprağa bağlı olduğu sürece Ancien Régime, soyluluk ayrıcalıklarını rahatlıkla sürdürmüştür. “Erken Orta Çağ döneminde zenginliğin toprakta olduğu düşünülürdü, 1500’lerden itibaren, altın ve gümüş üzerine odaklanan ‘merkantilist’ nosyonlar giderek popülerite kazandı” (Harman, 2017, s.257).

Değişen zenginlik algısı, yani soyluluğun imkanlarından faydalanmak ve kitle emeğinin sömürsünü muhafaza etmek durumu doğrudan üretim biçimlerine bağlıydı. Üretim pratikleri değişime uğradıkça toplumların çehresi değişiyor fakat:

“Soyluluğun kayda değer hiçbir kesimi ayrıcalıklarından herhangi bir şekilde vazgeçmek eğiliminde değildi. Aslında, lüks tüketim hayatını sürdürmenin maliyeti yükseldikçe, soylular, feodal vergilerin toplanmasında daha sert davranarak, köylülere ait ortak arazilerin bir kısmına el koyarak ve devletteki, ordudaki ve kilisedeki çok kazançlı pozisyonları tekelleri altına alarak, bu ayrıcalıklarını arttırma işine koyuldular” (Harman, 2017, s. 282).

Sömürü sadece monarşi ve kilisenin halkların emeğini gasp etmesi değil, değişen üretim şartlarının getirdiği yenilikler daha doğru bir ifade ile üretimin kararsızlaşmasıdır. Bu durumda da yeni yeni kendine yer bulmaya çalışan sınıfların gelir düzeyi ve yaşam standartlarını etkilemekteydi.

Feodaliteye, aristokrasiye karşı başlamış ve kendi içerisinde başarıyla sonuçlanmış burjuva devrimi, kendi devlet anlayışını ve kamusal alanı inşa etmiştir. Jurgen Habermas’ın burjuva kamusal alanını tanımlamak için oluşturduğu tarihsel çerçeve Antik Yunan’a dek dayanır. Habermas feodallikten kurtulan, yani temsili kamusal alanı yeniden yaratma gücüne sahip olan burjuvaziye şöyle tanımlar:

“Burjuva toplumunda kamu, kendisini ilkin kamusal topluluk olarak bir araya gelmiş özel şahıslar suretinde ortaya koyar. Özel şahıslar, hükümetin düzenlemelerine tabi olan kamuoyunu, kamusal erke karşı vakit geçirmeksizin sahiplenerek; bu erkle, esasen özelleşmiş olan ama kamusal bakımdan da önem taşıyan mal dolaşımı ve toplumsal emekle ilgili genel kurallar konusunda hesaplaşmaya koyulurlar” (Habermas, 2017: s.93).

Bahsedilen bu hesaplaşma burjuvazinin zaferi ile sonuçlanmıştır. Temelini bireylerin oluşturduğu görece küçük¹topluluklar tarafından ele geçirilen kamusallığın, Habermas'ın vurguladığı üzere kamusal akıl yürütme bilincinin çekirdek ailenin mahremiyet alanının kamuyla bağlantılı öznelliğinden doğan, özel tecrübenin yönlendirmesi durumu ortaya çıkan kamusal alan düzeniyle çelişmektedir². Habermas ekonomik çıkarları kamusallığın dışına itmesi, bu çıkarları kişisel çıkarlar olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır, oysa sermaye kamusalıktan ayrı düşünülemeyecek bir olgudur. Fakat, burjuvazi geleneği bağlamında ekonomik çıkarların daha açık bir ifade ile sömürünün kamusal alandan özel alana itilmiş olması kendi içinde tutarlı bir görüştür (Habermas, 2017: s.95).

Habermas, yeniden feodalleşmeye vurgu yaparken iletişim ağının ticarileşmesiyle, yatırılan sermayenin büyümesiyle ve yayın kuruluşlarının örgütlenme derecesinin artmasıyla birlikte iletişim yollarının yönlendirme düzeyinin de arttığını belirtir ve şöyle devam eder;

“...kamusal iletişime erişme fırsatları gittikçe daha fazla ayıklama baskısına tabi hale geldi. Böylece medya iktidarı, yönlendirmeci bir şekilde kullanıldığında aleniyet ilkesinin masumiyetini yokeden yeni bir nüfuz kategorisi olarak ortaya çıktı. Kitle iletişim araçlarınca hem önceden yapılandırılan hem de egemen olunan kamusalılık, sadece nüfuz elde etmek üzere değil, insanların davranışlarını da etkileyen iletişim akışlarına stratejik eğilimlerini olabildiğince gizleyerek hakim olmak üzere, konuları ve katılım imkanları için boğuşan, iktidarla donanmış bir arena haline geldi” (Habermas, 2017, s.32).

Habermas toplumsal alanları tanımlarken ilk yaratıcı gücün öznellik olduğunu vurgulamaktadır. Devletle toplum arasındaki gerilim alanının siyasal işlevler üstlenmesinden önce bir kamusal alan yaratan ve bireyselliği/özelliği açısından siyasetten bağımsız olarak vurgulanan bu alan edebi nitelikleriyle ön planı çıkmaktadır. Bu alanın önemiyle bireyin kendini anlamlandırması ve sahici deneyimleri hakkında kendini aydınlatma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu sürece sahip olmalarını, edebi kamusallığın kamusal akıl yürütme reflekslerinin kendiliğinden olmadığına ve prens sarayının temsili kamusuyla belirli bir süreklilik arz ettiği öne çıkarılmıştır (Habermas, 2017, s.96-7).

Yukarıda konu edilen ve Habermas tarafından sınırları çizilen bu betimlemeler, bir yükseliş ve gerileme şeklinde devam etmiştir. Kamusal ve özel alanın birbirinin içine geçmiştir. Böylelikle siyasi otoriteler, meta piyasası ve toplumsal emek alanında belli

¹“Küçük” nitelemesi ülkeler özelinde bir tanımlama yapmak adına kullanılsa da Burjuva kamusallığının oluşumunu sermayeyi elinde bulunduran eşdeyişle sermayeyi ele geçiren az sayıda insanın oluşturduğu zümreye atıfta bulunulmuştur.

²Vurgulanan bu çelişkinin asıl sebebi J. Habermas'ın, Burjuva Kamusal Alanı'nı tanımlarken yaptığı ayrımların içerikleriyle alakalı bir durumdur. Günümüzdeki özel alan algısı ya da tanımı ile Habermas'ın kurguladığı özel alan içeriği farklıdır. “Özel alan, dar anlamda burjuva toplumunu, yani mal dolaşımı ve toplumsal emek alanını kapsıyor; mahremiyet alanıyla aile de ona dahil” (2017, s.98).

işlevler edinmekle kalmamış, öte taraftan toplumsal güçlerin kendisinin de siyasal işlevler edinmiştir. Habermas’a göre bu işlevler, kamusal alanın “yeniden feodalleşmesi” anlamına gelmektedir (2015, s.101).

Yukarıda konu edilen ve Habermas tarafından sınırları çizilen bu betimlemeler, bir yükseliş ve gerileme şeklinde devam etmiştir. Kamusal ve özel alanın birbirinin içine geçmiştir. Böylelikle siyasal otoriteler, meta piyasası ve toplumsal emek alanında belli işlevler edinmekle kalmamış, öte taraftan toplumsal güçlerin kendisinin de siyasal işlevler edinmiştir. Habermas’a göre bu işlevler, kamusal alanın “yeniden feodalleşmesi” anlamına gelmektedir (2015, s.101).

Kamudan ayrı bir yer olarak konumlandırılan sivil toplum, hem “özel” aile alanını hem de üretim araçlarını ve üretim alanını içermektedir. Kamu otoritesi ise, devletle ilgili faaliyetlere, hukuken tanımlanmış yetki alanlarına ve şiddetin meşru kullanımı üzerinde bir güce sahip olduğu anlamına gelir. Sivil toplum, kamu otoritesinin şemsiyesi altında özel mülkiyet ilişkilerinin korunduğu hem de mahremiyet ilişkilerinin saklandığı bir alandır. Bahsi geçen bu iki alan arasında bir “ara alan” olarak beliren burjuva kamusal alanı, her iki yapı arasındaki ilişkileri dengeleyen bir güçtür.

Kamusal alanın rasyonel eleştiri etkinliği, kamu gücü ile sivil toplum alanları arasından doğmuştur. Burjuva kamusal alanın temel işlevi ve yöntemi; yönetilen kesimin kendisini yöneten devlet ve hükümetlerin politikaları üzerine eleştirel düşüncelerini sağlamaya çalışmaktır.

Burjuva kamusal alanı, eril tahakkümün ve erilliğin somut temsili olarak belirmiştir. Burjuva kamusal alanları; salonlar, kahvehaneler ve masa başı topluluklar olarak kendi tartışma, müzakere ve eğlenme mekânlarını inşa etmiştir. Bu mekânlara girebilmenin kriteri eril, soylu entelektüel ve özel bir sermayeye sahip olmak şeklindedir. Burjuva kamusal alanlarında yapılan tartışmalar daha çok aydınlanma felsefesi düşünürlerin düşünceleri, edebiyata ilişkin gelişmeler ve güncel politik konular oluşturmaktadır.

Burjuva kamusal alanı ilk olarak edebiyat alanındaki tartışmalar ile gelişti ve sonrasında doğrudan siyasal meseleler ile ilgili bir kamusal tartışma alanına dönüştü. Bu tartışmalar gazetelerin gelişimiyle daha da kolay bir hale geldi. Eski haber bültenleri ve gazeteler ilk olarak farklı türde bilgi aktarırken, on sekizinci yüzyılda giderek daha politik konulara yöneldiler. Gazeteler, devlet yetkililerinin pratikleri üzerine sürekli yorumlar ve eleştirilerde bulunarak eleştirel siyasal müzakerenin önemli bir yapısı haline geldi (Thompson, 2013: 135).

Modern ulus devletlerinin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan modern iktidarların, geleneksel toplum yapılarından ayırt edilen önemli bir özelliği, sahip olmuş olduğu medya

araçlarıdır. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda Batı toplumlarında ortaya çıkan burjuva kamusal alanlar ile medya araçlarının toplumsal süreçlerdeki önemi ve gücü daha iyi kavranmaya başlanmıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, medyanın toplumsal işlevi önemli anlamda değişime uğramıştır.

Medyanın bu değişiminde önemli bir faktör olarak kapitalist endüstriyel ilişkilerin gelişimi etkili olmuştur. Medya, Jürgen Habermans'ın (2015) betimlediği on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki burjuva kamusal alanın oluşumunda fikir, düşünce ve siyaset gibi tartışma konularını şekillendiren bir işlevden giderek uzaklaşarak daha ticari bir yapıya dönüşmüştür.

Medyanın, bahsedilen tarihsel süreçler içerisindeki birbirinden farklı işleyiş yapısı, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılla birlikte burjuva kamusal alanların yavaş yavaş yeniden feodalleşme dönemine girmesiyle birlikte boyut değiştirerek, toplumsal ilişkiler içerisinde sermaye sınıfı ile siyasal iktidarların başat bir aygıtına dönüşmüştür.

Yirminci yüzyıl dünyasında medyanın önemli bir ideolojik araç haline gelmesinin koşullarını yaratan etkenlerin başında, insanlığın iki büyük dünya savaşını yaşamasıdır. Birinci dünya savaşı sonrasında siyasal, askeri ve endüstriyel dinamiklerin medya araçları üzerine yoğunlaşmasının nedeni, medyanın kamuoyu oluşturma süreçlerindeki etkisi ve hâkim söylemleri dolaşıma sokmasındaki gücünden kaynaklanmaktadır. Siyasal iktidarlar ve hâkim rejimler (Faşizm ve Nazizm) kendi ideolojik söylemlerini medya araçları üzerinden ürettikleri propagandalar yoluyla bireyi ve toplumu dönüştürmek amacıyla kullanmışlardır. Bu durum, medyanın toplumu bilgilendirme, eğitime, eğlendirme, demokratikleştirme özelliklerini askıya almasını, bunun yerine, toplumsal ve siyasal güçlerin ideolojik bir propaganda aracına dönüşmesine neden olmuştur. Medyanın, burjuva kamusal alanına olan içkinliği bahsedilen süreçlerle birlikte değişime uğramıştır. Kitle iletişimin yükselişi, toplumsal ilişkilerde radikal bir dönüşüme rol açmıştır. Karmaşık modern toplumların gelişimi, etkileşimin parasal mübadele, bürokratik idare ve iletişim teknolojileri ve medya formları aracılığıyla dolayımlandığı, varlıktan ziyade yokluğun giderek daha fazla vurgulandığı sosyal bağlantıların yükselişine işaret etmektedir (Goode, 2005, s.93).

Jacobson, Habermas'ın teorisinin idealist olduğu görüşünün yaygınlaşması üzerine; “bu görüş en azından kısmen Habermas'ın niyetinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Karşılıklı anlayışa yönelik evrensel yönelim, bireylerin her zaman teşebbüs ettikleri söylenen şeyin bir tasviri olarak yüzeysel davranışın bir açıklaması olarak tasarlanmamıştır” (2017, s.71).

İletişimsel normların tarihsel kurumsallaşması, daha önceki modernleşme teorilerinin yerini alması amaçlanan evrimsel bir toplum teorisinde tanımlanmaktaydı. Max Weber modernleşmeyi araçsal ya da bilimsel aklın toplumsal alt sistemlere yayılması olarak

tanımlanmıştır. Bu, Horkheimer ve Adorno tarafından eleştirilen akıl türüydü. Habermas'ın teorisi, araçsal aklın yerine iletişimsel aklı koyarak, sadece teknolojiyi veya bilimde değil, sosyal ve sanatsal alanlarda gerçekleşen sosyal öğrenme süreçlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Toplumsal üstyapının bu alandaki evrimi, Marx'ta olduğu gibi üretim güçlerinin toplumsal temelindeki gelişmeleri kölece takip etmez. Bunun yerine, özgürleştirici fikirler kamusal tartışmalarda ekonomik ya da teknolojik belirlenime indirgenemeyecek bir şekilde ortaya çıkar (Jacobson, 2017, s.72-73).

Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü isimli eserine 1960'ların başından 1990'ların başına kadar olan uzun dönemde, kapsamlı Almanca tartışmalarda Negt ve Kluge tarafından ve 1989'da kitabın İngilizce çevirisini takiben İngilizce tartışmalarda Nancy Fraser tarafından sunulan iki temel eleştirel alımlama ortaya çıktı:

“İlk alımlama döneminin ayırt edici katkıları, özellikle statü eşitliği, özel ve kamusal arasındaki ayrım, kamusal alanların çeşitliliği, devlet ve sivil toplumun ayrılma derecesi, kültürel üretim ve alımlamanın doğası ve eleştirel aleniyetin farklı okumaları gibi hala canlı olan temel teorik meseleleri vurgulamaya devam etmektedir. İkinci dönem, Habermas'ın 1990'larda Gerçekler ve Normlar Arasında'da kamusal alana ilişkin gözden geçirilmiş açıklamasıyla tanımlanır. Bu ikinci dönemi karakterize eden bir dizi tema vardır; özellikle de ulusötesi bağlamın kamusal alan için artan önemi ve demokrasi ile siyasal iletişim arasındaki ilişkiye verilen önemin artması” (O'Mahony, 2013, s.7-8).

Habermas'ın kamusal alan anlayışına farklı açılardan eleştiriler getiren ve yaklaşımlarını belirten Negt, Kluge ve Fraser'in çalışmaları ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

1.1.2. Negt ve Kluge'in Proleter Kamusal Alan kavramı

Kamusal alanın tanımlanma çabası, daha çok kamusal alanın tarihsel koşulların dışında özerk bir alan olarak resmeder. Her ne kadar farklı fikirlerin, çıkarların tartışma ve müzakere aracılığıyla kendisini kamusal alana dahil edebilir söylemi söz konusu olsa bile, bu süreç eşitsiz bir şekilde varlık kazanır. Modern burjuva demokrasisi içerisinde üretim ilişkilerinin dönüşümüyle birlikte farklı sınıfsal ayrışma durumu da gün yüzüne çıkmıştır. Modern Batı toplumlarında ilk olarak ortaya çıkan ücretli emek sınıfı diğer bir ifadeyle, proletarya, toplumsal güçler başta olmak üzere siyasal ve ekonomik iktidarın ağır baskı ve yoksullaştırma pratiklerine maruz kalmıştır. Bu durum, toplumda hâkim sınıf olan burjuva ve bu hâkimiyetin kaynağı olan zenginliğin ve “artı değer” yaratıcısı proletarya arasında sınıfsal bir savaşı doğurmuştur. Bu sınıfsal savaşın gerçekleştiği en somut alanları kamusal alan/lar oluşturmaktadır. Kamusal alan, gücün ve iktidarın söylem ve düşüncesini ifade edebildiği ve bu ifadeleri egemen medya metinleri aracılığıyla hakikat olarak dolaşıma sunduğu mecralardır. Dolayısıyla, iktidar

ve güç kimin tekelineyse mekân ve söylem de onun çıkarlarına göre şekil alır. Ancak, egemen kamusal alanın bu pratikleri karşısında kurulan karşıt ve yıkıcı bir alan olarak alternatif bir kamusal alan nosyonu belirmektedir.

Proleter kamusal alan, her şeyden önce işçi sınıfının politik ve gündelik yaşamının ayrılmaz bir uzvu olarak kimlik kazanır. “Krizler, savaş, teslimiyet, devrim ve karşı devrim gibi yarıklar proleter kamusal alanın gelişmesini mümkün kılan toplumsal güçlerin somut kümelenmeleri anlamına gelir” (Negt ve Kluge, 2018, s.133).

Toplumsal iktidar aygıtları, aynı zamanda alanlar üzerinde de iktidardır. Burjuva kamusal alanın dışlayıcı pratikleri karşısında, farklı bir özne olarak beliren proleter kamusal alan saikleri, hâkim ve işgalci olan burjuva kamusal alanın karşısına yıkıcı bir güç ve alternatif bir alan şeklinde çıkar. Burjuva kamusal alanının, yalnızca burjuvazinin çıkarlarının referans noktası olmaması aşikâr sayılır. Buna karşın, proleter tecrübe ve onun örgütlenmesinin de benzer şekilde bir kristalleşme noktası oluşturduğu; yani, proleter kamusal alanın nüfusun ezici çoğunluğunun çıkarlarını ve tecrübelerini yansıtan bir kamusal alandır (Negt ve Kluge, 2018, s.135).

Burjuva sınıfında bireylerin çıkarları hem özel alanda hem de kamusal alanda örgütlenip pratiğe geçirilir. Buna karşılık işçilerin çıkarları, gerçekleştirilmediklerinden ötürü ancak bir yaşam bağlamına, bir başka ifadeyle proleter kamusalına girdiklerinde örgütlenebilir. İşte ancak o zaman söz konusu çıkarlar, salt olasılık olmaktan kurtulup çıkar olarak gelişirler. Ve bu durum burjuva kamusalının sorgulanmasını ve devamında aşılmasını zorunlu kılar.

Burjuva kamusalı tümüyle burjuva sınıfları ve çıkarlarına referans noktası teşkil etmediği açıktır; bu karşılık proleter tecrübe ve örgütleniminin ise bir berraklaşma noktası teşkil ettiği açık değildir. Yazarların işaret ettiği bu berraklaşma noktası ezici çoğunluğun çıkar ve tecrübelerini yansıtan bir kamusalıdır (Negt ve Kluge, 2018, s.65-66). Burjuva kamusalı tözsel yaşam çıkarlarında yeterli bir biçimde temellenemediğinden dolayı, daha çok gerçeklik barındıran kapitalist üretim çıkarlarına eklemlenmek zorunda kalmıştır. Bunun karşısında; “Proleter yaşam, burjuva kamusalı açısından bir ‘kendinde şey’ (Dring an sich) olmaya devam etmiştir; burjuva kamusalına etki eder ancak onun tarafından anlaşılmamıştır” (Negt ve Kluge, 2018, s.67).

Negt ve Kluge’a göre kitlelerin gücünü arkasında almış bir egemen sınıfa karşı mücadeleye etmeye kalkmak boşunadır; buna kalkışan kitleler, eşzamanlı olarak kendilerine karşı mücadele ediyor olacaklardır çünkü kamusal doğrudan kitleler tarafından inşa edilmiş bir yapıya sahiptir (Negt ve Kluge, 2018, s.68). Kamusalın yekpareliğine vurgu yapan yazarlar ayrıca burjuva kamusalının, iletişimin formel özelliklerine de sıkı sıkıya bağlı

olduğunu belirtirler; bu bağıllık bir tarihsel ilerleme şeması olarak resmedilir. Kamusalılık içinde gerçekleşen fikirlere odaklanıldığında süregelen bir tarihsel ilerleme şeması temsili var edilir, bu da kamusalılığın tümleşik yapısını serimler. Buna karşılık çıkış noktası olarak gerçek tözü ele alındığında; “hiç de bütünleşik halde değildir; aksine birbiriyle salt soyut düzeyde ilişkili birçok kamusalılığın yığını halindedir” (Negt ve Kluge, 2018, s.69-70).

Ayrıca bu tümleşik temsil sanki kamusalılığın, burjuva kamusalılığının “döneme özgü kategorisi” olarak anlaşılmasına yol açar. “Bu tanım kamusalılığın ağlarında üretilir. Kamusalılık da değişmez bir şeymiş gibi görünür; kamusalılığın görünümünün büründüğü imge, pratikteki toplumsal üretim yapısını ve her şeyden öte kurumlarının gelişim tarihini gizler” (Negt ve Kluge, 2018, s.73-74). Bu açıdan yazarlar kamusalılığı şu şekilde tanımlar:

“Kamusalılık, bu kısıtlamaların arasında bir referans çerçevesi olarak kafa karıştırıcı bir şekilde gidip gelir. Belirli kurumları, tesisleri ve (örneğin kanun yaptırımı, basın, kamuoyu, izleyici kitlesi, kamu hizmetleri, sokaklar ve meydanlar gibi) pratikleri ifade eder. Bununla birlikte kamusalılık, toplumun tüm üyelerini gerçekten ya da görünüşte ilgilendiren her şeyin entegre olduğu bir genel toplumsal tecrübe ufkudur aynı zamanda... Çeşitli şekillerde kullanılabilirliğe sahip bir meşrulaştırma aldatmacası ve toplumu ilgilendiren şeylerin algısını kontrol eden bir mekanizma. Burjuva kamusalılığı, kimliğinin bu iki özelliğinde de yanılsamayı gösterir; ancak bu yanılsamayla bir tutulmaz. İnsanlığın gittikçe daha fazla toplumsallaşması ile özel hayatın daraltılmış biçimlerinin süregitmesi arasındaki çelişki var olmayı sürdürdükçe, kamusalılık, eşzamanlı olarak bir temel toplumsal gereksinimin gerçek ifadesi olacaktır. Bu özelliğiyle kamusalılık; toplumun üretim süreci üzerinden 'özel' olarak bağ kurmuş üyelerini, bu üyelerin gelişmekte olan toplumsal özelliklerini birleştirmek suretiyle birbirine bağlayan tek ifade biçimidir” (Negt ve Kluge, 2018, s.74).

Kamusalılık, egemen sınıf için hiçbir durumda tecrübe ve düşünce oluşumlarının gerçekliğini yansıtmıyordu; “yalnızca tamamlayıcı bir yönünü teşkil ediyordu. Kamusalılıkta ‘tecrübe sahibi olmak’, hâkim bilgiye, kamusalılığın uygun bir biçimde nasıl istismar edileceğine dair özgül bilgiye sahip olmak demektir” (Negt ve Kluge, 2018, s.86). Yazarlara göre bu bilgi sermayenin dolayimsız olarak kümelenmiş çıkarlarının yanı sıra, sınırlarını çizdiğimiz yekpareliği, oluşturulmuş sahte bir hakimiyet ve kolektif irade yanılsamasıyla örtbas etme becerisini kazandırır. Pratikte burjuvanın gerçek bir dünya tecrübesine sahip olma pratikleri olsaydı, yaşananlar tarihsel felaketlerle sonuçlanmayabilirdi:

“Öznel açıdan bakıldığında bu felaketlerin kökleri, uluslararası ölçekte güç ilişkileriyle kâr-zarar kümelenmelerinin tümünden hatalı değerlendirilişine dayanmıyor değildir. Ancak özel ve genel çıkarların özdeşleştirilmesi ya da birbiriyle bağlantılanması, burjuvanın taleplerinin burjuvaya özel çıkarları feda ettirecek şekilde ortaya konuşuna kadar gitmesine müsaade edemez. Böyle bir durumda burjuva, kendisini ve kamusal siyasetinin hammaddesini temsil eden çıkarlarını kamusalılıktan geri çekemeye zorlanmış gibi algılar. Bunu yapmazsa ve özel çıkarlarını genel

çıkarlarla bir görmeyi ciddiye alırsa, genel çıkarların temsilcisi haline gelir ve burjuvalıkta başarısızlığa uğrar” (Negt ve Kluge, 2018, s.86).

Yazarlar burjuva kamusallığının bir karartma olduğunu, onu parça parça inceleyerek ortaya koyar. Kamusallığın yekpare bir yapıda görünmesinin de bu karartmanın bir parçası olduğunu, tecrübelerin akışıyla oluşturulmuş parçalı kamusalıkların, burjuva çıkarlarını ve pratiklerini korumak adına girilmiş, çarpık bir tarih yazımı olduğunu Kamusallık ve Tecrübe adlı eserlerinde açıkça ortaya koyarlar. Gösterilen bu çabanın kamusallığın yapısının ve işlevinin tümüyle saydam olmamasına ve erken dönem burjuvasının kamusallık idealiyle kökten bir eşleşme yaşamamasının sebebi olarak kamusallığın tüm uzantılarının sırlarla dolu örgütlendiklerinin açıklaması olduğunu ileri sürerler; “‘Gizli’ anahtar sözcüğü, toplumsal tecrübenin bir alandan diğerine aktarılmasını önler. Bu dışlama mekanizması, klasik burjuvazininkinden kuşkusuz daha üstü kapalı olmakla birlikte daha az etkili değildir” (Negt ve Kluge, 2018, s.92).

Negt ve Kluge üretim pratikleri ve bileşenlerinin değişikliği açısından kamusal alanı, “klasik kamusalılık” ve “endüstrileşmiş kamusalılık” ikiye ayırır:

“Gazeteler, odalar, kurtultaylar, kulüpler, partiler, derneklerden oluşan klasik kamusalılık, zanaat benzeri üretim tarzına dayanır. Bunlarla karşılaştırıldığında bilgisayarların; kitle medyasının; medya kartellerinin; büyük holdinglerle çıkar gruplarının birbirine eklemlenmiş halkla ilişkiler ve hukuk birimlerinin endüstrileşmiş kamusalılığı, dahası nihayetinde üretim tarafından dönüştürülen bir kamusalılık olarak gerçekliğin kendisi, daha üstün ve yüksek düzeyde örgütlenmiş bir üretim aşamasını teşkil ederler” (Negt ve Kluge, 2018, s.89).

Bu açıdan burjuva üretim biçimi, kendi varlığını kamusal bir düzeyde toplumsal bir düzen olarak tesis etmek zorundadır. Yazarlara göre asıl söz konusu olan ise kurucu bir kamusallığın üstünlüğüne sahip olmaktır. Bu kamusallık biçimini ise “Burjuva diktatörlüğünün örgütsel biçimi olarak...” (Negt ve Kluge, 2018, s.143) konumlandırırlar. Oluşturulmuş bu siyasi kamusallığın burjuvanın üretim pratiklerini yoklayacak veya etkisiz hale getirecek kararlar alınmasını engelleyen birtakım normlar, sıralamalar ve meşrulaştırmalardan oluşturulmuş kurallar ağı ve kuvvetler ayrımı olarak inşa edilmiştir (Negt ve Kluge, 2018, s.143).

Toplumda, proleter çıkarların ve her an her yerde var olan evrensel burjuva örgütlenme normları toplamının melez bir biçimde geliştiği kısımlarda, salt burjuva kamusallığından söz etmek mümkün değildir. Bu noktadan sonra burjuva kamusallığı çürümektedir; ancak bu çürümüş haliyle varlığını sürdürür. Burjuva örgütlenme biçimlerinden yararlanmak suretiyle gelişmiş olan proleter kamusallık türü; gerçek proleter tecrübe ve çıkarlarını yalnızca birbirine bağlamakla kalmaz, aynı zamanda bunları proleter kamusallığın belirli bir aşamasına

yoğunlaştırır. “Proleter kamusalılığı, dışsal biçimlerinde -işçi derneği, işçi sınıfı için toplu konutlar ve işçi sendikası biçimlerinde kendini burjuva kamusalılığından ayrı tutar” (Negt ve Kluge, 2018: 149).

Alexander Kluge ve Oskart Negt (2018), burjuva kamusalılığın karşısında örgütlü bir güç olarak beliren proleter kamusal alanın, kendi tepkilerini özel bir mücadele içinde gösterdiğini belirtir. Proleter kamusal alanın asli öznesi olan işçiler, tepkisel olarak bir harekete eklenir. Bu hareket toplumsal bir harekete dönüşerek gelişim gösterir. Proleter özne, harekete katıldıkları ölçüde salt katılım görüntüsü vermekten değil, gerçek bir katılımdan söz eder. Bu durum değişim ve devrim talepleri olarak burjuva kamusalılığının hakimiyetini devirme amacını hedefler.

Burjuva kamusal alanı iletişimin biçimsel özelliklerine dayanır; içinde somutlaşan fikirlere odaklanıldığı sürece sürekli bir tarihsel ilerleme olarak tanımlanabilir. Ancak, bunun aksine, gerçek özünü hareket noktası olarak alırsak, hiçbir şekilde birleşik olarak düşünülemez. Daha ziyade sadece bir bütün olan bireysel alanların toplamı olarak düşünülebilir (Negt ve Kluge, 1988, s.65)

Kluge ve Negt’e göre proleter kamusalılığının önündeki en büyük engellerden birisi sınırlarını çizdikleri burjuva kamusalılık pratiklerinin, parçalı tecrübelerin aktarımını engelleyen, üretim pratiklerinin tarihselleştirilmiş yapısıdır. Proleter yaşam bağlamında tecrübenin engellenmesi üzerine yoğunlaşan bu sistemin tümüne emek hareketinin tarihi içinde özellikle örgütlenmiş işçiler açısından tecrübenin sınırlarının kendiliğinden alışıması ihtimalini sürekli olarak ortadan kaldıran bir başka engel eklenir; “Proleter kamusalılığın tarihsel olarak sınırlanmış her bir biçimlenişi; şimdiye dek kendisini emek hareketinin tarihsel bütünlüğü yönünde konumlama ve bu şekilde proleter kamusalılığını daha incelikli ve kapsamlı biçimlerinin gelişimini zayıflatma yönelimi olmuştur” (Negt ve Kluge, 2018, s.111). Yazarlara göre yaşam döngüsünün farklı evrelerine ait ve birbirinden bağımsız bir şekilde gelişen tecrübeleri birbirine bağlamak imkansızdır, burjuva kamusalılığının iddia ettiği bu bütünleştirme gerçekleşmiş olsaydı proleter tecrübe yapısına bir müdahale daha gerçekleşmiş olurdu:

“Burjuva toplumunca kapsanmış hemen her bilgili ilgilendirirdi: Bir kişinin yaşamı boyunca edindiği tecrübeleri niteleyen kimliğin yok edilmesi. Bu tecrübe; çocukların tecrübesi, okul çağındaki ergenlerin tecrübesi ve üretim sürecindeki yetişkinlerin tecrübesi şeklinde bölümlere ayrılır. Bu tecrübe döngülerinin her biri bir diğerinden yalıtılmıştır. Bu şekilde pratikte tüm bir yaşam sürecinde birikmiş tecrübe, kesintisiz bir şey olarak kavranamaz” (Negt ve Kluge, 2018, s.110).

Negt ve Kluge (2018), temelde kamusal alanın parçalardan oluştuğunu savunur, böylelikle kamusal denilen olgunun çeşitli tecrübelerin birlikteliğiyle meydana geldiğini vurgular. Resmettikleri parçalı kamusal alan, idealize edilmiş bir kamusal alanı reddeder ve bu kamusal alanın gerçekleştirilememiş bir proje olduğunu gözler önüne serer. Kamusal alanın proleter tecrübe ekseninde okuyarak, yazarlar Jürgen Habermas’a Marksist bir eleştiri getirmektedirler. Böylelikle burjuva kamusal alanının örgütlenmiş çıkarlarına karşı çıkma olanağının izini sürerler. Çoklu kamusal alanlar ve proleter bir tecrübenin varlığının kabulüyle, burjuva kamusal alanının idealleştirilmesine karşı açılan bu alanın aslında sınıfsal bir tahakkümün aracı olarak kurgulandığını, idealize edilen ile gerçeklik arasındaki farkın billurlaştırılmasına fayda sağlamıştır.

1.1.3. Nancy Fraser ve Madun Kamular

Burjuva kamusal alan kavramının hayali kurgusu, pratikte hiçbir zaman bütünüyle gerçekleşmedi. Bilhassa, yerine getirilmeyen talep, bilgi ve tartışmanın herkese açık ve erişilir olması talebiydi. Kamusal alanın burjuva anlayışı, devlet ve piyasa arasındaki ilişkilerin ayrıştığı bir toplumsal düzen varsayımı üzerine kurulmuştu. Özel çıkarları dışarıda bırakan bir kamusal tartışma biçiminin temelini oluşturduğu varsayılan şey, toplumla devletin ayrımıydı. Ancak, burjuva dışı kimlikler kamusal alana ulaşım kazandıkça, bu koşullar giderek erimeye başladı. O vakit, toplumsal çatışma başladı: toplum, sınıf savaşıyla kutuplaştı ve kamu, birbiriyle çatışan çıkar güçleriyle bütünsel olarak parçalandı (Fraser, 2004, s.106-107).

İdeolojik olarak burjuva kamusal alanı, siyasal baskı araçları ile toplumsal dönüşümü gerçekleştirmenin kurumsal uzamıdır. Bu dönüşüm, bastırıcı bir hakimiyet tarzından hegemonyacı bir hakimiyet tarzına; esas olarak üstün bir güce itaat etmeye dayanan bir egemenlik tarzından, bir ölçüde baskıyla desteklense bile esasında rızaya dayanan bir hakimiyete geçişi ifade eder (Fraser, 2004, s.110-111).

Fraser’a göre Kamusal Alan kavramı ilerici toplumsal hareketlere ve bu hareketlerde bağlantılı politik kuramlarda var olan bazı karışıklıkların üstesinden gelinmesinin önünü açmaktadır. Bunlara örnek olarak ise sosyalist ve Marksist geleneğin hâkim kanadında, devlet aygıtları ve yurttaşların kamusal söylem ve örgütlenme alanları arasındaki sınırın değerlendirilmesindeki başarısızlığı ve çağdaş feminizmlerde meydana gelen karışıklıkları gösterir:

“Bu ifade birçok feminist tarafından, hane ya da aile alanının dışındaki herşeye işaret etmek için kullanıldı. Böylece bu kullanımıyla ‘kamusal alan’, birbirinden analitik olarak ayrı olan en azından üç şeyi birbirine karıştırmakta; devlet, ücretli işin resmi-ekonomik alanı ve kamusal

söylem alanları... bu karıştırmanın politik pratik sonuçları var. Örneğin, kadın düşmanı kültürel temsiliyetlere karşı açılan kışkırtıcı kampanyalar, devlet sansürünü çağıran programlarla karıştırıldığı zaman; ya da ev işi ve çocuk bakımından muaf olma mücadelelerinin, bunların metalaştırılmasıyla eş tutulması durumunda” (Fraser, 2004, s.104).

Kamusal alan kavramı demokratik kuram için gerekli olan ayrımları belirgin hale getirmek ve göz önünde tutulmasına olan sağlamaktadır.

Nancy Fraser (2004), Habermas’ın kamusal alanın yapısal dönüşümüne ilişkin yorumunun karşısına, revizyonist tarih yazımının parçalarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan alternatif bir yorumu koyar. Habermas’ın özel çıkarları, kamusal alandan dışlayan bir kamusal tartışma biçiminin temeli toplumla devletin açık bir biçimde ayırımıdır. Ancak burjuva haricindeki kesimler kamusal alana erişim sağladıkça, bu koşullar giderek erimeye başladı. Bunun bir sonucu olarak toplumsal sorunlar ön plana çıktı; “toplum, sınıf mücadelesiyle kutuplaştı ve kamu, birbiriyle çatışan çıkar grupları kitlesi olarak parçalandı. Sokak gösterileri ve kapalı kapılar ardındaki özel çıkarlar arasında yapılan aracılı uzlaşmalar, ortak iyi konusunda akla dayalı kamusal tartışmanın yerini aldı” (Fraser, 2004, s.106-107).

Kamusal alanın yükselmesine ilişkin Habermasçı yorumun bütünüyle değerlendirilmemiş olmasını Fraser bir ironi olarak nitelemektedir. Serbestçe erişilebilirlik, rasyonalite ve statü hiyerarşilerinin askıya alınması özellikleriyle belirginleşen kamusal söylemi, yazara göre bir ‘ayrıcalıklaştırma’ stratejisi olarak yerleşmiştir:

“...bu ironi kendi başına kamusal söylemini ölümüne tehlikeye atmaz; çünkü bu söylem farklı koşullarda ve bağlamlarda farklı biçimlerde gerçekleşebilir ve nitekim de öyle olagelmıştır. Yine de bu ironi, kamusal ve statü arasındaki ilişkinin Habermas’ın anlattığından daha karmaşık olduğunu; ve müzakereci bir arenanın mevcut statü ayrımlarını paranteze aldığını ve nötrleştirdiğini beyan etmesinin, bunun gerçekte böyle olması için yeterli olmadığını ifade ediyor” (Fraser, 2004, s.108-109)

Fraser (2004), Habermas’a olan eleştirisini liberal ya da burjuva olmayan “rakip kamusal alanları” incelemeyi ihmal etmesi daha doğrusu öteki kamusal alanları incelemeyi ihmal etmesinden dolayı, liberal kamusal alanın idealize edildiğini belirterek sürdürür.

Parçalı kamusal alanın yani kamusal alanların çokluğunun ihtimaline örnek olarak, erkek egemen bir anlayışla kurulmuş olan ve yekpare bir biçimde görünen burjuva kamusal alanı/resmi kamusal alan içinde, dışlanmış olmalarına rağmen kadınların erkek egemenliğindeki işçi sınıfı protestolarına destek roller alarak katılma biçiminde gerçekleştirdiler. Daha avantajlı seçkin burjuva kadınlar ise hayırsever ve ahlaki reform toplulukları gibi gönüllü birliklerden oluşturdukları karşıt-sivil toplumun inşasında rol aldılar. Sonuç olarak kamusal alana katılmanın bir yolunu ürettiler ve resmi kamusal alandan dışlanmalarına, toplumsal cinsiyet

politikalarının özelleştirilmesine kamusal bir biçimde karşı çıkmışlardır. Fraser, böylece, kadınların kamusal alandan dışlandığına dair bir görüşün ideolojik olduğunu öne sürmektedir; “Çünkü böyle bir görüş, sınıf ve toplumsal cinsiyet önyargıları taşıyan ve burjuva kamusunun genel kamunun bizatihi kendisi olduğuna ilişkin iddiasını irdelemeden kabul eden bir kamusalılık anlayışına dayanıyor” (Fraser, 2004, s.109-110).

Burjuva kamusal alanın serbest erişim ideali pratikte gerçekleşmemiştir. Fraser (2004) bu durumu tarihsel bir olgu olarak betimlemektedir. Bu dışlamaların ilkesel olarak aşılmasının mümkün olmasından dolayı, idealin kendisinin etkilenmeden kalmış olduğu sonucuna varılmaktadır; “Gerçekten de kamusal alana ilişkin, toplumsal cinsiyet, mülkiyet ve ırk temeline dayalı formel dışlamaların ortadan kaldırılması yalnızca bir zaman meselesi olmuştur” (Fraser, 2004, s.112-13). Serbest erişim meselesi, burjuva kamusal alanındaki statü eşitsizliklerini paranteze almaya gerektiğini belirtir. Böylelikle “Bu kamusal alan, katılımcıların doğumdan ve servet farklılıklarından kaynaklanan özelliklerini bir tarafa bırakarak, birbiriyle sanki toplumsal ve ekonomik olarak denklermiş gibi konuştukları bir alan olacaktı” (Fraser, 2004, s.113). Dikkat edilmesi gereken kelime ‘gibi’dir. Kamusal alana katılım gösteren bireyler arasındaki eşitsizlikler ortadan kalmıyor veya kalkması vaaz edilmiyor, sadece bu eşitsizlikler paranteze alınmaktadır. Fraser (2018), Habermas’ın burjuva kamusal alan anlayışının tümüyle erişilebilir olduğu iddiasının olgusal olarak gerçekliğini yadsımamaktadır.

Fraser, herkesin formel ve yasal olarak katılım hakkına sahip olmasının ardından bile katılım eşitliğinin önünde süregiden enformel engellerden söz eder. Bu engeller burjuva kamusal alan anlayışına karşı ciddi bir sorgulama nedeni oluşturduğunu, çağdaş bir örnekle açıklar:

“Feminist araştırmalar, fakülte toplantılarında ve erkeklerle kadınların karışık olduğu müzakere gruplarında hepimizin gözlemlediği bir sendromu belgelemiş bulunuyor: Erkekler kadınların sözlerini kadınların onlara yaptığından daha çok esiyorlar; aynı zamanda daha çok söz alarak ve daha uzun konuşarak kadınlardan daha çok konuşma yönelimindedir; ve kadınların müdahaleleri erkeklerinkine nazaran daha çok duymazdan geliniyor ya da tepki verilmiyor. Feminist politika kuramı içinde, araştırmayla belgelenen hakimiyet yararına işleyen bir maske olduğunu iddia etmekte” (Fraser, 2004, s.113).

Fraser bu noktada burjuva kamusal alan anlayışıyla ilgili ciddi bir zorluğun varlığını belirtir. O’na göre (2004, s.114), müzakerede toplumsal eşitsizliklerin paranteze alınması demek gerçekte var olmalarına karşın sanki yokmuşlar gibi yol almak anlamına geldiği sürece, katılım eşitliğinin gelişmesini teşvik etmeyecektir. Bunun tersine bu tarz bir parantezleme genellikle toplumdaki egemen grupların yararına, bağımlı grupların da zararına işlemeye devam edecektir. Parantezlemenin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için “çoğu durumda bu

eşitsizlikler etraftaki parantezleri, bunları açık açık temalaştırmak yoluyla kaldırmak daha uygundur.” (2004, s.114) önerisinde bulunur. Parantezlemenin yararına duyulan bu temelsiz inanç, kamusal alanın, her türlü müdahaleden, mükemmel bir tarafsızlıkla ve eşit kolaylıkta mevcudiyetinde bulundurabileceğini, sıfır derecede bir kültürel alanın olduğunu ya da olabileceğini varsayar. Fraser bu varsayımın gerçekliğe aykırılığını şu şekilde açıklar:

“Tabakalaşmış toplumlarda, eşitsiz biçimde güçlenmiş olan toplumsal gruplar, eşitsiz biçimde değer biçilen kültürel üsluplar geliştirirler. Sonuç, bağımlı grupların üyelerinin katkılarını hem gündelik yaşam bağlamlarında ve hem de resmi kamusal alanlarda marjinalize eden güçlü enformel baskıların gelişmesidir. Dahası, bu baskılar, burjuva kamusal alanının kendine has ekonomi politiği tarafından azıltılacağı yerde, çoğaltılırlar” (2004, s.114).

Böylece kamusal alanda görüşlerin dolaşımı için maddi olarak destek yaratan medya, özel mülkiyettedir ve kâr amacıyla işletilir; bağımlı toplumsal gruplar, eşit katılımın maddi araçlarına eşit olarak erişme hakkından ekseri mahrum bırakılırlar. Bu noktada kültürün enformel olarak mümkün kıldığı şeyi, ekonomi politik yapısal olarak mecbur kılar (Fraser, 2004).

Fraser, tabakalı toplumlarda rakip kamular çoğulluğu içindeki mücadeleyi yerleştiren düzenlemeler, katılım eşitliği idealini, tekil ve kapsayıcı bir kamuyu yerleştiren düzenlemelerden daha fazla teşvik edeceğini ileri sürer:

“Kamusal alan üzerine, en son gelişmeleri de kapsayarak bugüne dek geliştirilmiş revizyonist tarih yazımı, öne sürmüş olduğum teze ilave bir destek sağlıyor. Bu tarih, bağımlı toplumsal grup üyelerinin, yani kadınlar, işçiler, derilerinin rengi farklı olanlar, geyler ve lezbiyenlerin, alternatif kamular oluşturmayı tekrar ve tekrar kendi yararlarına bulduklarını kaydetmekte. Bu alternatif kamuları, bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt söylemler türeterek yaydıkları, birbirine paralel söylemsel alanlara işaret ettiği için, *madun karşı kamular* (subaltern counterpublics) olarak adlandırmayı öneriyorum” (2004, s.117-118).

Dikkat çekici noktalardan bir diğeri; bu kavramsallaştırmayı yaparken işçileri madun karşı kamular arasına dahil ediyor oluşudur. Tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte, kimlik eksenli mücadele eden grupların, mensubu oldukları ya da öyle hissettikleri kimlikler kapitalist sistem içerisindeki konumlarını etkilememektedir. Bu açıdan, sınıfı madun karşı kamulardan, madun karşı kamular olarak nitelenen diğer grupları da sınıftan kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir.

Fraser, Habermas’ın ortaya koyduğu eşitsizlikleri paranteze almak tahayyülünü gerçekçi olmadığı noktasında eleştirmiştir. Bu tür güçten arındırılmış bir diyalogun gerçekçi olmadığını çünkü güç farklılıklarından hiçbir zaman tamamen kaçınılamayacağını savunmuştur. Fraser’a göre bu durum, Negt ve Kluge tarafından ileri sürülenden farklı

olmayan bir teorik revizyon ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Her şeyi kapsayan, tek bir burjuva kamusal alanı kavramı, madun kamusal alanı da dahil olmak üzere toplumun çeşitli sınıf ve sektörlerine hizmet eden çoklu kamusal alanlarda rekabet eden kamular modeliyle değiştirilmelidir (Jacobson, 2017, s.71).

Nancy Fraser açıkça belirtir ki, madun kamusalılığı her zaman zorunlu olarak erdemli olarak konumlandırmamakta fakat egemen kamular içindeki dışlamalara bir tür tepki olarak karşıt kamuların ortaya çıkması, söylem alanının genişlemesinin hızlanmasına fayda sağlayacaktır. Böylece, ilke olarak başta tartışma dışı tutulan ön kabuller, artık kamusal olarak tartışılmak zorunda kalınacak, bu da tabakalı toplumlar için fayda sağlayan bir şeydir (2004, s.119).

Fraser, sivil toplum ve devlet arasındaki kesin bir ayrımın savunulmasının, klasik liberal anlayışını savunmak anlamına geldiğini vurgular, sınırlandırılmış devlet yönetimini ve ‘bırakınız-yapsınlar’ kapitalizmini içeren bu sistemin, kamusal alanın iyi işlemesi için gerekli olduğu önkoşulunu tümüyle reddeder; çünkü bu kamusal alan için sosyo-ekonomik eşitliği getirmez tam aksine bunu gerçekleştirebilmek için politik olarak düzenlenmiş çeşitli yeniden-örgütlenme ve yeniden-dağıtım biçimlerine ihtiyaç vardır (2004, s.128). Diğer taraftan iyi işleyen bir kamusal alan için devlet ve sivil toplum alanlarının net bir şekilde ayrılması gerektiği yolundaki burjuva varsayımını reddeder;

“Kısacası, kamusal alan devlet değildir; aksine, devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan ve gayri resmi olarak harekete geçirilmiş hükümet-dışı söylemsel fikirler gövdesidir... burjuva kavrayışında ‘kamuoyu’na bağımsızlık, özerklik ve meşruluk havası ihsan eden hâle, içinde olduğu kamusal alanın tam da bu hükümet-ötesi niteliğidir” (Fraser, 2004, s.129).

Bu anlayışın sonucunda Fraser’ın zayıf kamular olarak nitelediği, müzakere pratiği açısından yalnızca fikir oluşturma süreçlerinden ibaret olan ve aynı anda karar verme sürecini kapsamayan kamular ortaya çıkmaktadır. Yazar ‘güçlü kamular’ı ise egemen parlamentolar olarak niteler, bunlar söylemiyle hem fikir oluşturma hem de karar verme süreçlerini kapsayan kamulardır. Dahası burjuva anlayışı, bu tür kamuların müzakere yetkilerinin yalnızca fikir oluşturmakla kalmayıp karar vermeyi de içine alacak kadar genişlemesi durumunu kamuoyunun özerkliğine karşı bir tehdit olgu olarak görme eğilimindedir; “bu durumda kamu fiilen devlet gibi olacak ve bu da devlet üzerinde eleştirel bir söylemsel kontrol kurma olanağını ortadan kaldıracaktır” (Fraser, 2004, s.129).

Sonuç olarak, Nancy Fraser, burjuva kamusalılığının anlayışını eleştirmekte ve burjuva kavrayışının bir proje olarak gerçekleştirmeye çalıştığı kamusalılığın aslında ikircikli bir alan

olduğunu ortaya çıkarırken, gerçek bir müzakere ve varlıklarıyla kamusal alanda faaliyet gösteren egemen karşısında madun/güçsüz olan kamuların, ideal olan kamusalılık nosyonunu yerine getirebileceğini karşıtlıklar üzerinden inşa eder. Hem söylemsel hem de pratik anlamda tümleşik bir kamusalılık yapısının olamayacağını, parçalı kamuların, kendi kültürel ve kuramsal varlıklarıyla bu alanda yer alması gerektiğini, kamusalılığı bunun oluşturduğunu savunur.

1.1.4. Hannah Arendt'in kamusal alan anlayışı

Hannah Arendt'e göre kamusal alan nosyonu on sekizinci yüzyılda değil, tarihsel olarak bundan iki bin yıl önce Antik Yunan'da da var olagelmıştır. Arendt, kamusal alan ve özel alan arasında bir ayrım yapar. Zorunluluğun ve aile hayatının alanı olarak özel alanı niteler ve politik özgürlüğün ve benliğin sunum mecraları olarak da kamusal alanı dile getirir. Habermas, Arendt ve Sennett'in kamusal alan nosyonuna ilişkin ortak kesiştiği üç temel yaklaşım serimleyebiliriz: İlk olarak, kamusal alan politikaların meşrulaştırma alanıdır. Bireylerin tartışmalar yürüttüğü, kimin politik iktidara sahip olması gerektiği yönünde seçimlerde bulunabildiği, iktidarla yakın ilişki kurabilmesi ve yasa yapıcıları etkileyebilmesi yine kamusal alan ile mümkündür. İkinci olarak, kamusal alan farklı kimlik, düşünce ve sınıfların kendi aralarında tartışma ve müzakere yürütebileceği ortak sembolik bir alandır.

Hannah Arendt 'kamu' teriminin birbiriyle yakından ilişkili olan fakat tümüyle aynı olmayan iki görüngüye işaret ettiğini belirtir ve bu durumu şu şekilde özetler:

"Bu görüngülerden birincisinde, terim, kamu (alanın)da gözükken herşey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir. Bizler için gerçekliği oluşturan görünüşdür -tarafımızdan olduğu kadar başkalarınca da görülen ve duyulan bir şey. Görülen ve duyulan gerçeklikle karşılaştırıldıklarında mahrem yaşamın en büyük güçleri bile... kamusal görünümüne uygun bir biçime sokulacak şekilde, özel ve bireysel olmaktan çıkarılamazlar ise ya da böyle yapılarına dek, belirsiz, bulanık bir varoluş tarzı sürerler" (Arendt, 1994, s.74).

Yani bireyin en özel ve diğerlerine en az anlaşılabilirlikle iletilebilecek olan duygulardır, gerçekliğinin sadece öznel alanda kurulabilen, ifade edilişi bile, bu duygularla aramızdaki gerçeklik bağının kopmasına sebebiyet verebilecek nitelikteki şeylerin aktarımıdır, bu yüzden düşünür, "en radikal öznellik ile dış dünyayı birbirine bağlayacak bir köprü yok gibi görünür" (Arendt, 1994, s.75) değerlendirmesinde bulunur. İkincisi ise:

"Kamu terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak bir dünyayı ifade eder. Ancak bu dünya insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir mekânı ve organik yaşamın genel durumunu oluşturan yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma şeylerle, insani yapıyla ilintilidir" (Arendt, 1994, s.77).

Düşünüre ortak müştereklerle bezenmiş kamusal alan bireylerin birbirlerinin sınırları üzerine yıkılmasını engelleyen bir işleve sahiptir. Kitle toplumunu da katlanılması zor bir hale getiren şey içerdiği insan miktarı değil, bu dünyanın onları “biraraya getirme, ayırma ve bağlantılandırma gücünü yitirmiş olmasıdır” (Arendt, 1994, s.78).

Arendt, Yunan düşüncesinde yer alan, insanın siyaseten örgütlenebilir oluşunun merkezindeki ikiliğe dikkat çekmektedir; merkezde yer alan evin ve ailenin yer aldığı birliktelik farklı olmakla kalmaz, bunlar birbiriyle karşıtlık içerisindedir:

“Kent-devletin doğuşu, insanın/erkeğin ‘özel yaşamına ikinci bir yaşam tarzını, kendi bios politikos’unu’ kattığı anlamına geliyordu. ‘Şimdi her yurttaş iki varoluş düzenine aittir; ve yaşamında, kendinin olan (idion) ile kamusal olan (koinon) arasında keskin bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bu sadece Ariosto’nun kanaati veya teorisi değil, basit bir tarihsel gerçektir; polis’in kurulmasından önce akrabalık esasına göre örgütlenmiş phratia ve phyle gibi bütün birimler ortadan kaldırılmıştı” (Arendt, 1994, s.42).

Özel ve kamusal alan arasındaki ayrım, Antik kent devletin ortaya çıkışından bu yana ayrı ve farklı yapılarda var olmuş bulunan ev ile siyasi alanlara karşılık gelmekteydi ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın yansıması, kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini ulus devlette bulan görece yeni bir görüngü biçimidir (Arendt, 1994, s.47).

Antiklerin eviçi alanın kısıtlandırılmış yapısını aşmak ve siyasetin yani kamusal alanına geçmek, Arendt’in deyimiyle ‘yükselmek’ için her gün geçmek zorunda oldukları mesafenin ortadan kalkmış oluşu modern bir yansımadır. Modern dünyadaki toplumsal alan ile siyasi alan arasındaki mesafenin kısa oluşu durumu yani siyasetin toplumun bir işlevinde başka bir şey olmayışı, eylem, konuşma ve düşünmenin temel olarak toplumsal çıkarlara bağlı olan üstyapılar oluşu, bu mesafeyi algılamayı ve dolaylı olarak kavramayı olanaksızlaştırır Arendt’e göre bu; “...teori ve ideoloji meselesi değildir, çünkü toplumun, yani hanenin ya da ekonomik etkinliklerin kamu alanına çıkışlarıyla, ev idaresi ile önceleri ailenin özel alanına dahil olan bütün meseleler, ‘kolektif’ bir mesele durumuna gelmiştir” (Arendt, 1994, s.53-54).

Bu durumun kolektif bir mesele haline gelişini ise yönetsel açıdan, ‘antik hane reisi’ ve ‘feodal bey’in yönetsel biçimlerini karşılaştırarak ortaya koyar. Arendt’e göre antik hane reisinin yönetim biçiminin çok daha zalim ve acımasız olduğunu bunu yaparken siyaset alanı dışında ne yasa ne de adalet tanıdığını fakat buna karşın feodal lordun kendi yönetim sınırları dahilinde adalet dağıtıyor oluşunu farkı ortaya koyduğunu söyler:

“Bütün insani etkinliklerin özel alana sokulması ve bütün ilişkilerinde hanenin örnek alınması... Siyasi bir alanın varlığını kastediyor olmaktan çok uzak olan Orta çağcıl ‘ortak iyi’ kavramını sadece özel bireylerin maddi ve ruhani ortak çıkarlara sahip olduklarını ve ancak onların

arasından biri bu ortak iyiyi sakınma işini üzerine aldığında mahremiyetlerini koruyup kendi işleriyle uğraşabileceklerini/ilgilenebileceklerini anlatır” (Arendt, 1994, s.54-55).

Böylece, yönetsel olarak yaşam pratiklerinin değiştiğini ve kamusal alanın kurgulanışındaki değişikliğin temelinde özel alanın, kamusal alana dahil oluşu ve bununla birlikte değişen pratiklerin, ikilikler merkezinde farklılıkları ortaya konmaktadır. Arendt’ göre artık kamusal alan bireyselliğe ayrılmıştı; insanlar sadece kim olduklarını ve yerlerini doldurmanın mümkün olmadığını kanıtlayabilirlerdi. “İşte tam da bu fırsat uğruna ve siyasi teşekküle duydukları aşk nedeniyle, her birinin yargı, savunma ve kamusal işlerin yönetiminin yükünü paylaşmaya az ya da çok istekli olması mümkün olabilmıştı” (Arendt, 1994, s.64).

Toplumun, kamusal olarak örgütlenmiş yaşam süreci olduğunun en açık göstergesi olarak Arendt, yeni toplumsal alanın hayli kısa bir sürede tüm modern toplulukları emekçilerden ve sermayedarlardan oluşma toplumlara evrilmesinde görmektedir; hepsi aynı yaşamı sürdürmek için gerekli gördükleri tek faaliyetin etrafında örgütlenmişlerdi; “toplum başka hiçbir şey değil, sadece yaşamak uğruna karşılıklı bağımlılığın kamusal önem ve anlam kazandığı ve sadece yalın beka ile ilgili etkinliklerin kamu yaşamında boy göstermesine imkan tanıdığı bir biçimdir” (Arendt, 1994, s.69-70).

Bu zorunluluk da yani kamusal alana girmesine izin verilen etkinlikler, yine kamusal alanın doğasında belirleyici olmaktadır. Emegın kamusal alana dahil oluşu, bir süreç olma özelliğini ortadan kaldırmadı; “yaşam sürecinin kendi kamusal hakimiyetini kurduğu yer olan toplumsal alan...doğal olmayan gelişimine giden yolu açtı. Bu büyüme/serpilme karşısında, sadece toplum değil sürekli büyümekte olan toplumsal alan karşısında da ne özel ve mahrem alan ne de siyasi olan, kendilerini koruyamayacaklarını gösterdiler” (Arendt, 1994, s.70-71).

Arendt, kamusal alan ile nesnellik arasındaki farkın altını çizer; temelini tüm ihtiyaçların karşılanmasındaki ortak paydayı oluşturan parada bulan nesnellikten farklı olarak “kamusal alanın gerçekliği, ortak dünyanın kendini sunduğu ve haklarında hiçbir ölçüm ve paydanın belirlenmediği, aynı anda sayısız perspektif ve veçhenin mevcudiyetine dayanır” (Arendt, 1994, s.83). Nesnel ilişkilerin kamusal alanda yükselişinin bir sonucu olarak kitlesel yalnızlığın yükselişe geçtiğini belirtir, bu yükseliş sadece kitle toplumun kamusal alanını değil aynı zamanda özel alanını da tahrip eder (Arendt, 1994, s.87).

Nesnel temeller üzerine yükselen yaşam pratiklerinin öncelikle yoksulların yaşam koşullarının değiştirilmesi bahanesiyle hem kamusal hem de özel alana sokulduğunu iddia eden Hannah Arendt, modern çağın ilgisinin mülksüz sınıfları kurtarmak olduğunu söyler; ancak servetin ne biçimde dağıtıldığından bağımsız olarak modern çağ dışında hiçbir dönemde

sermaye kutsal sayılmamıştı. Köken olarak servetin varlığının anlamını, birlikte kamusal alanı oluşturan ailelerden herhangi birinin reisi olması anlamına geldiğini varsayar (Arendt, 1994, s.90). Buna da ‘toplumsal olanın yükselişi’ adını verir ve tarihsel bakımdan özel mülkiyete yönelik ayrıcalıkların kamusal alana dahil olması hadisesiyle çakıştığını belirtir; toplumun kamusal alanına mülk sahipleri kılığında girdiği ilk zamanlarda servetlerinin kendilerine kamusal alana girme hakkı verdiği iddiasından öte, sermaye birikimi için kamudan koruma talep ederek girdiğini öne sürer (Arendt, 1994, s.98). Böylelikle Arendt, sermayenin kamusal alana girdikten sonraki seyrinin izini farklı bir açıdan sürmüştür yani sermayenin kamusal bir meseleye dönüştükten sonra sınırlandırılmasının ya da idaresinin mümkün olmadığını ortaya koymaya çalışır. Bir açıdan sermayenin küreselleşme sürecinin tarihsel dönüm noktalarını ifşa eder.

Hannah Arendt, İnsanlık Durumu (1994) adlı eserinde insanın bireysel varlığı üzerinden meydana gelen kamusal ve özel alanın nasıl, yine insanın özel alanında kalan ve modernite öncesinde farklı anlamlara sahip olduğu için yine farklı pratiklerle işleyen çeşitli varlıkların, insanlık durumunun gerçekleştiği kamusal alana geçişini, onu değiştirdiğini ortaya koyar. Arendt’in kamusal alan anlayışı, insanın kendini var etmek pratikleri üzerine temellenmiş olan Antik Yunan yapıp-etmelerini idealize etmek üzerine temellenmiştir. Üretim biçimlerinin ve pratiklerinin yaratımının, bu değişimlerle birlikte karşılıklı bir etkileşime girdiğini, sadece kamusal alanın değil özel alanın ve kişinin diğer insanlara ifade edemeyeceği, somutlaştırılmaya çalışıldığında, temelde basitleşen ve anlamsızlaşan duygu dünyalarının da işgale uğradığı temasını kurgular. Yukarıda belirtilmiş olan yaklaşımlar açısından Arendt’in kamusal alanın neliğine dair yapmış olduğu geniş tarihsel çıkarımlar, sadece modern çağın değil modernite sonrası dönemin dinamiklerini anlamak açısından halen daha geçerliliğini koruyan noktalara temas edebilme ihtimalini içerisinde barındırmaktadır.

1.1.5. Richardt Sennett ve Kamusal İnsanın Çöküşü

Richardt Sennett’in kamusal alanı resmedişi, bireylerden toplumlara doğru seyreden bir akışa sahiptir. Çağın yaratmış olduğu birey kültü üzerinden kamusal çıkarımlarda bulunur. Günümüzde kamusal yaşam formel bir yükümlülüğe dönüşmüştür. Sennett, devlet ile bireyin ilişkisi teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir ruh haline sahiptir der ve ekler “Ama kanunun bu zayıflaması, politik faaliyetlerden çok daha geniş bir alanı ilgilendiriyor” (Sennett, 2013, s.16).

Sennett’e göre ‘kamusal’ ve ‘kişisel’ sözcüklerinin tarihi, Batı kültüründeki temel değişimleri anlayabilmemiz için anahtar bir rol oynar. Kamu sözcüğünün İngilizcede bilinen

ilk kullanımı kamuyu toplumun ortak çıkarı ile bir tutmaktır (Sennett, 2013, s.32). Kamusallığın tarihteki kullanımlarına örnek olarak şunları gösterir:

“1480’te Malory, İmparator Lucyos’tan ‘Roma’nın kamusal iyliğini sağlayan diktatör’ diye söz ediyordu. Yetmiş küsur yıl sonra, buna sözcüğün ‘genel gözleme açık ve ortada olan’ şeklinde yeni bir anlamı daha eklendi. Hall, 1542 tarihli Chronicle’da, ‘İçlerindeki kini tutamayıp kamusal ve özel alanlarda haykırdılar’ demektedir. ‘Özel’ sözcüğü burada üst düzey devlet erkânından, ‘ayrıcalıklı’ kişi anlamında kullanılmıştır. 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, ‘kamu’ ve ‘özel’ karşılığının bugünkü kullanımlarına benzer bir biçim almakta olduğunu görüyoruz. ‘Kamusal’ sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, ‘özel’ sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi anlamındaydı” (Sennett, 2013, s.32).

Kamusal olanın kimleri içerdiği ve kamuya çıkıldığında, çıkılan yerin neresi olduğu konusu, 18. yüzyıl başlarında hem Londra’da hem de Paris’te öne çıkmaya başlamıştır. Burjuvalar artık toplumsal kökleri örtbas etme kaygılarından kurtuluyor, yaşadıkları şehirler toplumdaki çok çeşitli grupların ilişkiye geçtikleri bir dünya haline geliyordu. Sennett bu noktada kamu sözcüğünün modern anlamını kazandığını ve dolaylı olarak yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam alanı değil, görece çok çeşitli insanları kapsayan tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan anlamına geldiğini vurgulamakta (Sennett, 2013, s.33).

Düşünür çağdaş toplumun kamusal sorununu iki yönlü ele alır; kişisel olmayan davranışlar ve meseleler güçlü bir heyecan uyandırmazlar; davranışlar ve konular ancak insanlar yanılıp da onları bireysel sorunlarıymış gibi ele aldıklarında heyecan uyandırırılar:

“Ne ki, bu iki yönlü kamusal sorunun varlığı özel yaşamda sorun yaratır. Mahrem duygular dünyası sınırlarını yitirmektedir. Mahrem alan, insanların kendileri için alternatif ve dengeleyici yatırım sahası haline getirdiği kamusal dünya tarafından sınırlanmıyor artık. Bu yüzden, güçlü bir kamu yaşamının aşınması, içtenlikle ilgi duyulan mahrem ilişkileri deforme etmektedir. Son dört kuşak boyunca, bu bozulmanın en canlı örneği, kişisel ilişkiler içinde en mahrem olan fiziksel aşta görüldü” (Sennett, 2013, s.20).

Düşünüre göre toplumu anlamlı bulabilmenin yolu, onu çok büyük bir psişik sisteme dönüştürmektir. Bu yargıyı politikacı örneğinden yola çıkarak desteklemektedir; bir politikacının mesleğinin yasa çıkarmak ve uygulamak olduğu anlaşılır fakat politik mücadelede kişiliğinin rolünü anlamlandırana dek, politikacının bu işi insanları pek de ilgilendirmez. “Belli bir makama aday bir politik liderin, etkinliklerine ya da yürüttüğü programlara değil, nasıl biri olduğuna bakılarak ‘güvenilirliğinden’ ya da ‘meşruluğundan’ söz edilir. Kişisel olmayan toplumsal ilişkileri ihmal etme pahasına kişilere saplanıp kalışımız, rasyonel toplum anlayışımızı renksizleştiren bir filtre gibidir” (Sennett, 2013, s.17). Sennett, bu durumun

gelişmiş endüstri toplumunda sınıf olgusunun devamlılık arz eden önemini gölgede bıraktığını, ayrıca cemaatin karşılıklı bir kendini açma biçimi olduğuna inanmamıza ve özellikle şehirlerde görülen, yabancılarla kurulan cemaat ilişkilerini küçümsememize neden olduğunun altını çizer.

Aydınlanma çağında kamusal ve özel alan arasındaki dengenin karşısında 18. yüzyıl sonu patlak veren büyük devrimler ile henüz modern zamanlardaki ulusal bir sanayi kapitalizminin yükselişinden sonra kamusal ve özel olan dair fikirlerde temel değişimler meydana gelmiştir. Yazar bu değişimlerde rol oynayan üç etkenin varlığına dikkat çeker; bunlardan ilki büyük şehirlerdeki kamusal yaşam ile 19. yüzyıl sanayi kapitalizmi arasındaki ikili ilişki. İkincisi, 19. yüzyıldan başlayarak, insanların yabancıyı ve bilinmeyi yorumlama tarzlarındaki değişimi tetikleyen sekülerizm anlayışının yerleşikliği. Üçüncüsü ise “ancien regime’de bizzat kamusal yaşamın yapısından gelen ve sonraları bir zayıflık haline dönüşmüş bir güçtü. Bu güç, kamusal yaşamın 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan politik ve kamusal kargaşanın ağırlığı altında aniden ölmediği anlamına geliyordu” (Sennett, 2013, s.36).

Sennett, üçüncü etken olarak belirttiği angien regim’in yapısı; onun birdenbire ortadan kalkmadığını, kamusal yaşamın dönüşümüyle gücünü kaybetmesine modern yaşamdan sanıldığı kadar silinmediğini, izlerinin halen var olduğunu vurgular. Ayrıca kapitalizm ve kamusal alan arasındaki etkileşimin iki yönde geliştiğini, bunlardan birinin kamudan aileye geri çekilme, ötekisinin de kamusal görünüş konusunda ortaya çıkan yeni bir kafa karışıklığı olduğudur, buradan yola çıkarak “sanayi kapitalizminin tek başına kamusal alanın meşruluğunu ve bütünlüğünü yitirmesine yol açtığı sonucuna varılsa da, bu sonuç kendi mantığı içinde bile kabul edilemez” (Sennett, 2013, s.38) değerlendirmesinde bulunur ve şu soruyu sorar “İnsanlar neden bir şeye sanki o şeyin insani özellikleri varmış gibi inansın ki?” (Sennett, 2013, s.38) bu inancın birkaç kişinin çıkarına olmasının anlaşılabilir olduğunu fakat onu çoğunluğun neden desteklediğini açıklamadığını söyler. Bu sorunun sebebinin, ancien regime’den miras kalan kamusal yaşamı dünyevi yaşama duyulan inanç açısından bir değişime uğratan ikinci etkenle ilgili olduğunu belirtir.

19. yüzyıldaki kamusal yaşam krizinin mirasından söz etmenin yanında kapitalizm ve sekülerlik gibi yaygın etkenlerinden öte Sennett, şu dört psikolojik koşula dikkat çekmektedir:

“Karakterin iradedışı açığa vurulması, kamusal ve özel imgelemin üst üste oturtulması, geri çekilerek savunma ve sessizlik. Benlik takıntısı, geçen yüzyılın bu bilmecelerini yadsıma yoluyla çözme çabasıdır. Mahremiyet, kamu sorununu kamusal olanın varlığını yadsıyarak çözme çabasıdır. her yadsıma gibi bu da geçmişim yıkıcı özelliklerini yıkıcılıkları oranında sağlamca yerleşmesine hizmet etti” (Sennett, 2013, s.46-47).

Sennett'e göre 'mahrem toplum'un temellerini atan gelişme 19. yüzyılda kişiliğin kamusal alana girmesidir. Bunu, toplumsal etkileşimin kişiliklerin açığa vurulmasına yol açtığına insanları inandırarak gerçekleştirdi. Bu öylesine gerçekleştirildi ki kişiliğin içeriği asla açık seçik bir biçimde ortaya çıkmadı ve böylece inanları kendilerinin ve ötekilerinin, 'gerçekten' nasıl olduğu konusunda ipuçları elde etmek için takıntılı ve sonsuz bir arayışın içerisine soktu. "Yüzyıllık dönem boyunca, toplumsal bağlar ve yükümlülükler 'ben ne hissediyorum?' sorusu karşısında geriye çekilmişti. Gerçekten de kişiliğin geliştirilmesi görevi toplumsal eyleme yönelik görevlere aykırı hale gelmiştir" (Sennett, 2013, s.286).

Sennett mahrem toplumun iki ilke temelinde kurulduğunu belirtir. İlkini narsisizm olarak tanımlar diğerini ise yıkıcı olarak nitelediği 'gemeinschaft' ³adı altında tanımlamaktadır. Bunu da yine bir önceki yüzyılda kişiliğin kamusal yaşama girmesine bağlamaktadır yani her iki ilkenin yolunu açan şeyin kişiliğin kamusal alana girmesi olarak belirler. Narsisizm, benliğin tatmini arayışıdır, fakat bu arayış aynı zamanda da bu tatminin oluşumunu engeller. Bu psikik durum kültürel bir koşul tarafından yaratılmaz ancak bu noktada düşünür narsisizmin kültürel gelişmeler tarafından körüklenebileceğini ve narsisizmin ifadesinin her çağda değişebileceğini vurgular (Sennett, 2013, s.286-287). Mahrem toplumun ikinci özelliği, cemaate yaptığı güçlü vurgudur. Ancak düşünür bu vurgunun 'cemaat' kavramının bilindik anlamından kaynaklanmadığını hatta bu anlamın artık oldukça dar bir karşılığa sahip olduğunu belirtir. İnsanların bir arada yaşamalarından kaynaklanmayan türden çok çeşitli cemaat yaşamları sürülebilir (Sennett, 2013, s.288).

Sennett'e göre kamusal yaşamın sona erdiğinden söz etmek, geçen yüzyılın kültüründeki bir çelişkiden kaynaklanan bir sonuçtan söz etmek anlamına gelmekte. "Kamu içinde kişilik, terimlerdeki bir çelişkiydi; en sonunda da kişisel, kamusal terimini yok etti" (Sennett, 2013, s.336). Kamusal alanda, aktif bir şekilde duygularını sergileyen kişilerin özel ve üstün kişilikli insanlar olduklarını düşünmek mantıklı bir hale geldi (aktör, politikacı, sanatçı vb.). Sennett bu kişilerin karşılıklı bir ilişki kurmaktan ziyade karşısındakileri denetliyorlar, seyirciler ise onları değerlendirme konusunda kendine duyduğu güveni giderek kaybetti; "artık bir tanıktan çok birer izleyici haline geldi. Böylece seyirci, kendine ilişkin olarak aktif bir güç, bir 'kamu' olma anlayışını yitirdi. Keza insanların duygularını başkalarına iradedışı açığa vurmakla korkutulmalarıyla, kamusal alandaki kişilik, kamusalı yıktı" (Sennett, 2013, s.336). Bunun sonucunda, diğer insanlarla ilişki kurmanın yerine onlardan kaçınma, suskunluğa

³"Gemeinschaft: Alm. Modern toplum karşıtı geleneksel, organik insan toplulukları için kullanılır (ç.n.)" (Sennett, 2013, s.286)

sığınma ve duyguların belli olması bir kaygı unsuruna dönüşmüştür. Bu durum da “ifade şartları bir maskenin takdiminden, kişiliğinin yani yüzünün ortaya serilmesine doğru kaydıkça, kamu içinde ifade edici olmayı isteyen insanlar kamusal alanı boşalttı (Sennett, 2013, s.336).

Sennett, toplumsal ilişkilerin ortak bir kökenden geldikleri için estetik ilişkiler olabileceğini, bu ortak kökenin de çocukluk dönemindeki oyun oynama deneyimlerinde temellendiğini öne sürer. Kamusal alana duyulan inancın son bulduğunu ve benlik mesafesi duyusunun azaldığını dolayısıyla ortak bir köken olarak oyun oynama dürtüsünün zorluğunun yetişkinler için bir adım daha öteye taşındığını iddia eder. Bu oyun dürtüsünün çocuklara davranışa ilişkin görenekleri inandırıcı bir biçimde görme yetisini kazandırarak kamusal alanda zorunlu kılınan rol yapmaya hazırlar (Sennett, 2013, s.340-344).

Toplumsal sınıfın insan niteliklerinin ve yeteneklerinin bir ürünü olarak görülmeye devam etmesi, sınıf koşullarını değiştirmenin kavranmasını zorlaştırır, Sennett bunu şu şekilde ortaya koyar:

“Bu koşullar kendiliklerinden değişeceklerdir. Bunun yerine, özellikle de proleter ya da burjuva olmayan ama ikisinin arasında olanlar, içerisinde kendilerini böyle tanımlamaz ve kimliği belirsiz bir konuma getiren o şeyin ne olduğunu sorma eğilimindedirler. Kendine ait kuralları, hem de değiştirilebilir olan kurallarıyla toplumsal bir durum olan sınıf kavrayışı yitirilmişidir. Kişinin ‘yetenekleri’ onun durduğu yeri belirler: Sınıfsal gerçeklerle oynamak zorlaşır; çünkü kişi, benliğin içsel doğasına çok yakın olan gerçeklerle oynuyor görünecektir (Sennett, 2013, s.344).

Sennett, kamusal alanı bireyin varlığı üzerinden açıklar, böylelikle hem bireyi oluşturan dışsal koşullar hem de onun dışsal koşullarla iletişimini tanımlar. Bireyin kendini nasıl sunduğu, benliğiyle kamusal alana nasıl çıktığını ve özel alandaki benliğin nasıl oluştuğunun haritasını çizer.

1.2. Kamusal Alan ve Sosyal Medya İlişkisi

1.2.1. Sosyal medya mecralarının yapısı

Kitle iletişim araçları reel kamusal alanların gelişiminde büyük rol oynamıştır. En küçük topluluktan, ulus devletlerine, günümüzde tüm yerküreyi alakadar eden hususların yayılması ve kamusal içeriği oluşturması kitlesel haberleşme aracılığıyla gerçekleşmektedir. Teknik gelişmelerle biçim değiştiren ve çeşitli avantajları bünyesinde barındıran araçlar, bu araçları kullanan insanları dolaylı yoldan ve kısıtlı da olsa değiştirmiştir. Çeşitli pratikleri ortadan kaldırmış bazılarını dönüştürmüş, bir kısmını da bizzat kendisini ortaya çıkarmış, dolaşıma sokmuştur.

Matbaanın icadı ve görece yaygınlaşmasıyla birlikte skolastik düşünce ve din kamusal alanın konusu haline gelmiş, uhrevi meselelerin ve kültlerin kamusal alana konu olabilmesiyle beraber kaçınılmaz bir değişim ve yeniden inşa sürecine girilmiştir. Böylelikle meşruiyetini Tanrı'dan aldığını iddia eden monarşiler de bu tartışmaların konusu olmaktan kurtulamamış dolayısıyla otokratik saiklerle inşa edilmiş kamusalılık da dönüşüme uğramaya başlamıştır. Modern kamusalılığın temellerinin atıldığı 18. yüzyılda kitaplar, gazeteler ve dergiler fikirlerin ulus aşırı yayılması ve kitleleri etkilemesi bakımından büyük bir güce sahipti.

Böylelikle kamusalılığın biçim ve içeriği yeni bir hal almaya başlamış, yerellikler bireyselliklere evrilmiş, hak talep ve tartışmalarının zemini eksen kaymasına uğramıştır. Kitle iletişim araçları arasındaki etkisini artıran radyo ve televizyon dünya savaşları sonrasında, sermaye alanlarının artmasıyla beraber beklenmedik bir yaygınlığa ve kullanım oranına erişmişti.

Kolektivite üzerine inşa edilmiş veya doğasında birlikte tüketimin var olduğu kitap, gazete, fanzin, dergi vb. araçlar dolaşıma girdikten sonra klasik kamusal mekanlarda tüketim pratiklerinin son kısmına maruz kalıyorlardı. Bireysel bir tüketimin sonunda nihayete eren değil bir gerçekliğin dolaşımına giren hem dönüşen hem de dönüştüren bir yapıya sahipti. Toplumların gerçeklik algısı ve gerçeklikle olan ilişkisi kültürel birtakım kodlarla bağlantılı olarak değişkenlik gösterebiliyordu. Bu değişkenlik gerek mitler gerek edebi metinler ve sanat yapıtları vasıtasıyla şekillenmekteydi. Kültür ve din gerçekliğin algılanışında etkili olan başat etkenler arasındaydı. Yerellik bu değişkenlerin yapısının farklılaşmasında temel bir rol oynuyordu. Bu yerelliğin ortadan kalkması kitlesel üretim pratiklerinin ortaya çıkışı, fordist üretim biçiminin yaratılışıyla beraber sadece somut şeylerin değil bahsi geçen etkenlerin üretilmesi hususunda soyut şeylerin üretimini de etkilemişti.

Tekniğin ilerleyişiyle beraber sınırsız imkanları doğurabilecek teknolojilerin ortaya çıkması, küresel kapitalin sadece somut değerler değil somut emek ürünlerine gizlenmiş kültürel kapitalizmin ve küresel tüketim pratiklerinin inanılmaz bir hızla yayılması noktasında, bilişim teknolojilerine devasa yatırımlar gerçekleşmiştir. İnternetin gündelik yaşama sirayeti hem sınırsız ihtimalleri hem de küresel çapta büyük kültürel değişikliklerin yolunu açmıştır. Tüm bu ilerleyiş kendi küresel kültürünü yaratmaya başlamıştır. İnternetin küresel boyutlarda erişiminin mümkün hale gelmesi, erken dönemlerde klasik etkileşim biçimlerinin taklidi olması bakımından benzerlik gösteriyordu. “WWW” (World Wide Web) kavramının ortaya çıkışı ilk büyük ortaklığı simgeliyor oluşu sebebiyle önemlidir. İnternet, 1960'ların başından beri geliştirilen kurumsal bir sürdürülebilirlik temeline oturtulmuş etkileşim ve bilgi depolama alanıdır; ilk olarak 1989'da Tim Berners-Lee tarafından tasarlanan internet, 1991 yılında

kullanıma sunulmuş ancak kurumsallıktan gündelik yaşamda kullanılmaya başlaması 1993-94 yıllarına uzanmaktadır. World Wide Web protokollerinin aracılığıyla belgeler hiper metinsel bir çalışma sistemine bağlanmıştır. WWW protokolleri belirlenen iki nokta arasında nasıl taşınacağına dair bir dizi anlaşmayı ifade eder (Couldry, 2012, s.18-19).

WWW protokolleri, yazılım dilleri ve hiper-metinsellik vb. gelişmelerin tümünün oluşturduğu internet veri depolamanın ve bunlara metinler arası ulaşımın gündelik yaşamda kullanımı birçok pratiği dönüştürmüş ve yenilerini beraberinde getirmiştir. Temel bilgisayar teknolojileri kullanılarak yaratılan bu esneklik WEB 1.0 olarak tanımlanmaktadır. İnternetin erken dönemlerinde inşa edilen dijitallik avantajları kendisinden sonra gelecek olacak ve eklemlenecek gelişmeler için sınırsız bir taban oluşturmakla beraber, etkileşimden görece yoksun bir yapıya sahipti. Web 1.0, yabancıların yabancılarla bulunduğu dijital komüniteler, olarak kendini inşa etmişti. Wu Song (2009, s.136) bu buluşmanın yarattığı topluluklara “vizyoner komünal topluluklar” adını vermiş ve web kültürünün kapitalist kültüre dahil edilme potansiyelinin altını çizmiştir. Yine de Wu Song internetin her zaman ekonomik çıkarlar eksenli bir yapıya sahip olmadığını belirtir; WELL gibi erken dönem gruplar karşı-kültürel ideallerin gözetilerek kurulduğunu ancak 1990’ların ortasındaki patlamayla beraber çevrimiçi reklamcılığın hyper-text’ler aracılığıyla internet sitelerinde çevrimiçi reklamcılığa olanak sağladığını belirtir. Bu reklamların görece az sayıda kullanıcı tarafından tıklanıldığını, sonrasında banner reklamların ve ardından da pop-up/flash banner gibi daha etkileyici formlarla kendini yenilediğini belirtir. Bu gelişmeler reklamcılık açısından oldukça agresif bulunduğu için şu an en sık karşılaştığımız web sayfalarının yanlarına ilâştirilmiş metinsel reklamlara evirildiğini belirtir (Wu Song, 2009, s.84-85).

Web 1.0’ın yaratmış olduğu reklam ve ticari internet sitesi veya alan adı satın alımı furyası sadece hikâyenin bir kısmını oluşturmaya karşın 2000’lerin başında bu balon patlamış ve internet alanında medya şirketleri arasında çevrimiçi şirket tekelleşmesi, şirket evlilikleri benzeri bir biçim almaya başlamıştır (Wu Song, 2009, s.82-83). Şirketlerin, bu toplulukların (Well vb.) aldığı biçimin gerçek değerini anlamaları oldukça uzun sürmüştür.

Geleneksel medya interneti ve World Wide Web’i anlamak için bir bakış açısı ve başlangıç noktası sunmaktaydı. Bu bakış açısı Web 2.0 veya Web 3.0’dan ziyade Web 1.0 ile ilgilidir. WWW’i mümkün kılan teknolojik yapıyı sağlamasına karşın internet bununla sınırlı kalmamıştır. Web 1.0, internetin bilgiye ve statik web sayfalarına erişmek için kullanıldığı bir aşamaya atıfta bulunurken, Web 2.0 çevrimiçi ortamın sosyal bağlantı ve etkileşim için yeni fırsatlar sunduğunu belirtir (Green, 2010, s.4-5).

Web 2.0 terimi, Tim O'Reilly tarafından 2005 yılında dile kazandırılmıştı. O'Reilly web 2.0'ın temel niteliklerini şu şekilde sıralar: "Web 2.0 bağlı tüm cihazları kapsayan bir platform olarak ağıdır: Web 2.0 uygulamaları platformun içsel avantajlarından en çok faydalananlardır:

"Sürekli güncellenen hizmet olarak yazılımın götürülmesi daha çok insanın kullanımını geliştirir, başkaları tarafından harmanlanmasına olanak verilen biçimde kişisel veri ve hizmetleri sağlarken bireysel kullanıcılar da dahil olmak üzere farklı kaynaklardan daha çok veriyi tüketir ve harmanlar, 'katılımcılık mimarisi' aracılığıyla ağ etkileri yaratır ve zengin kullanıcı deneyimleri yaratmak için Web 1.0'ın sayfa metaforunun ötesine geçer" (O'Reilly, 2005; akt. Fuchs, 2020, s.57).

Fuchs (2020, s.57-58), Web 1.0'ın yaratmış olduğu endüstriyel kârlılık furysı ve bu durumun sunduğu yüksek kârlılıkla ileriye dönük yüksek pazar değeri vaadi 2000 yılında çökmüş, yaratılan bu balon patladığını (dot.com balonu/krizi) belirtir; O'Reilly'nin katıldığı bir konferansta dot.com patlamasından sonra yolunu kaybeden endüstrinin güveninin yeniden kazanılması ve canlandırılması amacıyla web 2.0'ın tasarlandığını kabul ettiğini söyleyen Fuchs, Web 2.0 ideolojisinin farklı bir şey olduğu fikrinin yatırımcıları ikna etmeye yettiğinin altını çizer.

Yaşanan bu krizin internetin sadece toplumsal değil sermaye açısından da sınırsız imkanlar ve ihtimaller barındırdığı beklentisi/miti 2000 yılında yaşanan krizle birlikte geçerliliğini yitirmiş gibi görünse de Web 2.0'ın tanıtılmasıyla birlikte sermayedarlar açısından cazibesini yenilemiştir. Algoritmaların, yazılımların ve yazılım dillerinin, kullanıcı deneyiminin birkaç açıdan farklılaşması vb. getirileriyle Web 2.0 nötr bir biçimde ciddi değişiklikler sağlamıştır. Bu ütöpik değişiklikler arasında yeni nesil internetin dijital benliklerin refahına katkıda bulunduğu görüşü örnek olarak gösterilebilir. Kees Boersma, bu iyimserliğin 1990'ların Web 1.0 iyimserliğiyle paralellik gösterdiğini belirtir. Bu görüşe göre internet teknolojileri dünyanın daha güvenli ve şeffaf olmasına katkıda bulunur; aynı zamanda internet tabanlı tekniklerin gözetim üzerinde kolaylaştırıcı bir etki gösterir. Sosyal bilimciler bu durumun iletişimsel eylem idealine katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğunu öner sürerek yeni medyada umut verici unsurların altını çiziyorlar. Boersma, başka bir düzeyde, Web 2.0'ın modern toplumda güvenlik ve dayanıklılığa katkıda bulunabileceği tartışmalarının altını çiziyor ve resmi organizasyonların başarısız olduğu durumlarda çevrimiçilik avantajıyla dayanışmanın arttığı durumların (kasırğa vb. doğal afet durumları) örnek gösterildiğini söyler (Boersma, 2012, s.299).

Kullanıcılar artık bir ağ tabanlı bir gerçekliği inşa etmişti. İnşa edilmiş olan bu gerçeklik ve iletişim biçimi internet kullanıcılarını çevrimiçi yani gerçek zamanlı olarak etkileşimde kalma olanağını sağlıyordu. Dolaşıma sokulan bilgi dış bir otorite tarafından değil kullanıcılar

tarafından denetleniyor ve aynı zamanda dolaşıma sokuluyordu. Bu nedenle, bilgi ilişkilendirme ve bağlantı kalıpları, kullanıcıların etiketleme faaliyetleri temelinde kalıcı olarak yeniden şekilleniyordu. Flickr, kullanıcıların, kullanıcıları tarafından etiketlenen devasa bir çevrimiçi görüntü veritabanı oluşturmaya olanak tanır. Bilgi sınıflandırma yeteneği geleneksel bir uzman tarafından değil insanlar tarafından yönlendirilen bir uygulama biçimine dönüşmüştür (4, Dover, Giddings vd., 2009, s.206).

Lister, Dover, Giddings vd. Web 2.0 ile tanımlanan yazılımlar ve uygulamaların ne kadar yeni olduğu sorusunu sorarlar; O'Reilly'nin açıklaması, her biri kendi teknolojik ve kültürel öncüllerine sahip olan bloglar ve Wikipedia gibi halihazırda başarılı olan uygulamalardan ilham aldığını belirtirler. Web 2.0 ile gelen siber coşkunun kolektif zekâ hamlesi olarak betimledikleri Web 2.0 fikrinin tarihsel doğruluğunun yazılım düzeyinde de sorunlu olduğunu öne sürerler; HTML'ye yükseltme olarak XML, kullanıcıların bir siteye daha kolay yükleme yapmasına izin verdiği ve esnek bağlantı potansiyeli sebebiyle bir Web 2.0 yeniliği olarak kabul edilir ancak XML'in kendisinin uygulamalarda zaten büyük ölçüde var olduğu Java komut dosyası uygulamalarına dayandığını iddia ederler. Web 1.0'dan Web 2.0'a tam olarak neyin değiştiğine dair sorulara rağmen yazarlar bu değişimin temelinde salt azınlık birtakım yazılımcı ya da girişimcinin olduğu görüşünden ziyade sıradan insanlar tarafından çevrimiçi ortamda harcanan muazzam miktardaki yaratıcı girişimin, kamuoyu ve piyasa bilincinin yerleşik bir parçası haline geldiğini, böylelikle tarihsel olarak erken yirmi birinci yüzyıl kapitalizminin motorunu haline geldiğini böylece kendi etki alanının çok ötesinde etkilere sahip olan ağ tabanlı iletişimin olanaklarının görülebileceğinin altını çizerler (Lister, Dover, Giddings vd., 2009, s.207). Altı çizilen bu tarihsellik ve kolektif emek ya da katılım biçimleri, internet teknolojilerinin temellenmiş olduğu ve her ne kadar küresel bir birlikteliğe atıf yapılsa da bireyin çağırıldığı modern sonrası kültürde ulus aşırı bir toplumsallığı ya da "çokluğu" betimlemesi açısından önemli bir bakış açısını simgeler.

Her ne kadar tartışmalı bir geçiş süreci yaşanmış olsa da Web 1.0'dan 2.0'a geçiş beraberinde gerek somut gerekse soyut birtakım yenilikleri getirmiştir. Sosyal medya kavramının ortaya çıkışı da Web 2.0'ın olanakları arasındadır. Çevrimiçi toplulukların artışı küresel bir ortaklığa karşılık gelmesi bakımından önemlidir. Artık insanlar gerçek zamanlı kitlesel bir iletişimin, bilgi ve kültür paylaşımının baş döndürücü hızıyla karşı karşıyadır. David W. Hill (2012, s.119), geçişten önceki topluluk yapısının vizyonerliği karşısında Web 2.0'a geçişle birlikte ortaya çıkan sosyal medya platformlarının bu yapıyı görece bozuma uğrattığını, gevşettiğini belirtir, Facebook'a atıfta bulunarak, ağa dahil olmanın coğrafi olarak tanımlanmış belirli ortak noktalara sahip çevrimdışı arkadaşlarla iletişimi sürdürmekle ilgili hale geldiğinin

de altını çizer (okul arkadaşları, iş arkadaşları vb). Hill'in dikkat çektiği bu değişim sosyal medya mecralarının altyapısal pratikleri açısından olağan karşılanabilir ve erken dönem kullanım pratiklerini betimleyen bir değerlendirme olarak belirlemektedir.

C. Fuchs Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş adlı eserinde literatürde yer alan başlıca sosyal medya tanımlarını toplamıştır. Tanımlardan biri şu şekildedir:

“Sosyal medya belirli bir İnternet tabanlı ağ oluşturmuş iletişim platformları seti tanımlar. Bunlar, kendi kullanıcıları tarafından oluşturulan bir veri tabanı iş modeli kullanır. Ve kamusal ile kişisel iletişimin yakınsamasını mümkün kılarlar. Bu tanım diğerlerinin yanı sıra Facebook ve Twitter, Reddit ve Tumblr, Printerest ve Instagram, Blogger ve Youtube’u da içerir (Meikle 2016). Sosyal Medya araçları, ‘profil öğeleri, kişiler ve bu kişilerle etkileşim’ özellikleri taşırlar, ‘kişisel iletişim ile özel olarak hiç kimseye gönderilmeyen mesajların yayın modeli arasındaki farkı bulanıklaştırır’ (Meikle ve Young, 2012, 61). Sosyal medya ‘kişisel iletişim (birebir paylaşılan) ile kamusal medya (özel olarak kimseyle paylaşılmayan) arasında bir yakınsama gösterir” (Meikle ve Young, 2012, s.68; Fuchs, 2020, s.63-64).

Kamusal medyanın üretim pratiklerinden olan iletinin özel olarak kimseyle paylaşılmaması ve kişisel iletişimin paydaş olarak varlığından söz edilmektedir. İçerikler profesyoneller tarafından kurumlar adına değil, bireyler tarafından herkese hitaben yayınlanan özel ya da genel içerikleri barındırması açısından önemlidir. Sosyal medya platformlarında üretilen profesyonel içerikler mevcut olsa da amatörlik, kişisellik ya da duygulanımsallık temelde içerik üretim pratiklerinin değişmez bir parçasıdır.

Lev Manovich yeni medya için iki katman betimler: Genel olarak içeriğe benzeyen kültürel katman ve bilgisayar katmanı. Bilgisayar katmanının medyanın kültürel mantığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasının beklenebileceği yönündeki argümanı bir anlamda orijinal değildir; Biçimin içeriği etkilediği düşüncesi ya da tam tersi, edebiyat eleştirisinin ilk günlerinden bu yana var olmuştur. Belirli biçimlerin bazı fikirlerin dile getirilmesine olanak sağladığı, izin verdiği ya da vermediği düşüncesinin halen geçerliliği mevcuttur. Bununla birlikte, bu argümanla ilgili özgün olan şey, kültürün toptan ve muhtemelen geri alınmaz bir şekilde bilgisayarlaştığı iddiasıdır (Manovich, 2001; Nakamura, 2006, s.383).

Tekno-determinist paradigmlar ortaya atıldığından bu yana ister belirli bir gerçekliği betimliyor olsun ister distopik bir kurmaca yaratıyor olsun, teknolojinin sosyal yaşamı tümünden ve kökten değiştirdiğine dair geliştirilen söylenceler gerçeklikle tümüyle bağdaşmamaktadır. Gündelik yaşamın teknoloji tarafından etkilenmesi ve kendi kullanım pratiklerini yaratması, tek ve değişmez bir biçimde belirleyici bir güç sahibi olduğu anlamına gelmemektedir. Vincet Mosco tekno-deterministlerin basitçe sabanın bize feodalizmi verdiğini; buharlı motorların bir imalat toplumu yarattığını, bilgisayarın ise bir bilgi çağı açtığını savunduğunu ve diğerlerinin

ise tam tersi uca giderek, teknolojilerin toplum tarafından belirlendiğine veya şekillendirildiğine inandıklarını belirtir. Mosco'ya göre temelde makineler donmuş sosyal ilişkilerden başka bir şey değildir. Bir saban, buhar makinesi veya bir bilgisayarın parçalara ayrıldığında toplumsal biçimlerle baş başa kalacağımızı öne sürer ve bu görüşlerin her ikisinin de faydalı olduğunu ancak ikisinin arasında bir yerde pozisyon almanın daha faydalı olacağını belirtir. Teknolojiler, toplumlar ve bireyler karşılıklı olarak birbirini oluşturur. Herhangi bir temel nedensel belirleme olmaksızın önemli sınırlar koyarak her aşamada birbirlerinin yaratılmasına ve gelişmesine katkıda bulunurlar (2017, s.15-16).

Fuchs, sabit değişmeyen sermaye ile değişen sermaye arasındaki ilişkinin algoritmalar, sosyal medya ve dijital makineler çağında çok daha dinamik hale geldiğini belirtir. Dijital kapitalizm insan hayatını verileştirmiştir. Çevrimiçi faaliyetler, önemli ölçüde hem meta hem de sabit sermayenin bir parçası olan veriler yaratan dijital emektir. Veri depolama kavramı dijital makinenin doğal bir ögesidir; dijital kapitalizmde veriler bir kez oluşturulduktan sonra sabit değişmeyen sermaye haline gelir. Veri, dijital emeğin, çevrimiçi olan insan öznelliğinin nesneleştirilmesidir (Fuchs, 2019, s.218).

Bloglar, wikiler, dosya paylaşım platformları ve sosyal ağ platformları, günümüz toplumunda kullanıcıların internet deneyimlerini şekillendiren tekno-sosyal sistemlerden bazılarıdır. Fuchs bu durumun bazı bilim insanları, medya ve kamuoyunun bir kısmı internetin daha sosyal, daha katılımcı ve daha demokratik hale geldiğini iddia ettiklerini belirtir ve bu iddiaların abartılı tekno-iyimser ideolojiler olabileceğini söyler (Fuchs, 2012, s.32)

Her ne kadar yeni bir altyapıya, pratiklere ve kültüre sahip olsa da sosyal medya mecralarının ekonomi-politik olarak klasik gerçeklikle doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Fuchs (2020) tam olarak ekonomi-politik açıdan sosyal medya mecralarına atfedilen tekno-iyimser görüşlere dikkatle yaklaşılması gerektiğini savunur. Marck Zuckerberg 2004 yılında Facebook adlı sosyal medya platformunu kurdu. Facebook Wu Song'un tam olarak işaret etmiş olduğu Web 1.0'dan 2.0'a geçiş sürecinde toplulukların kültürel değişikliklerine yapmış olduğu atıfa denk düşecek bir yapıya sahiptir. Kuruluş aşamasında sadece seçkin üniversitelerin kampüslerinde erişime açılan Facebook daha sonra giderek yayılmaya başlamış ve nihayetinde dünya çapında kullanıma sahip bir platform haline gelmişti. İnsanların kendi kişisel bilgilerini gönüllü olarak girdikleri profilleri ve bu profillerin birbirleriyle etkileşime girmesi temelinde kendini var eden platform kısa sürede devasa kullanıcı sayılarına ulaşarak, kendini halka arz etmiş, bir sermaye haline gelmişti⁴. Facebook

⁴<https://about.facebook.com/company-info/>

2022 yılı Hootsuite Dijital Trendler Raporu'na göre yaklaşık olarak 3 milyar kullanıcıya sahip bu da dünya nüfusunun yaklaşık %36'sına karşılık gelmektedir. Böylelikle Facebook, WhatsApp ve Instagram'dan sonra en popüler üçüncü sosyal medya mecrasıdır⁵. Sermayeye dönüşme sürecinden sonra giderek büyümeye devam eden Facebook, 2012 yılında Instagram'ı 1 milyar dolara satın almış ardından, dünyaca ünlü mesajlaşma uygulaması olan WhatsApp'ı 2014 yılında 19 milyar dolara satın almıştır⁶. Facebook'un Instagram'ı satın aldığı 2012 yılındaki reklam gelirleri toplamda 305 milyon dolarken (Harvey, 2014, s.21) 2021 yılı reklam gelirleri 114.93 milyar dolar olarak kaydedilmiştir⁷.

Facebook şirket ilkelerinde insanlara seslerini duyurmakta yardımcı olmak, haklarını savunmak, teknolojiyi herkes için erişilebilir kılmak, hizmetlerinin ücretsiz olabilmesi için de reklam olarak iş modelini benimsemek, ekonomik fırsatları teşvik etmek, bağlantı ve toplulukların oluşmasına destek olmak, insanların güvenliklerini korumak için çalışmak olarak özetlemiştir⁸.

Instagram, 2010 yılında faaliyete başlayan ve kullanıcıların dijital fotoğrafları paylaşmasına olanak tanıyan bir sosyal ağ platformudur. Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından California, San Francisco'da kurulmuştur. Uygulamanın adı ise temellendiği hizmetten gelmektedir; kurucularına göre uygulamanın işlevi anlık telgraf hizmeti fikrine dayanmaktadır. Kurulduğu yıl içerisinde kayıtlı kullanıcı sayısı 1 milyonun üzerine çıkmış 2012 itibariyle de site 100 milyon kullanıcıyı geçmiştir. 2022 yılı itibariyle 1,5 milyardan fazla kullanıcıya sahiptir. Instagram'da yayınlanan reklamlar internet kullanıcılarının yaklaşık olarak %30'una ulaşmaktadır. Dünyanın en popüler dördüncü sosyal ağ sitesi olan Instagram'da ortalama bir kullanıcı global ölçekte ayda 11,2 saat harcarken bu rakam Türkiye'de ortalama 20.2 saat ile dünyadaki en yüksek rakamdır⁹. Instagram'ın mobil uygulaması kullanıcılarının kendi ağının yanı sıra Twitter, Facebook, Tumblr, Flickr ve Foursquare gibi sosyal ağ sitelerinde fotoğraf yüklemesine ve paylaşmasına olanak tanıyan entegre bir yapıya sahiptir. 2012 yılında Facebook'a tarafından satın alındıktan sonra -Nisan 2012'de satın alım gerçekleşmiştir- Eylül 2012'de hizmet şartlarını değiştirdiği ve bu değişikliklerin gizliliği ihlal etmesinden dolayı kullanıcıları tarafından eleştirilmiştir. Gösterilen tepkilerden sonra Instagram kullanıcı sözleşmesinde yapmış olduğu değişikliklerin çoğunu geri çekmiştir (Harvey, 2014, s.694-695).

⁵<https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-media-managers/>

⁶https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/02/140220_facebook_whatsapp

⁷<https://www.statista.com/statistics/544001/facebook-advertising-revenue-worldwide-usa/>

⁸<https://about.facebook.com/company-info/>

⁹<https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-media-managers/>

Twitter, 2006 yılında Jack Dorsey tarafından kurulan, internetin SMS'i olarak bilinen bir mikroblog sitesidir. Metin tabanlı bu site kullanıcıların Tweet olarak bilinen güncellemeleri paylaşmasına, insanların birbirlerini takip ederek bu güncellemelerden haberdar olmasını, kendilerine ait kişisel bir profil oluşturarak bu alana hem metinsel girdilerde hem de multimedya yüklemeye olanak sağlayan bir yapıya sahiptir¹⁰. Başlangıçta Tweet'ler 140 karakterle sınırlandırılmış durumdaydı, Twitter bu sınırlamayı iki katına kadar arttırarak 280 karaktere çıkarmıştır. Gelen talepler ve diller arasındaki farklılıktan dolayı şirket karakter sayısını hem 280'a çıkarmış hem de Tweet Dizi olarak tabir edilen kişilerin kendi Tweet'lerini cevaplamak suretiyle çok daha uzun gönderiler girebilmelerini sağlayacak bir kullanım pratiğini duyurmuştur¹¹. Twitter ortalama 330 milyon kullanıcıya sahiptir. Şirket kendini "farklı insanlar, bakış açıları, fikirler ve bilgilerden oluşan bir dünyaya ev sahipliği yapan açık bir hizmet" olarak tanımlamaktadır¹². Ayrıca Twitter çalışma prensiplerini sağlığı teşvik etmek, insanların güvenini kazanmak, basitleştirmek, kazanç ile amacı birleştirmek, hızlı, özgür ve eğlenceli olmak olarak tanımlamaktadır. Kazan ile amacı birleştirmek bağlamında şirket "iyilik için Twitter" adını verdiği bir misyon benimsemiştir; kendi bünyesinde kâr amacı gütmeyen kuruluşlara reklam desteği, kriz ve acil durumda müdahale konusunda girişimler, ifade özgürlüğü, kâr amacı gütmeye kuruluşlara doğrudan maddi destek, topluluklara altyapısal destekler vb. birçok şirket politikasını bünyelerinde duyurmakta ve yürütmektedirler¹³.

Facebook, Instagram, ve Twitter şirket politikaları neredeyse aynı. Bu üç şirket de internetin özgürlüğünü, insan haklarını, demokrasiyi, ifade özgürlüğünü, sağlık, teknolojiye erişim ve gelir dağılımı vb. konularda eşitliği talep etmektedir. Bu talepler doğrultusunda gerek kendi bünyelerinde gerek kurum dışı kâr amacı gütmeyen organizasyonlara destekler sağlamaktadırlar. Tüm bu idealize edilmiş misyonların dışında, sermayelerini sürekli büyütme, farklı alanlara yatırımlar yapmak, teknolojiye öncü rolü üstlenmek ve bu yeniliklerin piyasayı domine etmesi, patentler aracılığıyla kendine mecbur bırakma, şirketleri birleşmeye mecbur bırakmak, gizlilik ihlalleri vb. birçok etik dışı olaya da imza atan eylemler gerçekleşmektedir. Ekim 2021'de Facebook, hem yeni hizmeti olan Metaverse'i duyurmuş hem de bundan sonra ana şirketin adının Meta olarak değişeceğini bildirmiştir. Metaverse, 3D ve VR teknolojileri kullanılarak virtüel bir evren yaratmak amacıyla kurulmuştur. Marck Zuckerberg, Meta'nın gelecekte, işe gidip gelmeden ofiste, arkadaşlarınızla bir konserde veya

¹⁰https://www.business-standard.com/article/technology/swine-flu-s-tweet-tweet-causes-online-flutter-109042900097_1.html

¹¹https://twitter.com/biz/status/912783936123691009?s=20&t=9t28hZlBwIxlqA4v_JZyA

¹²<https://about.twitter.com/tr/who-we-are/our-company>

¹³<https://about.twitter.com/tr/who-we-are/twitter-for-good>

ebeveyninizin oturma odasındaki bir toplantıya yetişmek için anında bir hologram olarak ışınlanılabileceğini vurgulamıştır. Şirket, Meta'nın sadece bir sosyal medya platformu olarak bilinmesini istememektedir. Taina Bucher, Meta ile yapılmak istenenin bir fetih olduğunu belirtmektedir. “Dünyayı fethettikten sonra, şimdi sanal metaveriyi fethetmek istiyorlar” (Walker, 2021) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Facebook'un Meta'ya dönüşmesi, Instagram ve WhatsApp gibi global çaptaki şirketleri bünyesine katması, 3D, VR, robotik vb. alanlara yaptıkları devasa yatırımlar, bünyelerine kattıkları yeni şirketler Bucher'in değerlendirmesinin tümüyle bir komplo teorisi olmadığını gösterir nitelikte gelişmelerdir. Ayrıca 25 Nisan 2022 tarihinde Twitter yönetim kurulu, milyardan Elon Musk'tan gelen 44 milyar dolarlık devralma teklifini kabul etti. Musk, elektrikli araç üreticisi Tesla'daki hissesi nedeniyle 273,6 milyar dolarlık tahmini net değeriyle dünyanın en zengin insanı olarak biliniyor. Bunun yanında havacılık firması SpaceX'in yöneticiliğini yapan Elon Musk, “ifade özgürlüğü işleyen bir demokrasinin temel taşıdır ve Twitter, insanlığın geleceği için hayati önem taşıyan konuların tartışıldığı dijital şehir meydanıdır” (Sherman ve Thomas, 2022) açıklamasında bulunmuştur.

Atıf yapılan değerler ve olgular genel itibarıyla sabitlik özelliği taşımaktadır. Özgürlük, şeffaflık ve sosyal medya mecralarına atfedilen ideallerin cazibesine rağmen altyapısal ve ekonomik politik açıdan görünmektedir ki bu değerlerin ve eylemlerin tam tersine bir yapılanma söz konusudur. İktidar savaşımı ekonomik olarak yeni kamusal alanlarda devam etmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında böylesi devasa bir kârlılık potansiyeli taşıyan yapılanmaların halihazırdaki ve gelecekteki formları temelde ekonomik saikler üzerine inşa edileceğini, iktidar savaşımının ekonomik olarak yeni kamusal alanlarda devam ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

1.2.2. Sosyal medyanın kamusallaşması veya kamusal alanın sanallaşması

Sosyal medya mecralarının Web 2.0'a geçişle birlikte çevrimiçi kullanıcılara ulaşmasının hızlanması, internetin kullanılacağı cihazlarda yaşanan çeşitlilik artışı ve kültürel olarak kendisine yer edinmesiyle birlikte, gündelik hayata dair birçok mesele bu platformlarda gerçek zamanlı konuşulmaya, tartışılmaya ve paylaşılmaya başlanmıştır. Özellikle mobil internetin ve telefonların gelişimi bu sürece büyük katkıda bulunmuştur. İnternetin her yerdeliği, tam da bu özelliğine yaraşır biçimde muazzam bir hıza kavuşmuştur. Artık her an her yerde, bir Instagram paylaşımında bulunabilir, bir Tweet atabilir ya da Facebook duvarınızda ne düşündüğünüzü paylaşabilirsiniz. Bu esneklik, sürekli çevrimiçi olabilmek durumu ve internetin getirmiş olduğu sınırsız olanaklar, bu teknolojileri birçok farklı açıdan kullanmaya

imkân sağlamaktadır. İnsanlar internet aracılığıyla ilkokuldaki sıra arkadaşlarına da takip ettikleri dünyaca ünlü bir yazara da ulaşabiliyorlardı. Aynı hobilere ilgi duydukları milyonlarca insanla bahsi geçen konularla ilgili fikir ve deneyim alışverişinde bulunabiliyorlar, gittikleri film hakkında düşüncelerini dolaşıma sokmaktadırlar. Milyonlarca insan küçük işletmelerini bu platformlara taşıyarak ya da bizzat bu platformların kültürüne ve algoritmalarına uygun birtakım işler yaratarak yaşamlarını idame etme şansına erişme imkanına sahip olmuşlardır. İnternet üzerinden dil öğrenebiliyor, çeşitli konularda interaktif eğitimlere katılabiliyor, milyonlarca elektronik kitaba ve dokümana ulaşmak mümkün hale gelmiştir.

Böylelikle alternatif bir gerçekliğe dahil olan birey birer “dijital vatandaşa” dönüşmektedir. Karen Mossberger, Caroline J. Tolbert ve Ramona S. McNeal Digital Citizenship The Internet, Society and Participation isimli eserlerinde dijital vatandaşlığı interneti düzenli ve etkili bir şekilde, yani günlük olarak kullananlar olarak tanımlar (2008, s.1).

Dolaşıma düzenli ve aktif bir şekilde katılıyor olmak dijital vatandaş olarak kabul edilmenin temelini oluşturmaktadır. Dijital vatandaşlık kavramı temelde teknolojiye ulaşmakla alakalı tanımlanmış olabilir fakat çok daha fazlasını ifade etmektedir. Araçları kullanma pratikleri bu dijital/gerçeküstü topluluğa dahil olmak veya öyle hissetmek açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan bir diğer kavram Dijital Yerli ve Dijital Göçmen’dir. Marc Prenksy’e göre (2001a, s.3), dijital göçmenleri ayyuka eden yüzlerce örnek vardır; bunlar bilgisayarda yazılmış bir belgeyi düzenlemek için çıktısını alma ihtiyacı hissetmek, ilginç bir web sitesini görmeleri için insanları fiziksel olarak ofisinize getirmek, gönderilen bir e-postayı alıp almadığı için gönderilen kişiyi telefonla aramak gibi örnekler sıralamıştır.

Prenksy’nin sıraladığı bu örnekler Dijital Göçmenlerin yapılarına dair önemli veriler sunmaktadır. Dijital Göçmen tam olarak sayısallığa ve bilgisayar teknolojilerinin getirmiş olduğu soyutluğa alışamamış, entegre olamamış kişileri sembolize eder. Prenksy, mizahi bir dille verdiği örneklerin ardından dijital göçmenlerin tüm bunlara gülmesi gerektiğini ancak bunun sadece bir şaka olmadığını belirtir; bu durumun çok ciddi sorunlara sebebiyet verdiğini belirten yazar, eğitim sisteminin karşı karşıya olduğu en büyük sorunun, modası geçmiş bir dili yani dijital öncesi çağın dili konuşan Dijital Göçmen öğretmenlerin tamamen yeni bir dil konuşan bir nüfusa eğitim verebilmek için mücadele etmeleridir. Buna karşın Dijital Yerliler bilgiyi çok hızlı bir şekilde almaya alışkındırlar. Paralel süreci ve çoklu görev yapılarını severler. Grafikleri metinlere tercih ederler ve hipermetinsel etkileşime aşinadırlar (2001a, s.3).

Dijital Yerliler video oyunlarının, internetin hızının, çoklu görevin, rastgele erişimin, grafik öncelikli oluşun ve hızlı ödeme dünyasının pratiklerine alışkın oldukları için dönemin

görece yavaş bir yapıya sahip öğrenme pratiklerinden çok çabuk sıkılırlar. Bu teknolojilerin yaratmış olduğu ayrıcalıkların öğrenme üzerindeki etkileri de eğitimciler tarafından tümüyle gözardı ediliyordu (Prenksey, 2001b, s.5). Dijital Göçmen öğretmenlerin Dijital Yerliler olan öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kurabilmelerinin tek yolunun değişmek olduğunu belirten Prenksey, uzun vadeli bir etkileşimin ancak bu yolla olacağını ve yöneticilerin bu değişime önayak olmalarıyla sürenin daha da kısalabileceğini vurgular (2001a, s.5).

Micheal Thomas Dijital Yerli ve Dijital Göçmen kavramlarının John Perry Barlow tarafından 1996 yılında ortaya atıldığını belirtir. Barlow “*A Declaration of the Independence of Cyberspace*” adlı yazısında bu kavramların izleri sürülebilir. Bu yazı gelecekte geçmişe yazılan bir manifesto niteliğindedir. Thomas’ın kavramlar içinde referans gösterdiği bu kısa yazıdan sonra bu kavramları Prenksey’nin popüler hale getirdiğini belirtir (Thomas, 2011, s.3). Prenksey, Dijital Yerliler/Dijital Göçmenler başlıklı makalesinden on yıl sonra kaleme aldığı metinde bu ayrımın yirmi birinci yüzyılın başında birçok insan tarafından gözlemlendiğini, genç ve yaşlı insanların dijital teknolojiye ilişkin tutumları arasındaki farklılıkları tanımlamak için bir metafor olarak düşünüldüğünü ve çoğunun gözünde oldukça faydalı bir metafor olduğunu çünkü nihayetinde hepsinin sınıflandırmaya gayret gösterdiği bir fenomene kısaca bir ad verildiğini belirtir (Prenksey, 2011, s.15).

Dijital Yerliler, Göçmenlerin aksine yaşamlarının çoğunu çevrimiçi ve çevrimdışı arasında herhangi bir ayrım gözetmeksizin çevrimiçi yaşarlar. John Palfrey ve Urs Gasser’a (2008, s.4) göre dijital kimliklerini ve gerçek alan kimliklerini ayrı şeyler olarak düşünmek yerine, sadece bir kimliğe sahiptirler. Dijital teknolojileri kullanarak geçirdikleri süre, çoklu görev eğilimleri, dijital teknolojilerin aracılığıyla kendilerini ifade etme ve birbirleriyle ilişki kurma eğilimleri, kullanım biçimleri de dahil olmak üzere bir dizi ortak pratikte birleştirirler. Dolayısıyla birbirine bağlı bu iki kavram zamansal olarak teknolojiyle tanışmanın ve bundan kaynaklı teknolojiye kullanım ve tüketim pratiklerinin farklılaşmasına atıfta bulunur. Sadece bir aracın kullanılmasından öte bu araçların kullanılması sırasında yaratılan içerik yani dil, kültür, iletişim biçimi vb. olguların yarattığı boşluk kuşak çatışmasını andırır ve benzer bir konuma sahiptir.

Bu noktada sosyal medya mecralarının, internetin ve web 2.0’ın temellendirdiği teknik olanaklar bu imkanları kullanan öznelere tarafından inşa edilmiştir. Yani yeni bir kamusal alana evrilmiş ya da hali hazırda kamusal pratikler sanallaştırılarak bu alanlara aktarılmıştır. Tümüyle bir geçişten bahsetmek zor olsa bile, insanlığı müşterek varlıkları gerçek kamusal alanın sanallaşmasında da kullanılmıştır. Emiliana De Blasio ve Donatella Selva (2019, s.13), Duygusal/Duygulanımsal Kamusal Alan (The Emotional Public Sphere) kavramına dikkat

çekerler. Duygusal/Duygulanımsal kamusal alan belirli bir demokrasi anlayışını tasarlayan bir kavramdır. Kamusal alan mekânın maddeselliğini aşan ve insanları sembolik, söylemsel ve hayali dünyasında birbirine bağlayan söyleme dayalı bir yapıdır. De Blasio ve Selva'ya göre iletişim, kamusal alanı yapılandıran bir sinir sistemidir. Vatandaşların ve kurumların kamusal meseleler olarak algıladıkları konularda birbirleriyle etkileşime girdikleri kısmı iletişim inşa eder. Kişisel etkileşimler hem bireysel hem de kolektif kimliklerde birleşir, içerme ve dışlama arasındaki sosyal sınırları izleyerek, sosyal bağları tekrarlar (De Blasio ve Selva, 2019, s.14).

Sivil toplum, vatandaşların diğer vatandaşlar ve kurumlarla ne tür bir ilişki kuracaklarını ve bunun yöntemlerini belirler. Duygusal kamusal alan, duygusal vatandaşlık kavramını hatırlatır: Özel ve kamusal alanları harmanlayan bir vatandaşlık teorisine atıfta bulunur. Böylece duygusal vatandaşlık, hem vatandaşlar arasındaki duygusal ilişkilerin yaşamda hükümetler tarafından onaylanma ve tanınma şeklini hem de vatandaşların daha geniş alanlarda başkaları ve kendileri hakkında nasıl hissetmesi gerektiğine dair yaratılan algıyı kanıksaması ve yeniden üretmesi hususunda teşvik edileceğini tasarlar (De Blasio ve Selva, 2019, s.14). Ancak bu durum normatif olarak istenen ve makul vatandaş profilini çizmesi, sınırlarını belirlemesi açısından tehlike arz eder; hâkim anlayışları duygular aracılığıyla kamusal alana taşır. Toplumsal stratejileri olumlar ve ortaklaştırır; örneğin teröre karşı savaşta tehlike algısını vurgulayarak, sadece iyi bir vatandaşın nasıl davranması gerektiğini değil aynı zamanda radikal olarak farklı kimlikleri ele alınanlara karşı nasıl hissetmesi gerektiğini de belirler (Richards, 2007; Foriter, 2009; De Blasio ve Selva, 2019, s.14-15).

Sosyal medya mecraları altyapısal olarak (Web 2.0, HTML, yazılım dilleri vb.) benzer temeller üzerine inşa edilse bile özelde her bir mecranın farklı pratikleri mevcuttur. Ancak her bir oluşumda kendini var eden özne, bu virtüel mekanları kamusallaştırma eğilimine girmiştir. Dijital Vatandaş, sadece benliğini, gündelik yaşam pratiklerini değil aynı zamanda var olduğu mekânı ve kamusal alanı da sayısallaştırmıştır. Reel kamusal alanda varlığını sürdüren temel sorunlar, temalar ve tartışmalar sanal kamusal alanlarda kendini var etmiş, var olduğu yapının yaratmış olduğu gündemleri de konuşmaya ve yapıyla karşılıklı bir etkileşime girmeye başlamıştır. Böylece sanal kamusal alan temellerini kadim kamusal pratiklerden almakla kalmamış kendi içerisinde yeni kamusallaştırma pratikleri de yaratmıştır.

İnternetin sınırsız olanakları gündelik yaşamı adeta bir kara delik gibi içerisine çekmiştir. Sanal alışveriş pratiklerinin gelişmesi ve gündelik yaşama entegrasyonu ile birlikte internet alışveriş için devasa bir pazar meydanına dönüşmüş durumdadır. Böylelikle satın alma ve tüketim pratikleri de beraberinde değişime uğramıştır. Klasik alışveriş kavramının sanallaşması bir yana soyut birtakım değerler üretilmiş ve satışa sunulmuştur. Soyut sanat

eserleri, kripto para birimleri, tasarımlar ve somut bir varlığı olmayan internet ile ilgili hizmetlerin somut birer karşılığı mevcuttur. Böylece sosyal medya mecralarının yaratmış olduğu sanal kamusal alanlar da reklam panolarıyla dolmuştur. İçerisinde barındırdığı devasa büyüklükteki sermaye sanal kamusal alanları her açıdan etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Sanal kamusal alanda var olmayı seçen her birey yalnızca bir dijital vatandaş olmakla kalmaz aynı zamanda bahsi geçen devasa sermayenin kâr üretme araçlarından birisi haline gelir. İnternette görünür olmak her şey demektir. Doğrudan satış ya da bir fikri yaymak için olsun görünür olmak zorunluluğu mevcuttur. Görünürlük kavramı sanal mekanlarda hem tüketilen hem de üretilen bir yapıya sahip görünmektedir. Alvin Toffler'ın ortaya attığı ÜreTüketici (Prosumer) kavramı genişletilerek ve dönüştürülerek kullanılmakta. Toffler üretim pratiklerindeki zaman kullanım alışkanlıklarının değişimine atıfta bulunarak, klasik mesai saati uygulamasından çoğunlukla vazgeçildiğini, çalışanların yarım gün mesai ya da gece çalışmayı tercih ettiklerini özellikle vurguluyor. Esnek zaman pratiklerinin aynı zamanda bireyleri yalnızlaştırdığını, kişilerin farklı çalışma zamanları tercih ediyor oluşlarının sosyal ilişkilerde sorunlar yaratacağını öne sürüyor (Toffler, 2008, s.310-315). Toffler bu duruma bir alternatif ya da çözüm önerisi olarak oldukça ileri görüşlü bir öneride bulunuyor:

“Sosyal hayatın kolaylaşması için, Üçüncü Dalga uygarlığında bunların yerini alacak yeni ortamlara ihtiyaç var. Bilgisayara bağlı bir sistem oluşturulması bir fikir olabilir; bu sistemde size kendi randevularınız hatırlatılabileceği gibi, sisteme giren herkes o ya da bu kişinin programlarını da izleyerek ne zaman, nerede ve nasıl buluşabileceklerini planlayabilir. Ama bunun ötesinde daha fazla kolaylık sağlayacak yöntemler de gerekecektir” (Toffler, 2008, s.316).

Toffler, ÜreTüketici kavramını temellendirirken sermayenin değişen üretim pratiklerini kullanır. 1956 yılında artan haberleşme talebini karşılayamayan American Telephone & Telegraph Company, abonelerinin doğrudan numara çevirerek görüşmeyi kendilerinin yapmasını sağlayan sistemi benimsemeye başladı der Toffler, böylelikle tüketici daha önce santral görevlisinin kendisi için yaptığı hizmeti üstlenmiş olur. Toffler bunun dışında 1973-74 yıllarında gerçekleşen petrol ambargosuyla birlikte zor durumda kalan benzin istasyonlarının “kendi benzinini kendin koy” prensibine yüksek oranlarda geçtiğini ve yine aynı dönemde elektronik bankacılık hizmetlerinin devreye girmesiyle birlikte ortadan kalkan vezne memurlarını örnek gösterir. Marketlerdeki tüketim alışkanlıklarının değişmesinin tezgahları ortadan kaldırdığını ve bu sisteme geçen marketlerin raf fiyatlarının düşüşünün tezgahlara ödenen maaşların ortadan kaydolduğu için doğduğunu vurgular (Toffler, 2008, s.340-341). Üretim pratiklerindeki bu değişim aynı zamanda kültürel bir olgunun da değişimini beraberinde getirmekte; “Daha önceleri -en azından orta sınıfta- hor görülen bu tür el işçiliği, şimdi insanlar

arasında bir övgü kaynağı oldu. Halk artık kendi işini yapabildiği için gurur duyuyor” (Toffler, 2008, s.344).

Toffler’ın somut emek mekanlarına ve pratiklerine temellendirdiği kavram internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte virtüel mekanlara sirayet etmiştir. Web 2.0’a geçişle birlikte internet kullanıcıları birer ÜreTüketici’ye dönüşmüştür. George Ritzer, Paul Dean ve Nathan Jurgenson’a göre, Web 2.0, kullanıcıların iş birliği içinde içerik üretme yeteneği ile tanımlanırken, Web’de var olanın büyük bir bölümü 1.0 sağlayıcıları tarafından oluşturulur. Yazarlara göre Tüketimde patlamanın yaşandığı yer Web 2.0’dır. Tüketim araçlarının geliştirilmesinde çok önemli olarak görülmesi gerektiğini iddia ederler (Ritzer, Dean ve Jurgenson, 2010, s.19). Yazarlar, kullanıcıların makaleler oluşturduğu ve bunları sürekli olarak düzenlediği, güncellediği ve yorumladığı Wikipedia’ya, Facebook, MySpace ve kullanıcıların video, fotoğraf ve metinlerden oluşan profiller oluşturup birbirleriyle etkileşime girdiği, topluluklar oluşturduğu diğer ağ sitelerini, kullanıcıların karakterleri, toplulukları ve tüm sanal ortamı yarattığı Second Life, çoğunlukla amatörlerin video ve fotoğraf yüklediği ve indirdiği YouTube ve Flickr, Linux, ücretsiz işbirliğiyle oluşturulmuş, açık kaynaklı bir işletim sistemi ve onları kullananlar tarafından oluşturulan ve sürdürülen Mozilla Firefox gibi diğer açık kaynaklı yazılım uygulamaları gibi örneklendirmelerde bulunurlar. ÜreTüketici’nin açıkça Web 2.0’da icat edilemediğini ancak kolaylaştırıcı bir tüketim aracı olarak bu gelişmelerin çoğuna yoğun katılımı ve popülaritesi göz önüne alındığında, şu anda hem en yaygın hem de en önemlisi olduğu iddia edilebilir (Ritzer, Dean ve Jurgenson, 2010, s.19).

ÜreTüketici Web 2.0’dan önce de varlığını sürdürüyordu, Web 1.0’da yaratılan topluluklar ve öngörülen potansiyeller Web 2.0’ın araçlarıyla birlikte somut faydalara evrilmeye başlamıştı. En önemli nokta sanal varlıklarını sunan bireylerin ÜreTüketici oluşlarının edilgen tarafını meydana getiren reklam verilebilir ya da tercihlerinin erişilebilir oluşuydu. Tüketimi artırmak, internet üzerinden gerçekleşen satışların ve görünür olma istatistiklerinin temelini bireylerin sanal mecralarda yaptıkları tercihler oluşturuyordu. Bu bilgileri depolamak, tasnif etmek ve ulaşmak ayrıcalıklarını elinde bulunduranlar ise muazzam bir ticari kaynağı yönetiyorlardı. Hem dinamik hem statik varlıklar yeni soyutlukları üretirken aynı zamanda somut tercihleri gözlüyor, onları yönetiyor ve tüm bunlardan somut etkiler meydana getirerek kâr elde ediyordu. Bu noktada “Bulut Veri Sistemleri”, “Bulut Bilişim” ve “Büyük Veri” gibi kavramlar ortaya çıkıyor. Vincet Mosco’ya göre (2017, s.28-29), Bulut Bilişim ile yakınlaşan Büyük Veri Analitiği, büyük veri kümelerinin nicel analizi için bir sistemi ifade eder. Burada amaç, mevcut davranış ve tutumlar hakkında sonuçlar çıkarmak ve tahminlerde bulunmaktır. Büyük veri analistleri, belirli koşullar altında çıkarılacak sonuçları

veya alınacak eylemleri belirten algoritmalar veya bir dizi kurallar üretir. Mosco bu duruma örnek olarak Facebook, Google ve Amazon gibi şirketleri gösterir; Facebook, yaklaşık iki milyar kullanıcısı tarafından oluşturulan verileri alır ve ünlüler, şirketler ve politikacılardan toplum, ürünler ve tabii ki kediler hakkındaki görüşlere kadar her şey hakkındaki gönderilerle ilişkili “beğenileri” bağlantılandırır. Bunlar, şirketin Facebook sayfalarına gönderilen özelleştirilmiş reklamlarla kullanıcıları hedefleyen pazarlamacılara sattığı aboneleri üzerinde profiller geliştirmesine olanak sağlar. Google da arama konuları için aynı işleyişi yürütüyor ve kamuoyu baskıcı Google’ı uygulamayı 2017’nin sonuna kadar sonlandıracağını duyurmaya zorlayana kadar, şirket Gmail’in içeriğini taramıştır. Amazon ise sitesindeki aramalara ve satın almalara dayalı olarak kullanıcılarının profillerini oluşturmaktadır (Mosco, 2017, s.28-29).

Böylece ortaya devasa bir veri yığını çıkmaktadır. Bu yığın içerisinde sanal mecralarda yapılan her tercihin, geçirilen sürenin, satın alma yönelimlerinin, politik görüşlerin ve bunların ifade biçimlerinin, sanal kamusal alanda meydana gelen ve gelebilecek olan toplumsal reflekslerin biçimleri gibi akla gelebilecek her türlü veri mevcuttur. Mosco Büyük Veri’nin on dokuzuncu yüzyılda sosyal bilimci August Comte’un katı bilimlerden aldığı ve toplumu anlamak için uyguladığı pozitivist felsefesini kökten değiştirme sözü verdiğini söyler ve devam eder:

“Comte’a göre, ampirik gözlemler ve tek başına deneyim verileri, dünyanın gerçek bir bilimsel anlayışı için yeterliydi. Teoriye veya küçümseyici bir şekilde metafizik spekülasyon denilen şeye yer olmazdı. Comte’un bugünkü versiyonları, Fransız sosyoloğun hayatın gerçeklerini kendileri için konuşmasını sağlama hedefini gerçekleştiren dijital bir pozitivismi hedefliyor. Bu amacı gerçekleştirmek için şirketler, devlet kurumları, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve sosyal hareketler, bağlantıları bulmak ve tahmine dayalı algoritmalar oluşturmak için verileri araştırıyor. Bu çabaya öncülük etmek için yeni bir meslek olan veri bilimcisi yaratıldı ve üniversiteler büyük veri profesyonellerini yetiştirmek için lisans programları geliştirdi” (Mosco, 2017, s.29-30)

Büyük Veri, devasa bir gelir getirici makine olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Mosco’nun öngördüğü bu pozitivist eğilim Büyük Veri’ye yapılan atıflar ve beklentiler sanal kamusal alanların algoritma temelli yönetmenin önünü açıyor ve post-modern bir Leviathan yaratma isteğinin, modernitenin ve aydınlanmanın çöküntüye uğrayan vaatlerinin yeniden hayata geçirilmeye çalışılmasına böylece bir dönüşün başlangıcını işaret ediyor olabilir. Mosco, bu kâr makinesine verilen desteklerin şirketlerin yapıp etmelerini eleştirenlerden geldiğinin altını çizmektedir. Ünlü eleştirmek gazeteci George Monbiot, Büyük Veriyi demokrasiyi ilerletmek için bir araç olarak kullanmayı savunmuştur. Analitiğin siyasi karar alma süreçlerini daha şeffaf hale getirmek için kullanılabileceğini ileri sürmüştür.

Toplumsal hareketler, demokratik politika oluşturma sürecini geliştirmek, profesyonel politikacıların aklına gelmeyen fikirleri önermek ve önerilen mevzuatta sorunlar ve boşluklar bulmak için “kitlelerin bilgiliğini” kullanabilir. Monbiot’un görüşüne göre, insanlar ya teknolojiyi kontrol edecek ya da teknoloji onları kontrol edecektir (Mosco, 2017, s.39). Büyük Veri’yi her türlü gündelik yaşam pratiğini şekillendirmek ve karar alma mekanizmalarının işlevini yerinden etmek gibi hedeflerle kullanmayı amaçlayan görüşler, demokrasinin temel değerlerini yerinden etmeyi de amaçlıyor görünmektedirler. İnsandan elde edilen verilere dayanarak -ki bu elde ediş biçimi görece gizli ve etik dışıdır- meydana gelmiş soyut bir varlığın bilgiliğine başvurmak suretiyle demokrasi-sonrası ve insan-sonrası bir mekanizmanın değişmez bir biçimde yaşamı yönlendirmesi arzusu çıkarımında bulunmak, temelsizlikle eleştirilme potansiyelini taşısa bile, internet teknolojilerine verilen desteklerin ve bu somut destekleri sağlayan devletlerin, kurumların, şirketlerin güçleri göz önüne alındığında bu öngörü tümüyle temelsiz ya da mesnetsiz görünmemektedir. Bu durum modernitenin yaratmış olduğu bilimsel tiranlığın yaşama hâkim oluşu kültürünün de üzerinde, daha katı bir indirgemeciliği bünyesinde barındırmaktadır. Yanıltıcı olan kısım ise tüm bu çabaların, demokrasiyi ilerletmek, sanallığın, buradalığın dezavantajlarından kurtulmuş bir şekilde ileri demokrasinin, katılımcılığın ve çokluğun tesis edilmesinde vazgeçilmez bir makine olarak konumlandırılmasıdır. Büyük Veri’ye atfedilen değerler ve roller gerçeklikten uzak bir noktaya yerleştirildiği için temelinde yatan ekonomi-politik koşullar da görünmez kılınmaktadır.

Sanal kamusalılık görmezden gelinemeyecek derecede etkili bir yapıya sahiptir. Temelleri klasik kamusal alanın olguları üzerine inşa edilmiş olsa bile değinilen kavramlardan yola çıkarak kendine özgü birtakım dinamikler yaratmış olduğunu varsaymak mümkün görünmektedir. Teknoloji ve gündelik yaşam ilişkisine yaklaşımın tümüyle tek taraflı bir bakışla algılanmasından ziyade ilişkisellik içerisinde yorumlanması daha gerçekçi çıkarımların yapılabilmesine olanak sağlayacaktır. Somut kamusal alanın klasik bireyi, virtüel mekanlarda değişime maruz kalmıştır, teknolojiyi kullanma ve maruz kalma gibi etkenlerle yapılan ayırımın Dijital Yerli/Göçmen ayrıştırması, sanal kamusalılığın içerisine doğmak ve kendini bu mekanlarda sunmak reflekslerine sahip olunmasıyla; sanal mekanların yabancıları, gezginleriyle arasında kalın, belirgin bir çizgi çekmektedir. Yeni kamusalılığa tümüyle ayak uyduramayan Dijital Göçmen, soyutluk ve somutluk arasında bir konuma sıkışıp kalmış durumda görünmektedir. İnternetin baş döndürücü hız kültürü karşısında yavaş kalan göçmenler, sanal mekanların en büyük tezatlarından birisi olarak dinamik bir varoluşa sahiptirler. Post-modern flânörler olarak, sürekliliğin ve hızın üzerine temellenmiş bu mecralarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapı bozum gerçekleştirmekte, yapıyı derinden

etkilemese bile yekpareliğini kesintiye uğratmaktadırlar. Dijital Yerliler ise bu yeni sanal dünyanın yapısal fonksiyonlarının idealize ettiği, her türlü yeniliğe, değişime ve dönüşüme ayak uydurabilme yeteneğine sahip yerliler olarak hem tüm imkanlardan optimum fayda üreten hem de tüm dezavantajların zararlarını oldukça çarpıcı bir biçimde yaşayan bireylere dönüşmüşlerdir.

Tüm bu kavramlar ve gelişmeler değerlendirildiğinde bugün bile kesin bir kaniya varabilmek için çok erkendir. Tümüyle bir indirgemecilikten de salt eleştirel bir tavırdan da belirli ölçülerde uzak durmak, halen yaşayan ve bundan dolayı dönüşmeye devam eden sosyal medya mecralarının nasıl bir işlev üstlendiğini, gerçekliği dönüştürüp dönüştürmediği, yeni bir kamusalılığı mı ortaya çıkardığını ya da klasik kamusalılık anlayışının bir mirasçısı mı olduğu gibi sorulara daha isabetli cevaplar bulabilmek, yeni sorular sorabilmek açısından faydalı olacaktır. Resmedilmeye çalışılan tüm gelişmeler, mekanlar ve pratikler deneyimlenen yapıların yeni bir şeyler söylediğini belirtmeye yetecek seviyededir. İnternette harcanan vaktin niceliği, üretilen içeriğin ve verinin devasa boyutları göz önüne alındığında gündelik yaşamda büyük bir yer tutmakta ve karşılıklı bir etkileşim içerisinde görünmektedir. İnsanların görünür olmaları yani kamusal bir edimde bulunmaları durumu sosyal medya mecralarına sirayet etmiştir. Böylelikle hem sosyal medya mecralarının kamusalıştığı hem de kamusalığın sanallaştığını söylemek yerinde olacaktır.

1.2.3. Sanal kamusal alanda benliğin sunumu

Benliğin inşası ve sunumu süreçleri hız kültürünün kültleşmesinden önceki zamanlarda daha performatif ve yavaştı. İnsanlar iletişim süreçlerinde kurguladıkları birden çok benliği iletişimin biçimine, mekâna, mekândaki diğer bireylere vb. değişkenlere göre sunarlar. Erving Goffman kendini sunan kişinin iletişime geçtiğinde etrafa yaydığı iki farklı enformasyon biçimi olduğunu belirtir. Bunlardan ilki kişinin istediği gibi idare etmesinin daha kolay olduğu ve büyük ölçüde sözel ifadelerini kapsayan kısımdır. Diğerisi ise kişinin pek umurunda olmayan ya da üzerinde pek denetim sahibi olmadığı, büyük ölçüde yaydığı ifadelerden oluşur (Goffman, 2014, s.20). Kurgulanmış benliğin ustaca sunumundaki en başat engellerden biridir bu, karşıdaki diğer benliklere arzulanan kurgunun sunuluşundaki gürültü unsurunu yaratan ve kesintisiz devam eden bir iletişimden söz etmek mümkündür. Çevredekiler daha sonra sunulan ifadeye yönelik davranışların denetlenemez olarak görülen yönlerini, denetlenebilir yönleri tarafından iletilenlerin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla kullanabilirler. “Burada iletişim sürecindeki temel asimetri gözler önüne serilmiş oluyor: Muhtemelen birey kendi iletişiminin

yalnızca tek bir kanalının farkında iken, şahitler hem bu kanalın hem de ikinci kanalın farkındadırlar” (Goffman, 2014, s.20).

Goffman (2014, s.21-22) asimetrinin farkında olan ve kendisi üzerinde sahip olduğu bir tür denetim, iletişim sürecinin simetrisinin tekrar dengelenmesini sağlar ve potansiyel olarak sonsuza dek sürebilecek bir gizleme, ortaya çıkarma, sahte ifşa ve tekrar ortaya çıkarma döngülerinden oluşan bir çeşit istihbara oyununa ortam hazırlanacağını belirtir. Görece irade dışında kalan iletilerin yönlendirilmesi ve manipüle edilmesi davranışları bilinçli olarak varsayılan yönlerinden pek kuşkulandırılmayacağından bu yönleri denetlemek bireyin çıkarına olacaktır. Goffman, maksatsızlık yönündeki çabaların ardındaki gerçeği görme becerimizin, kendi davranışımızı manipüle etme becerimize göre daha gelişmiş olduğunu belirtir. Dolayısıyla istihbarat oyunları olarak nitelediği karşılıklı ilişkide şahitler, faile göre daha avantajlı bir konumda olacaktır ve iletişim sürecinin başındaki asimetrinin varlığı sürecektir (Goffman, 2014, s.22).

Bir kimsenin belli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde biraz da olsa etkisi olan tüm faaliyetleri anlatmak için Goffman’ın kullandığı sözcük performanstır. Kişinin performansının, gözlemcilere durumu tanımlamak için genel ve değişmez bir biçimde işleyen kısmına da “vitrin” demektir. “Buna göre, vitrinin performans sırasında kişi tarafında kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımıdır” (Goffman, 2014, s.33). Kişisel vitrinin parçalarını Goffman şu şekilde sıralar “cinsiyet, yaş ve ırksal özellikler; boy ve görünüş, duruş şekli; konuşma kalıpları; yüz ifadeleri vb.” (Goffman, 2014, s.35).

Vitrinler toplumsal örgütlenmelerle karşılıklı bir ilişki içindedirler. Radcliffe-Brown her bireye özel bir yer veren betimleyici ilişkiler sisteminin küçük topluluklarda sorunsuzca işleyebileceğini ama kişi sayısı arttıkça daha az karmaşık bir belirleme ve davranış sistemi sağlama açısından klanlara bölünmenin gerekli olduğunu iddia etmektedir. Goffman bu iddianın tam olarak çok sayıda farklı performansın az sayıda vitrin arasında sunulması yönündeki eğilimi ifade ettiğini öne sürer. Böylece farklı rutinlerin aynı vitrine başvurulmasının yanında, ek olarak, belli toplumsal vitrinlerin, yarattıkları klişeleşmiş soyut beklentiler bağlamında kurumsallaşma, belli bir zamanda onlar adına sergilenen özel görevlerden ayrı bir anlam ve süreklilik kazanma eğilimi göstererek “kolektif temsil” ve başlı başına bir olgu haline gelmiştir (Goffman, 2014, s.37-38).

Goffman’ın kurguladığı bir diğer kavram ise “dramatik canlandırma”dır. Kişinin başka insanlar karşısında bulunduğu sırada faaliyetlerini, aksi takdirde belirsiz ya da görünmez kalacak bazı doğrulayıcı olguların dramatik olarak altını çizerek işaretlerle donatır der Goffman

(2014, s.40). Kimi statüler söz konusu olduğunda bu dramatizasyon herhangi bir sorun yaratmaz; zaten o statünün işlevini tamamlaması için araçsal açıdan hayati öneme sahip olan bazı eylemler aynı zamanda oyunca tarafından iddia edilen nitelik ve özellikleri çarpıcı bir şekilde iletme durumuna oldukça uygundur. Goffman buna karşı çoğu durumda kişinin kendi işini dramatize etmesinin sorun yaratacağını belirtir; “Bir hizmet kuruluşunun işletmecisi de müşteriler onlara sağlanan hizmetin toplam maliyetini görmediklerinden onlar için aslında neler yapıldığını dramatize etmekte zorlanabilir” (Goffman, 2014, s41-42).

Goffman, bir performansın sunulduğu toplumun anlayışına ve beklentilerine uyması için toplumsallaştırılması, kalıba sokulması ve uyarlanmasının yollarından birinin bir rutini sahnelerken vitrini aracılığıyla seyirci üzerinde soyut ve başka rutinlerin sahnelenmesi sırasında karşılaşılması muhtemel olan iddialarda bulunduğu değinir. Bu toplumsallaştırma sürecinin en önemli özelliğiye gözlemcilere birkaç farklı yönden sunularak idealize edilmiş sunum eğilimleridir (Goffman, 2014, s.44).

İdealize edilmiş performansların sunumu üzerine en zengin veri kaynaklarından birisi toplumsal hareketlilik üzerine yazılmış olanlardır. Toplumdaki tabakalaşmada yer alan üst tabakaların idealize edilmesi ve altlarda olanların yukarılara çıkma özlemi söz konusudur (Goffman, 2014, s.46). Böylece sınıflar arası bir geçişin performatif kutsallığı, idealize hale gelmiş kutsal amaçlar, retorik ve kültürel kodların aktarımı tekrar ve tekrar sergilenerek yekpare hale getirilir. Toplumsal yapıların devamlılığının ve kendilerini soyut düzlemde bir gerçekliğe temellendirmeleri noktasında iletişimin önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun her türlü sınıfsal ayrıma atıfta bulunduğu bir göstergesi olarak Goffman’ın verdiği şu örnek açıklayıcıdır:

“Üniversiteli Amerikan kızları da randevulaşmaya müsait erkeklerin yanındayken zekâlarını, becerilerini ve kararlılıklarını olduğundan az gösteriyor, böylece uçarılık konusunda tüm dünyaya yayılmış ünlerine rağmen olağan üstü bir zihinsel disiplin örneği sergiliyorlardı, ki bunu hâlâ yaptıklarına kuşku yok. Anlatıldığına göre, bu oyuncular erkek arkadaşlarının zaten bildikleri şeyleri kendilerine sıkıcı bir şekilde açıklamalarını izin veriyorlar; kendileri kadar yetenekli olmayan kavalyelerinden matematik becerilerini saklıyorlar; masa tenisi oyunlarını ise oyun tam bitecekken kaybediyorlar: ‘En güzel tekniklerinden biri arada sırada uzun sözcükleri yanlış yazmak. Erkek arkadaşım bundan çok hoşlanıyor ve ‘tatlım, kelimeleri doğru yazmayı bir türlü beceremiyorsun’ diye cevap yazıyor” (Goffman, 2014, s.48).

Bu örnek Ataerki tarafından idealize edilmiş kadın figürünün, bizzat kadınlar tarafından aslında öyle olmamalarına rağmen, gücü elinde bulunduran statü sahipleri olan erkeklere karşı gerçekleştirdikleri hem idealize etmek hem de belirsiz bir dramatizasyonla kendi benliklerini sunmalarıdır. Burada dikkat çeken nokta ise iletişimde kontrol sahibi olan sınıfın, idealize edilmiş üst sınıftan daha fazla kontrol sahibi oluşu ve bir illüzyon yaratmalarınıdır. Böylece

iletişimsel açıdan toplumsallık tarafından inşa edilen ve sergilemek zorunda oldukları vitrini efektif olarak kullanmakla kalmaz dezavantajlı bir konumu görünürde idealize ederek yeniden üreterek avantajlı bir konuma çevirirler. Gözlemci konumunda olan erkek ise zaten bu vitrinin kendi tarafından çizildiğinin silik bilincine ve gücün yanıltıcılığına kapılarak toplumdaki egemen konumuna rağmen, gözlemci konumunun da avantajını yitirmesi sonucunda kontrolü de kaybetmiş olur. Buradan yola çıkarak yukarıda belirtilen şahitlerin faillere göre daha avantajlı bir konumda oluşunu boşa düşüren unsurun idealize etmek olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

Benliğin sunumu pratikleri içerisinde yer alan karmaşık ve gizli tekniklerin temelinde yatan şeylerden birisi de sürekliliktir. Toplumsal açıdan tüm bu performanslar kurumsallaşmış dolayısıyla bir açıdan kültürü ve geleneği temsil etmektedir. Kurumsallaşma zaman ve statiklik temelinde yükselir. Bu zamansal gereklilik üyelerinin davranışlarını alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürme fırsatı dahi bulamadan hızla değiştirdiği bir toplum olan akışkan bir modern toplumda temellenmiş akışkan yaşamda mümkün görünmemektedir (Bauman, 2020, s.7). Zygmunt Bauman’a göre “Akışkan modern toplumda, bireysel başarılar katılışp kalıcı varlıklara dönüşemez çünkü kısa sürede varlıklar yükümlülüklerle, beceriler engellere dönüşür. Eylemin koşulları ve bunlara karşılık versin, diye tasarlanmış stratejiler hızla eskir ve aktörler bunları düzgünce öğrenecek fırsatı dahi bulamadan köhner” (Bauman, 2020, s.8). Böylece, sınırları çizilmeye çalışan görece klasikleşmiş hem bireysel hem de bireysel bağlama sirayet etmiş toplumsal iletişim biçimleri çoktan Bauman’ın deyişiyle bireylerle birlikte köhnemiştir. İletişim araçlarının ve algısının hızla değişmesi Goffman’ın betimlediği yöntem ve süreçlerin sanal kamusal alanlarda kısmen de olsa geçersiz kılmaktadır. Çünkü artık akışkan modern yaşam içerisinde durağan kurallar, gelenekler ve yöntemler varlığını sürdürememektedir. Akışkan yaşamın sanatları içinde, şeylerden kurtulmak, onlara sahip olmanın önüne geçer (Bauman, 2020, s.8).

Bauman, ileri seviyede bir belirsizliğe ve tekinsizliğe atıfta bulunur. Akışkan modern toplumda evrensel hale gelmiş kullan-at ilkesinden muaf kalabilecek hiçbir şeyin olmadığını belirtir; “canlı ve cansız varlıkların kararlılığı, inatçılığı ve katılığı tehlikelerin en sinsisi ve ölümcülüdür” der ve bu durumun korkuların kaynağı, en şiddetli saldırıların hedefi olduğunu belirtir (Bauman, 2020, s.9-10).

Akışkan hayatta hız her şeyden önemlidir. Bireyin toplumsal olarak en korktuğu şey yeteri kadar hızlı olamamak, gelişmeleri takip edememek ve tüketmesi gerektiği zamanda elindekileri tüketememiş oluşunun yarattığı baskıdan kurtulamamaktır. Bu baskı öylesine devasa boyuttadır ki akışkan toplumda yaşayan her bireyin uykusu huzursuzluklarla doludur.

Bauman sonsuzluğun bariz bir biçimde aforoz edildiğini söyler. Sonsuzluk ortadan kalsa bile süreklilik aynı kaderi paylaşmamıştır. Sürdüğü müddetçe mevcut an tüm sınırları aşacak şekilde genişletilebilir ve sadece vakti geldiğinde deneyimlenmesi umut edilen şeyleri de içine alabilir. “Süreklilik değil hız önemlidir. Doğru hızla kişi tüm sonsuzluğu, dünyevi yaşamın devam etmekte olan mevcut ânı içinde tüketebilir” der Bauman (2020, s.15).

Sonsuzluğun ortadan kalkmasıyla birlikte zamanın çok daha ağır aktığı ve ivmelenmeye direndiği zamanlarda geride kalmıştı. İnsanlar reenkarnasyon veya yeniden dirilme umuduyla sonsuz evrenin sunduğu sınırsız zenginliklerle, kısa ve ölümlü bir yaşamın yoksulluğu arasındaki acı verici gerilimi sonsuzluk ve yeniden dirilme inançlarıyla katlanılabilir hale getirmekteydi. Akışkan yaşam içerisine daha fazla hayat sığdırarak sonsuzluğu bir şekilde şu an içerisinde yaşama ihtimali olan bireyin, tüm bu köprüler yerine koyduğu şeyin ise kimlik olduğunu belirten Bauman:

“Neticede ‘kimlik’ (aynı eski çağların reenkarnasyonu ile yeniden dirilişinin olduğu gibi) ‘yeniden doğma’ olasılığıyla ilgilidir. İnsanın olduğu şeyden çıkıp henüz olmadığı bir şeye dönüşme imkânıyla ilişkilidir. İyi haberse şudur: Sonsuzluğa ilişkin kaygıların yerine konan, kimliği sürekli yeniden dönüşüme tabi tutan telaş, patenti alınmış kullanıma hazır ve insanların kendi başına kullanabileceği araç gereçlerle birlikte gelmektedir. Bu araçlar hiçbir özel beceriye gerek duymamakta, olsa bile çok az zorlu ve zahmetli bir işe sebep olmakta fakat işi çok daha hızlı tamamlamayı vaat etmektedir. Özveri ve fedakârlık, dayanılması zor süreler boyunca ve durmadan insanın kendisini iğdiş etmesi ve yontması, haz için sonu gelmez bekleyişler ve insanın dayanma eşiğini aşan erdemli davranışlar, yani geçmiş tedavi yöntemlerinin tüm o ağır bedelleri artık gereksizleşmiştir” (Bauman, 2020, s.16).

Bauman akışkan hayat kavramıyla adeta toplumu ifşa etmiştir. Yaşamın nasıl inanılmaz bir hızla tüketildiğini gözler önüne serer. Bu tüketim ve hız kültürü sadece bireylerin özelinde değil tüm yapıya sızmıştır. Kullanılan soyut ve somut her şey kendini ve kendisi dışındakileri tüketmek üzerine temellenmiştir. Kendinden önceki zamanın olgularını hızla ortadan kaldırıp belirsiz birtakım imgelerle değiştiren akışkan modernite, yukarıdaki alıntıda betimlendiği gibi insanın gerçeklik ötesi inançlarının yerine ise yine belirginleştirilmesi çok zor olan bir kavramı yerleştirmiştir; kimlik. Kimlik de hız kültürüne dahil bir kavram olduğundan dolayı sürekli tüketilmeye ve değişmeye muktedir durumdadır. Özellikle kimlikleri ve benlikleri sunum için kamusal pratiklerin gerçekleştiği mekanların sanallaşmış oluşu, Goffman tarafından serimlenen iletişimsel biçimleri daha da silikleştirmiştir. Kimlik değiştirmek, benlik inşa etmek ve bunları sergilemek artık çok basit birtakım prosedürlere bağlıdır. Çeşitli sanal benlikleri sergilemek, sosyal medya mecralarının anonimlik vaat etmesiyle birleştiğinde tahminlerin çok ötesinde bir esneklik sağlamaktadır.

Goffman'ın sınırlarını betimlediği performansların enstrümanlarının kurgulanması virtüel mekanlarda, somut alanlardakinden çok daha az bir çabayla gerçekleştirilebilir durumda. Sosyal medya mecralarında iletişime geçen bireylerin kendi vitrinlerini inşa etmeleri sayısallık imkanları iletişime dahil olduğunda çok hızlı ve bu vitrini sunan yani performansı gerçekleştirmek üzere olan birey açısından avantaj sağlar. Buna ek olarak performansı sunan ve izleyenler arasındaki asimetri/simetri gerilimi neredeyse tümüyle bozuma uğramıştır çünkü benliği inşa eden ve sunan bireyin farkında olmadan yayabileceği ileti akışı kesintiye uğramıştır. Yüklenen fotoğraflar, mikroblog yazıları, mesajlaşmalar vb. kontrole tabidir. İnsanlar bu mecralardaki trendleri takip ederek Bauman'ın vurguladığı süreklilik ve hız içerisinde kendi benliklerini dönüşüme uğratar ya da artık var olması, sükse yapması mümkün olmayan sanal benliklerini çöp kutusuna atarak, herkes tarafından taktir toplayabilecekleri, beğeni alabilecekleri yeni benlikleri hızla sunmaya devam ederler. Artık idealize edilen davranışlara atıfta bulunmak, sabitlikten değil tam tersine yersiz yurtsuz olmaktan geçmektedir. Kalıp kültürel kodlar sürekli değişime uğrar ve kendilerinin takip edilmesini yapısal olarak zorunlu kılar. Bireyi çağıran tüketim toplumu aynı zamanda akışkanlıkla birlikte birey olmayı da imkânsız hale getirmiştir. Kişisel gelişim ve motivasyon içerikleri herkesin eşsiz, biricik, erdemli ve duyarlı bireyler olduğunu vaaz ederken kocaman bir aynılık toplumu inşa etmektedir. Sürekli devam eden iyilik ve erdemlilik söylemleri yine de bir nihayete ermez, sonuca ulaşamaz, Zygmunt Bauman, akışkan yaşamın insanın kendisini sürekli irdelemesi, eleştirmesi ve tenkit etmesi olduğunu belirtir. Akışkan yaşam kişinin kendisine duyduğu hoşnutsuzluktan beslenir (Bauman, 2020, s.19).

John Palfrey ve Urs Gasser, kimlik değiştirmek olgusunu tarihsel açıdan 16 yaşındaki bir insanın hangi dönemlerde yaşamış olsaydı bunu gerçekleştirmek için nasıl zorluklar ve avantajlara sahip olacağına dair bir açıklamada bulunurlar. Birkaç yüzyıl önce, tarım çağında, uzak bir köyde yaşayan birinin iki kimlik biçimi vardı. Bunlardan birisi kişisel kimlik diğeriye sosyal kimliktir. Kişisel kimliği, onu benzersiz kılan özellikler türetilmiştir; kişisel özellikleri, ilgi alanları, en sevdiği etkinlikler vb. Buna karşın, aile üyeleri, arkadaşları ve komşuları onun sosyal kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Topluluğun üyeleri kısmen, kendilerini onlara şahsi olarak gösterme biçiminde tepki veriyorlardı. Palfrey ve Gasser bu kimliğin durağan olmadığını zamanla çeşitli olaylarla (evlilik, ölüm vb.) ve bireyin bizzat sosyal ilişkilerini kendi iradesiyle değiştirmesi sonucunda dönüşüme uğrayabileceğini ifade ederler (Palfrey ve Gasser, 2008, s.17-18).

Bu insan sosyal kimliğinin özelliklerini hızla değiştirmek ya da tamamen terk etmek istiyorsa, büyüdüğü küçük topluluğun ötesine geçmek zorunda kalacaktı. Yakındaki bir köye

taşınmış olsaydı, muhtemelen onu tanıyan veya başkaları aracılığıyla tanıyacak bazı insanlar olacaktı. Kökten bir değişim isterse, yeterince uzaklaşabilirdi. Tarım çağında ortadan kaybolmak, arkadaşlardan ve aileden sonsuza dek kopmak mümkündü. Ancak bu tür bir dönüşüm, sanayi çağının gelişiyle birlikte çok daha zor hale gelmişti. Yeni ulaşım biçimleri, yükselen yaşam standartları, tüketimcilik ve kentleşme, insanların kişisel ve toplumsal kimliklerini değiştirmelerini çok daha kolay hale getirecek güçler arasındaydı (Palfrey ve Gasser, 2008, s.18). Yani somut hareket imkanlarını çeşitlendiren gelişmeler sanayi çağında daha da artmış durumdaydı. Ancak endüstriyel çağda, sosyal kimliği kontrol etmek daha zordu. Bu çağın genç insanı büyük bir şehrin kalabalığında saklanabilir, ancak günlük yaşamda kırsal köydekenden çok daha fazla insanla etkileşime girebilir ve ilişkiler inşa edebilir. Daha fazla insan onu tanıyabilir ve günlük hayatını sürdürürken kimliğini hem şekillendirebilir hem de izleyebilir. Ancak modern bürokrasilerin ortaya çıkışı, kimliğe yeni kalıcılık dereceleri eklemiş oldu. Güvenlik toplumunun inşasıyla birlikte kalabalık şehirleri kontrol altında tutabilmek için teknolojinin imkanlarından yararlanılıyordu. Böylece kimliği tam bir moda içinde yeniden yaratma becerisi, tarım döneminde olduğundan çok daha az olmuştur (Palfrey ve Gasser, 2008, s.19).

Yazarlar dijital yerlilerin kimlik inşa etmekte çok daha farklı yollar izlediklerini belirtir. Kişisel kimliğinin birçok yönünü hızlı ve kolay bir şekilde değiştirebilmesine rağmen, sosyal kimliğinin belirli yönlerini değiştiremeyebilir. Dijital çağın net etkisi -paradoksal olarak- onun sosyal kimliğini ve başkalarının onu nasıl algıladığını kontrol etme yeteneğini azaltmaktadır (Palfrey ve Gasser, 2008, s.20-21). Bu yorumu ise dijital yerlilerin kimliklerini çevrimiçi ve çevrimdışı kimlikler veya kişisel ve sosyal kimlikler olarak bölmedikleri, bu kimlik biçimlerinin eşzamanlı olarak var olduklarına ve birbirleriyle yakından bağlantılı olduklarına dayandırır. İnternet çağında sosyal kamusal alanlarda birey çok sayıda kimlik denemesinde bulunur. Bu denemeler tek bir profilin oluşturulması ve geliştirilmesi şeklinde mekanik bir şekilde işlemez, aksine sürekli bir değişim, silme ve ekleme söz konusudur (Palfrey ve Gasser, 2008, s.20-24).

Dijitalite benliğin oluşum süreçlerine kökten bir müdahale etmese bile benliğin sunumu üzerinde büyük açıdan etkili görünmektedir. Kamusalılığı var eden bireyin kendini yine bu alanlarda sunmasının pratikleri büyük ölçüde geride kalan çağlara göre hızlı bir değişim yaşamıştır. İnsan-teknoloji, sanal-reel, toplum-kültür vb. ikiliklerde yaşanan karşılıklı etkileşim bireyin benliğini ya da benliklerini oluşturmasında ve sunmasında da kendini göstermektedir. Sanal kamusal alanlar bireylere alternatif benlikler yaratmalarını ve bunları kitlelere sunmalarını olanaklarını vermiştir.

Altyapısal birtakım olanakların sağladığı özgürlük ortamının etik tartışmalara -kişisel verilerin gizliliği, özel hayatın ihlali, bilgilerin gönüllü ifşası, kullanıcı tercihlerinin kâr amacıyla işlenmesi ve satılması gibi- sebebiyet verdiği bilinmektedir. Richard Sennett, toplumsal ilişkilerin ortak bir kökenden geldiklerinden dolayı estetik ilişkiler teşkil edebileceği ve bu ortak kökenin de çocukluk dönemindeki oyun oynama dürtüsü ve deneyimlerinde temellendiğini belirtmektedir. Kamusal alana duyulan inancın son bulması ve benlik mesafesi duyusunun azalmasıyla birlikte ortak bir köken olarak oyun oynama dürtüsünün zorluğunun yetişkinler için bir adım daha öteye taşındığını iddia eder. Böylece çocuklara kamusal alanda zorunlu kılınan rol yapma yeteneğine sahip olmak konusunda yardımcı olur (Sennett, 2013, s.340-344). Sanal kamusal alanlarda oyun oynama dürtüsü ortak bir estetik kökeni ifade etmesi bakımından önemlidir. Buna ek olarak reel kamusalıktan çok daha fazla oyun imkanını da içerisinde barındırır. Dijital çağın benlik sunumuyla gerçekleşen kamusal deneyimler oyuna temellenmiş, rol yapmak ya da karakter inşa etmek artık bir hile ya da çeşitli ahlak kurallarının ihlali anlamına gelmemektedir. Bu durum gerçeklik çerçevesinden olumsuzlanabileceği gibi bunu yapmak kültürel açıdan yanıltıcı olabilir. Virtüel mekanlarda, gerçek kişiliklerin sanal bedenlere bürünerek kendilerini var ediyor oluşları yapı içerisinde gündelik olarak nitelenebilecek bir pratiktir.

Sanal kamusal alanlarda benliğin sunumu, benliğin gerçek yaşamla tümüyle bağlarını koparmaması açısından bir kendilik barındırmaz. Ancak kimliklerin çeşitlenmesi ve bu çeşitlenmenin tesisinde var olan hız göz önüne alındığında tümüyle kendi dinamiklerini inşa ettiği söylenebilir. Bölünmüş gerçeklik algısına tek boyutlu bir bakışla anlaşılamayacak bir pratik inşa eden dijitallik olgusu, bireylerin kendi süreklilikleri içerisinde sınırsız erişim ve sanal seyahat hakkını tanımıştır. Palrefy ve Gasser, sanallığın gündelik yaşam içerisinde aldığı yeri mütevazı olarak betimlemeleri görece mobil teknolojilerin erken dönemine denk düştüğünden kaynaklanıyor olabilir. Gerçeklik ve sanallık arasındaki akışın ve geçişkenliğin hızı her geçen gün artmaktadır. Bu geçişkenliğin reel yaşantıyı doğrudan etkilediği varsayıldığında virtüel mekanlarda gerçekleşen benlik sunumlarının önemi daha da belirginleşmekte.

Sonuç olarak, sanal kamusal alanların avantajları ve dezavantajları ayırım yapmaksızın klasik iletişim biçimlerini dönüştürmüştür. Birey kendi vitrinini inşa etmekle yetinerek bile izleyicilere birtakım iletiler gönderebilir. Twitter, Instagram veya Facebook profillerine yüklenen fotoğrafların, biyografilerin, kişisel bilgilerin veya yazıların sanal kamusal alanda sergileniyor oluşu dolaylı yoldan bir iletişimin ve benlik sunumunun gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Goffmann'ın performansı sergileyen kişinin iradesi dışında olan iletiler olarak

betimlemiş olduğu görünmez şeyler, sanal kamusalılıkta bireyin iradesine dönmüştür. Çünkü bizzat vitrini sunan kişinin statik olarak bu iletileri kontrol etme yetkisi vardır. Böylece hem bazı faydalar hem de yeni çaba gerektiren birtakım engeller ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya mecralarında sunulan bilgilerin gerçekliğini teyit etmek gerekliliği kişiler arası sanal iletişimde de bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırları çizilen tüm pratikler çokluğu beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla birey sanal gerçeklik içerisinde, tıpkı oyunda olduğu gibi, içerisinde yaşadığı fantazyanın kurallarını ve dolaylı gerçekliğini kabul etmek durumdadır. Bu zorunluluk ortadan kalkmamakla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.

1.2.3.4. Entropi kavramı ve sanal kamusal mekanlar

Entropi kavramı özü itibariyle termodinamikten gelmektedir. Bu kavramı iletişim alanına uyarlayan ya da kazandıran ise Norbert Wiener'dır (1954). Wiener'a özgünlüğünü veren bu kavramı doğrudan iletişim sistemine uygulamış olmasından kaynaklanmaktadır. Doğada var olan entropi kavramı, Wiener tarafından iletişimi bozuma uğratan, yani yazara göre toplumun bir arada olmasını sağlayan bir harç görevi görmekte olan iletişimin kendiliğindenliğini sekteye uğratan bir kavram olarak entropinin toplumsallığına vurgu yapmaktadır (1954, s.30).

Entropinin reel varlığı bir düzeni, yıkımı ve yeniden yapımı sembolize ederken, iletişimde entropinin varlığı, iletişim kurmak zorunluluğu bulunan insanın doğallığını ve bu işleyişin düzenini bozuma uğratan ve engelleyen bir olgu olarak ortaya çıkar. Wiener'a göre canlı bir varlık olmak dış dünyadan gelen etkilerin süreklilik olarak içine girmek buna katılmaktır. Dünyada gerçekleşen olayların tümüyle bilincine sahip olmak demek bilginin sürekli gelişimine de katılmak anlamına gelmektedir (1954, s.140).

Dolayısıyla kavram iletişim eyleminin gerçekleştiği her ortamda kendini var etmektedir. Kullanılan araçların ve eylemin gerçekleştiği düzlemin değişikliğiyle birlikte kendi güncellemekte ve buradan hareketle etkisini de başkalaştırabilmektedir. Sanal kamusal alanlarda gerçekleşen entropinin, bu alanlarda kullanılan iletişim metotlarının ve dilinin içerisine gizlenmesi, etkileşimliliği ortaya çıkarması muhtemel görünmektedir. Entropi yalnızca ortaya çıktığı alan sebebiyle iletişim somut şartlarını değil toplumsallığına da etki etmektedir. Sosyal medya mecralarının iletişimi araçsal olarak -multimedyanın ortaya çıkardığı imkanlar, web teknolojilerinin sağladığı etkileşimlilik vb.- çeşitli biçimlerde desteklemesine rağmen birey özelinde tüm altyapısal imkanlara rağmen varlığını sürdürmektedir.

Ayrıntılı bir biçimde değinildiği üzere sosyal medya mecralarının içinde var olan çeşitli iletişimsel aygıtlar ve yollar entropi kavramının birçok farklı biçimde ortaya çıkmasına imkân sağlayabilecek yapıda olması, kavramın varlığını hızlandırmakta ve çeşitlendirmektedir. Bu

açından entropi kavramını bireylerin sanal kamusal mekanlarda gerçekleştirdikleri benlik sunumunu etkileyen bir faktör olarak betimlemek yerinde olacaktır. Aracın sorunsuzluğuna rağmen insana has özelliklerden olan duyguların ve düşüncelerin devreye girmesiyle ortaya çıkan psikolojik gürültü kendini var etmektedir (McQuail ve Windahl, 1993, s.19-20). Sosyal medya mecralarının iletişimsele imkanları göz önüne alındığında yani iletilen bir mesajın küresel ölçekte eşzamanlı olarak alımlanması, entropinin varlığını da devasa bir boyuta dönüştürmektedir. Böylelikle gündelik yaşamda bireyin insan olmasından kaynaklı özellikleriyle mesajın oluşturulmasından, açılmasına kadar gerçekleşen süreçlerin küresel ölçekte bir sorunla karşılaştığı gerçekliği çalışma açısından önem arz etmektedir.

2. BÖLÜM: TOPLUMSAL SINIFLAR

2. 1. Sınıfı Tanımlamak

2. 1. 1. Emek- sermaye ilişkisi ve sınıflar

Artı değerin ortaya çıkmasıyla beraber hem kâr hem de sömürü unsurlarını korumak, sınıfsal eşitsizlikleri kemikleştirmek adına birtakım kurumlara gereklilik meydana gelmiştir. Çeşitli toplumsal ihtiyaçları karşılaması adına yaratılan organik kurumların yanında ayrıcalıklı sınıfların, soyların ya da kabilelerin bu ayrıcalıkları devam ettirmek adına kurdukları suni yapılanmalar da mevcuttur, Engels’e göre bunlar arasında en genci devlettir. Antik Yunan’da devletin ortaya çıkışını irdeleyen Engels, soy düzeninin insanları köleleştirmek ve hem emeği hem de emek ürünlerinin yağmalanması için istismar edildiği vurgulamakta ve şu şekilde devam etmektedir;

“Tek bir şey eksikti: bireyleri yeni elde edilen zenginliklerini yalnızca soy düzeninin komünist geleneklerine karşı güvence altına almak, daha önce çok az değer verilen özel mülkiyeti kutsallaştırmakla ve bu kutsallaştırmayı tüm insani toplumun en yüce amacı ilan etmekle kalmayıp mülkiyet edinmenin birbirinin ardından gelişen yeni biçimlerine, yani sürekli hızlanan zenginlik artışına genel bir toplumsal kabul damgasını da vuran bir kurum; yalnızca toplumun yeni sınıflara bölünmesini değil, mülk sahibi sınıfın mülk sahibi olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerinde tahakküm kurmasını da kalıcılaştıran bir kurum. Ve bu kurum geldi. Devlet icat edildi” (Engels, 2018, s.106-107).

Platon ise devletin ortaya çıkışını ihtiyaçlara bağlamış, devletin doğuşunun bir kişinin kendine yetemediği ve birçok şeye ihtiyaç duyduğu ana dayandırmıştır. Başka türlü bir devletin yaratılıp yaratılamayacağını sorgulamıştır, fakat Platon’da devletin ve diğer kurumların ne şekilde kullanılacağı sorunsalı iyilik, kötülük ve erdemlilik gibi kavramlarla tartışmıştır (2017, s.142).

Devlet temeli itibariyle çeşitli soyların çıkar elde etmek ve ayrıcalıklarını korumak adına belirli bir kesimin kontrolü altında olmasının yanı sıra ekonomik saikler üzerine temellenmesi bakımından da kısmen kapitalist bir yapıya sahiptir. Marx ve Engels soy hükümdarlığı ile ilgili şunları söylemiştir:

“Önceleri yalnızca savaş tutsaklarına uygulanan ama kendi kabilesinin hatta soydaşlarının da köleleştirilmesinin yolunu açan kölecilik; iki kabile arasında gerçekleşen eski savaşların, şimdiden toprakları ve denizi hayvanları, köleleri ve hazineleri, geçim kaynaklarını düpedüz ele geçirme amacıyla sistematik yağmalama; kısacası, servetlerin şiddet kullanarak yağmalanmasını

meşrulaştırma amacıyla zenginliğin en üstün varlık olarak övgüye ve saygıya mazhar olması ve eski soy düzenlerinin istismar edilmesi” (Engels, 2018, s.106-107).

Marx (2013, s.350), bireyin bir emekçi olarak ortaya çıkış sürecinin kendisi, tüm çıplaklığıyla, tarihin bir ürünüdür der. Toplumsal yapılanmaları tarihsel özne üzerinden başlayarak, kapitalizm öncesi ilkel komünal ve kabile tipi yapılanmalara doğru bir seyir halinde açıklayan Marx şu değerlendirmede bulunur:

“Her şeyden önce, özgür küçük toprak mülkiyetinin olduğu gibi Doğulu komün üzerine kurulmuş ortak toprak mülkiyetinin de yıkılmasına yolaçan, emekçinin doğal laboratuvarı olan topraktan ayrılması demektir. Her iki biçimde de emekçinin, emeğinin nesnel koşullarıyla olan bir mülkiyet ilişkisidir; bu, emeğin ve onun maddi önkoşullarının doğal birliğidir. Bu nedenle, emekçi, emekten bağımsız, nesnel bir varlığa sahiptir. Birey, kendi kendisine karşı mülk sahibi olarak, kendi gerçekliğinin koşulları üzerinde egemen olan efendi olarak davranır” (Marx, 2013: s.349).

Marx, bu komünal topluluklarda bireyin, emekçi olarak değil, topluluğun çalışan üyeleri ve aynı zamanda mülk sahipleri olarak yaşadığını belirtir ve toprak mülkiyetinin ilk biçiminde bu salt doğal topluluğu önkoşul olarak görür (2013, s.350) ve bu betimlemeyi sürdürür:

“Toprak hem emek araçlarını hem de yerleşim yerini, topluluğun temelini sağlayan büyük bir laboratuvardır, cephaneliktir. Onların toprakla olan ilişkisi safçadır: onu topluluğun mülkü, kendisini canlı emekte üreten ve yeniden-üreten topluluğun mülkü gibi düşünürler. Tek tek her birey, ancak bu topluluğun üyesi olarak kendisini mülk sahibi ya da zilyedi sayar. Emek süreci yoluyla gerçek mülk edinme, kendileri emeğin ürünleri olmayan ama onun doğal ya da tanrısal önkoşulları olarak görünen, bu önkoşullar temeli üzerinde gerçekleşir” (Marx, 2013, s.350-351).

Bu ilkel komün veya kabile topluluklarının despotik ya da demokratik bir biçim almasını ise birliğin nasıl temsil edildiğine göre değiştiğini vurgular, ortak üretimin ve bu üretimin, ortak giderler için nasıl kullanılacağı tasarrufunun bir aile reisine mi yoksa daha yatay bir şekilde mi gerçekleştiğine göre belirlendiğini söyler ve “gerçek anlamda kentler, bu köylerin yanında, ancak dış ticaret için özellikle elverişli olan, ya da devletin başının ve satraplarının gelirlerini emek karşılığında değiştikleri, onu emek fonları olarak harcadıkları noktalarda kurulur” (Marx, 2013, s.351-352) der.

Marx’a göre doğa, komüne toprağı işleme, bu sayede onu insana yararlı hale getirmesine engel çıkarmaz, buna engel çıkaran ise;

“...daha önceden toprağı işgal etmiş olan ya da komünün çalışmasında huzurunu bozan öteki komünlerden gelebilir, bu durumda savaş, en büyük kollektif görev, maddi varlık şartlarını elde etmek için olsun, toprağı işgal etmek ve bu işgali sürdürmek için olsun en büyük ortak çaba olmaktadır” (Marx, 1967, s.78).

Bu değerlendirmesinden sonra Marx (1967, s.78), bahsi geçen sebepten dolayı bu ailelerden meydana gelen komünün ilk olarak askeri bakımdan, silahlı savaşçı birlikleri olarak örgütlendiğini belirtir. Bu askeri örgütlenmenin temeli ise şehirlerde merkezileşmiş olan meskenler olmuştur. Kabile düzenin ise kendiliğinden, daha yüksek ya da daha aşağı düzeyde soy birliği örgütlenmeleri olarak geliştiğini belirten Marx, “devlet mülkü biçiminde (Ager publicus) komün mülkiyeti özel mülkiyetten ayrılır” der, bu ayrım tarihsel materyalist anlayış bakımından önemlidir. Engels bu anlayışın önemini şu şekilde özetlemiştir:

“...Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte en sonunda belirleyici etken, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Marx da ben de bundan daha çoğunu asla ileri sürmedik. Bundan ötürü, herhangi bir kimse bunu ekonomik etken biricik belirleyici etkendir diyerek bozarsa, bu önermeyi anlamsız, soyut, saçma bir söze dönüştürüyor demektir. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli öğeleri -sınıf savaşımının politik biçimleri ve sonuçları, örneğin başarılı bir çarpışmadan sonra yenen sınıfın koyduğu anayasalar vb., hukuksal biçimler, özellikle de bu gerçek savaşımın onlara katılanların beyinlerindeki yansımaları, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve daha sonra bunların dogma sistemlerine gelişmeleri- de tarihsel savaşımın gidişinde etkilerini gösterirler ve birçok durumda özellikle onların biçimini belirlerler” (Engels, 2000, s.15-16)

Engels tarihsel materyalist anlayışın her şeyden önce bir inceleme kılavuzu olduğunu ve tüm tarihin yeniden incelenmesi gerekliliğinin önemini vurgulamıştır (2000, s.13). Marx’ın ikinci biçim olarak tanımladığı, özellikle birçok kabilenin birleşerek ya da fetih yoluyla bir siteyi kurmalarından doğan “eski komünal devlet mülkiyetidir, burada köleliğin olduğunu vurgulayan Marx, “vatandaşlar, çalışan köleler üzerindeki egemenliklerini, ancak bir komün olarak sağlayabilmektedirler ve sadece bu yüzden olsa bile onlar komünal mülkiyet biçimine bağlıdır” (1967, s.135) der. Bu dönemde yaşanan komünal savaşların bir sonucu olarak özgür nüfusun hemen hemen tamamen kaybolmasına sebebiyet verdiğini, bu savaşlarda kölelerin durmadan öldüklerini ve yerlerine yenilerinin konulması gerekliliğinden bahseden Marx şu değerlendirmeyi yapar:

“Kölelik bütün üretim sisteminin temeli olarak kaldı. Özgür insanlarla köleler arasında yerleri bulunan Plebler, bir proleterler güruhu olmaktan öteye gidemediler. Roma da gerçekte bir site olmaktan öteye gidemedi; eyaletlerle bağıntısı hemen hemen tamamen siyasi idi ve bu yüzden

de siyasi olaylar bu bağıntıyı koparabildi. Özel mülkiyetin gelişmesiyle burada, ilerde modern özel mülkiyette daha geniş ölçüde olmak üzere yeniden bulacağımız şartlarla ilk defa olarak karşılaşmaktayız” (1967, s.136-137).

Üçüncü mülkiyet biçimi ise feodal veya malikane mülkiyet biçimi olarak tanımlanmıştır. Antik çağın siteden ve sitenin küçük topraklarından başlamış olmasına karşılık Marx orta çağların köylerden başladığını söyler (1967, s.137). Bu başlangıç noktasının değişik oluşunu belirleyen şeyin ise geniş bir alana dağılmış bulunan ve fatihlerin de kayda değer ölçüde artışı sağlayamadığı nüfusun seyrekliğidir (1967, s.137-138). Feodalizmin tam gelişmeye ulaştığında, kasabalar ile çatışmanın ortaya çıktığını belirten Marx, toprak mülkiyetinin hiyerarşik sistemi ve bununla beraber senyörlerin silahlı adamları, soyluların serfleri üzerindeki egemenliğini sağlamış olduğunu vurgular (1967, s.138-139). Feodal dönemdeki mülkiyet biçimi ise şu şekilde özetler;

“Böylece feodal dönemde başlıca mülkiyet biçimi, bir yanda serf emeğinin zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti, öte yanda gündelikçilerin emeğine hükmeden küçük sermayeli bireysel emektir. Her ikisinin de örgütlenmesini tayin eden, üretimin sınırlı şartları idi. Feodalizmin altın çağında, pek az iş-bölümü vardı. Her toprağın kendi içinde, şehir ile köy çelişkisi barındırıyordu” (Marx, 1967, s.138-139).

İktidarın tanrısallığı ve kapitalin sahipliği değişmeye başladıkça iktidara/devlete karşı açılan savaş daha da genişlemiştir. Her ne kadar devlet denilen kurumun toplumsal iş bölümünün ya da ortak üretimin /zenginliğin koruma altına alınması, toplumsal kuralların denetlenmesi, örf ve adetin sürdürülmesi, ataerkinin ve sömürünün devamının sağlanması gibi işlevleri olmasına rağmen, devlet güçlerini kimin kullanacağı, kanunların kimler tarafından yazılacağı sorunsalı Antik Yunan ve feodalitedekinden çok daha farklılaşmış durumdadır.

Sermayenin tüm dünyada palazlanması, sermayedarların o zamana kadar iktidarın tanrısallığı ile bir hanedana ait oluşu karşısında kendi varlıklarını koruyabilmek ve bu bağlamda devletin yapı ve işleyişini kendi çıkarlarına göre değiştirmek adına bir devrim başlatmışlardır. Bu devrim öncelikle kilise ve krallıklara karşı başlatılan entelektüel bir savaştır. Reform ve Rönesans bu temelde meydana gelmiş hareketlerdir. Burjuvazi entelektüelleri ve sanatçıları kendi himayelerine alıp hem üretme imkânı hem de sınırlı siyasi kuvvetleriyle üretimlerinin içeriğinden dolayı meydana gelebilecek tehditleri bertaraf etme imkânı sağlamışlar ve sembolik güç elde etmişlerdir.

Yerleşik kültüre karşı/yerine bir burjuva kültürü ve kamusal alanı yaratma çabaları başarıyla sonuçlanmıştır. Lakin bu başarı başka sorunları beraberinde getirmiştir. Vaadedilen özgürlüğün nicel varlığı devam ederken nitelikten uzak bir kabuğa dönüştürülmüştür.

Marx, finans aristokrasisinin kanunları yaptığını, devlet yönetiminin başında oturduğunu ve bütün örgütlü resmi makamlarda tasarruf sahibi olarak “her yerde aynı namussuzluk, aynı yüzüstü dolandırıcılık, aynı zenginleşme-üretim yoluyla değil, başkalarının hazır parasına konma yoluyla zengin olma-hırsı hüküm sürüyordu” (1976, s.40) der. Zira kâr elde edebilmek için işçi yığınlarının görece baskı altında tutmak zorunluydu, bu devletin asli görevlerinden birisiydi. Gerçeklikte diyordu Marx, devlet, bir sınıfın bir başkası tarafından bastırılmasına yarayan bir makineden başka bir şey değildir der ve ekler:

“Bu konuda söylenebilecek en kısa şey de devletin, muzaffer proletaryanın sınıf egemenliği savaşımında kalıt olarak aldığı ve tıpkı Komünün yaptığı gibi, en zararlı yönlerini hemen budamaya başlaması gereken bir kötülük olduğudur; ta ki yeni ve özgür toplumsal koşullar içinde yetişen bir kuşağın, bütün bu devletin hurdasından kurtulacak bir duruma gelebilmesine kadar” (Marx, 2005, s.21).

Devlet soyut bir kurum olarak aristokrasiden, feodaliteden burjuvaziye devredildiğinde veya ele geçirildiğinde, içeriğini oluşturan değerler ve aygıtların da değiştiğini söylemek mümkündür. Fakat bu değişimin temelde pek bir anlam ifade etmediğini, sınıf savaşımının kazanan tarafının kurguladığı düzenin yekpare oluşunu Marx, Cumhuriyet ve Krallık benzetmelerini kullanarak şu şekilde değerlendirmiştir: “Nasıl Kant, cumhuriyeti yegâne akılcı devlet biçimi, pratik aklın hiçbir zaman gerçekleşmeyen, fakat gerçekleşmesine her zaman gayret gösterilmesi ve erişilecek amaç olarak zihinde sadakatle bağlı kalınması gereken bir kaidesi sayıyorsa, kralcılar da krallığa o gözle bakmaktadırlar” (Marx, 1976, s.126). Devlet resmî ideolojisi ne olursa olsun sömürünün ve hâkim sınıf çıkarlarının sürdürülmesi üzerine dizayn edilmiş bir kurumdur. Devlet ile toplum arasında gerçek bir çelişki söz konusudur, bu çelişkinin getirdiği yabancılaşma, modern burjuva toplumunun merkez olgusudur.

“Gerçek bir pazar ekonomisi olmadan da pazarda ticaret ve rekabet ilişkileri”nin olabileceğini belirten Gorz (1993, s.31), pazar ekonomisinin hangi alan olursa olsun, hiçbir biçimde müdahale ve engel olmaksızın, arz ve talebin dengelediği düzeyde fiyatların tespit edildiği bir sistem olduğunu iddia eder, ancak bu değerlendirmenin ardından şunları ekler;

“Oysa, tarımsal ürünlerin fiyatı ya da ücretlerin düzeyi arz ve talep yasasıyla belirleniyor olsaydı, çoğunluğumuz uzun süredir açlıktan ölmüş olurdu. Bütün sanayileşmiş ülkelerde malların ve

hizmetlerin görece fiyatları devlet tarafından düzenlenir; yoksa toplum ayakta kalamazdı” (Gorz, 1993, s.31-32).

Gorz burada her ne kadar serbest pazar ekonomisinin kendi kendini düzenleyeceğini vurgulamış olsa da temel birtakım durumlarda, belirleyici bir üst otoritenin, devletin varlığının gerekliliğine atıfta bulunmaktadır. Ve ardından “Pazar mekanizmaları hangi ölçütler içinde serbestçe hareket edebilirler?” (Gorz, 1993, s.32) sorusunu sorar; bu sorunun yaklaşık iki yüz yıldan beridir politik çatışmaların merkezinde olduğunu belirten Gorz, “bireyin kendinde edinme hakkı gördüğü üstünlüklerin doğasının ve yayılma alanının yasa tarafından sınırlandırılması gerekir” (1993, s.32) der. O’na göre kapitalizmin tarihi, bahsi geçen üstünlükleri edinme hakkının yasal sınırlamalarının sürekli kaldırılması halidir (1993, s.32).

Ralph Miliband’a göre insanın siyasal önemi onun özel gerçek koşulundan ayrılır; “...oysa öteki tüm belirlemeler onun için dışsal ve ikinci görünürken, onu toplumsal bir varlık olarak belirleyen aslında bu koşuldur” der ve gerçek insanı, bugünkü devlet yapısının kişi olarak bireyi şeklinde tanımlar (Miliband, 1989, s.10). Bu noktada Engels Fransa’da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850 (Marx, 2016) adlı eserin giriş bölümünde, burjuva egemenliğinin örgütlenmesini sağlayan devlet kurumlarının, işçi sınıfının aynı devlet kurumlarına karşı mücadele etmek için kullanabileceği araçları da sunduğunu öne sürer, O’na göre kapitalist/burjuva devletin temellerini oluşturan görüşlerin örgütlemiş olduğu kurumların proletaryaya da kendi düzlemlerinde politik mücadele hakkı tanımıştır. Seçme ve seçilme hakkının edinilmesinin Fransa Marksist programında “bugüne kadar bir aldatma aracıydı ama şimdi kurtuluşun bir aracına dönüşüyor” şeklinde yer aldığını da belirtmektedir (Marx, 2016, s.28-29).

Marx, proleteryanın kendi mezarını burjuva cumhuriyetinin beşiği yaptığını, bunun da burjuva cumhuriyetinin en saf biçimiyle ortaya çıkmasına sebep olduğu benzetmesini yapar; devletin hedefinin açıkça sermayenin hakimiyetini ve emeğin esaretini sürdürmek olduğunu belirtir (1976, s.66). Devletin rolü açıkça ifade edilmiştir, kapitalist devletin temel amacı sermayenin varlığını ve kârının sürekliliğini korumak, emeğin sömürsünü devamlılığını sağlamaktır.

David Harvey (2004) ise sermaye birikiminin, hukuk, özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü gibi bazı kurumsal yapılarla para güvenliğinin temin edildiği bir ortamda sağlanabileceğini vurgular. Harvey (2004, s.76) polis yetkileriyle donanmış, güç tekeli elinde bulunduran güçlü bir devletin, bu tür bir kurumsal çerçeveyi güvence altına alabileceğini ve bu

yapıyı anayasal düzenlemelerle destekleyeceğini, devletin ortaya çıkışını ve burjuva anayasalcılığının doğuşunun kapitalizmin uzun tarihteki önemli bir kazanımı olduğunu söyler ve değerlendirmesine şu şekilde devam eder;

“Kapitalistlerin işlevlerini yerine getirmesi için böyle bir çerçeve mutlaka gerekmemekle birlikte, yokluğu halinde büyük tehlikelere maruz kalma olasılıkları bulunmaktadır. Kapitalistler kurallarını veya iş yapma yöntemlerini tanımayan ya da kabul etmeyenlerin bulunabileceği ortamlarda kendilerini korumak zorundadır. Tüccarlar ve simsarlar, kendi ahlak ve davranış kurallarını koyarak ayakta kalabilirler. Kendi aralarında vakıflar kurarlar ve düşmanca tutumlardan ya da devletten gelebilecek tehditlere karşı kendi mülklerini ve işlerini koruyabilmek için devletin gücünün yerine veya ona karşı kendi şiddetlerini ikame ederler” (Harvey, 2004, s.76-77).

Kapitalist bir devlet yaratmanın sermaye açısından sayısız faydası varken, görece varlıklarını kullanarak savunma mekanizmaları oluşturmak daha geçici bir çözüm gibi görünmektedir. Bu yüzden kapital ulusların tüm kılcal damarlarına kadar sızarak yaratılan refahın devamı için daha sabit bir kurum olan devletin kapitalistleşmesini önemser görünmektedir.

Engels (2018), insan emeği tarafından yaratılmış metaların, yaratım aşamasında hiçbir şekilde var olmayan ticaret burjuvazisinin üretimin yönetimini tamamen ele geçiren ve üreticilere ekonomik olarak boyun eğdiren, üreticiler arasındaki mücadelenin zorluklarını ve risklerini alarak kendilerine bağımlı hale getiren aynı zamanda bu riskleri üstlenmesi sebebiyle kendilerini halkın içindeki en yararlı sınıf olma bahanesini öne sürdüklerini söyler ve şu şekilde devam eder: “ toplumun gerçek firavun farelerinden müteşekkil bir parazitler sınıfı ortaya çıkıyor; bu sınıf çok küçük gerçek hizmetlerin ücreti olarak hem yerli hem de yabancı üretimin kaynağını yer, kısa sürede büyük servetlere ve bunlara karşılık düşen toplumsal nüfuza sahip olur” (Engels, 2018, s.185).

Marx’a göre ücret, işçinin kendi ürettiği metada sahip olduğu bir pay değildi. Ücret, kapitalistin onlarla kendisi için belirli bir miktarda “üretken” emek-gücü satın aldığı, daha önceden varolan katı emeğin bir bölümüdür der ve devam eder “Emek-gücü, demek ki, onu elinde bulunduranın yani ücretli-işçinin kapitaliste sattığı bir metadır” (Marx, 1979, s.139). İşçi emeğini hayatta kalabilmek adına satar. Kapitalistin, işçilerin emek-güçlerini karşılığında ödediği ücretle ilgili olarak Marx şu benzetmeyi yapar; “örneğin iki Mark karşılığında, iki kilo şeker, ya da belirli bir miktarda herhangi bir başka meta satın alabilirdi. İki kilo şeker satın

aldığı bu iki mark, on iki saatlik emeğin fiyatıdır. Demek ki, emek-gücü bir metadır, şekerden ne eksik ne fazla. Birincisi saat ile ölçülür ikincisi teraziyle” (1979, s.30).

Kapitalist üretim araçlarının sahipliği ve elbirliğinin yaratılması için gerekli üretim koşullarını sağlamak açısından, ticaret burjuvazisi¹⁴ de emeğin bizzat kendisini katılaştırmış emek ürünlerinin sevki ve tüketim alanına girişi meseleleri üzerinden sömürür, kapitalistin emek satın almak özgürlüğü olmasına karşın işçinin böyle bir özgürlüğü yok aksine bu emeği satmak zorunluluğu mevcuttur. Marx işçilerin bu durumunu şu şekilde açıklamıştır;

“Emekçi, onu çalıştıran kimsenin karşısında hiç de özgür bir satıcı konumunda değildir... kapitalist, emeği kullanmakta her zaman özgür ve işçi de her zaman onu satmak zorundadır. Eğer her an satılmamışsa, emeğin değeri tamamen yok olmuştur. Emek, gerçek [metaların] tersine, ne birikime, hatta ne de artırma (tasarrufa) elverişlidir” (Marx, 2011b, s.102)

İşçinin bu zorunluluğu aynı zamanda sefaletin de kaynağıdır, fakat yine bu zorunluluk kapitalist ve toprak sahipleri tarafından yaratılmış suni bir zorunluluktur. İşçi sadece hayatta kalabilmek için fiziki geçim araçları içim savaşım vermek zorunda değildir, aynı zamanda iş bulmak, yani bu etkinliğin gerçekleşebilme olanağı için, aynı zamanda bu gerçekleşmenin var olmasını sağlayan araçlar için de savaşmak zorundadır (Marx, 2011b, s. 90). İşçi bu konumda her zaman dezavantajlıdır, emeğin kısmi inisiyatifi dışında bir silahı olmadan yüzyıllar içerisinde çeşitli deneyimler sonucu edinilmiş örgütlenme ve direniş pratiklerinden başka savaşım aracı bulunmamaktadır. O’nun zenginleşmesi ya da refaha ermesi de emek-sermaye çelişkisi içerisinde mümkün değildir.

Burjuvazi doğuşu itibariyle toprak sahibi köylülerden, küçük sermayedarlardan ve tüccarlardan oluşmaktaydı başka bir deyişle bir kamusalılık yaratma potansiyeline sahip değillerdi. Fakat daha sonraları sermayenin gücünü kullanan bu sınıf zamanla zengin ve eğitilmiş bir öncü topluluğa evrilmiştir. R. Sennett’in (2013) on sekizinci yüzyıldaki burjuva sınıf için yapmış olduğu değerlendirme; bu sınıfın o dönem kentlerin yöneticisi, yasa koyucusu, mali dayanağı ve nüfusunun dişe dokunur bir kesimini oluşturduğu yönündeydi.

“...dahası, “burjuvazi” terimi “orta sınıf” teriminden çok daha kapsamlıdır. “Orta sınıf, toplumsal konumlar merdiveninde orta sıralarda oturan birini anlatır; o kişinin oraya nasıl geldiği hakkında bir fikir vermez. “Burjuvazi” ise o kişinin, feodal olmayan, idari ya da ticari bir iş yaptığı için o mevkiyi işgal ettiğini anlatır; bir malikanenin kahyası toplumun orta kesiminde yer alabilir, ama burjuvaziye ait değildir. 18. Yüzyıl şehirlerinde burjuvazi, elbette ekonomik işlevleri, kendisine bakışı ve ahlaki değerleri bakımından 19. Yüzyıl burjuvazisi ile aynı değildi” (2013, s.74).

¹⁴Engels, ticaret burjuvazisini üreticilerin elinden mübadele zorluğunu ve risklerini alma, ürünlerinin uzak pazarlardaki sürümünü genişletme ve böylelikle halkın için en yararlı sınıf olma iddiasını öne süren, “toplumun gerçek firavun farelerinden müteşekkil bir parazitler sınıfı” yukarıda var olarak betimlemektedir (Engels, 2018, s. 185-186).

Proletarya'yı anlamlandırabilmek için burjuvazinin karşıt olunan sıfatı ile konumlandırılması gerekmektedir. Karl Marx bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

“Sanayi proletaryasının gelişimi, genel olarak, sanayi burjuvazisinin gelişimine bağlıdır. Sanayi proletaryası, ancak sanayi burjuvazisinin egemenliği altında, devrimini ulusal bir devrim düzeyine yükseltebilecek olan geniş bir ulusal varlık kazanır ve her biri kendi devrimci kurtuluşunun araçları hâline gelen modern üretim araçlarını yaratır” (Marx, 2016, s.59).

Proletaryanın özgürleşim mücadelesi verdiği kamusal alanı, üretim araçlarının sahipliğini ellerinde bulunduran burjuvazi şekillendirmiştir.

Bu yeni sınıf (kapitalist) temelde zenginliğin kaynağı konumundaydı fakat bu zenginlik başkaları içindi. “Yeni işçi sınıfı” yoksulluk düzeyinin altında ya da üstünde yaşamaya çalışırken sermaye bu gücü her zaman sorun olarak görmekteydi.

Bilim ve tekniğin gelişmesi, uluslararası ticaretin genişlemesi ile ortaya çıkan sömürgecilik hareketleri Avrupa ülkelerine yüksek miktarda hammadde akışına sebebiyet vermiştir. Hammadde akışına ek olarak üretim araçları yenilenmiş ve gelişmiş, ulaşım araçlarında bir takım teknik gelişmeler yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak sanayileşme artmış ve fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Seri üretim olgusu beraberinde iş gücü ihtiyacını getirmiştir. Fakat, teknik gelişmeler sonucunda tarım alanındaki ilerlemeler feodal dönemdeki toprağa bağlılığı ortadan kaldırmıştır.

Mattias Ekman feodal sistemin dönüşümünü şu şekilde özetlemiştir:

“Marx’ın eski feodal sistemin kapitalizme nasıl dönüştüğüne dair açıklamasında sermayenin sanki doğal bir evrimi sonucunda kapitalizmin yükseldiğine dair liberal açıklama gerçekliğin çok daha dobra bir versiyonuyla karşı karşıya kalır. Feodal sistemin dönüşümü, zora ve genelde şiddete dayalı mülksüzleştirmenin damga vurduğu bir süreçti. Ortak toprakların çevrilmesi, sömürgecilik, emperyalizm, köle emeğinin kullanılması, endüstriyel ücretli emeğe zorlanan köylü nüfusun topraksızlaştırılması ve daha niceleri... Hepsi de çoğu kez şiddete dayalıydı. Bu açıdan Marx’ın “ursprüngliche” veya ilk(el) birikim anlatısında şiddet merkezi bir rol oynar. Marx’ın (1867/1990): 875) *Kapital*’deki o bilindik ifadede belirttiği gibi; ‘... onların mülksüzleştirilmesini anlatan bu öykü, insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır’” (Ekman, 2014, s.89).

Ekman (2014, s.89), Marx’ın uzmanlaşmış iş yapma becerileriyle sonradan patronlara dönüşen çalışan erkeklerin çabalarından kaynaklanan pürüzsüz bir dönüşümü simgeleyen liberal miti ifşa ettiğini vurgular.

Ağır çalışma saatleri altında ezilen işçi sınıfı tam bir bunalımın içerisinde; çalışma alanı eksenli bir yapılaşma, kente ve emeğe yabancılaşmış bir halk yaratılmıştır.

Marx ilk kapitalist nasıl ortaya çıktı sorusunu proleter üzerinden sormuş ve “özgür ve korumasız proleterlerin zor yoluyla yaratılışını, onu ücretli işçiye dönüştüren kanlı disiplini,

emeğin sömürülme derecesiyle birlikte sermaye birikimini polisiye önlemlerle arttıran devlet müdahaleleri...” değerlendirmesinde bulunmuştur (Marx, 2011b, s.711). Marx sınıflar ve gelirlerin oluşum yolları arasındaki bağlantıyı açık bir şekilde belirtmiştir, ortaya koyduğu bu üçlü yapı, zaman içerisinde çok etkenli bir şekilde değişime uğramıştır.

Marx tıpkı emek kavramında olduğu gibi işçilerin durumunu ifade etmek için de toplumun çeşitli refah düzeylerini baz alarak bir değerlendirmede bulunur; toplumun zenginliği azalırsa bu durumda en büyük sıkıntıyı işçilerin çekeceğini vurgular, toplumsal zenginliğin arttığı bir durum, işçilere yararlı tek durumdur. Marx, kapitalistler arası rekabetin bu durumda ortaya çıktığını söyler (2011a, s.91), aynı zamanda işçi talebinin arzı aşmasına karşın ücret artışı işçiler arasında aşırı çalışmaya yol açar. Bu durumda işçiler ne kadar çok kazanmak isterse, zamanlarını o kadar çok harcamak, her türlü özgürlüğü yitirecek açgözlülüğün hizmetinde o kadar çok bir köle çalışması yapmak zorundadır der (Marx, 2011a, s.91-92) ve şu şekilde devam eder:

“Bunun sonucu, yaşamak için sahip bulundukları zamanı kısaltır. Yaşam sürelerinin bu kısalması, tüm olarak işçi sınıfı için elverişli bir durumdur, çünkü durmadan yeni işçileri zorunlu kılar. Ayrıca: bir toplum artan zenginlik durumunda ne zaman bulunur? Bir ülkenin sermayeleri ve gelirleri arttığı zaman. Ama bu ancak: a) Eğer çok emek yığılmışsa olanaklıdır, çünkü sermaye birikmiş emekten oluşur; demek ki eğer ürünlerinin gitgide daha büyük bölümü işçinin elinden alınmışsa, eğer kendi öz emeği başkasının mülkiyeti olarak, ona gitgide daha çok karşı çıkarsa ve eğer kendi varoluş ve etkinlik araçları kapitalistin elinde gitgide daha çok toplanmışsa olanaklıdır. b) Sermaye birikimi iş bölümünü artırır. İş bölümü, işçilerin sayısını artırır; tersine, işçilerin sayısı iş bölümünü artırır, tıpkı işbölümünün sermayeler birikimini artırması gibi. Bir yandan bu iş bölümü ve öte yandan da sermayeler birikimi sonucu işçi işe, üstelik belirli, çok tek yanlı, mekanik bir işe gitgide daha sıkı bir biçimde bağlanır” (Marx, 2011a, s.91).

Marx’ın kurgulamış olduğu işçi sınıfının toplumsal değişim durumlarında nasıl konumlanacağına dair değerlendirmede işçinin tek fayda sağladığı durumda bile aslında bir üretim aracı olmaktan öteye tekrar geçemediğini göstermektedir. Alıntının sonunda iş bölümüne yapılan atıf, -toplumsal refah seviyesinin artmasını işçilerin görece daha yüksek ücret aldığını vurgulayarak- işçi gelirlerinin artmasıyla doğru orantılı olarak yabancılaştırmanın da artacağı dolaylı olarak vurgulanmıştır. Yukarıdaki alıntıda bahsi geçen iki koşulda da Marx’ın beklediği üzere çelişki, uzlaşmazlığa eviriliyor görünmektedir.

Özellikle sanayi temelli kentleşmenin işçi sınıfını oluşturmak adına büyük etkisi olmuştur. Feodal dönemin atomize köy yaşamı yerini aynı şartlarda yaşayan, ortak sorunlara ve tepkilere sahip, dayanışma ve direniş pratiklerini oluşturmuş kitleler yaratmıştır. Bu buhran ve baskıyı Karl Marx şu şekilde tasvir etmektedir;

“Bu dönüşüm süreci eski toplumu derinliğine ve genişliğine yeterince çözüp parçalar parçalamaz, işçiler proleter, emek araçları sermaye haline gelir gelmez ve kapitalist üretim tarzı kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar güçlenir güçlenmez, emeğin daha geniş ölçüde toplumsallaşması ve toprağın ve diğer üretim araçlarının daha geniş ölçüde toplumsal olarak sömürülen, yani daha geniş ölçüde ortak biçimde kullanılan üretim araçlarına dönüşmesi ve dolayısıyla özel mülkiyet sahiplerinin daha geniş ölçüde mülksüzleşmesi, yeni bir biçim kazanır. Şimdi mülksüzleşen, bağımsız iktisadi varlığı son bulan kimse, artık kendi başına ve kendisi için çalışan işçi değil, birçok işçiyi sömürmekte olan kapitalisttir” (2011b, s.729).

Marx burada bireyin, topraktan ayrılması ve mülksüzleştirilerek proleter olmaya zorlanması sürecinin sonunda, kapitalistleşen eski toplumun (feodal toplum) üyelerinin nasıl kapitalistleştiğinden bahsetmiştir.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, özellikle kentleşme ve vahşi kapitalizmin emek sömürüsü işçi sınıfının örgütlenmesine yol açmıştır. Eşitsizliğin farklılıkları ortadan kaldırmış ve bireye değil yığınlara Ploretarya adını kazandırmıştır. Ağır çalışma saatleri altında ezilen işçi sınıfı tam bir bunalımın içerisinde; çalışma alanı eksensel bir yapılaşma, kente ve emeğe yabancılaşmış bir halk yaratılmıştır.

Burjuvazi hem üretim araçlarının sahipliğini hem de kamusal alandaki üstünlüğünü korumayı istemektedir. Çünkü, kamusal alanın ele geçirilmesi ve üretim araçlarının sahipliği birbirleriyle yakından ilişkilidir.

2. 1. 2. Orta sınıflaşma mı, proleterleşme mi?

Üretim pratiklerinin değişmesi sadece tekniği ilgilendiren bir konu değildir, altyapıdaki değişiklikler sınıflar da dahil olmak üzere birçok farklı olguyu etkiler. Bu pratiklerin değişmesi sınıfların yer değiştirmesi, görece sömürünün daha da görünmez hale getirilmesi ve yeni sınıfların doğuşuna sebebiyet vermiştir. İşçi deneyimleri sonrasında kazanılan haklar, sendikalaşma, uluslararası işçi örgütleri vb. yapıların kurumlaşmasını ve etki alanını artırmıştır. Kapitalizmin refah devleti döneminde, kapitalist sınıf tarafından uygulanan sosyal politikalar, görece alım gücünün/gelirin artması, kültür emperyalizmiyle birlikte yayılan tüketim çılgınlığı ve sürekliliği bazı ölçütlerin değişmesine sebebiyet vermiştir. Elbette bu değişimin gerçekleşmesinde dev medya kuruluşlarının ve yeni mecraların büyük payı vardır. Refah devleti döneminin ardında ise, neoliberalizm ve küreselleşmeyle birlikte, hayata geçen serbest piyasa ekonomisinin zamanla tüm dünyaya refah getireceği yanılgısı uzun yıllar boyunca bel bağlanmış bir sav olarak kalmıştır.

Max Weber dört sosyal sınıf gruplaşması ayırt eder, bu grupları ve konumlanışlarını da şu şekilde belirlemiştir:

“Kapitalizmde Weber, başlıca dört sosyal sınıf gruplaşması ayırt eder: Muhtemelen aldıkları eğitimin maliyetine bağımlı olarak değişen büyük sosyal farklılıklarıyla birlikte- çalışan işçi sınıfı; küçük burjuvazi, mülksüz beyaz-yakalı işçiler: teknisyenler, çeşitli beyaz-yakalı çalışanlar, sivil hizmetliler; ve ‘mülk ve eğitim’ ile ayrıcalığa kavuşmuş olanlar’. Bu sosyal gruplanmalardan en önemlileri, işçi sınıfı, mülksüz ‘orta-sınıf’ ve mülk sahibi ‘üst-sınıf’tır. Weber, küçük mülkiyet sahipleri (Kleinbürgertum) kategorisinin, kapitalizmin artan olgunlaşmasıyla birlikte giderek daralma eğilimi gösterdiği konusunda aynı fikirdedir. Fakat, bu süreçten çıkan sonuç, bu sınıfın normal olarak ‘proleterya içinde eriyeceği’ değil; vasıflı el-işçisi olsun ya da olmasın, genişleyen ücretli-işçiler kategorisi tarafından yutulacağıdır” (Giddens, 1999, s.58-59).

Weber’in sınıf gruplaşması betimlemesi bireylerin kendilerinde topladıkları yeteneklerin pazarlanabilirliğinin ne derece yüksek ya da düşük olduğu temeli üzerine konumlandırılmış görünmektedir.

Marx üretim tarzındaki değişikliklerin ve bunu gerçekleştiren sermayenin insanlar üzerindeki etkilerine atıfta bulunurken feodal üretim biçiminin dönüştürülmesinden bahseder. Burjuvazinin doğuşunun ve seri üretimin gerekliliğinin arasındaki bağa dikkat çeker ve bu dönüşümün üçlü bir geçişle ortaya çıktığını söyler; bunlardan birincisi tüccarın doğrudan doğruya sanayi kapitalisti haline gelmesi, ikincisi, tüccarların küçük patronları kendi aracısı haline getirmesi ve bunu yaparken onun bağımsızlığına dokunmamış, üretim biçimini değiştirmemiş olur, üçüncüsü ise sanayicinin tüccar haline gelmesi ve doğrudan doğruya toptan piyasa için üretim yapması şeklinde sıralar (Marx,1997,293). Ardından şu değerlendirmede bulunur:

“Üretim tarzında köklü bir değişiklik yapmaksızın, yalnızca doğrudan üreticilerin durumunu daha da kötüleştirir ve bunları, sermayenin yakın denetimi altındakinden daha beter koşullar altında çalışan düpedüz ücretli işçiler ve proleterler haline getirir ve artı-emeklerine, eski üretim tarzı esasına göre elkoyar” (Marx, 1997, s.293-294).

Proleterleşme süreci temel olarak üretim dinamiklerinin değişmesi, sermayenin dönüşüme uğramasıyla farklı grupların emek piyasasına atılması sonucunda gerçekleşir.

Özellikle sanayi sonrası olarak adlandırılabilir dönemde profesyoneller, yöneticiler, büro çalışanları, hizmet sektöründe çalışanlar, duygulanımsal emekle bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde üretime dahil olanlar, klasik proleter tanımlamasının dışında aynı zamanda egemen bir sınıfa da dahil olmayan insanların sayısı kitlelere ulaşmıştır. Bu durumda, proleter ve burjuvazi/kapitalist dışında kalan bu geniş sınıfı nasıl tanımlamak gerekiyor?

Marx’ın vurguladığı üzere işçilerin farklı toplumsal refah seviyelerinde görece aynı yaşam koşullarına sahip olacağı, hatta refahın artmasıyla gelişen sermayenin kâr arzusunun vazgeçilebilir hayatları halini alabileceği öngörülmüştür. Geçen her yüzyılda farklılaşan

tüketim alışkanlıkları ve sahiplik yapıları hızla değişmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Sermayenin küreselleşmesi, sayısallaşma ve tüketimin devasalaşması gibi etkenler ışığında bundan 200 yıl önceki şartlar altında sınıfsal tanımlamalarda bulunmak yanıltıcı olacaktır. Hatta bu ayrımı evrensel bir tanımlama ile yapmak mümkün görünmemektedir.

1970’li yıllarda başlayan “büyük dönüşüm” (maddi olmayan emeğin yükselişe geçmesi), sorunun ortaya konuluş koşullarının kendisini değiştirmiştir, “kol emeği artan şekilde ‘entelektüel’ olarak tanımlanabilecek zihinsel işlemler içermeye başlamıştır ve yeni iletişim teknolojileri artan şekilde bilgi açısından zengin öznellikler gerektirmektedir” (Lazzarato, 2017, s.140). Ayrıca bu durumun yalnızca entelektüel emeğin kapitalist üretimin normlarına tabi hale gelmesi değil, bahsi geçen özneliliğin yarattığı kendini değerli kılma biçimlerinin birleşmesiyle ortaya çıkan yeni bir “kitlesel entelektüalite” olduğunu vurgulamaktadır (Lazzarato, 2017, s.140).

Marx’ın işaret ettiği üretim tarzındaki değişikliklerin sınıfların konumuna olan etkisi (1997, s.293-294), beyaz yakalı olarak nitelendirilen büro işçilerinin sayılarında ortaya çıkan devasa artış sonucunda, işlev, otorite, ücret ve ayrıcalıklar açısından proleterleşmiş bir orta sınıfı resmetme kabiliyetine sahiptir. Guglielmo Carchedi, yeni orta sınıfın proleterleşme sürecini emek gücünün değersizleşmesi ve sermayenin küresel işlevini yerine getirmeye harcanan zamandaki azalmaya göre ele alır (1977, s.9). Carchedi “yeni orta sınıf” tanımlamasını yaparken, eski ve yeni arasındaki farkı kısaca şu şekilde ifade eder, “eski orta sınıf kapitalist sınıfa dahildir; yeni orta sınıf değil” (1977, s.88). Carchedi bu farkla burjuvazinin kapitalist sınıfa dahil olduğunu fakat yeni orta sınıfın, sınıfsal şartları bakımından proleter bir yapıya sahip olduğunun altını çizmiştir. Anthony Giddens ise “eski” ve “yeni” sıfatlarıyla orta sınıfı ile ilgili şunları söylemiştir:

“...Marks’ın normal olarak ‘küçük burjuvazi’ diye betimlediği oluşumun sınıf yapısı içinde oransal olarak azalmakta olduğu şeklindeki daha karakteristik Marksçı kavrayış için de doğrudur. Gelgelelim, bundan böyle bu gruplanmaya mülksüz el-emekçisi olmayan işçilere ya da ‘beyaz-yakalı’ işçilere işaret kaydı olmaksızın ‘orta-sınıf’ terimini kullanarak ‘eski orta-sınıf’ diyeceğim. Eski orta-sınıfın çöküşü, her ne kadar on dokuzuncu yüzyıldan beri kapitalist toplumlarda kesin ve tanımlanabilir bir olgu olsa da, Marks’ın belki ama sonraki Marksistlerin kesinlikle beklediği çok radikal bir yol takip etmemiştir. Bugün bile eski orta-sınıfların nispi hacmi bakımından çağdaş toplumlar arasında önemli farklar bulunmamasının ötesinde, bu sınıfın azalması, hızlı bir şekilde sınıfa yaklaşmaktan çok, yavaşça aşağıya inen bir eğri biçimini almıştır” (Giddens, 1999, s.227-228).

Sungur Savran (2015), Engels’e atıfta bulunarak uzun uzadıya bir proleter tanımlaması yapmıştır, sadece fabrikalarda üretici emek gösteren kişiler değil, kendi üretim araçlarına

sahip olmadıklarından emek güçlerini satmak zorunda kalan modern ücretli işçiler sınıfıdır. Ardından Engels'in tanımına ek olarak "sermayenin ajanı olarak işlev üstlenmemiş" nitelemesini de eklediklerini vurgulamış ve sonuç olarak:

"Bu tanım bize şunu gösteriyor: Sanayi dışındaki bir dizi sektörde ücretli olarak istihdam edilen işçiler de proleterdir. Her zaman akla gelmeyen bazı sektörleri de kapsayan bir liste verecek olursak, ulaştırma, telekomünikasyon, medya, turizm, ikram, inşaat, ticaret (özellikle büyük perakende), finans, sağlık ve eğitim çalışanları büyük ölçüde proletaryanın parçasıdır. Buna reklam ve halkla ilişkiler gibi işletmelere hizmet sağlayan sektörler veya fitness salonları gibi tüketiciye hizmet veren sektörler de eklenmelidir" (Savran, 2015, s.42).

Savran (2015) tüm bu alanlara kamu çalışanlarını da eklemiş, kamu sektöründeki proleterleşmenin katmanlar halinde uzun bir sürece yayıldığını, bu yayılmanın da kamu çalışanlarının üretim pratiklerinin mekanizasyonu ve bir örneklemesine atıfta bulunmuştur. Bu noktada tanım aracı olarak üretken emek ve üretken olmayan emek arasındaki ayrımın büyük bir önem arz ettiğine dikkat çekmiştir (Savran, 2015, s.44-45). Bu ayrım belki kısıtlı bir alan için işler ya da tanımlayıcı olması bakımından faydalıdır, zira Savran'ın bu tanımı yaparken referans gösterdiği örnekler Türkiye özelinde varolan örneklerdir.

Callinicos, Wright'ın Sınıflar kitabında Roemer'in sömürü teorisini yeni bir sınıf anlatımının temeli yapmaya çalıştığını belirtir ve bununla ilgili olarak şunları yazar:

"Sömürünün maddi temeli, üretken aktif kıymetlerin (genellikle mülkiyet ilişkileri olarak anılan) dağılımında yatar. Wright dört tür üretken aktif kıymet saptar: Emek-gücü, üretim araçları, örgütlenme ile ilgili aktifler ve yetenekler. Bunların her birine özgül bir üretim tarzı denk düşmektedir" (Callinicos, 2006, s.139).

Callinicos, yeteneklere sahip olmanın, yetenekli olanların, yeteneksiz olanlar üzerindeki sömürüsüne olanak tanıyan bir mülkiyet biçimi olduğu fikrinin Roemer tarafından gündeme getirildiğini belirtir ve Wright'ın getirdiği yeniliğin "örgütsel aktif kıymetler kavramını ('karmaşık bir iş bölümünde üreticiler arasında koordineli bir işbirliği yaratılmasının koşulları') ortaya atmaktır" (Callinicos, 2006, s.139) der. Menajerlik örneğinden yola çıkarak şu değerlendirmede bulunur:

"Menajerliğin gücünün temelini bunlar oluşturur: 'Menajerler, örgütsel aktif kıymetleri fiilen denetlemeleri sayesinde, toplumsal artığın bir kısmı ya da hepsini denetlerler'. Bu yüzden, menajerler emek ile sermaye arasında çelişkili bir sınıfsal konumda bulunmayıp, kapitalizm-sonrası 'devletçi' bir üretim tarzının potansiyel egemen sınıfı olurlar" (Callinicos, 2006, s.139-140).

Göran Therborn ise orta sınıfları duruma bağlı olarak demokratik ya da anti-demokratik olarak tanımlamıştır, duruma bağlılığın oportünist bir biçimde gerçekleştiğini de eklemiştir. 21. Yüzyılda sınıfı tartıştığı makalesinde yazar solun klasik olarak ilgilendiği

meseleler, kapitalist sömürü ve emperyalizm, cinsiyet ve etnik temelli baskıcı hiyerarşilerin yeni yüzyılda kendisini yeniden ürettiğini, mücadelenin devam edeceğini fakat bu mücadeleye damgasını kim vuracak sorusunda iki potansiyeli işaret etmiştir; “yeni orta sınıf ve plebyen kitleler” (Therborn, 2012, s.27-29).

Bastiaan Van Apeldoorn, ulusötesi sınıflaşmanın, dış hatları ve kapsamı ancak “ampirik” olarak incelenebilecek, tarihsel olarak olumsal ve coğrafi açıdan eşitsiz bir olgu olduğunu vurgular ve “homojen ve küresel bir ulusötesi kapitalist sınıfın basitçe var olduğunu farz etmek yerine ulusötesi sınıflaşma süreçlerinin, sınıf bilincine sahip kolektif toplumsal ve siyasi aktörlerin inşasında ne ölçüde billurlaştığını sorgulamalıyız” der (2015: s.196-197). Bu yaklaşım Orta Sınıf’ın mitleştirilmesinin de önleyici niteliktedir zira kapitalist sınıfa atıfta bulunmasına rağmen tersine bir tanımlama ve bakışla kitlelerin Orta Sınıf mı yoksa Proleterleşen, her geçen gün yaşamları tekinsiz ve güvencesiz hale getirilen işçilere mi dönüştüğünü anlamak adına daha işlevseldir.

2. 2. 21. Yüzyılda Kapitalizm

Sömürü süreklilik arz eder ve her zaman, her koşulda kendini yenilemeye, çelişkileri artırmayı sürdürür. Sermaye durmaksızın artarken dünya halkları fakirleşir, illüzyonist bir tavırla yaratılan refah toplumları kendi duvarları arkasında yaşar ve sömürü görünmez kılınır fakat bu görünmezlik hakikatin varlığını değiştirememiştir. Bir yanılgı olarak refah toplumlarının yaratılması, varlığı hiçbir zaman değişmemiş çelişkilerin görünürlüğüne ortadan kaldırmak adına yaratılmış ve sonuç olarak neoliberal bir ekonomi anlayışıyla sürdürülemediği olan bu anlayışın yarattığı yeni krizler ortaya çıkmıştır. Sermayenin küreselleşmesi, neoliberalizm ve sürekli farklı pazarlara ihtiyaç duymasının doğrudan sonucu olarak küresel bir sömürü meydana gelmiştir, bu sömürü halkların maddi kaynaklarını belirli merkezlerle aktarırken, bu merkezlerin kültür ve tüketim pratiklerini sömürülen ülkelere ihraç etmiştir.

Hem emek ve kaynak sömürüsü hem de kültürel bozum, yeniden üretim ve yozlaştırmayla tüketim sürekli hale getirilmektedir. Emperyal dönemin kalıntıları dönüşüme uğramıştır, Felix Guattari ve Eric Alliez (2017) bu dönüşümü belirli bir üretim, dolaşım ve bölüşüm tarzının semiyotikleştirilmesinin genel bir fonksiyonu olarak tanımlar. Sermayenin yönetimi olan kapitalizm, tikel bir sözdiziminden devşirilen işaret ve simgeleştirme sistemlerine dayanan, “onu sürdüren yönetimin üst kodlamasına ve denetimine izin verecek biçimde mallar, faaliyetler ve hizmetler gibi metaların spesifik bir değerlendirme prosedürü olarak görülebilecektir” (2017, s.51).

Kapitalizmin insanları bireyleştiren, bireyi çağıran, kişileri sınıf bilincinden yoksun bırakan atomize ediş yöntemleri, post-modern anlayışın hakikati başkalaştırışı vb. durumlar çelişkileri, uzlaşmazlıkları flulaştırmıştır. Bu görünmezlik ya da yapı bozum çoğu yönden dezavantaj oluşturmaktadır. Kitlese/sınıfsal bir direnişin önünü tıkayan, hareket ve örgütlenme alanlarını daraltan, madun grupların, halkların veya sınıfların dolaşıma girmesini zorlaştıran birtakım altyapısal ve kültürel sorunlar yaratmaktadır. Bu dezavantaj içerisinde farklı örgütlenme ve direniş pratikleri üretme, yüzyıllar boyunca birikerek gelen deneyimlerin ve kazanımların yeniden kalibre edilmesi hususunda kısmen iyimser görüşler mevcuttur. Steve Williams ve Rishi Awatramani'nin (2017, s.315) Social Register 2015'te yer alan makaleleri Stuart Hall'dan şu alıntıyla başlamaktadır:

“Bu açıdan bakıldığında Gramsci'nin her krizin aynı zamanda bir yeniden inşa anı olduğu, yeniden inşa anlamına gelmeyen hiçbir yıkımın olmadığı; tarihsel olarak hiçbir şeyin, yerine yeni bir şey koyma girişimi olmaksızın tasfiye edilmeyeceği; her güç biçiminin yalnızca dışlamayıp bir şey de ürettiği teşhisi can alıcıdır”

Dolayısıyla 21. Yüzyılda kapitalizm karşısında konumlanan ve daha önce belirtildiği üzere Marx'ın üretim pratiklerinin değişkenliği hakkındaki fikirlerine göre; değişen üretim araçları sahiplikleri ve bu sınıfın oluşturduğu, yeniden inşa ettiği koşullar karşısında konumlanan emeğin, klasik birtakım enstrümanları güncelleme, yenilerini ekleme veya baştan yaratması zorunludur. Williams ve Awatramani (2017, s.322), solu 21. Yüzyıl sosyalizm anlayışının ihtiyacını kavrayamamış olmakla suçlar. Kimilerinin, geleceğin sosyalizminin işlevleri ile sürecinin tahmin edilmesinin imkansızlığını savunduğunu, sosyalist toplumun yapısının, üretim güçleriyle ilişkilerini dönüştürmek amacıyla verilen uzun soluklu mücadeleleri yansıtacağını ve bunun diyalektik bir tarzda ilerleyeceğini vurgularlar. Buna karşılık, “sosyalizmin, kapitalist hegemonyanın dalgalı denizinde bir dizi reform mücadelesinden kendiliğinden ortaya çıkacağını varsaymak, diyalektiğin yarısını görmezden gelir” der ve 21. Yüzyıl sosyalizminin temel amacının “insani gelişim” olması gerekliliğini, sermayenin halklar arasında eşit bir şekilde paylaştırılması, bunun için de sosyalist bir ekonomik planla mücadele araçlarının elde edilmesi gerekliliğinin altını çizmektedirler (2017, s.322-323).

Kapitalist üretim pratiklerinin değişmesiyle doğrudan ilişkili bir biçimde değişen şartlar, gündelik yaşamı doğrudan etkileyen nitelikte olmuştur. Tıpkı sanayi devrimi zamanında kırsal/tarımsal üretim pratiklerinden, toplu üretim/sanayi tipi üretim pratiklerine geçiş sürecinde etkilenen demografik ve kültürel yapıda olduğu gibi 21. Yüzyıla gelindiğinde de bu süreçler sürekli değişime uğramış, beraberinde değiştirdiği, yeniden ürettiği ya da baştan

yarattığı, demografik, kültürel, sosyo-kültürel ve ekonomi politik kaideler mevcuttur. Bu değişikliklere rağmen Marx'ın belirttiği üzere kapitalist üretim, gerçekte ancak, aynı bireysel sermayenin daha çok sayıda işçiyi eş zamanlı olarak çalıştırdığı, yani emek sürecinin kapsamını genişlettiği ve nicel açıdan daha yüksek düzeyde ürün sağladığı yerde başlar (2011, s.314).

Bahsedilen bu durumu Marx Elbirliği olarak tanımlar, bu birlik çalışma alanının genişletilmesini mümkün kıldığını belirtir ve şu şekilde devam eder:

“Bundan dolayı, emek nesnesinin mekânsal bağlantıları nedeniyle bile, arazinin kurtulması, suların bent ve arklarla kontrol altına alınması, sulama, su kanalı, karayolu ve demir yolu inşası vb. gibi, belirli emek süreçlerini gerekli kılar. Diğer yandan, el birliği üretimin boyutlarındaki büyümeye oranla, üretim alanının mekânsal açıdan daraltılmasına imkân verir. Pek çok ek harcamadan (faux frais) kaçınılmasını sağlayan bu daralma, işçilerin bir araya toplanması, çeşitli emek süreçlerinin birbirlerini tamamlayacak biçimde birleştirilmesi ve üretim araçlarının yoğunlaşması sayesinde olur” (Marx, 2011, s.320).

Marx aynı zamanda bu bir araya gelmeyi, elbirliğini ve toplu üretim pratiklerinin var olmasını sermayeye bağlı kılar, emek gücünün örgütlü bir şekilde çalıştırılması ancak belirli bir sermaye birikiminin varlığı koşuluna bağlıdır, aynı zamanda üretim araçları kütesinin tek bir kapitalistin elinde yoğunlaşması ücretli işçilerin el birliği içinde çalıştırılma derecesi veya üretimin ölçeği de bu yoğunlaşmaya bağlıdır:

“Bu emek güçlerinin toplam değeri veya işçilerin bir günlük, bir haftalık vb. ücret toplamaları, işçiler üretim sürecinde birleştirilmeden önce, kapitalistin kesesinde toplanmış olmalıdır. 300 işçiye birden ücret ödemek, yalnızca bir günlük ücret bile söz konusu olsa, az sayıda işçiye bütün yıl boyunca haftadan haftaya ödenen ücret tutarından daha fazla sermaye harcamasını gerektirir. Demek ki, el birliği içinde çalıştırılan işçilerin sayısı veya el birliğinin derecesi, her şeyden önce, bir kapitalistin emek gücü satın alımında kullanabileceği sermayenin büyüklüğüne, yani tek başına bir kapitalistin çok sayıda işçinin geçim araçlarından ne kadarını sağlayabileceğine bağlıdır” (2011, s.321).

Marx'ın üzerinde durduğu olgular üretim koşulları ve emek biçimlerinin değişmesi/yenilerinin eklenmesi gerçekleşmiş olsa da kemikleşmiş bir biçimde halen varlığını korumaktadır. Sermayenin örgütlü emek gücüne olan ihtiyacı artarak devam etmektedir, yüzyılın yöntemlerinden biri olarak ne kadar çok bireyselliğe atıfta bulunulsa bile, işte bu emek gücünün daha etkin ve sorunsuzca yönetilmesi arzusu ve sermaye açısından zorunluluğundan kaynaklı, bir yönetim taktiği olarak kullanılmaktadır.

Atomize edilmiş bireylerden oluşan işçi kitlesini yönetmek bu gücü, sınıf aidiyeti ile donanmış bir şekilde kullanan bir sınıfa kıyasla daha faydalı olacaktır. Daha fazla kâr etmek ve bununla bağlantılı emeğin daha fazla sömürülmesi kapitalizmin temel itici güçlerinden birisini oluşturmaktadır. Marx bu itici gücün, kapitalistin yönetiminin yalnızca toplumsal emek

sürecinin doğasından kaynaklanmadığını, toplumsal bir emek sürecinin sömürüsü için gerekli ve dolayısıyla da sömüren ile sömürüsünün ham maddesi arasındaki kaçınılmaz karşıtlığın zorunlu kıldığı bir işlev olduğunu ve ücretli işçilerin elbirliği içinde çalışmalarının, yalnızca bu işçileri eş zamanlı olarak kullanan sermayenin yarattığı bir sonuç olduğunu söyler (2011, s.322-323).

Sermayenin küreselleşmesi ve neoliberalizmle birlikte bu yöntemler ve bu yöntemleri uygulayan iradenin iktidarı artmaktadır. Sermaye haksız ve orantısız bir şekilde biriktikçe daha fazla işçi eşzamanlı çalışmak zorunda kalarak daha büyük bir artık değer oluşturur. Bu döngünün bir sonucu olarak kapitalist iktidarın baskısı evrensel hale gelmektedir. Bu baskıyı sürdürmek için kontrol vazgeçilmez bir unsurdur, bu işlevi yerine getirmesi için farklı bir grubun mevcudiyetinden bahseden Marx, bu görev için özel bir türdeki ücretli işçilerin görevlendirildiğinden bahseder, bu kimseler emek süreci boyunca sermaye adına komutanlık eder, denetim ve gözetim işi bu işçilerin tek işlevi olarak yerleşiklik kazanmıştır. Bu iş için harcanan para ise “ek üretim harcamaları” olarak tanımlanır (2011, s.223).

Halen varlıkları devam eden bu mekanizmalar, en klasiğinden en post-modernine emek hareketi içerisinde konumlanmış durumdadır. Kapitalistin kontrol mekanizmaları kimi zaman makineleşmiş kimi zaman ağlaşmış durumdadır, yaratılan çeşitli konumlar, devasa ek üretim harcamalarıyla takviye edilmektedir. Kitlesele kullanıcı sayılarına ulaşan çeşitli sosyal medya ağları, elektronik cihazların ve uygulamaların bireysel kullanıcı bilgi ve tercihlerine kestirilemez ulaşım imkânı, tüm kârlılıklarının yanında bahsi geçen denetleme işlemlerinin devasa yapılarından görünmekte, yürütülen ve yürütülmekte olan tartışmaların yanında, karşı mühendislikle silah haline gelebilecek örnekleri var olsa bile tüm bu oluşumları dolaylı birer ek üretim harcaması olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Tüm bu örneklerin yanında güncel şirket yapılarında farklı isimlerle sermaye adına denetim görevi üstlenen işçiler de varlıklarını sürdürmektedir.

Kapitalist sistemin itici gücü hiçbir zaman değişmemiş, sermayenin artışı karşısında emeğin 21. Yüzyıldaki konumlanışı iyileşmemiş, aksine solun yenilgisi sınıf kavramını yerinden etmiştir. Therborn bu durumu solun bir hatası olarak görmek fakat tek sebebin bu olmadığının altını çizmektedir; post-endüstriyel demografik gelişmeler sol söylemi önceki teorik ya da coğrafi anlamda merkezi konumundan oynattığı için bu gerçekleşmiştir. “Sınıf var olmaya devam ediyor, ama güvenli bir mekâna sahip değil; felsefi açıdan da varoluş hakkı elinden alınmaya çalışılıyor” (Therborn, 2010, s.174).

2. 2. 1. Neoliberalizm ve sermayenin küreselleşmesi

Neoliberalizm her şeyden önce bir politik-ekonomik pratikler teorisidir, bu teori, insan refahını artırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve özgürlüklerini serbest bırakmak gerektiğini iddia eder. David Harvey bu noktada devletin rolünün bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi korumak olduğunu belirtir ve şu şekilde örneklendirir;

“Örneğin paranın kalite ve itibarını korumalıdır. Özel mülkiyet haklarını güvence altına almalı, piyasaların düzgün işleyişini gerekirse zorla garantilemek için gereken ordu, savunma, emniyet ve hukukla ilgili yapı ve işlevleri düzenlemelidir. Dahası, eğer (toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ya da çevre kirliliği alanlarında) piyasalar mevcut değilse, gerekirse devlet eliyle, yaratılmalıdır. Fakat devlet bu görevlerin ötesinde bir işe girişmemelidir. Devletin (bir kez yarattıktan sonra) piyasalara müdahalesi en alt sınırdaki tutulmalıdır” (Harvey, 2015, s.10).

Yani neoliberal paradigmaya göre devlet tümüyle sermayenin varlığını korumak ve sürdürmek amacına hizmet etmelidir. Temelde bir kavram olarak devletin var oluş amacının sermayenin ve ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarını korumak olduğu görüşü vurgulanmıştır. Ancak neoliberal paradigmanın bu anlayışı siyasi bir güç olarak sermayeden arınmış bir şekilde devletin aygıtlarını, bu çıkarların kısmen ya da tümüyle karşısında kullanılmasına tahammülünün olmadığını, bu durumun küresel bir şekilde ortadan kalkmasını savunması bakımından farklılık arz ettiğini belirtmek mümkündür.

Sermaye artık merkez ve çevreden çok daha fazlasıdır, dolayısıyla belirlemek istediği alanlar sadece sermaye merkezleri ve çevresinde ülkeler değil, küresel ölçekte sömürülebilecek, kâra dönüştürülebilecek ve pazara arz edilecek tüm sınırların kontrol dahilinde olması arzusu içerisinde. Bu yüzden yerel karşı iktidarlar ve küreselleşme karşıtı hareketlere müsamaha gösterilemeyecektir çünkü küresel sermaye büyüyemediği ve kârlılığını koruyamadığı sürece sürekli bir krizin eşliğindedir. Bu durumu David McNally (2019), 2008 küresel ekonomik krizi çerçevesinde, Uluslararası Para Fonu’nun Amerika Birleşik Devletleri’nde Büyük Buhran’dan beri en büyük finansal krizi yaşamakta olduğu değerlendirmesini yapması üzerine, aslında bu gözlemin hafife alındığını, finansal krizin büyük ölçüde artık ABD ile ilgili olmadığını ve küreselleştiğini vurgulamaktadır;

“İngiltere’yi, Avro Bölgesini, Doğu Asya’yı ve “yeniden gelişen piyasa ekonomileri” denen ülkeleri sarsmaktadır. Yakıp yıkan bir ulusal ve bölgesel bunalımlar dalgası henüz başlıyor, şimdiden İzlanda’yı, Letonya’yı, Ukrayna’yı ve Pakistan’ı vurdu bile. İkincisi bu artık basitçe finansal bir bunalım değildir; küresel bir ekonomik gerileme şimdi sözüm ona ‘reel ekonomi’ye art arda darbeler indiriyor. İnşaat, otomotiv ve elektronik sektörlerinde başlayan gerileme şimdi tüm imalat sanayilerini kasıp kavuruyor ve hizmet sektörüne yayılıyor” (McNally, 2019, s.139).

Kapitalizmin iç açmazları, sonuçta tüm dünyayı doğrudan etkileyecek krizlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Uluslararası örgütlerin inşa edilmesiyle devletleri bahsi geçen müdahaleleri kontrol altına alınmış. Bu örgütlerin yürütme üzerinde ve piyasayı yönlendirmek bakımından bir caydırıcılığı vardır. Bu kuruluşların uluslarüstü/ötesi yapıları, görece denetlenemez olmaları, küreselleşmenin etkileri karşısında toplumların yerel savunma pratiklerini de doğrudan etkilemiştir. Ekonomik modellerin artık topraktan ve kültürden bağımsız hale getirilip bir örnekleştirilmesi bu etkinin sonuçlarını da ağırlaştırmıştır. Herhangi bir şekilde, yaşanan krizlerin yaratılmasında etkisi, payı ya da inisiyatifi olmayan toplumların kendilerinden on binlerce kilometre uzakta olan çeşitli sermaye merkezlerinde yaşanan sorunlar sebebiyle daha da fakirleşmesi sermayenin küreselleşmesini en somut tanımlarından biri olmaya aday görünmektedir.

Bunalımla ilgili solda yapılan çözümlemelerin çoğunun iki saftan birinde yer almaya eğilimli olduğu belirlen McNally (2019), bir tarafta finansal erimeyi, 1970'lerin başında patlak veren bir kârlılık bunalımının, yani o zamandan beri etkili şekilde varlığını sürdüren bir bunalımın en son dışavurumu olarak gören bir dizi yorumcu, diğer tarafta ise bunalımın esas nedeninin, geçen çeyrek yüzyıllık süreçte finansal piyasaların üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile finansal işlemlerde ve spekülasyonda oluşan patlamanın sebep olduğunu gören çok sayıda yorumcu olduğunu belirtmiştir (McNally, 2019, s.145). McNally (2019) bu yorumlarda, ikinci safta yer alanların, bunalımın altında yatan sermaye birikimi ve kârlılık düzeyindeki derin eğilimleri kavrayamamakla eleştirmiş ve ardından bu durumu anlamlandırabilmek için üç yöntemsel ve kuramsal önkabul oluşturmuştur;

“Bunlardan ilki, dünya ekonomisini, kısımlarının toplamından daha fazlasını ifade eden bir bütünlük olarak ele almamız gerektiğinde ısrar ediyorum. İkincisi, dünya kapitalizmine ilişkin bir değerlendirmenin, başlı başına ulusal ekonomilerin performansını kendine odak noktası yapamayacağını kabul etmek yaşamsal önemdedir, üçüncü ise savaş sonrasında çeyrek yüzyıl devam eden benzersiz hızlı büyüme dönemidir (McNally, 2018, s.147-148).

Yazar, değer yasasının toplam sermaye düzleminde çalıştığını ve paranın dünya piyasası düzeyinde dünya parası biçimi kazanmasını Marx'a atıfta bulunarak açıklar; “Paranın dünya parası ve soyut emeğin sosyal emek halinde gelişmesine neden olan yalnızca dış ticarettir, piyasanın bir dünya piyasası haline gelmesidir diyordu Marx” (McNally, 2019, s.147).

Emperyalizmin post-modernleşmesinin, toprak temelli iktidar merkezi yaratmadığını, aksine sabit sınırları ya da engelleri de tanımadığını belirten Hardt ve Negri, İmparatorluğun giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezsiz ve topraksız bir yönetim algısına dönüştüğünü, melez kimlikleri, esnek hiyerarşileri ve çoklu

mübadeleyi idare ettiğini, ayrı ulusal renklerin İmparatorluğun küresel gökkuşağı içinde eriyip kaybolduğunu vurgulamaktadır (2003, s.19). Neoliberalizm ulus devletlerin tartışmalı işlevselliğini felce uğratarak ya da kimi zaman tümüyle ortadan kaldırarak, ulusaşırı organizasyonlara devretmiş ve yine kendi varlığını bir kontrol mekanizmasına çevirerek küreselleşmesinin garantörlüğünü hazırlamıştır. David Harvey konuyla ilgili ülkesel aktörlerin sadece devletler olmadığını, devlet toplulukları, alt-ulusal entiteler ve metropolitan bölgelerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular. Siyasi gücün, ülkeselleştirilmiş hükümet ve yönetim çeşitli coğrafi ölçeklerde yapılandırabileceğine dikkat çeker ve bunların, hiyerarşik olarak sıralı ve siyaseten sorunlu ortamlar oluşturduğunu belirtirken “İşte sermaye birikiminin moleküler süreçlerinin işlediği alanlar da bu ortamlardır” der (Harvey, 2004, s.79).

Bu açıdan sermayenin tüm kollarıyla küreselleşmesi, var olan değerinin devletlerin varlıklarından daha fazla olması, küresel gelir eşitsizliğinin ve sömürünün de şekil değiştirmesine sebebiyet vermiştir. Bu sebep-sonuç ilişkisi, işçi sınıfının üretim pratiklerinden, emeğin yapısına kadar birçok şeyi etkilemesinden dolayı hem direniş pratiklerinin yeniden konumlanması hem de olası fırsatların saptanması açısından önem arz etmektedir.

2. 2. 2. Emeğin esnekleşmesi ve proleterleşme

Emeğin esnekleşmesi genel olarak, kısa bir süre içinde çok az bir maliyet ve çabayla değişebilme veya değişime uyum sağlayabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Parlak ve Özdemir, 2011, s.3). Bu uyum sağlayabilme yeteneği ise kapitalistler için küresel ekonomideki yoğun rekabet ortamında hayati öneme sahiptir. Bu durumun orta çıkardığı başlıca sorunlar:

“Hızla değişen küresel piyasa ortamında, esneklik özellikle üretim ve istihdama yönelik her türlü sınırlayıcı engeller ile yasal düzenlemelerin gevşetilmesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, işletmeler açısından esneklik, daha az düzenleme, kuralsızlaştırma ve kolayca işe alma ve işten atma anlamına gelmektedir” (Parlak ve Özdemir, 2011, s.3).

Metanın üretimi önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere çeşitli pratiklere dayalıdır ve bu pratikler birçok etken tarafından şekillendirilir, insan ve toplumla birlikte gelişme gösterir niteliktedir. Emeğin esnekleşmesi, katı olmayan emeğin yaratılması ve hâkim emek türü haline gelmesi hem üretim araçlarındaki değişiklikten hem de kâr olgusunun çeşitli açılardan farklılaşmasından kaynaklanmıştır. Marx’ın ‘elbirliği’ kavramında, toplu bir şekilde üretim alanında çalışmaya başlayan işçilerin; ancak o andan itibaren üretmeye başladıkları belirtilir. Toplumsal emek devasa boyutlara ulaşmış bile olsa belirli bir mekânda sarf edilmeye başlanması şartı vardır. Üretim sürecinin kesintiye uğraması, fiili üretimin dışında kalan zamanlardaki yapıp-etmeler ne kadar kapitalist tarafından kanalize edilmeye, yeniden

üretilmeye çalışılsa da özerk bir alan sunmaktaydı fakat bu alan neredeyse tanımlanamayacak kadar yok olmuştur. Üretim pratiklerinin değişmesi, emeğin esnekleşmesi vb. etkenler bu yok oluşa sebebiyet vermiştir.

Artık değerin üretiminin sürekliliği; Marx'ın yüksek refah seviyesindeki bir toplumda işçilerin ölesiye çalışması durumunun post-modern bir versiyonu gibi görünmektedir.

Artan iş tanımları, çalışma sürelerindeki esneklik, ev içi alana, özel yaşama kadar sızan bir iş yükü ve üretim süreci, işçilerin emek arzının artması ve dolaylı olarak ücretlerin düşmesi vb. sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır.

Tüm bu bahsedilen sorunlar karşısında kapitalist sorunların tersine verileri dolaşıma sokmaktadır, sömürünün göreceleştirilmesi, işçi hakları, hak temelli direniş deneyleri vb. durumlar ne kadar anlaşılabilir kılınırsa kılınırsın sorunların varlığını ortadan kaldırmış olmamaktadır.

Maddi olmayan emek ve bunun üretim pratikleri, maddi emek üzerinde bir hakimiyet kurmuştur. Hizmet sektörünün, sanal üretimin artması, bilgisayar teknolojilerinin üretim faaliyetlerinde birincil hale gelmesinin yanında tüm bu ürünlerin yaratılması için gerekli hammaddenin sağlanması için hala fabrikalarda insanlık dışı şartlar altında çalıştırılan devasa işçi kitlelerinin varlığı yadsınamaz. Çeşitli merkezler etrafında kümelenmiş kapital, kendi güvenliklerini bu halkları/sınıfları sömürerek sağlamaktadır.

Küresel kapitalizm, refah devleti ve demokrasi arasındaki tarihi ittifakı da bozdu. Devletin piyasayı yönetmekte önemli bir rol oynadığı Keynesçi ekonomiden neo-liberal kapitalizme geçiş hem iş güvencesinde hem de işçi haklarında bir gerilemeyi temsil ediyordu. “Sermayenin kan kaybını önlemek için sol hükümetler bile işgücünün esnekleştirilmesi ve sosyal harcamalarda kesinti gibi liberal fikirleri destekledi” (Porta ve Diani, 2020, s.60). Fefah toplumu kavramının çöktüğünü vurgulayan Donetella Della Porta ve Mario Diani, sosyal hakların genişlemesinin en alt sınıflardan gelenler için daha büyük imkanları getirmiş olduğunu ve bununla beraber önemli bir mali yeniden dağıtımına neden olduğunu vurgularlar. Bu yeniden dağıtımın, orta vadede hem orta sınıflar için hem de yaşlanan nüfusun artan masraflarının refah devletinin sürdürülebilirliği üzerindeki ağır etkileri olduğunu belirtmişlerdir (Porta ve Diani, 2020, s.64-65).

Maurizio Lazzarato batı toplumlarının yeni sloganının hepimizin özne olmasıdır der ve öznelliğin yalnızca uygulamaya dönük görevlerle sınırlandırılmasının artık mümkün olmadığını bunun için de öznenin yönetim, iletişim ve yaratıcılık alanlarındaki yeteneklerinin “üretim için üretim” koşullarıyla uyumlu hale getirilmesinin gerekliliğini vurgular. Bu yönetimi iletişim özneleri olma yolundaki buyruğu, kafa emeği ile kol emeği (fikirler ve uygulama)

arasındaki eski katı ayırmadan çok daha totaliter olma tehdidi taşıdığına dikkat çeker; “çünkü kapitalizm işçinin kişiliğini ve öznelliğini değer üretimine dahil etmeye çalışır” (2017, s.142-143).

Tüm bu gelişmeler ve değişimler işçi sınıfını her geçen gün daha da güvencesizleştirmektedir. Bu güvencesizlik, klasik anlayışla orta sınıf olarak adlandırılabilen grupları hızla proleterleştirmekte ve işçileri ise yedek işçi ordusuna dahil ederek emeklerini satabilecekleri alanları kısıtlandırmaktadır. Bu toplumları atomize bireyler haline getirmekle kalmıyor, bireye çağrı yaparak, sınıf bilincini görece kıran bu taktikler, aynı zamanda bireyleri gözden çıkarılabilir sayılara indirgiyor, Giorgio Agamben’in “İstisna Hali” olarak tanımladığı durumla karşı karşıya bırakıyor,

“İstisna, üyesi olduğu bütün tarafından içlenemeyen ve zaten her zaman içinde olduğu bütünün bir üyesi olmayan şeydir. Bu sınıfsal figürün/unsurun karşımıza çıkardığı şey, üyelik ile içlenmeyi, dışarıdaki ile içeridekini istisna ile kuralı birbirinden kesin biçimde ayırma yolundaki bütün girişimlerin karşılaştığı radikal krizdir” (Agamben, 2017, s.36).

Emeğin esnekleşmesi ve proleterleşmesi anlamak için önemli bir diğer kavram ise “duygulanımsal emek”tir. Silvia Federici’nin dediği gibi duygulanımsal emek ile ilgili bir analiz muhakkak Negri ve Hardt’ın çalışmalarından başlamalıdır, hem duygulanımsal emek kavramının ilk geliştirildi yer burasıdır hem de Negri ve Hardt’ın bu kavramı ele alış biçimi, daha sonraki tartışmaları da şekillendirebilecek bir çerçeve oluşturmaktadır;

“Ne var ki Negri ve Hardt’ın yazılarında duygulanımsal emek kendi başına ayakta duran bir kavram değildir; daha ziyade yazarların çalışmalarının temelini oluşturan maddi olmayan emek kuramının bir boyutudur. Bu nedenle, öncelikle duygulanımsal emeğin içine yerleştirildiği bu geniş çerçeveye ve de Negri ve Hardt’ın İmparatorluk (2000), Çokluk (2004) ve Ortak Zenginlik (2009) üçlemesinde işlendiği siyasal/kuramsal tasarıya odaklanıyorum” (Federici, 2014, s.117).

Federici’nin yekpare bakışının kavramları kullanman ve anlamlandırmak için faydalı olacağı açıktır.

2. 2. 3. İmparatorluk ve Çokluk kavramlarıyla proleterleşmeyi okumak

Hardt ve Negri’nin ortaya atmış olduğu iki farklı kavram *İmparatorluk* (2003) ve *Çokluk* (2020). Düşünürler bu kavramların birbirini ima ettiğini ve eserlerini bu ikilik etrafında kurguladıklarını belirtmişler ve *İmparatorluk* kavramını çağdaş küresel düzeni açıklamak amacıyla emperyalizm kavramına karşı kullanmışlardır; “kalkış tezimiz emperyalizmin artık küresel iktidar yapılarını anlamakta yeterli bir kavram olmadığıdır” (Hardt ve Negri, 2003, s.14).

İmparatorluk kavramı kısaca üç temel özelliğiyle ayırt edilir; ilk olarak İmparatorluğun karma kuruluş yapısı, iktidar merkezinin yokluğu ve dışarısı kavramının ortadan kalkmış olması; her zaman sınır tanımayan bir yönetimi temsil ediyor olmasıdır (Hardt ve Negri, 2003, s.14). İmparatorluk bir dünya düzeninin varlığının ön kabulü ile sorunsallaştırılmıştır. Düşünürlere göre bu düzen tüzel bir oluşum olarak kendini gösterir ve bu düzene ilişkin iki yaygın anlayışın saf dışı bırakılması gerekmektedir; “sanki bu düzen dünya piyasasının doğal ve tarafsız gizli eli tarafından yönetilen uyumlu bir konsermiş gibi tam anlamıyla heterojen olan küresel güçlerin karşılıklı etkileşimi sonucu her nasılsa kendiliğinden doğar” (2003, s.28) diğer anlayış ise “tek bir iktidar ve küresel güçlere aşkın tek bir merkezi akıl tarafından dayatılan bir düzen” varlığını benimseyen yaklaşımdır (2003, s.28-29).

Hardt ve Negri İmparatorluk kavramının hareket noktasını şu şekilde açıklamışlardır:

Öteki teorisyenler küresel güç ilişkilerindeki büyük kaymayı kabul etmekte istekli davranmıyor; çünkü onlara göre hâkim kapitalist ulus-devletler dünyadaki diğer devletler ve bölgeler üzerinde emperyalist tahakkümünü sürdürüyor. Bu açıdan bakıldığında, İmparatorluk yönündeki çağdaş eğilimler kökten yeni bir olguyu değil: sadece emperyalizmin mükemmelleşmesini temsil eder. Bu reel ve önemli süreklilik çizgilerini göz ardı etmeksizin biz yine de şu gerçeğin altını çizmenin önemli olduğunu düşünüyoruz: Bir zamanlar tanık olduğumuz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (büyün bunları üst-belirleyen, bir-örnek yapılandıran ve tartışmasız post-kolonyal ve post-emperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır. Bu bizim İmparatorluk çalışmamızın kalkış noktasıdır: yani, yeni bir hak nosyonu, daha doğrusu, yeni bir otoritenin kayda geçişi ve (sözleşmeleri güvenceye alan ve anlaşmazlıkları çözümleyen) yasal baskı aygıtları ve normlarının üretiminde yeni bir tasarım (Hardt ve Negri, 2003, s.33)

İmparatorluk kavramı artık modern kavramlarla tanımlanması ve algılanması zorlanan bir küresel düzenin izini sürmek, parçalarına ayırmak ve bu düzenin getirdiği potansiyellerin saptanması adına yaratılmış bir kavramdır. Düşünürler İmparatorluğun işleyiş mantığını analiz ederlerken birçok farklı argüman üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Bunlardan ilki İmparatorluğun tüzel yapısıdır. Tüzel İmparatorluk kavramının temeli antik Roma dönemine kadar uzanır ve Avrupa’ya ait uzun bir gelenekten gelir. Hardt ve Negri bu kavramın Avrupa uygarlıklarının Hristiyan kökleriyle yakından ilişkili olduğunu ve işleyişinin organik olarak gerçekleşmesini sağlayabilmek için tüzel kategorileri, evrensel etik değerlerin birleştirildiğini ifade eder. Onlara göre İmparatorluk tarihsel zamanı tüketir, tarihi askıya alır “kendi etik düzeninde geçmiş ve geleceği bir araya getirir. Başka bir ifadeyle, İmparatorluk kendi düzenini daimî, ebedi ve zorunlu olarak sunar” (2003, s.34-35).

Diğer önemli argümanlar ise “haklı savaş” ve “meşruluk”tur. Haklı savaş nosyonu kendi kendini haklılaştırır. Etik olarak temellendiği oranda; askeri aygıtın meşruluğu ve bunun istenen

düzenin gerçekleştirmekteki başarısı da yükselir. Düşünörlere göre, bu iki argüman İmparatorluğun ve yeni geleneğin temelini belirleyen unsurlardır (Hardt ve Negri, 2003, s.37). Sürekli savaş hali İmparatorluğun sadece güç temelinde değil; gücü adaletin ve barışın hizmetinde gösterme kapasitesiyle bağlantılıdır; kendini sadece gücü temel alarak var etmemiştir. İmparatorluk; ancak mevcut çatışmaları çözmeyi amaçlayan uluslararası konsensüs zincirine kendisini dahil ettiği zaman varlık bulur ve müdahaleleri, güç kullanma pratikleri tüzel açıdan meşru hale gelir (Hardt ve Negri, 2003, s.39).

Meşruluk noktasında İmparatorluğun mücadele güçlerinin doğrudan öldürücü silahlar olmadığı, aksine öncelikle ahlaki araçlara başvurulduğu belirtilir. Hardt ve Negri ahlaki müdahaleyi de şu şekilde açıklar: “Ahlaki müdahale dediğimiz şey bugün, haber medyası ve dinsel örgütler dahil çeşitli organlar tarafından hayata geçirilir, ama bunlar içinde en önemlisi hükümet dışı örgütler (STK) denen örgütlerden bazılarıdır” (Hardt ve Negri, 2003, s.61). Bu süreç genelde ortamı askeri müdahaleye hazırlayan ilk eylem olarak tanımlanır. Bu şekilde askeri müdahale uluslararası onay almış bir polis eylemine dönüşebilme potansiyeli yakalar. Askeri müdahalelerin artık BM örgütleri tarafından alınan kararlarla gerçekleşmediğini bizatihi ABD tarafından dayatılan bir eylem olduğunu vurgularlar:

“ABD kendi kendine asli görevini tayin etmekte ve sonra müttefiklerine İmparatorluğun o anki düşmanının bir askeri müdahaleyle etkisi hale getirilmesi ve/veya ezilmesi için teklif yapmaktadır. Bu düşmanlara genellikle, bir polis zihniyetinden gelen kaba bir kavramsal ve terminolojik indirgemeye, terörist denir” (Hardt ve Negri, 2003, s.62).

Bu sürekli savaş halinin yok etme araçlarını kontrol eden egemen iktidar argümanı, Hardt ve Negri tarafından biyoiktidar olarak tanımlanmıştır. Ölüm üzerinde doğrudan hakimiyeti olan bu iktidar; bireylerin yaşamı üzerinde bir tasarrufa sahiptir. Hardt ve Negri, böylelikle savaşın iki zıt yönüne vurgu yapar, bir yandan savaş polis müdahalesine indirgenmiş, diğer yandan, küresel yok etme teknolojileriyle birlikte mutlak bir düzeye yükselmiştir. Bu noktada biyoiktidarın yaşamı toplu olarak sonlandırma gücü kadar “bireyselleştirilmiş” şiddeti de kullandığı belirtilir: “bireyselleşmenin uç noktasında biyoiktidar işkenceye dönüşür” (Hardt ve Negri, 2020, s.37).

Düzen ve barış İmparatorluğun yücelttiği; fakat hiçbir zaman sağlayamadığı iki olgudur. Buna rağmen sürekli vazedilir. Hardt ve Negri, İmparatorluğun gelişiminin bir bedeli olarak tanımladıkları bu kalıcı krizin içinde yaşanıldığına dikkat çeker: “İmparatorluğun durmadan genişlemesi ve biyo-politik alanın karmaşıklığına ve derinliğine giderek daha sıkı tutunma yönündeki daimî baskı, sürekli olarak, emperyal makineyi bir çatışmayı çözmüş görüldüğü bir anda başka çatışmaların içine iter” (Hardt ve Negri, 2003, s.84).

Bir türlü sağlanamayan ve sürekli krizlerle kendini var eden düzen içerisinde, bu dinamiğin birtakım sonuçları vardır; bu sonsuz savaşım halinin sürmesi her gün yeniden kazanmak zorunluluğunu beraberinde getirir. Bundan dolayı savaş, fiilen polis faaliyetlerini ayırt edilemez kılmıştır. Bir diğer sonuç ise, uluslararası ilişkilerin ve iç siyasetin giderek birbirine benzemesi ve ayırımın ortadan kalkmasıdır. Üçüncü olarak, savaşın taraflarına ya da düşmanlık koşullarına dair anlamlandırma pratiklerinin yön değiştirmesidir. Düşman soyut ve sınırlandırılmamış olduğu kadarıyla, dostların ittifakı da geniş ve potansiyel olarak evrenselidir (Hardt ve Negri, 2020, s.32). Haklı Savaş kavramı yapısı gereği yaratmış olduğu sürekli çatışma halinin sınırlarını hep daha öteye taşıma potansiyeline sahiptir ve bu durum kontrol edilemez bir yapıya evrilmiştir. Örneğin, “Modern dönemin siyasal realizm teorisyenleri savaşın siyasal amaçlara dönük bir araç olduğunu söylediklerinde savaşı sadece devletlerarası siyasetle sınırlamayı değil, ahlak ya da din gibi diğer toplumsal alanlardan ayırmayı da amaçlıyorlardı” (Hardt ve Negri, 2020, s.33).

Düşünürler *İmparatorluk* ve *Çokluğu* bir karşıtlık olarak kurgular, birbirini yaratma potansiyeline sahipken, aynı zamanda bozuma uğratma, yozlaştırma ve değiştirme gücünü de içlerinde barındırdıklarını belirtirler. İmparatorluğun kuvvetleriyle sürekli olarak sistemik yeni bileşimlerin belirlemesi gibi, yeni direniş figürleri de mücadelelerin akışı içinde biçimlenir; bu, İmparatorluk içinde ve karşısında, “günümüz çokluğunun varoluşunun başka bir karakteristiğidir” (Hardt ve Negri, 2003, s.85).

Çokluğun ağ yapısı, sürekli bir göçebelikten ve hareket halinden besleniyor olması, topraktan bağımsızlaştırıcı iktidarı, İmparatorluğun sürmesini sağlayan üretken bir kuvvet olduğu gibi onun yıkılışını talep eden ve zorunlu olan bir kuvvettir (Hardt ve Negri, 2003, s.85).

Hardt ve Negri küreselleşmenin iki yüzünden birine İmparatorluğu diğerineyse Çokluğu konumlandırmışlardır. İmparatorluk yeni kontrol mekanizmaları ve kesintisiz çatışmayı kullanarak kendi hiyerarşi ve bölünmeler ağını küresel düzeyde yayar. Aynı zamanda küreselleşmenin ülkeler ve kıtalar boyunca uzanan ve sonsuz sayıda etkileşime olanak tanıyan “yeni iş birliği” ve ortaklık şebekelerinin üretilmesi anlamına da geliyor. Bu noktada “küreselleşmenin bu ikinci yüzü dünyadaki herkesin aynışmasını değil; farklarımızı korurken iletişim kurup ortak hareket etmemizi sağlayan ortak paydayı keşfetme imkânı yaratıyor” (Hardt ve Negri, 2020, s.11).

Hardt ve Negri ilk olarak Çokluğun kavramsal olarak halk, kitleler ve işçi sınıfı gibi toplumsal öznelerden ayrı tutulması gerektiğini vurgular: “Halk geleneksel olarak üniter bir kavramsallaştırma olmuştur. Nüfus elbette birçok farklılık tarafından belirlenir, ancak halk, bu çeşitliliği bir tekilliğe indirger ve nüfusa bir özdeşlik dayatır: ‘Halk’ birdir Çokluksa aksine

çoktur” (Hardt ve Negri, 2020, s.12). Düşünürler Çokluğun sınırlarını çizerken; tekillığe veya bir özdeşliğe indirgenemeyecek kadar çok çeşitliliğin, sonsuz sayıda içsel farktan yaratıldığını vurgular. Bu içsel farklar şu şekilde açıklanmıştır: “Kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ve cinsellik farkları kadar farklı emek biçimlerini, farklı yaşam tarzlarını, farklı dünya görüşlerini, farklı arzuları da kapsar (Hardt ve Negri, 2020, s.12).

Çokluğun ayrı tutulduğu bir başka kavram ise işçi sınıfıdır. Düşünürler işçi sınıfı kavramının “dışlayıcı” olarak niteler. İşçilerin geçinmek için çalışmak zorunda olmayan mülk sahiplerinden ayrılmasına ek olarak diğer çalışanlardan da farklı konumlandırıldığını; bu kavramın (işçi sınıfı) en dar kullanımıyla, sadece sanayide çalışan işçileri betimlediğini belirtmişlerdir:

“Onları tarım, hizmet ve diğer sektörlerde çalışan işçilerden ayırır; en geniş kullanımındaysa, işçi sınıfı tüm ücretlileri kapsarken, yoksulları, ücretsiz ev işçilerini ve ücret almayan diğer herkesi dışarıda bırakır. Çokluksa, aksine, açık ve kapsayıcı bir kavramdır. Küresel ekonomideki yeni değişimlerin önemini yakalamak çabasıdadır” (Hardt ve Negri, 2020, s.12).

Çokluğun neliğini ve sınıfla arasındaki bağın nasıl kurgulandığı şu şekilde açıklarlar:

“Bir ilk yaklaşım, çokluğu, sermayenin idaresinde çalışan, dolayısıyla sermayenin idaresini reddeden sınıf olma potansiyelini taşıyan herkes olan tanımlamaktır. Çokluk kavramı işçi sınıfı kavramından, en azından bu kavramın XIX. ve XX. yüzyılda kullanıldığı biçiminden çok farklıdır. İşçi sınıfı temelde kimi dışlamalara dayanan sınırlı bir kavramdır. En sınırlı kavranışında sadece endüstriyel emeği ifade eder, dolayısıyla tüm diğer emekçi sınıfları dışlar. En geniş kavranışındaysa, tüm ücretli emekçileri anlatır ve çeşitli ücretsiz sınıfları dışlar. Diğer emek biçimlerinin işçi sınıfından dışlanması, örneğin erkek endüstri emeğinin kadının yeniden üretici emeğinden, endüstriyel emeğin köylü emeğinden, işsiz işi olandan, işçinin yoksuldan tabiatı itibarıyla farklı olduğu varsayımına dayanır” (Hardt ve Negri, 2020, s.121).

Onlara göre Çokluk kavramının bir yönü de Marx’ın siyasal sınıf mücadelesi projesini yeni bir biçimde önermektir. Bu yönüyleyse çokluk sadece sınıfın hali hazırdaki ampirik varlığını değil, bu sınıfın önündeki olanakların da temel alınması anlamı taşımaktadır. “Başka bir deyişle, sormamız gereken soru ‘Çokluk nedir?’ değil, ‘Çokluk neye dönüşebilir?’ olmalıdır (Hardt ve Negri, 2020, s.120).

Sınıf kavramının çokluk içerisinde bu şekilde algılanmasının sebeplerinden en birisi; çokluğun tekilliklerin bir arada var olması pratiği temelinde yaratılmış bir kavram olmasıdır. Dışlayıcı ya da direnişte mevzilendirilmesi söz konusu olmayacak hiçbir tekilliği potansiyel birikimi dışında bırakmak istemeyen çokluk, işçi sınıfı betimlemelerinin kendi çeşitliliği içerisinde yer alması arzusunı güder. Düşünürler bunu ‘direnişte fırsat eşitliği’ olarak betimlerler ve “endüstriyel emeğin ya da işçi sınıfının önemsiz olduğu anlamına gelmediğinde, sadece onun çokluğun içindeki diğer emek sınıflarına nazaran siyasal bir ayrıcalığa sahip

olmadığı anlamına geldiğinde net olalım” (Hardt ve Negri, 2020, s.122) değerlendirmesinde bulunurlar.

20. yüzyılın son on yılında, endüstriyel emek hegemonyasını yitirdi ve onun yerine “maddi olmayan emek”; bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürünler üreten emek geçmiştir (Hardt ve Negri, 2020, s.123). Bu noktada sermayenin genişleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Marx, bu durumun gerçekleşme sürecini ve işçinin metaların hem tüketicisi hem de üreticisi olması halinin eşitsiz birtakım nicel ilişkiler yarattığına vurgu yapar. Genişleme sürecini bu nosyonlar üzerinden analiz eder (Marx, 1973, s.408; Hardt ve Negri, 2003, s.236). Kapitalistler ve onlara bağlı kesimlerle birlikte işçi sınıfı yeterli pazarı oluşturamaz ve üretilen bütün metaları satın alamazsa, sömürü gerçekleşir ve artık-değere el konuyor olsa da, artık-değer gerçekleştirilemez, böylece bahsi geçen genişleme ihtiyacı devreye girer (Hardt ve Negri, 2003, s.237-238). Böylelikle hem genişletilmesi gereken bir sömürü alanı hem de bu genişlemeyle birlikte kendini yaratan yeni emek biçimleri ve pratikleri mevcudiyet kazanır.

Endüstriyel emeğin hakimiyeti yerine maddi olmayan emeğin bilgi, enformasyon, iletişim veya duygusal ifade gibi gayri maddi olan emeğe bırakmıştır. Yazarlara göre: “Hizmet işleri, entelektüel emek ve bilişsel emek gibi daha eski terimler de maddi olmayan emeğin kimi yönlerini anlatsa da hiçbiri onu bütünlüğü içinde kavrayamaz” (Hardt ve Negri, 2020, s.123). Bu noktada ise duygulanımsal emek, rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi birtakım hisleri üreten ya da işleyen bir emek biçimidir. Örneğin: “Hukuki danışmanların, uçuş görevlilerinin ve fast-food işçilerinin işinde karşımıza çıkar (güleryüzlü hizmet)” (Hardt ve Negri, 2020, s.122).

Pratikte ise tüm iletişim biçimleri; sembol, dil ve enformasyon üretimiyle duygulanım üretimi birleşir. Bunun yanı sıra, Hardt ve Negri’ye göre maddi olmayan emek her zaman maddi emek biçimleriyle iç içe geçmiştir. Maddi olmayan üretimin tamamında kullanılan emeğin maddi kalmaya devam ettiği vurgusu, tüm emek türlerinde olduğu gibi bedenimizi ve beynimizi içermesinden kaynaklanır (2020, s.124).

“Maddi olmayan şey emeğin ürünüdür. Bu bakımdan maddi olmayan emeğin çok muğlak bir terim olduğunun farkındayız” (Hardt ve Negri, 2020, s.124). Bu muğlaklık emeğin yeni hegemonik biçimi olan “biyopolitik emek” nosyonu ile kendini gösterir. Bu kavramın yalnızca maddi mallar üretmekle değil, ilişkileri, toplumsal yaşamın kendisini de üreten emek olarak algılanması gerekir. Fakat düşünürlere göre biyopolitika teriminin de birçok başka kuramsal karmaşıklıklar yaratma ihtimali vardır. Maddi olmama durumunun daha çabuk

anlaşılması ve ekonomik dönüşümün betimlenmesinde daha işlevsel olması bakımından tercih edilebilir bir kavram olduğu vurgulanır (Hardt ve Negri, 2020, s.124; 2003, s.58-59).

Hardt ve Negri, yeni emek ilişkilerindeki esnekliğin altını çizer. İşçilerin farklı görevlere uyum sağlamak zorunluluklarının ve sürekli iş değiştirmek durumunda kalmalarını uzun süreli istihdamı garantileyen sözleşmelerin yapılmamasına bağlarlar. Böylece işçiler için güvencesizlik sorunu daha da keskinleşmiştir. Yeni üretim pratiklerinin problem çözmek, fikir yaratmak ve ilişkiler kurgulamak temellerinde işlediğini, bu sebeple de üretim süreçlerinin yaşamın tüm zamanlarına yayıldığını söylemişlerdir (Hardt ve Negri, 2020, s.126-127).

Çokluk kavramı proleterleşmeyi kendine dahil eder. Böylelikle, diğer birçok tekillikle birlikte, proleterleşmeyi düşünürlerin işaret etmiş olduğu bağlamlara eklemiştir. Yeni olasılıkların ve yaklaşımların yaratımının yolunu açan bu görüşe karşı daha kapsayıcı olmakta faydalı görünmektedir. Bu çalışmanın Çokluğa yaklaşımı tümüyle tekillikleri kapsayıcı ve nihayete ermeyen yapısı gereği, proleterleşmeyi günümüz koşullarında anlamlandırmak adına anahtar bir kavram olarak konumlandırmaktadır.

3. BÖLÜM: SINIF, KİMLİK VE KUŞAK

3.1. Kuşak Kavramı Üzerine

3.1.1. Kuşak kavramının kuramsal temelleri

Kuşak kavramı akrabalık, doğum kohortları, ortak tarihteki dönemler ve sosyal hareketlerle ilgili birçok farklı anlama sahip olsa da terim genellikle soyağacı olmayan bir bağı temsil etmek adına kullanılır. Biyolojik bir gerçeklik olarak görülebilecek yaş unsurundan farklı olarak nesil, bireyler ve grupların yakın çevreleriyle ve daha geniş anlamda etkileşime girmeleriyle ortaya çıkan sosyal bir yapıdır (Lyons ve Schweitzer, 2016, s.2). Kuşak nosyonunu bazı çalışmalar Antik Yunan metinlerine, bazıları eski Mısır metinlerine genel referansları tanımlamak adına dayandırır. Bu modern öncesi kavramlarda kuşaklar, insan aktivitesini genel olarak doğa veya evrenin işleriyle birleştiren mitolojide farklı aşamalarda ilişkilendirilmiştir. Antik Mısır’da, nesiller arası başvurular yaşam, ölüm ve yaşam sonrasına damgasını vuran ayrıntılı ritüeller veya geçiş ayinleri tarafından resmedilmiştir. Antik Yunan için medeniyetin tarihi, dört nesil veya tarihin ayrıntılı hesaplarıyla kendi göstermektedir: Sonsuza kadar genç olarak nitelendirilen Cronos’un baharı; Altın dönem. Olimpiyatların baharı; Gümüş Nesli, Savaşçıların çağı olarak nitelendirilen Bronz Nesli ve Kahramanların nesli olarak adlandırılan Demir Nesil. Bu hesaplarda nesiller kavramı hem zaman ve değişim geçişini hem de sınırları belirleyen işaretleri ifade eder bunun yanı sıra zaman türleri olarak konumlandırılmış ve bu türlerin içinde yaşayan insan türleri olarak anlaşılabilir bir şeyi ifade eder (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.179).

Eski ve modern nesiller arasındaki önemli fark; evreni ve nesilleri topluma ilişkin bireyin bir kabulü olarak anlamaya dönük bir girişim olarak kuşaklardan kopmasıdır. Sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte, tarihi bir yörüngede ileri doğru hareketi temsil eden doğrusal bir kuvvet olarak zaman kavramındaki değişim de kendini göstermektedir. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde insan yaşam süresini çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi sıralı ve doğrusal aşamalarla karakterize edilen sonlu zamanın bir geçişi olarak algılamamızı sağlamaktadır (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.179-180).

Kuşak sosyolojisinin temel teorik ifadeleri genel hatlarıyla, kuşakların nasıl oluştuğunu ve toplumsal değişim için birer güç olarak nasıl işlediklerine dair ayrıntılı bir değerlendirme sağlayan Mannheim’a (1952) dayanır. Kuşağı bir kimlik kaynağı olarak görmek, ortak doğum yılları temelinde homojenik varsaymak yerine, insanların kolektif kuşak hatıraları, değerleri ve normlarıyla özdeşleşme derecesindeki değişkenliğin incelenmesine olanak tanır. Bu kimliğe

dayalı görüş, nesil yapısının teorik temellerini daha net bir biçimde yansıtır ve kuşaklar arası araştırma ve teori için yeni yollar sunar (Lyons ve Schweitzer, 2016, s.1).

S. Lyons ve L. Schwietzer, kuşak araştırmacılarının, kuşağı doğum yılı temelinde kategorik bir değişken olarak işlevselleştiren kohort temelli bir yaklaşıma güvenme konusundaki eğilimlerini sorunlu olarak betimler. Bu yaklaşımın iki temel sorununa dikkat çekerler; bir nesli diğerinden ayıran sınır yılının araştırmacıların keyfi olarak tanımlaması gerekliliği ve muğlak bir şekilde tanımlanmış ortak deneyimlerin bazı mekanizmalarının nesiller topluluğu içinde homojenlik yarattığı varsayımlar (Lyons ve Schwietzer, 2016, s2).

Sosyal Kimlik Teorisi, kişisel ve sosyal kimlik arasında bir ayrım olduğunu ve bunun kişilerarası durumlar (davranışın genelde kişisel değişkenlerin kontrolü altında olduğu) ile grup durumları (çoğunlukla kategoriye dayalı süreçlere göre belirlenen) arasındaki farkı vurgular. Sosyal kimliğin daha çok grup üyeliklerinden türetildiği varsayımıyla başlar. Buna ek olarak insanların olumlu bir sosyal kimlik elde etmek veya korumak için çaba göstermesini, böylece özsaygılarını arttırdıkları ve bu pozitif kimliğin büyük oranda, bilgi ve grupların paylaşılması arasında olumlu karşılaştırmalardan elde edilebileceğini öne sürer (Brown, 2000, s.745). Tajfel ve Turner (1986), gruplar arası farklılaşmayı etkileyebilecek üç değişken sınıfı olduğunu belirtir; kişiler kendi kültürleriyle öznel olarak tanımlanmalıdır, durum, değerlendirmeli gruplar arası karşılaştırmalara izin vermelidir; grup dışı, net bir şekilde karşılaştırılabilir olmalı ve farklılığı ile ilgili baskıların karşılaştırılabilirliğe göre artması gerekir.

Lyons ve Kuron (2014), kuşaklara yönelik bir sosyal kimlik yaklaşımının, kohort temelli bir görüşe nazaran birtakım avantajlara sahip olduğunu belirtir; bireylerin hangi kuşaklarla özdeşleşeceklerine ve neyi tanımlayacaklarına karar verme olanağına izin verir, üretimi ayrı bir kategori olarak ele almak yerine sürekli değişen bir yapı olarak konumlandırır. Bireylerin, belli bir kuşağın temsilcileri olmaktansa, birden çok kuşak kimliğiyle değişen derecelerde özdeşleşmelerine imkan sağlar; yaş dönemi ve grubu, sosyal kimlik üzerinde ayrılmaz bir şekilde bağlantılı etkiler olarak görür ve tarihin belirli bir noktasında ortaya çıkan ve birden fazla doğum kohortundan taraftarları olabilen, ancak muhtemelen bir çekirdek etrafında merkezlenen bir hareket veya düşünce ve eylem tarzı olan kuşaksal kültürel alanın etkisini kabul eder, onu dışsal hale getirmez.

Mannheim, nesiller kavramının iki temel bileşen içerdiğini savunur; tarihi bir zaman diliminde ortak konum ve dönemin önemli olaylarının sonucu olan farklı bir bilinç. Bunu yaparken, nesilleri biyolojik bir sorun olmaktan çok sosyolojik bir problematik olduğunu öne sürer. Savları, sosyal süreçlerin grup tabanlı sosyal mobilizasyonun bir ürünü olduğunu ve nesillerin sosyal değişimi harekete geçiren kolektifleri temsil ettiğini varsayımına dayandırır.

Yani kuşaklar, sosyal tarihi süreçte ortak bir konumdur ve bu nedenle bunları belirli bir potansiyel deneyim aralığı ile sınırlayarak tarihsel olarak ilgili belli bir eyleme önceden girişmektedir (Mannheim, 1952, s.291). Başka bir deyişle, Mannheim'ın çalışmaları kuşakları sosyal değişim araçları olarak tanımlar, bu nesiller üzerindeki sosyolojik görüşleri şekillendiren bir niteliğe sahiptir.

Mannheim'ın kuşaklara ilişkin açıklamalarının, moderniteye yaklaşan toplumların akrabalık bağlarında ve bununla bağlantılı rollerde, ilişkilerde bir zayıflama yaşadığı ve gençlik sorunu ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde geliştiğini belirtmek önemlidir (Meja ve Kettler, 1993). Mannheim'ın teorisinin bir diğer önemli boyutu, nesillerin kolektif olarak zaman içindeki konumlarının tarihsel ve sosyal olarak farkında olmalarıdır. Bu eleştirel bilinç, her yeni neslin mevcut geleneklere ve toplumsal kalıplara uymaya çalışması ve bunu yaparken de toplumsal değişim yaratması sonucunda ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, kuşak bilinci kavramı, Mannheim'ın görüşünü geleneksel kohort temelli bir görüşten ayırır ve Durkheimci bir “kolektif bilinç” kavramıyla ilişkilendirir. Yani, Mannheim'ın kuşak teorisiyle ilgili olan, her kuşağın genç yetişkinlik döneminde bilinçlerini şekillendiren ve onları genç ve yaşlı kuşaklardan ayıran bir dizi olaya toplu olarak karşılaştıkları fikridir (Burnett, 2011).

Mannheim (1997), travmatik deneyimlerle radikalleşen kuşakların, geleneksel düşünceye meydan okuyarak ve yeni siyasi ve kültürel vizyonlar sunarak toplumu dönüştürebileceğini iddia etmiştir. Ancak, kuşakların hangi süreçlerle siyasi olarak aktif hale geldiğini belirtmemiştir. Edmunds ve Turner'a göre (2005), Mannheim ve Pierre Bourdieu'nün görüşlerini birleştirerek, kuşakların hangi koşullar altında kültürel ya da siyasi olarak önemli hale geldiklerinin araştırılmasına olanak tanıyan bir kuşak kavramı geliştirmek mümkündür. Her ne kadar tarihsel ya da kültürel travma bir kuşağın gelişimi için gerekli bir bileşen olsa da Mannheim, kuşakların değişim yaratmak için stratejik olarak nasıl hareket ettikleri sorusuna bir yanıt vermemiştir (Edmunds ve Turner, 2005, s261-262). Yazarlar bu bağlantıyı şu şekilde betimler:

“Bourdieu'nün sosyal değişim, özellikle de kültürel değişim üzerin çalışmaları potansiyel bir bağlantı sağlamaktadır. Bourdieu kuşak mücadelesini kültürel dönüşümde önemli görmüştür. Sosyal dünyanın aktörlerinin statü (sembolik sermaye) için rekabet etmenin bir yolu olarak bir dizi kaynaktan yararlandığı çeşitli, yarı özerk alanlardan (siyaset, sanat, eğitim veya din alanları gibi) oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu kaynaklar ekonomik, sosyal veya kültürel olabilir ve kuşak değişimi sürecinin arkasında kaynaklar üzerindeki rekabetçi mücadele yatar. Bourdieu özellikle kültürel alanda

olmak üzere çeşitli kaynaklar üzerindeki kuşaklar arası rekabetin nasıl önemli bir toplumsal değişim yarattığını göstermiştir” (Edmunds ve Turner, 2005, s.562).

Kuşakların sınırlarını tanımlamak konusunda çeşitli zorluklar ve sorunlar mevcuttur. Bunlar genelde kavramsal karmaşalardan ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşa pek çok farklı kuşak kategorilerinden gelen bilgileri birleştirmeye yönelik sorunları içerir. Yaş, dönem ve grup sorunu; bireyin yaşı, içinde bulunduğu kohort ve tarihsel dönem birbirine karıştırıldığı için ortaya çıkar. Bu faktörlerin her birinin belirli bir nedeni ve görevi vardır: Yaş etkileri, yaşlanma sürecinden kaynaklanır; dönem etkileri, tarihsel zaman içinde değişen dış etkilerin bir sonucudur; ve kohort etkileri, belirli zaman dilimlerinde doğmanın bir işlevi anlamına gelmektedir. Buna rağmen, her bir faktörün etkilerini tahmin etmek zordur, çünkü yaş etkileri çoğu zaman mevcut birçok veri türünde dönem veya kohort etkilerinden ayırt edilemez (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.181).

Raymond Williams’a (1983) göre kendine özgü bir tür insan ya da tutum anlamında modern nesil anlayışı, ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren tam anlamıyla gelişmiştir. Bu dönemde ortaya çıkmaya başlayan yeni kültürel ve entelektüel duyarlılıklar, toplumun sosyal olarak ilerici bir geleceğin gerçekleşmesine doğru nasıl ilerlediğinin incelenmesi haline gelen tarih çalışmasına ilerici, gelişimci bir yaklaşımı teşvik etti. Kuşak, bu yeni kültürlerin hem taşıyıcısı hem de kendilerine inşa edecekleri alan olarak ek bir öneme sahipti. Nesil bilinci, insanlığın toplumsal devrim kapasitesinin bilinciyle el ele gitti. Williams için 1848 bir dönüm noktasıydı. O yıl yaşanan olaylardan sonra kuşak artık döngüsel bir biyolojik süreç olmaktan çıkmıştı. Bir bilinç kolektifine ulaşmış; sosyal ve politik bir kurum haline gelmiştir. Gilleard’a göre siyasal sosyoloji alanında kuşak-kohort analizi en çok gelişen alandır. Burada vurgu, sosyo-politik görüşlerdeki seküler değişiklikleri incelemek için doğum kohortu grupları etrafında sınırlar çizmek ve bunları dış olaylarla ilişkilendirmek üzere olmuştur:

“Yazarlar, her bir kohortun kuşaksal konumunu veya ortak bilinçlerini ne ölçüde vurguladıkları konusunda çeşitlilik göstermiştir (örneğin Schuman ve Scott, 1989). Sadece ikinci grup araştırmacılar arasında 'kuşak tarzı'nın sınırlarını belirlemeye yönelik ciddi bir düşünce oluşmuştur. Bu nedenle, Harrison White (1992, s. 31) 'kohortların ancak olaylar etrafında yeterince bir araya geldiklerinde [sosyal] aktörler haline geldiklerini... kuşak olarak adlandırılacaklarını' ileri sürmüştür. White, kuşağı 'kendi içinden olduğu kadar dışarıdan da tanınan bir tarzın tanımlanmasında somut kohortlar üzerinde ısrar eden ve bunlar arasında inşa edilen ortak bir yorumlayıcı yapı' olarak tanımlamaktadır. White, kuşağın bir kohortun kendisi hakkındaki bilinci - ne olduğunun ve diğer kohortlardan nasıl farklılaştığının bilinci - olduğunu savunur.

White, bu farklılık bilincine dikkat çekerek, sınırlar ve kuşak ya da kohort sınırlarının hangi araçlarla çizildiği konusunu çözme de gündeme getirmektedir” (Gilleard, 2004, s.111).

Bu sorunlar etrafında süregelen epistemolojik ve metodolojik zorluklar karşısında, sosyal gerontoloji alanında çalışan bazı akademisyenler, değişik kuşak farklılıklarının var olduğu fikrine karşı çıkmaya başladılar. Bunun yerine kuşak sınırlarının bulanıklaştığını ve kültürel alt grup ağlarının daha belirgin hale geldiğini öne sürdüler (Gilleard ve Higgs, 2000). Gilleard ve Higgs (2005, s.70) kuşakları “belirli bir kuşak alanı (zaman çerçevesi) içinde faaliyet gösteren güçler tarafından ortaya çıkan ve tanımlanan bireysel uygulamaları üreten ve yapılandıran bir dizi eğilim” olarak kavramsallaştırmışlardır. Bu yaklaşım, kuşakların sabit bir yapıya sahip oldukları fikrini reddeder ve değişen koşulların kuşak grupları içindeki ve kuşaklar arasındaki ilişkilerin dinamiklerini zaman içinde değiştirebileceğini kabul eder.

Bu argümanlara dayanarak, farklı topluluklar, yaşlanma süreci boyunca hüküm süren ortak bir değerler, inançlar, yaşam tarzı ve tüketim kalıplarına temellenmiş kültürel alt gruplara kıyasla kuşakları kavramsallaştırmak için daha az ilgili ve uygun olarak kabul edilir. Gilleard ve Higgs (2005), yaşlılar arasında daha fazla ekonomik refah, emekliler arasında ekonomik kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol, teknolojiye daha fazla erişim ve yaş boyunca ortak yaşam tarzları gibi modernitenin belirli yönlerinin alışılmış kuşak farklılıklarını azalttığını belirtmektedir. Bugün hem 8 yaşındaki hem de 80 yaşındaki birinin internete erişebileceğini ve aralarındaki diğer tüm farklılıkların maskelenebileceği çevrimiçi bir kimliğe sahip Facebook hesabı oluşturabileceği düşüncesi imgelenmektedir. Gilleard ve Higgs’in (2005) çalışmasından anlaşılacak bu monogram, nesillerin yalnızca yaşa dayalı kavramsallaştırılmasıyla ilgili sorunları gündeme getirmekte ve kuşakların daha önce kabul edilenden daha karmaşık, bağlama göre değişen ve çok boyutlu olabileceğini öne sürmektedirler. Elbette bu yaklaşım kuşak kavramının günümüzde olgular arasındaki sınırların silikleşmesi ile bağıntısını vurgulamaktadır. Sadece bir genelleme olmak kaydıyla kendi bağlamında mantıklıdır. Buna rağmen, örgütsel mekanlardaki rol yapma, kitle iletişim araçlarına ulaşım ve mecralara erişim noktasına bağlanamayacak ayrıntıları da içerisinde barındırdığı şerhini düşmek önemlidir.

Zira genel anlamda farklı kuşaklara mensup, farklı yaşam deneyimlerine ve gündelik pratiklere sahip insanların aynı sanal kamusal alanlarda var oluşu, kuşaksal farklılıkları ortadan kaldırmaz. Bunları görece görünmez hale getirebilir ancak sanal kimliğin anonimliği ve yaratımı yine de bireyin bilincine ve gündelik yaşam pratiklerine, arka planda da deneyimlerine bağlıdır.

Kuşaklar üzerine yapılan araştırmalarda bir diğer önemli unsur ise; kuşakların kronolojik bir düzenden geçerek ortaya çıkan varlıklar olduğu fikridir. Bu düzen yetişkinlik (yaş odaklı kuşaklar) veya yaşam evresi (yaşam seyri temelli kuşaklar) evresine ardışık girişe dayalıdır. Yetişkinlik evresine ardarda giriş, farklı bir nesli birleştiren ve bir nesli diğerinden ayıran kalıcı kolektif hatıralara yol açan belirli ve biçimlendirici etkisi olan olaylarla ilişkilidir (Schuman ve Scott, 1989).

Günümüzde yaşam seyri perspektifi, yaşamların incelenmesinde önde gelen teorik yönelimlerden birisidir ancak bu her zaman böyle olmamıştır. Bireylerin ve grupların yaşam öyküleri ve gelecekteki yörüngeleri erken dönem sosyolojik araştırmalar tarafından büyük ölçüde ihmal edilmiştir. 1920'lerin ortalarında, W.I. Thomas, yaşam kaydı verilerini kullanarak yaşam tarihine uzunlamasına bir yaklaşımın hayati bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır; “farklı durumlardaki deneyimleri ve çeşitli geçmiş yaşam dönemleri açısından birçok birey türünü araştırmasına ve birey gruplarını geleceğine doğru takip ederek, meydana geldikçe deneyimlerin sürekli bir kaydı olmasını savunuyordu” (Elder Jr., Kirkpatrick Johnson ve Crosnoe, 2003, s.3). Yaşam seyrinin hem biyolojik temelli hem de sosyal ve kültürel olarak inşa edildiği fikri, geçen yüzyılın başlarında sosyoloji ve psikolojideki birçok teorik geleneğe kadar uzanırken, bir yaşam seyri teorisi geliştirme çabaları birkaç on yıl sonra sosyolojide C. Wright Mills, Norman Ryder ve Riley, Johnson ve Foner ile psikolojide Bernice Neugarten'in çalışmalarıyla başlamıştır. Bu fikirler 1970'ler ve 1980'lerde çeşitli araştırmacılar tarafından desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Yeni yöntemler ve boylamsal veri setleri ile yaşam seyri araştırmaları olgunlaşmış ve böylece sosyoloji ve gelişim psikolojisinde yerleşik bir teorik perspektif halini almıştır (Furstenberg, 2003, s.661).

Belirli bir yaşam aşamasına art arda giriş, o yaşam aşaması ve bireyler için uygun davranışlara dair normlar ve beklentilerle bağlantılıdır. Bu davranışlar ve beklentiler ya sosyal kurumlar ya da yaşlanma süreci boyunca bilişsel ve fiziksel yeteneklerdeki dönüşümler tarafından şekillendirilir. Bu sosyolojik ve psikolojik bakış açılarına dayanarak, bir yaşam evresine art arda giriş, yaşam seyrinde farklı evreleri işgal eden diğer nesillerden farklılaşan benzersiz bir kuşağın temeli olarak görülebilir (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.182).

Kuşaklar üzerindeki yaşam seyrine dayalı bakış açıları, çeşitli yaşam aşamalarından geçmenin farklı sosyal kurumların tarihteki belirli bir zamanda bir yaşam aşamasıyla olan bağlantısının kuşak oluşumuna yol açtığını ileri sürmektedirler (Mayer ve Tuma, 1990). Temelde bu yaklaşım bir kuşağı birleştiren ve diğerinden ayıran ortak tutum/davranışların oluşumu arasındaki bağlantının kurulmasına yardımcı olduğu için önemlidir. Bu bakış açıları ayrıca, kuşakları anlamak için hükümet, yasal emeklilik yaşı, çocuk işçiliği yasaklayan

kanunlar, emeklilik veya işsizlikle ilgili refah devleti politikaları vb. şeyleri oluşturan kurumları dikkate almanın önemine vurgu yaparlar (Cameron, 1969, Hagestad, 1990; Kohli, 1994; Lawrence, 1996; Marin, 1984).

Çeşitli sosyal kurumlar, sosyalleşme ve sosyal yaptırımlar yoluyla davranış üzerinde kontrol sağlar, böylece çeşitli yaş gruplarıyla ilişkili normlar kurumsallaşır ve kabul edilir hale gelir. Örneğin, optimal yaş normları, belirli yaşam geçişlerini ve olaylarını deneyimlemek için ideal yaş hakkında toplu fikirleri tanımlar; kuralcı ve yasaklayıcı yaş normları, bu özel yaşam geçişlerinin ne zaman gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi gerektiğine ilişkin toplu kavramları tanımlar (Settersten ve Mayer, 1997). Belirli yaşam yörüngeleri boyunca ilerleme genellikle yaşa dayalıdır, ancak yaşam evreleri arasındaki geçişler de sosyal olarak belirlenir ve bazı geçişler daha uygun görülürken, diğerleri çok geç veya çok erken meydana gelerek zaman çizelgelerini ihlal ederse daha az kabul görür. Bu yaklaşımlar, erken yetişkinlikteki şekillendirici deneyimlerin dışında, yaşam geçişlerinin zamanlamasına ilişkin sosyal normlar ve beklentilerin, çeşitli yaşam evrelerinde beklenen davranışların kuşakların oluşumunu etkileyebileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, yaşam seyri temelli kuşaklar üzerine yapılan araştırma, kronolojik bir sırayla ortak bir konumu paylaşan bireylere uygun ve beklenen davranışları dikte eden çeşitli sosyal kurumlara ve ilgili kültürel normlara dikkat çekmekte ve kuşak için bir temel oluşturmaktadır (Schuman ve Scott, 1989; Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.183).

Kuşaklar, kültürel, entelektüel veya siyasi alanlarda yenilik yapmak için kaynakları kullanabildiklerinde pasif bir kohort olmaktan çıkıp siyasi olarak aktif ve öz-bilinçli bir kohort haline gelirler. June Edmunds ve Bryan S. Turner'ın teorisine göre kaynaklar, fırsatlar ve stratejik liderlik bir araya gelerek aktif kuşakları oluşturmaktadır. Bundan dolayı, nesiller arası değişim prensipte aktif ve pasif kuşaklar arasında dönüşümlü olarak kavramsallaştırılabilir;

“Sosyal ve kültürel yaşamı dönüştüren aktif bir nesil, daha başarılı selefi tarafından üretilen değişiklikleri basitçe miras alan pasif bir nesil takip etme eğilimindedir. Aktif bir nesil, mevcut kaynakları ve fırsatları tüketerek potansiyel avantajları sonraki nesillere kapatır. Bazı aktif nesiller, en son 1960'lar, koşulları şekillendirir ve gündemi belirler, öyle ki stratejik hale gelirler. Bir alan içerisinde stratejik olarak hareket ederek gelecek kuşakların kolektif eylem fırsatlarını önemli ölçüde etkileyebilirler” (Edmunds ve Turner, 2005, s.562).

Yaş temelli nesilleri popüler kavramlarına doğrudan atıfta bulunan organizasyonel araştırmalarla sınırlıdır ve bununla birlikte birçok zorlukla karşı karşıyadır. Bu konuyla ilgili çoğu araştırma, ‘Millennials’ ve ‘Baby Boomers’ gibi keyfi grupların sabit formlar olarak var olduğunu ve bir gruptaki bireylerin ortak değerleri paylaştığını, ortak nitelikler sergilediğini kabul etme eğilimindedirler. Joshi, Bencker ve Franz bu durumu şu şekilde açıklar:

“Bugüne kadar araştırmalar, bu toplulukların mevcut biçimleriyle nasıl veya neden kurulduğuna dair herhangi bir açık rasyonalizsyon ortaya koyamadı. Bu popüler kavramsallaştırmalarla ilgili ek bir zorluk, araştırmacıların belirli bir değer yöneliminin mi yoksa kuşaksal bir özelliğin mi yaş, yaşam evresi veya tarihte bir dönem meselesi olduğunu ayırt edememeleridir. Örneğin Y kuşağının hak sahibi olduğuna dair birçok popüler açıklama, özellikle güçlü bir işgücü piyasası döngüsü sırasında işgücüne giren bir işlev olabilir. 2008 ekonomik krizinden sonra, aynı kuşağın çok farklı özellikler ve işle ilgili tercihler göstermesi muhtemeldir” (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s184).

Yaş temelli ve kohort temelli yaklaşımlara yönelen temel eleştiriler, sınıflandırmanın ve kronolojik ayırımın yapılması noktasında araştırmacılar diğer birçok değerkenin denkleme dahil edilmiyor oluşudur. Bahsi geöen değerkenlerin kuşak araştırmalarına dahil edildiğinde zamansal ayırımların geröekleştirilmesi keyfi olsa bile zorlaşacaktır.

Altta yatan bir “kolektif bilinö” teması, popüler kuşaklara ait kavramları uygulayan araştırmalardan geöer, ancak bu öalışmalar Mannheim’ın mirasını ve daha sonra kolektif kuşak hafızaları üzerine geröekleştirilen araştırmaları kabul etmez:

“Bir istisna olarak ve Mannheim’ın bakış açılarının ve kolektif hafıza araştırmalarının doğrudan bir uygulamasında, Dencker ve meslektaşları (2008), öeşitli faydalara ve tazminat uygulamalarına verilen yanıtların, örneğin biçimlendirici olayların kolektif hafızaları tarafından şekillendirilen nesiller arası farklılıkların tanınmasıyla daha iyi anlaşılabileceğini öne sürdüler. Vietnam savaşı, JFK suikastı, Sivil Haklar hareketi gibi. Kolektif hafıza kavramına, psikolojik sözleşme üzerine araştırmalara ve duygusal olaylar teorisine dayanarak, (1) kolektif hatıraların, bireylerin önemli tarihi olaylara atfettikleri önem seviyesinin ve doğasının bir fonksiyonu olduğunu vurgulayan iki aşamalı bir çeröeve geliştirdiler. ve (2) farklı yaşlardaki organizasyonlarda nesiller boyu hafızaların kritik öncüllerini ve sonuçlarını vurguladı. Ancak, bu araştırmanın öalışma ortamlarında daha fazla ampirik uzantısı olmamıştır” (Joshi, Bencker ve Franz, 2011, s.184).

Kuşakların akrabalık tanımı, soy ve soy tanımlamasında merkezi olarak kan ilişkisini ve evliliği vurgular. Kuşaklara ilişkin akrabalık temelli görüşler, kuşaklar arası aktarım biçimine odaklanmış ve değer aktarımı, sosyal hareketlilik ve göö üzerine araştırmalarda kullanılmıştır. Buradan hareketle, kohort temelli görüşlerin aksine, bu araştırma akışı soy bağlarına ve değerlerin, kaynakların nesiller arası aktarımına odaklanır. Örneğin, kültürel değerlerin çocuklar-ebeveynler-büyükanne ve büyükbabalar üçlüsü arasında aktarımı incelenmiş ve aile yapısının kültürel değerlerin aktarımı için temel bir mekanizma olduğunu ve aktarımın daha olası olduğunu bulmuşlardır (Aldous ve Hill, 1965). Kalish ve Johnson ise 55 kadının annelerini ve büyükmelerini izlemiş, üç kuşak grubu arasında değerlerde yalnızca çok küçük farklılıklar bulmuşlardır (1972).

Zamana dayalı kuşak betimlemeleri ve bu anlayışla yapılan çalışmaları Sean Lyons, Micheal Urick, Lisa Kuron ve Linda Schweitzer “Generational Differences in the Workplace: There Is Complexity Beyond the Stereotypes” başlıklı makalelerinde şu şekilde eleştirmişlerdir:

“İşyerindeki kuşak farklılıkları konusu son on yılda son derece popüler olmuş, çok sayıda akademik yayının yanı sıra çok daha fazla sayıda danışmanlık raporu, popüler basın kitabı, dergi makalesi, medya raporu, blog ve infografik ortaya çıkmıştır. Gerçekten de, yeni bir danışman ve konuşmacı sektörü, öncelikli olarak bu konunun popülaritesinden faydalanmak için ortaya çıkmış gibi görünüyor. Costanza ve Finkelstein'in (2015) belirttiği gibi, bu "sıcak konu" üzerine yapılan araştırmalar genellikle fırsatçı, titizlik ve derinlikten yoksun görünmektedir. Mevcut kesitsel verileri yaşa göre kesmenin ve bunu bir kuşak çalışması olarak adlandırmanın görece kolaylığı, araştırmacıları bandwagon'a atlamaya teşvik etmiş, bu da popüler basına ve görüşe dayalı literatüre aşırı güvenen neredeyse aynı literatür incelemelerine sahip çok sayıda ampirik çalışma ile sonuçlanmıştır. Başka yerlerde de belirtildiği gibi (Lyons & Kuron, 2014; Parry & Urwin, 2011), teoriyle çok az bağlantısı olan ya da hiç bağlantısı olmayan kör ampirizme doğru acınacak bir eğilim söz konusudur” (Lyons, Urick, Kuron vd., 2015, s.346-347).

Yaşam seyri, kolektif hafıza vb. olguları temele alarak geçişken bir jenerasyon tanımlamasında bulunan yaklaşımlar, kohort yaklaşımının ortaya koyduğu niceliksel zaman kısıtlarının, kolektif hafızayı oluşturan deneyimlerin yorumlanmasında yaşanmanın da etkilerini atlamış görünmektedir. Zamansal olarak bir kuşak, kendilerinden çok daha sonra dünyaya gelen ve yetişkinliğe erişmiş bir başka kuşak karşısında, onlardan farklı birtakım deneyimlere ve ortak hafızaya sahiptir. Bu iki kuşağın paylaştığı aynı zaman diliminde gerçekleşen toplumu etkileyecek olaylara bakış açıları da doğal olarak eski olanların daha farklı olacaktır. Bu noktada, bir diğerinin bulunduğu yere göre yeni jenerasyon olarak kategorize edilebilecek bireyler, deneyimleri çok daha farklı yorumlayacaktır.

Her ne kadar yaş dezavantajını/avantajını ortadan kaldıracabilecek sanal kamusal alanlar inşa edilmiş olsa bile, gündelik yaşam pratikleri salt tüketim alışkanlıklarıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Sosyal bir kimlik olarak kuşak yaklaşımları kohort temelli araştırmalara yönelttikleri eleştirilerde oldukça mantıklı ve sağlam bir zemindedirler. Kohort temelli yaklaşımlar kuşak sosyolojisi içerisinde birçok değişkeni atlayarak, yekpare ve kesin sınırlara sahip kuşak tanımları ortaya koymak ister ancak bu imkansızdır. Gerçeği yansıtmamakla kalmaz teorik olarak da temellendirilmesi güçlüklerle doludur.

Kuşak üzerine yapılmış ya da yapılması gereken bir çalışma, kuramsal olarak iyi temellendirilmiş ve geçerli sonuçlar elde etmek amaçlanıyorsa, ortaya konan çeşitli yaklaşımların bir arada kullanıldığı karma bir anlayışla yaklaşmak durumunda kalacaktır. Çalışmaların sınırlılıklarının makul bir düzeyde tutulabilmesi adına muhakkak dışarıda kalacak değişkenler olacaktır ancak yöntemin belirlenmesinde büyük bir rol oynayan kuramsal altyapıyı

zenginleştirmek, elde edilecek verilerin doğru bir biçimde yorumlanması adına önem arz etmektedir. Bu çalışma kuşak kavramını, kuşak araştırmaların ortaya koyduğu temel perspektiflerin tümünü dikkate alarak karma bir kuramsal örüntüyle değerlendirecektir.

3.1.2. Z kuşağı

Z kuşağı henüz derinlemesine araştırmalar yapmak için çok genç bir kuşaktır hem iş gücüne dahil oluşları hem de kamusal alanlara girişleri ve çeşitli alanların inşasında etki göstermeleri zamansal olarak uzun vadeli araştırmalar yapmayı imkânsız hale getirmektedir. Z kuşağı'nı tanımlayan en belirgin şeyler internet ve sosyal medyadır. Dolayısıyla mobil teknolojilere yapılan atıflar hem kuşağın özelliklerini hem de isimlendirme noktasında belirleyici olmuştur. Önceki kuşakların hiçbirinde Z kuşağı kadar çok isimlendirme ve terim yoktur; “iGeneration, Gen Tech, Online Generation, Post-Millennials, Facebook Gen, NetGeneration, Connection Generation, Digital Generation, Responsibility Generation” (Turner, 2015, s.104; Schroth, 2019, s.1; Csobanka, 2016, s.68; Dolot, 2018, s.45). Yapılan isimlendirmelerin hepsi yaygın kullanılan teknoloji markalarına ya da internet/sosyal medya mecralarının isimlerine ve kullanım pratiklerine atıfta bulunmaktadır.

Z kuşağının isimlendirilmesindeki çeşitlilik kohort aralıklarının belirlenmesinde de yaşanmaktadır. Kuşağın dönemsel sınırları hakkında çeşitli görüşler mevcuttur, kimi yazarlara göre 1990 ve sonrası, 1990 ve 1999 yılları arası, 1991 ve 2000 yılları arası, 1993 ve 2012 yılları arası kimilerine göreyse de 1993-2005 ve 1995 sonrası olarak belirlenmiştir (Dolot, 2018, s.45). Turner, “Generation Z: Technology and Social Interest” başlıklı makalesinde Z kuşağını 1990’ların ortasından 2010’ların sonuna kadar doğan gençler olarak belirtmiştir (Turner, 2015, s.104).

Z kuşağı bireyleri sanallık ve gerçeklik arasında hızlı geçişler yapabilen, her iki düzlemi de diğerini kullanmak ve şekillendirmek adına gündelik pratiklerine eklemleyebilen kişilerdir. Gerçek gündelik yaşam pratiklerini sergilerken aynı zamanda sürekli çevrimiçi kalabilme entegrasyonunu sağlamış çok yönlü bir kuşaktır. Yani Z kuşağı dijital yerlilerdir, Prensky’e göre (2001), başka hiçbir nesil, teknolojinin bu kadar genç yaşta bu kadar kolay erişilebilir olduğu bir çağda yaşamamıştır. Tabletler, akıllı telefonlar, sosyal medya gibi multimedya alanındaki teknolojik ilerlemeler sayesinde Z kuşağının bahsi geçen sürekli çevrimiçi kalma alışkanlıkları şekillenmiştir. Teknolojik gelişmeler kişisel bilgisayarlarda ve mobil cihazlardaki çoklu görev özelliğini sağlamış bu da kuşağın bireyelerine, birden fazla işi aynı anda yapmak, uygulamaları paralel olarak yönetmek ve kullanmak gibi alışkanlıklar edindirmiştir.

Araştırmalar Z kuşağının yüzde doksan ikisinin her gün internete girdiğini bildirirken, dörtte biri neredeyse sürekli çevrimiçi olduklarını söylemiş %91'i ise yatağa cihazlarıyla birlikte girdiklerini belirtmiştir (White, 2017, s.43).

Z kuşağının haber alma teknolojilerine olan aşinalıkları ve kullanma sıklıkları gibi nedenlerden dolayı küresel bir entegrasyon söz konusudur. Bu küresel entegrasyon aynı zamanda diğer kuşaklara nazaran dünyada gerçekleşen olaylar hakkında anında haber alma avantajını getirmektedir. Bu avantaj temelde basit görünmesine rağmen kuşak bilincini oluşturan travmatik olayların yayılma hızını, Z kuşağının bilincini oluşturan olayların niceliksel çokluğunu, bu olayların enformatik değeri üzerindeki etkilerini (haberlere yorum yapmak, bu haberleri çeşitli sosyal medya mecralarında gündemde tutmak vb. etkileşim avantajları), çeşitli kimlikler, inanışlar, ırklar ve düşüncelerden insanlarla girdikleri etkileşimleri sembolize etmektedir. Corey Seemiller ve Meghan Grace'e göre teknolojinin ilerlemesi, şiddet sorunları, değişken bir ekonomi ve sosyal adalet hareketleri Z kuşağını derinden şekillendiren olgulardır (2017, s.22). Yazarlar teknolojinin getirmiş olduğu imkanların yanında dezavantajlı durumlara karşı bir farkındalığın varlığına dikkat çekerler:

"Z kuşağı öğrencileri aynı zamanda 11 Eylül sonrasında, çökmekte olan bir ekonomiye, yaygın silahlı saldırılara ve yurt dışında ve Amerika Birleşik Devletleri'nde devam eden şiddet ve terör olaylarına tanıklık ederek büyüdüler. İnternet ve sosyal medya, bu tür olayların mahrem ayrıntılarını sunarak birçok öğrenciye korku ve endişe aşıyor.

Çalışmamızdaki bir öğrenci, "Günün herhangi bir saatinde, herhangi birinin bana veya çevremdekilere herhangi bir şiddet eyleminde bulunabileceğini ve asla güvende olmadığını biliyorum" dedi. Bu belirsizlik ve korkuya rağmen Z kuşağı öğrencileri dünyayı değiştirebilecek güce sahip olduklarına inanıyor. Eşcinsel evliliğin yasallaşması ve Black Lives Matter hareketi gibi kendi yaşamlarında öne çıkan sosyal adalet konularının yanı sıra göçmenlik, dini özgürlükler, trans hakları ve kadın haklarına ilişkin politika tartışmaları, birçok Z kuşağı öğrencisinin eşit insan hakları için çabalama ateşini körükledi. Bir öğrenci, '21. yüzyılda herkesin rengi, ırkı, etnik grubu, [veya] cinsel tercihi ne olursa olsun aynı haklara sahip olması gerektiğini düşünüyorum' diyerek pek çok kişinin hissiyatını yansıtıyor" (Seemiller ve Grace, 2017, s.22).

Z kuşağını tanımlayın tek şey dijital olarak bilgi almak ya da teknolojik aletlerin kullanılması değildir aynı zamanda kuşak üyeleri, dijital yerliler olarak kullanım pratikleri geliştirmenin yanında, bulundukları alanın kendilerine ne gibi tehlikeler ve zorluklar çıkardığının da farkındalar. Dolayısıyla anonim kalmak veya kişisel bilgilerin paylaşılmasının ne gibi sonuçlar doğuracağı hakkında tümüyle bir tecrübeye sahip olmasalar bile genel bir bilince sahip olduklarını söylemek yerinde olacaktır.

Z kuşağını şekillendiren başat olaylar arasında ekonomik kriz, durgunluk ve savaşlar gelmektedir. Büyüyen gelir uçurumundan ve daralan orta sınıftan etkilenen kuşak, mortgage

kredilerinin küresel bir ekonomik krize ve çok yüksek işsizlik rakamlarına yol açtığı 2008 finansal krize kadar izlenebilen ulusal durgunluk sırasında evdeki stres seviyeleri önemli ölçüde artmıştır. Birçok Z kuşağı gencinin evlerinde yaşanan finansal zorluklar, paranın önemi konusunda son derece bilinçli olmalarına yol açmış olabilir ve bu nedenle tasarruf onlar için büyük önem taşıyor olabilir (Turner, 2015, s.104).

Turner'a göre (2015) Z kuşağı gençliği savaş dönemine de yetişmiştir. Z kuşağının en yaşlı bireyleri 11 Eylül 2001 terör saldırıları sırasında yaklaşık 7 ya da 9 yaşlarındaydı; "bu saldırılar, Afganistan'da bugüne kadar devam eden savaşa yol açmıştır. Irak Savaşı da 2003 yılında başlamıştır. Binlerce Z kuşağı asker çocuğu, ebeveynleri görev sırasında yaralandığı ya da öldüğü için bu iki savaşın sonuçlarını da deneyimlemiştir" (Turner, 2015, s.105). Tüm bu ve benzeri etkilere sahip olaylar Z kuşağını derinden etkilemiş ve çeşitli özelliklerinin belirlenmesinde rol oynamıştır. Savaşa dolaylı yoldan tanık olmaları, sürekli bağlantıda olmalarından dolayı yıkımın ayrıntıları hakkında yayılan bilgi bombardımanına maruz kalmaları onları çeşitliliklere saygılı, barışı tesis etmek konusunda hassas ve sosyal olaylara karşı duyarlı hale getirmiştir. Bu belirsizlik ve korkuya rağmen Z kuşağı öğrencilerinin dünyayı değiştirebilecek güce sahip olduklarına inandıklarını belirten Seemiller ve Meghan "Eşcinsel evliliğin yasallaşması ve Black Live Matter hareketi gibi kendi yaşamlarında öne çıkan sosyal adalet konularının yanı sıra göçmenlik dini özgürlükler, trans hakları ve kadın haklarına ilişkin politika tartışmaları, birçok Z kuşağı öğrencisinin eşit insan hakları için çabalama ateşini körükledi" (2017, s.22) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Holly Schroth'a göre (2019), eşitlik kavramı Z kuşağı için önemlidir; %91'i herkesin eşit olduğuna ve bu şekilde muamele görmesi gerektiğine inanmaktadır. Çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılıkla ilgili konulara diğer tüm kuşaklardan daha fazla dikkat çekmektedirler. Aynı zamanda ırksal ve etnik açıdan en fazla çeşitliliğe sahip kuşak olarak Z kuşağı "her ne kadar sosyal adalet konularında tutkulu hissetse de ifade özgürlüğü kısıtlamalarını destekleme ve kampüslerde kendi bakış açılarını desteklemeyen konuşmacıları davet etmeme olasılıkları diğer tüm kuşaklardan daha yüksektir" (Schroth, 2019, s5).

Schroth ayrıca Z kuşağının ruh sağlığını orta veya kötü olarak bildirme olasılığının diğer tüm kuşaklara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek olduğu belirtir. En yüksek depresyon tanısı oranına sahip olan bu kuşağı anksiyete izlemektedir. Sadece yarısı streslerini yönetmek için yeterince çaba gösterdiğini düşünürken, %25'i yeterince çaba göstermediğini belirtmiştir (2019, s.6). Ebeveynlerinde savaş ve ekonomik krizin doğrudan etkileri görüldüğü Z kuşağı, yetiştirilme tarzlarında aşırı koruyucu ve güvenlik kültürünün etkilerini yaşamıştır.

Sonuç olarak halen daha üzerinde tartışmaların ve araştırmaların sürdüğü Z kuşağını diğer kuşaklar gibi keskin sınırlarla belirlemek ve sınıflandırmak halen daha ortaya çıkmamış zorlukları bünyesinde barındırıyormuş gibi görünmekte. Z kuşağı, dijital yerliler olarak, sanal kamusal alanların kullanım pratiklerini ve yapılarını belirlemekte, kendilerine oluşturdukları

dili sürekli yenilemektedir. Baskın kullanıcılar ve yerliler olarak Z kuşağı bu alanların temel dinamiklerini de geri dönüşler, eleştiriler ve popülerliği bir tehdit olarak kullanma gibi araçlarla şekillendirmektedirler. Bilgiye ulaşmak, bilginin doğruluğunu teyit etmek, dünyaya entegre olmak ve konuşma özgürlüğü kullanmak gibi olguları avantajları ve dezavantajlarıyla birlikte bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bu ve benzeri özellikleriyle diğer kuşaklardan kesin bir biçimde ayrıldıkları söylenebilir. Buna ek olarak araştırmalar açısından kohort bağlamı bir zorluk olarak görünen ve bölümün başında değinilen, dönemsel uzlaşmazlık hali, bu tez için bir sorun teşkil etmemektedir. Z kuşağına ve diğer kuşaklara sosyal kimlik teorisi çerçevesinde yaklaşmak, sınırlılıkların daha sağlam temellere dayanması adına elzem görünmektedir.

3.2. Bir Sosyal Kimlik Olarak Kuşak ve Sınıf

Toplumsal zıtlıkların varlığı, kitleleri/sınıfları sömüren ve toplumsal üretimin çıktılarını adaletsizce tüketen azınlıkların karşısında direniş gösteren bir hareket veya sınıf kendini var etmiştir. Sınıf hareketi ve toplumsal hareketler arasındaki pratik/organik bağın yanı sıra kuramsal bir çatışma da kendini göstermiştir. Sömürüye karşı gösterilen farklı direniş biçimleri insanlığa ortak bir miras ve deneyimler bırakmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında iki hareket arasında ortaya çıkan farklar bir kaçınılmazlık niteliği taşır.

1960'lı yıllarla birlikte yükselmeye başlayan toplumsal hareketler, akademik çalışmaları da etkilemiştir. Bu konuda en önemli iki okul olarak anılan 'Kaynak Mobilizasyonu Teorisi' ve 'Yeni Toplumsal Hareketler' yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Kaynak Mobilizasyonu daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nde etkiliyken, Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı ise ekseri Avrupa'da etkili olmuş bir yaklaşımdır (Çetinkaya, 2014, s. 33).

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi'nin temellerini atan John McCarthy ve Mayer Zald'a göre, toplumsal hareketin merkezindeki olgu bunların kurmuş oldukları örgütlülüklerdir; bir toplumsal hareketin ortaya çıkması için başta parasal kaynaklar olmak üzere belli kaynakların seferberliği zorunludur (Çetinkaya, 2014, s.34). Bu anlayışla birlikte ele alınan bir diğer yaklaşım ise 'Politik Olanaklar/Süreçler Kuramı'dır; bu kurama göre toplumsal hareketler baskının azaltılması, ekonomik ve politik elitler arasında belirecek bir çatışma sayesinde ortaya çıkan olanakları kullanarak büyürler fakat bu olanakların ortaya çıkışını toplumsal hareketlerle ilişkilendirmezler, ortaya çıkışları hareketlere dışsal bir yapıya sahiptir (Çetinkaya, 2014, s.35).

Yeni Toplumsal Hareketler Okulu ise sınıf analizinin günümüzdeki açıklayıcılığını sorgular ve yeni toplumsal hareketleri sınıf mücadelesinin dışında tutarak, kent hakkı, kurum ve otoriterlik karşıtlığı, ekoloji, feminizm, ırkçılık karşıtlığı, yerelcilik ve azınlık hakları mücadelesi gibi alanlarda faaliyet göstererek hareketler olarak tanımlar (Gürçan, 2019, s.75).

19. yüzyıl toplumsal hareketleri elitler tarafından, genelde kaygı ve korku verici olarak algılanmış ve aşağılanmışlardır. Doğan Çetinkaya'ya göre (2014, s.33) 1960'lı yıllar ile birlikte değişen olgu, toplumsal hareketler üzerine fikir yürüten, yazılar yazan kişilerin bu hareketlerin içinden gelmeleri, bu hareketlerin aşağılanmasından ziyade çok farklı tepki ve protesto ögelerini ele alan ve analiz biçimlerine sahip bir alan haline gelmiş olmasıdır.

Toplumsal hareketler genel olarak, “Otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler” (Tarrow, 2011, s.7) olarak betimlenir.

“Toplumsal hareket örgütlenmesi” tabiri hakkında ise birkaç farklı tanım vardır. Della Porta ve Diani'nin aktardığına göre (2020, s.196) iyi yapılandırılmış ve resmi örgütlere uygun olan bir kavram olarak, amaçlarını bir toplumsal hareket ya da karşı hareket ve girişimlerin tercihleri ile belirleyen ve o amaçları uygulamaya kalkışan karışık ya da resmi örgütlenme olarak tanımlanmıştır. Diğer bir tanım ise:

“Kişisel, ya da grup yaşamlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği ile ilgili idealist ve ahlaki taleplerde bulunan ve talepte bulundukları esnada ana akım toplumdaki dışlanmış veya marjinalleşmiş kişilerin birlikteliği” (Lofland 1996: 2-3) olarak görür, fakat bu Greenpeace ve Uluslararası Af Örgütü ya da benzeri güçlü örgütlenmeler için pek de geçerli görünmemektedir. Öte yandan başkaları (örn. Rucht 1994) toplumsal hareketleri (ve dolayısıyla THÖ'leri) iktidarın ve meşruiyetin ana kaynakları olmaları (oylara ve etkiye karşın protesto-mobilizasyon kapasiteleri) bakımından partiler ve menfaat gruplarından ayırır, ama bu illa ki ayrı örgütsel biçimler oldukları anlamına gelmez” (Akt. Porta ve Diani, 2020, s.196).

Yaşam tarzlarındaki artan farklılaşma toplumsal kimliklerin sorunsallaşması bağlamında bir başka kaynak sunmaktadır. Sınıfsal bağlılıkların parçalanmış görüldüğü ve siyasi ideolojilerin krizde olduğu bir dünyada, kültürel tüketim, boş zamanın kullanımı, yeme alışkanlıkları, moda, duygusal yaşamı düzenleme pratikleri bağlamında, bu etkenler: “Toplumsal gruplar arasındaki yeni tabakalaşma için güçlü bir etmen oluşturabilir durumdadır” (Della Porta ve Diani, 2020, s.69).

Charles Tilly ise toplumsal hareketlerin yapılarının ve iddialarının tarihsel olarak değiştiğini ileri sürer; bu değişimin üç kaynağı vardır. Birincisi, tüm politik çevreler toplumsal hareketten kısmen bağımsız şekilde değişir ve doğrudan karakterini etkiler. İkincisi, toplumsal hareketlerin seyri içinde gerçekleşen etkileşimler sürekli yenilik, tartışma ve çatışmanın bir sonucu olarak değişim artarak gerçekleşir. Örneğin göstericilerle polis arasındaki etkileşim. Üçüncüsü ise toplumsal hareketlere katılanlar birbirleriyle iletişim kurarlar, birbirlerinin fikirlerini, yardımını, retoriklerini ve eylem modellerini benimser ve kullanırlar (Tilly, 2008, s.33).

Tilly betimlediği bu değişimin ardından, toplumsal hareketlerin kırılgan yapılarına atıfta bulunarak icat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareketlerin ortadan kalkabileceğini veya biçim değiştirebileceğini belirtir: “Bir zamanlar gözde olan pek çok halk isyanları ve adalet hareketleri nasıl ki yok olduysa, iki asır boyunca varlığını sürdürmüş toplumsal hareketin de devam edeceğinin garantisi yoktur” (Tilly, 2008, s. 33-34). Bu değerlendirme aynı zamanda yine tartışmalı bir konu olan, toplumsal hareketlerin “eski” ve “yeni” betimlemesine dolaylı yoldan atıfta bulunur.

Toplumsal hareketlerin yeni ve eski ayırımını Claus Offe şu şekilde açıklar; eskinin aktörleri grup olarak hareket edip gelir dağılımı gibi çatışmalara müdahil olurken, yenisinde grup gibi davranmayan topluluklar belli temalar etrafında örgütlenir. Eski paradigma ekonomik büyüme ve toplumsal güvenlik gibi temalar üzerinde yoğunlaşır. Yeni paradigma ise; bireysel özerklik ve kimliği ön plana çıkarmıştır. Böylece yeni paradigma, yerel ve bireysel farklılıkların korunması için gerekli olan bir topluluk etiği meydana getirme amacını benimsemiştir. Eski paradigmadaki resmi ve büyük ölçekli birlikler mevcutken, yeni paradigmadaki enformel farklılaşmaya dayalı zayıf bir örgütsel hiyerarşi mevcuttur. (Offe, 1987, s.67).

Üretim pratikleriyle paralel bir şekilde değişen tüketim pratikleri, tüketimin fetişleştirilmiş bir hale geldiği endüstri sonrası toplumda, bir yaşam tarzı haline evrilmiştir. Başat bir etken olarak konumlandırılması hususunda muğlaklık söz konusudur; fakat değişen tüketici profili, ihtiyaçlarını karşılayan ve kâr elde edilen bir sayısallıktan daha politik bir tüketiciye dönüşmüştür:

“Yaşam tarzının önemi büyüdükçe tüketiciliğin (consumerism) de belirli bir kolektif eylem nesnesine dönüşmesine önayak oldu. Tüketici örgütleri, harekete geçme çabalarında genel kamuya hitap ettiler. Örneğin gıda sektöründe, alternatif ürünlerin üretimi ve dağıtımı için yapılar yaratıldı; tüketicinin lehine kampanya ve hareketler başlatıldı. Bunlar, (örneğin, çevre hareketlerinin ilk evrelerinde organik gıdaların tanıtımını ve dağıtımını yapan alternatif ağlardaki gibi) neredeyse-karşı-kültürler veya (örneğin, Common Cause gibi kitlesel mesleki örgütlenmelerdekine benzer) klasik kamu yararına çalışan-grup eylemleri gibi çok çeşitli biçimler aldılar” (Della Porta ve Diani, 2020, s.70).

Toplumsal hareketlerin temellendiği bu anlayış, yaşanan sorunların sadece bireye ait olmayacağını dolayısıyla bu sorunların kamusal bir hale getirilmesi gerekliliğinden hareketle gelişmiştir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal hareketlerin parçalı yapısı daha anlaşılır bir hale gelmektedir. Zira sanayi sonrası toplumda daha önce sadece bireye ait bir sorunmuş gibi görünen çok çeşitli durumların her an büyük ölçekli bir protestoya ve tepkiye evrilebilmektedir.

Hardt ve Negri’ye göre (2003, s.158), postmodernist teoriler bağlamında, kültürlerin ve aidiyetlik duygusunun melezliği ve müphemliği modern kolonyalist, cinsiyetçi ve ırkçı

kurguların arasında duran “Ben ve Öteki” mantığına meydan okur. Buradan yola çıkarak yazarlar (Hardt ve Negri, 2003, s.158) farklılık ve özgünlük üzerine yapılan postmodernist vurguyu, parçalanmış toplumsal kimliklerin olumlanması hem modern öznenin hem de modern ulus-devletin egemenliğine karşı çıkmanın bir aracı olarak görmektedirler.

Toplumsal hareketler açısından önemli olan bir başka kavram/olguya küreselleşmedir. Küresel kapitalizmin yarattığı çokuluslu şirketlerin somut varlıklarının ve etkilerinin devletin gücünü ve iktidarını zayıflattığı ileri sürülmektedir. John Faron bu tezin diğerlerinden daha karmaşık ve hükme bağlanması zor olduğunu belirtir. Bunun sebebini ise şu şekilde açıklar:

“Bu varsayımın gerçekliği konusunda daha tereddütlüyüm ve tereddütüm devrimlerin geleceği ile ilgili nedenlerden kaynaklanıyor. Ulusötesi şirketler, devlet düzenlemesinden kaçma konusunda kapasitelerini artırmışken, mal zincirleri boyunca kâr dağıtımını denetliyorken ve işçi ücretlerini düşüyorken dünya ekonomisi de elbette değişiyor... Devlet iktidarının geri çevrilemez biçimde zayıflayıp zayıflamadığı ve sonuç olarak, devlet iktidarının artık devrimciler için hayata geçirilebilir ya da arzulanabilir bir amaç olmaktan çıkıp çıkmadığı” (Faron, 2014, s.104-105)

Bir başka ifadeyle devletin eylemi iki şekilde kolektif aktörler üretir; politik eylemin bölgesel sınırlarını belirleyerek ve bazı toplumsal grupların gelişmesini ya da büyümesini kolaylaştırarak veya engelleyerek politik manevralarda bulunma kudretine halen sahiptir (Della Porta, Diani, 2020, s.59).

Toplumsal hareketlerin varoluş dinamiklerini sınıftan ayrı düşünmek mümkün değildir. “Orta Sınıflaşma mı? Proleterleşme mi?” başlığında yürütülen tartışmalar toplumsal hareketleri tanımlamak, anlamlandırmak ve sınırlarını belirlemeye çalışmak adına önem arz etmektedir. Sınıf ve toplumsal hareketleri birbirinden zorunlu olarak ayıran temel sebeplerden birisi elbette küreselleşme ve neo-liberalizmdir. Bu etkenler dışında emek hareketi içerisinde gerekli entegrasyonu sağlayamamış, çeşitliliğe müsaade etmeyen veya görmezden gelen hem teorik hem de pratik birtakım yaklaşımlar olmuştur.

Sınıfların nasıl okunduğuyla bağlantılı olarak, post-modern dönemde uluslararası mücadelenin parçalı kamusalılıklarla yürütüleceği fikri çeşitli yönlerden hem olumlanır hem de eleştirilerin hedefi olurlar.

Toplumsal üretim süreçlerinin ve ortak pratiklerin uzun yapısal süreçleri, sanayileşme, kentleşme, ülke ekonomisinin küresel kapitalist ekonomiye eklenmesi gibi süreçler, işçi hareketinin ortaya çıkması için gereken şartları yaratmış olsa bile toplumsal hareketleri inşa edenler nihayetinde bu süreçlerde şekillenen aynı zamanda da bu süreçleri şekillendiren bireylerdir. Bu açıdan: “Toplumsal hareketleri inceleyenlerin birbirine paralel işleyen birden fazla zaman sürecinin; uzun erimli daha derin bir hareketle, genelde tarihçilerin kaydettiği

toplumsal olayların daha göze görünür hareketlerinin; birbirlerini karşılıklı olarak biçimlendirerek ortak bir devinim geliştirdiklerini göz önünde bulundurmalıdır” (Doğan, 2014, s.293).

Toplumsal hareketlerin ifade biçimlerindeki doğrudan tavır ve pratikleri kendine has bir özellik taşır. Hardt ve Negri’ye göre, “temsiliyet, egemenliğin başka bir formudur” (2019, s.65). Hardt ve Negri, direniş hareketleri içerisindeki önderlik kavramını tartışır ve bu tartışmanın sonucunda kaçınılmaz olarak temsiliyet sorununa dönerler, toplumsal hareketlerin sıklıkla temsiliyet ve demokrasi arasındaki çatışmanın altını çizerek, belirgin hale getirmeye gayret gösterdiklerini vurgularlar:

“...gerçek bir demokrasiye kavuşma olanağını ileri sürmek amacıyla seçimlere dayalı temsili mekanizmaların yetersizliklerini eleştirmektedir. Örneğin 2001’de Arjantin’de hükümetin kemer sıkma programına karşı çıkarılmış isyanda, protestocular ‘Que se vayan todos’ yani hepsi gitsin diye slogan atıyorlardı. Karşı çıktıkları belli bir önder veya parti değil politik sistemin tümüydü. Mayıs 2011’de İspanya’daki öfkeliyle çok daha dolaysız bir şekilde ‘no nos rapresentan’ yani bizi temsil etmiyorlar diye haykırmaktaydılar” (Hardt ve Negri, 2019, s.65).

Toplumsal hareketler özellikle temsiliyet noktasında farklılık oluşturmaktadır. Toplumsal hareketlerin çeşitliliği ve bununla paralel olarak meydana gelen alternatif kamusal alan yaratma pratikleri hareketler açısından önemlidir. Toplumsal hareketlerin kendi başlarına yeterli olduklarını ve her şeye karşılık geldiklerini savunmanın yerine onların güçlü bir ontolojik töze sahip olduklarına dikkat çeken Hardt ve Negri, çağımızın politik sorununun sınırlarını çizmeden önce bu hareketlerin yapısının kavranması gerektiğini vurgular ve şu benzetmeyi kullanırlar:

“Bizi ilgilendiren hareketler genelde Karstik bir yapıya sahiptir. Yani kimi zaman tüm açıklığıyla akarlar ve sonra belli dönemler boyunca yeraltı kaynaklarına inerler fakat her şeye rağmen birlikte pratikleri ve öznellikleri toplayan bir birikim yaratırlar. Akışları tortul toplumsal varlığın coğrafi katmanlarına çöker. Bir an için durup, siyasetin çoğul ontolojisini niteleyen bu kesintili ve birden çok akışa odaklanmamız gerek” (Hardt ve Negri, 2019, s.107).

Hardt ve Negri’nin belirtmiş olduğu ortadan kaybolmama ve birikerek ilerleme hali, toplumsal hareketlerin de bir bütünün parçası/devamı olduğu gerçekliğini gösterir. Söz konusu birikim belirli hareketlerin, ideolojilerin ya da akımların dışında, onların üzerinde bir konumlandırmaya sahiptir.

Bu noktada Hardt ve Negri’nin atıfta bulunmuş olduğu ortak müşterekler ya da ağlarda dolaşan toplumsal enerjinin ortaklık oluşturması durumu kuşakları doğrudan etkileyen ve kuşak çalışmaları tarafından da dikkate alınan deneyimlerin altını çizer. Kuşaklara sosyal bir kimlik

olarak yaklaşan çalışmalar yine Karl Mannheim'dan ilham almaktadır. Onun kuşak anlayışı, tarihsel süreç ve bilincin önemine dayanıyordu ve bir kuşağın üyelerinin tarihsel olayları aynı ya da benzer bir bakış açısından deneyimleyerek bir arada tutulduğunu öne sürüyordu. “Her türlü travmatik olay kuşak bilincini şekillendirebilirken, savaş özellikle önemli görünmektedir. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı, Rus Devrimi, İspanya İç Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Çin Komünist Devrimi gibi olayların hepsi farklı nesillerin siyasi bilincini şekillendirmiş ve nesnel olasılıklarını belirlemiştir” (Edmunds ve Tuner, 2005, s.560).

Araştırmalar genellikle bir toplumdaki yatay bölünmelere (kohort, kuşak), dikey bölünmelere (sınıf, cinsiyet) olduğundan daha az dikkat etmiştir. Bunun nedeni belki de, disiplinin ortaya çıktığı dönemde ikincisinin çok daha keskin bir biçimde var olmasıdır. Modernite daha refleksif bir şekilde dönemselleştikçe, bu tür yatay bölünmeler de belirginlik kazanmıştır. Çağdaş toplumsal çatışmanın temel kaynağı olarak sınıfın yerini kuşağın alacağını ya da alması gerektiğini öne süren yeni bir literatür ortaya çıkmaktadır. Bu yeni ilgi göz önüne alındığında, birçok yazar bu tür analizleri kolaylaştırmak için yaşam evresi, kohort, dönem ve kuşak gibi kavramların daha net bir şekilde anlaşılması ihtiyacını tespit etmiştir (Gilleard, 2004, s.106).

Kuşakların oluşmasına zemin hazırlayan travmatik olayların günümüzde benzersiz bir şekilde artan etkileşim ile karakterize edilen elektronik iletişim ile tanımlanan küresel nesilleri oluşturduğunu öne süren June Edmunds ve Brayn S. Turner (2005) “Global generations: social change in the twentieth century” başlıklı makalelerinde geçmişte tarihsel travmaların mevcut fırsatlarla birleşerek ulusal kuşaklar yarattıysa, şimdi yeni medya teknolojilerinin kolaylaştırdığı küresel olarak yaşanan travmalar küresel kuşak bilinci yaratmaya muktedirdir tezini öne sürmektedir. Kuşaklar sosyolojisinin küresel kuşaklar kavramını geliştirmesi gerektiğini öneren yazarlar On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarının, yazılı basın aracılığıyla birleşen uluslararası nesillerin çağı olarak, yirminci yüzyılın ortalarını ise yeni geniş çaplı iletişimin ulus ötesi nesillerin ortaya çıkışına tanık olduğunu belirtir (Edmunds ve Turner, 2005, s.559).

Kuşak siyaseti çalışmaları, kuşak hareketlerinin liderlerine odaklanma eğilimindedir. Bu odaklanmanın önemli entelektüel sebepleri vardır; taşıyıcı gruplar olarak hareket eden ve diğer üyeler adına iddialarda bulunan kuşak liderleri ya da elitlerdir. Bu bakımdan travma sürecinin stratejik aktörleridirler. Taşıyıcı grubun etkili olabilmesi yani bir olayı anlamlı bir kuşak deneyimine dönüştürebilmesi için, diğerlerini olayın önemi ya da anlamı konusunda ikna etmeleri gerekir. Diğer sosyal ve siyasi hareketler gibi kuşak hareketinin de liderleri vardır. Bu rol resmi değildir, ancak kendi kuşaklarını tanımlayan ya da somutlaştıran açık akıl hocaları

ortaya çıkar. Gündemi belirleyenin seçkinler olduğunu ve bunun daha sonra aşağıya doğru aktığı kabul edilirse, belirli figürlerin bir kuşağın gündemini bir bütün olarak belirlemede önemli olacağı sonucuna varılır. Toplam kohortun sadece küçük bir bölümü öncünün aktif bir parçası haline gelecektir; bu her zaman sınıf hareketlerinin bir özelliği olmuştur ve kuşak hareketlerinin de karakteristiğidir (Edmunds ve Turner, 2005, s.563).

Micheal Corsten, “kolektif kimlikler olarak kuşakların tarihsel oluşumu sorununa yanıt olarak, kuşakların ortak ve farklı söylem ve sosyal uygulama biçimleri olarak tanımladığını “kültürel çevreler” içinde kolektif bir kimlik duygusu edindiklerini öne sürmektedir (Corsten, 1999, s.250). Kuşakların, sınıfların ve kimliklerin oluşum süreçlerine tarihsel olarak yaklaşıldığında yukarıda sınırları çizilmeye çalışılan benzerliklerin varlığı gözlemlenebilir. Özellikle kuşakların hızla değişimi ve birbiri içine girişi kuşak kavramı ile kimlik kavramı arasındaki ayrımı güçleştirmektedir. Her iki kavramı da birbiri altına indirmek yine benzer güçlüklerden dolayı mümkün görünmemekle beraber keskin sınırlarla ayrılacak farklılıklara sahip olmadıklarını belirtmek yerinde olacaktır. Böylece bu çalışmada kuşakların birer sosyal kimlik temsili olduğunu savunan görüşlere başvurulmuş ve desteklenmiştir.

3.3. Sanal Kamusal Alanda Kuşaklar

Kuşakları oluşturan travmatik olaylar ve bu olayların yaşandığı dönemdeki birçok değişken onların karakteristik özelliklerini ve bilinçlerini belirlemekte başat rol oynamaktadır. Üretim ve tüketim pratikleri, kültürü, kültür de onları etkilemekte ve karşılıklı bir değişim meydana gelmektedir. Kamusal alanın tarihsel ve kuramsal gelişimi detaylıca incelenmişti. Kùltürler, araçlar, etki uyandırıcı toplumsal olaylar, fikirler ve üretim biçimleri gibi etkenler kamusalılığı şekillendirmektedir. Kamusalılığı inşa eden kuşakların kültürel sermayeleri ve bu kültürel sermayenin kullanılış biçimi temel yapı taşlarını belirlemekte ve aynı zamanda değiştirme niteliği taşımaktadır. Bu açıdan sanal kamusal alanlar kuruluş biçimleri bakımından ekonomi politik birtakım saiklerle biçimlendirilmiş olabilirler. Buna rağmen bu alanlarla kamusallaşan yani bu mekanları kamusal mekanlar haline getiren yurttaşlar, kullanıcılar ya da üretüketiciler, mekânın kodlarını oluşturmakta, gelecekteki alacağı biçimi şekillendirmekte temel unsur görevi görmektedirler.

Sanal kamusal alanların temel vaatleri arasında özgürlük, çoğulculuk ve ifade özgürlüğü gibi evrensel kodlar yatmaktadır. Her kesimin bu alanlarla siyaset yapma, kendini var etme, inancını, düşüncelerini ve fikirlerini yaymak özgürlüğü mevcuttur. Bu mevcudiyet sırasında kullanılan dil, üretim ve tüketim pratikleri farklılık göstermektedir. Bu farklılık fiili bir çoğunluk ya da iktidar mücadelesine sahne olmasa bile, mekânın kurucuları ve onların

oluşturmuş olduğu kültürler, pratikler ve dil baskınlığını ortaya koymaktadır. Teknolojinin somut yaşam içerisine entegrasyonu beklenmedik biçimde artmış durumda. Sanallık hem kendi kamusal alanını inşa etmiş hem de mevcut somut kamusal alan içerisine gönüllü bir biçimde alınmıştır. Bu entegrasyonun varlığı olumlanabilir ya da eleştirilebilir ancak mevcudiyeti birçok alanda sürmeye ve artmaya devam etmektedir. Teknolojik araçlarla geçirilen sürenin çokluğu bu entegrasyonla doğrudan bağlantılıdır.

Teknolojinin somut/klasik kamusal alana dahil oluşu, iletişim kurma biçimlerinden, tüketim alışkanlıklarına dek birçok alanda etkisini göstermiştir. Sanal ödeme yöntemleriyle cep telefonları ödeme biçimlerini değiştirmiştir. Aynı zamanda cep telefonları, tabletler ve bilgisayarlarla dakikalar içerisinde her türlü tüketim malzemesine erişim tüketim pratiklerinin hızını artırmıştır. Devlet ve vatandaş arasındaki iletişimi de sağlayan bu cihazlar klasik kamusal alanın en somut ifadesi olan bu bağlantının da biçimini ve işleyişini etkilemiştir. Alışla gelmiş devlet memuru-vatandaş ilişkisini büyük ölçüde askıya almış onun yerine devletin varlığı “.org” ve “www” gibi kısaltmalarla sanal bir biçim almıştır. Somut varlıklarını sanal kamusal alanlara aktaran devlet kurumları, siyasetçiler, ünlüler, sanatçılar ve diğerlerine ulaşım görece kolaylaşmış, karşılıklı etkileşime dayanan bir hal almıştır. Diplomatlar, siyasetçiler, sanatçılar, şirketler herhangi bir bilgilendirme ya da girişimi bu alanlardan duyurmakta ve geri dönüşleri anında alabilmektedirler.

Twitter, Instagram ve Facebook gibi sosyal medya mecralarında bireyler hem birbirleriyle hem de kurumlarla iletişim kurabilmektedirler. Bu sanal kamusal alanlar üzerinde gerçekleşen yurttaş gazeteciliği girişimleri, şikâyet, öneri ve ihbar bildirimleri birçok olayın anında tepki görmesine, konvansiyonel araçlardan çok daha hızlı bir biçimde yayılmasına da olanak tanımaktadır. Hız kültürünün çeşitli avantajları olması yanında elbette dezavantajları da mevcuttur. Bilgi kirliliği, sosyal linç, manipülasyon vb. istenmeyen durumlar bu alanların kullanım pratiklerinin yapısı gereği kolayca gerçekleşebilmektedir. Sorunlar mevcut olduğu gibi bu sorunlarla başa çıkmanın da çeşitli yolları mevcuttur ve halen daha bazı topluluklar ve inisiyatifler tarafından da yeni yollar bulmak adına çalışmalar yapılmaktadır.

Teknolojinin tüm imkanlarını kullanabilme kabiliyetine sahip dijital yerliler için somut kamusal alanları ve kurumları es geçerek somut işleri/işlemleri sanal yollarla gerçekleştirmek mümkün görünmektedir. Bu noktada sanal kamusal alanlarla söz sahibi olmak, yeni kültürler meydana getirmek, gündem belirlemek, içerik üretimi ile ilgili modaları oluşturmak ve yaymak gibi birçok avantaja ve öncülüğe sahip olmaktadır. Bu avantajlara ve üstünlüklere sahip olan kuşak Z kuşağıdır.

Z kuşağının dijital yerlilerden oluşması avantajı, sanal kamusal alanlarda diğer kuşaklara nazaran üstün bir belirleyicilik özelliğinin varlığını göstermektedir. Bu üstünlük çoğu zaman kamusal alanın gündemini belirleme ya da yönlendirme şeklinde kendini göstermektedir. Buna ek olarak, Z kuşağının toplumsal olaylara göstermiş olduğu ilgi, çokkültürlülük, çeşitlilik gibi hassasiyetlerinden dolayı dezavantajlı grupların kendilerine varlık alanları bulmaları ve görünür olmaları noktasında bu kuşağın belirleyici bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. Corsten'in (1999) vurguladığı üzere Z kuşağının diğer kuşaklara göre daha hızlı bir biçimde organize edebildiği kolektif kimliklere bürünme refleksi kendini göstermektedir. Bahsi geçen avantajların geçerliliği tartışmaya açık olmakla birlikte, kesin bir sınır çizilmesi de geçirkenliğin hızı ve belirsizliği sebebiyle mümkün görünmemektedir. Bu açıdan betimlenmeye çalışılan bu avantajların varlığı ve etkisi azımsanamayacak derecededir.

Klasik kamusal alan anlayışında yönetimselliğin belirli figürlere ve fikirlerle yürütüldüğü gerçekliği karşısında sanal kamusal alanda net bir biçimde belirlenemeyecek kadar çok figür ve fikir mevcuttur. Dolaşıma giren gerçek ya da anonim kişilerin ortaya attığı fikirler bu alanlarla kendi somut varlıklarını dijitalleştirerek sunan benliklerin desteği ya da karşıtlığıyla var olmaktadır. Her iki durumda da dolaşıma giren yani var olan fikir ya da kişiler, görünmez kılınarak değil olumlanarak ya da eleştirilerek kamusal alanı oluşturan bireyler tarafından algılanırlar. Bu durum aslında, sanal kamusal alanın demokratik olmak iddiasının bir yansımasına karşılık gelir. Klasik güç anlayışının, toplulukları yok sayarak ve kamusal alanda görünmez kılarak bastırma eğiliminin aksine işleyen bu süreç, çoğulculuğu destekler görünmektedir. Henry Jenkins, Web'in tüketici katılımının yerine haline geldiğini öne sürer (Jenkins, 2008, s.137). Jeff Howe ise sosyal medyanın kitle kaynak kullanımından, ticaretin daha demokratikleşmesi doğrultusunda daha geniş bir eğilim gösterdiğinin altını çizer (Howe, 2008, s.4). Müştereklere dayalı katılıma açık üretim sebebiyle kültürün daha demokratik ve katılımcı hale geldiğini belirten Yochai Benkler, bu üretimin yaratmış olduğu ortaklıkların demokratiklik iddialarına olumlu yönde etkisi olduğunu öne sürer (2006, s.15). Mosco (2017) ve Fuchs (2020) tüm bu iyimser yaklaşımların karşısında global şirketlerin sosyal medya mecraları kullanıcılarını nasıl ÜreTüketici haline getirdiği ve hayalet emeğin nasıl metalaştırıldığını irdelenmiştir. Daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde tekno-determinist ve eleştirel yaklaşımlar tartışılmıştı. Ancak sosyal medya mecralarının ekonomi politikasının ve vaad edilen uygulamalar arasındaki yakınsamanın tekrar altının çizilmesinde fayda vardır.

Birçok olgunun denkleme dahil olması, sınırların tümüyle çizilmesini engellemektedir. Buna rağmen her iki yaklaşımın da dile getirdiği olumlama ve eleştiriler kurumsal ve pratik açıdan çok değerlidir. Ekonomi politik yapıların kuşakların ve kamusal alanın şekillenmesindeki

etkisi oldukça fazladır özellikle teknolojiyle birlikte meta haline getirilemeyen hiçbir şeyin olmaması göz önüne alındığında denklemdeki bu değişken daha da önemli bir hal almaktadır¹⁵. Tüm bu kuvvetli argümanlar yine de bireyin iradesinin tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemekte ya da böyle bir iddiada bulunmamaktadır. Buna karşılık bireyin tümüyle bağımsız bir iradeye sahip olduğunu öne sürmek de yanıltıcı olacaktır.

Kamusal alanlarda kendi benliklerini sunan kuşak mensupları, bu eylemi gerçekleştirirken, kuşak özelliklerini sergilemektedirler. Bu noktada benliklerin sunumu yani kamusal alanlarda var olma eylemlerini etkileyen unsurlar ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir. Bahsi geçen bu özellikleri oluşturan etkenler ve kohorta dayalı özellikler aynı zamanda üretim ve tüketim alışkanlıklarını, pratiklerini de etkilemektedir. Bu kuşaksal ayrımlar sanal kamusal alanlara doğan kuşak ve buna sonradan uyum sağlamaya çalışan kuşaklar arasındaki farkları belirginleştirir. Sanal kamusal alanların yerlilerini Z kuşağı olarak betimlemek yerinde olacaktır.

¹⁵ “Sosyal Medya Mecralarının Yapısı” ve “21. Yüzyılda Kapitalizm” başlıklarında yürütölen tartışmalara atıfta bulunmaktadır.

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA VE UYGULAMA

4.1. Araştırma Örüntüsü

4.1.1. Araştırmanın konusu

Bu araştırmanın konusunu; değişime içkin olan kamusal kavramının değişen doğası başta olmak üzere, kimlik ve sınıf merkezli bireylerin gündelik yaşamı içerisinde gerek gerçek kamusal alanda gerekse de sanal kamusal alanlarda kendi kültürel benlik pratiklerini sunma süreçleri oluşturmaktadır.

Kamusal alan; ortak değerlerin, sorunların, fikirlerin sabit bir mekânda tartışıldığı ve müzakereye açıldığı bir sürecin gerçekleşmesini tarifler. Antik Yunan dünyasının “agorası” ile başlayan kamusal alan nosyonu, günümüz “Geç Kapitalizm” evreninde, iletişim ve enformasyon araçlarının gelişimiyle birlikte ortaya çıkan sanal mekânlarda da varlığını sürdürmektedir. Sanal mekânlar, ekonomik, siyasal, kültürel ilişkiler başta olmak üzere; gündelik yaşamda bireyin iletişimsel anlamda da varoluşsal gerekliliğini karşılayan yeni bir alan haline dönüşmüştür. Bu anlamıyla da sanal mekânlar, toplum ve bireyleri ilgilendiren farklı düzeyde sorunları, fikirleri ve düşünceleri tartışmaya açarak, alternatif bir kamusal alana imkân sunar.

Kamusal alanın tarihsel olarak mevcut yapısındaki bu değişim, kamusallaşma eyleminin yapı ve pratiklerinin de radikal olarak dönüşüme uğratmıştır. Özellikle dijital iletişim alanındaki teknolojik gelişmelerle mobilize olan bireyler, iletişimde kalmak, çevrimiçi olmak kavramlarını gündelik yaşam pratikleri içerisinde önemli bir nokta olarak deneyimlemektedir. Bu durum kamusal alanların bir eksen kayması yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada kamusal ve toplumsallıkla ilişkili olarak sınıf ve kimlik gibi bazı olgular tartışmaya açılmıştır.

Yeni toplumsal kimlik hareketlerinin, kamusal alanda “sınıf” olgusunun yerine geçtiği önermesi, birtakım gerçekliğe karşılık gelmesiyle birlikte bir başka açıdan da mevcut sınıf çelişkilerini dolaylı olarak görünmez kılma yoluna gitmektedir. Toplumsal anlamda birbiriyle çelişen ve çatışan gerçeklikler, beraberinde yeni birtakım soru ve sorunları ortaya çıkarmaktadır. Farklı kamusal alanlarda mücadele halinde olan, yer yer kesişen ve yer yerde çatışan kimliklerin yapısı bu çalışmanın ilgilendiği ana ekseni oluşturmaktadır.

Kamusal alanın en önemli olguları arasında yer alan sınıf ve kimliklerin gerek teorik olarak gerekse de pratik olarak gerçekleşen dönüşümünü anlamak ve bu dönüşümün bireyle olan ilişkisini anlamlandırmak çalışmanın önemli bir parçasıdır. Bir diğer önemli olgu da kamusallaşma pratiklerinin bireysel anlamda ne gibi değişikliklere uğradığı, bu değişikliklerin

karşılık geldiği yapıların nasıl bir bütünü oluşturduğunun bilgisini ortaya çıkarmaktır. Sanal kamusal alanlar olarak sosyal medya mecralarında gerçekleşen iletişimsel bir eylem olarak kamusal alanın nasıl bir yapıya sahip olduğunu anlamlandırmak bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

4.1.2. Araştırmanın problemi

Geç Kapitalist toplumların yaşamış olduğu tekno-politik ve ekonomik dönüşüm, birçok olguyu etkilemiş, dönüştürmüş, bazılarını ortadan kaldırmış ve yenilerini inşa etmiştir. Üretim ve tüketim pratiklerinde yaşanan kökten değişim, bireyin sosyal yaşantısını da tümüyle değiştirmiş, kendisinden önce var olan olguların da büyük çoğunluğunu başkalaştırmıştır. Böylece kitle iletişiminden bireyler arası sözlü ya da sözsüz iletişime varıncaya dek, sosyalliğin ve bu alanda varoluşun yapısı da dolaylı olarak değişmek zorunda kalmıştır.

Bilhassa *Geç Kapitalist* toplum içerisinde kendini gösteren birtakım teknolojik gelişmeler iletişimin yapısını ve mecrasını değişime uğratmıştır. İnternetin ve bilgisayarlı teknolojilerinin kayda değer ilerlemesi, sanal iletişim ve toplulukların inşası sürecinde itici bir güç olarak rol oynamıştır. İnternetin gelişimi ve buradan oluşan iletişimsel eylemin sürekliliğini ve çevrimiçiliğini sağlayan gelişme ise mobil teknolojilerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Böylece kamusal alanın biçimi ve pratikleri değişmiş yeni bir kamusal alan ortaya çıkmıştır. Hem kamusal alanlar arasındaki ikilik hem sınıf ve kimlik arasındaki gerilim günümüzde bahsi geçen olguların anlamlandırılması konusunda muğlak bir alan ortaya çıkarmaktadır.

Sınıf ve kimliklerin ortaya çıkışı somut koşullar içerisinde ortaya çıkan bilinç temellidir. Her iki kavramın tarihsel olarak ortaya çıkışları ve sorun olarak gördükleri durumlar hakkındaki yaklaşımları çeşitlilik göstermektedir. Buna rağmen aralarındaki farklılıklar ortadan kalkmaya meyletmekte ya da görünmez hale gelmektedir. Bu noktada bireyin sanal ya da reel kamusal alanlarda benliğini sunarken veya onu inşa ederken kullandığı öğelerin ayırt edilmesi, kimlik/kuşak aidiyetiyle mi yoksa sınıf bilinciyle mi bunu kamusal alanda sergilediği sorusu kesinliğini yitirmekte kavramlar arası iletişim problemleri doğurmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemleri şu şekildedir:

- Sınıf ve kimlik kavramları arasında net bir ayırım yapmak mümkün mü?
- Kuşak kavramı/sınıflandırması ve tartışmaları sınıfsal çelişkileri görünmez kılar mı?
- Kuşak üyelerinin sınıf/kimliklerdeki aidiyet veya bilinç benzeri bir örgütlülük itici etkisi yaratıyor mu?
- Z kuşağı sosyal medyada kendilerini ifade ederken/sunarken bu aidiyeti kullanıyor ya da özelliklerini sergiliyorlar mı?

- Z kuşağı, dijital yerli vb. kavramların betimlediği özellik ve pratikleri internet kullanımlarında sergilediklerini düşünüyorlar mı?
- Bireyin sanal kamusal alanda sergilediği benlik sunumunun oluşumunda aidiyet hissettiği kimlik ya da sınıf bilinç düzeyinde hangi derecede rol oynar?
- Z kuşağı mensubu bireyler reel ve sanal kamusal alan arasındaki ayrımı yapabiliyor mu?

4.1.3. Araştırmanın amacı ve önemi

Bu araştırmanın amacı parçalı kamusalığın yeni toplumsal kimlik hareketleriyle birlikte kamusalılık olgusunun ve bu bağlamda iletişimin oldukça karmaşık, belirsiz hale gelmiş olmasından dolayı sınıf ve kimliklerin sanal kamusal alanlarda benlik sunumunun ayrıntılı bir betimlemesini yapmak, belirsizleşen sınırların neligine dair bu betimleme yardımıyla çıkarımlarda bulunmaktır.

Bu amaca yönelik olarak; sınıf ve kimlikler arasında yapılabilecek net bir ayrımın varlığını ortaya çıkarmak. Kuşak kavramının sınıfsal çelişkileri görünmez kılıp kılmadığını ya da bu hususta başat bir rol oynayıp oynamadığını ortaya koymak. Bir toplumsal kimlik olarak kuşak kavramının bir bilinç oluşturmak yoluyla bireylerin bir araya gelmek ya da aidiyet yaratmak gibi bir etkisi olup olmadığını ortaya koymak. Z kuşağı üyelerinin sosyal medya mecralarında gerçekleştirdikleri benlik sunumu pratiklerinde kuşak özelliklerini kullanıp kullanmadıklarını belirlemek. Bireyin sanal kamusal alanlarda kimlik ya da sınıf bilincini benlik inşası sürecine dahil edip etmediğini tespit etmek. Z kuşağı mensubu bireylerin reel ve sanal kamusal alanlar arasında bir ayrım yapıp yapmadıklarını öğrenmeyi amaçlanmıştır.

Çalışmanın anlamlandırmaya ve cevaplamaya çalıştığı problemlerin ortaya çıkaracağı ilişkiler ağı, üzerinde güncel bir biçimde tartışmaların sürdüğü sanal kamusal alanlar olarak sosyal medya mecralarının kullanım pratikleri, kamusal işlevi, Z kuşağının bu pratikleri nasıl inşa ettiği ve dolaşıma soktuğu, kuşak kavramının toplumsallıkta nasıl bir yere sahip olduğu, sınıfsal çelişkilerin toplumsal bir kimlik olarak kuşak kavramıyla kuram ötesinde nasıl bir ilişkide olduğunu ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir.

Sanal kamusal alan olarak sosyal medya mecralarının hem altyapısal hem de son aşamada nasıl kullanıldıklarını, en küçük parça olarak bireyin bu alanlarda ne tür bir benlik sunduğunu, nasıl bir kamusallaşma pratiklerinde bulunduğunu ortaya koymak, anonimlik, hipermetinsellik, belirsizlik vb. özelliklerin post-modern bir anlayışla birleşmesi sonucunda yaşanan anlam kargaşası ya da anlamsızlaştırılmak gibi fenomenler göz önüne alındığında bu çalışma somutlaştırıcı özelliği bakımından önemlidir.

Elde edilecek verilerin sanal kamusal alanların yapısı içerisinde, bu alanlara dair önemli somut çıktılar vereceği düşünülmektedir. Bu çıktılar ışığında da ortaya çıkacak kavram haritaları ve betimleyici çıkarımlar sayesinde kavram ve olguların anlaşılması, kullanılmaya ve yeniden üretilmeye devam eden iletişimsel eylemlerin, pratiklerin nasıl işlediğine dair bilgiye ulaşılması hedeflendiği için; bu açıdan önemlidir. Sorgulanan ve resmedilmesi amaçlanan kavramların ortaya çıkaracağı sonuçlar yeni soruların önünü açacağı ve kendisinden sonra gelecek çalışmalar için teşvik edici ve önemli bir veri seti sunacağı için oldukça yararlıdır.

4.1.4. Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları

Araştırmada öncelikle gerçek kamusal alana dair gerçekleşmiş temel tartışmalar kuramsal çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Temel teoriler tartışılmış, kamusal alan ve kamusal alanın neliğine dair bir betimleme gerçekleştirilmiştir. Bu kamusal alan kavramı araştırma için bir teorik karşılaştırma unsuru görevi göreceği için oldukça önemlidir. Kamusal alan ve sosyal medya arasındaki ilişkinin kuramsal örüntüsü ‘sanal kamusal alan’ betimler niteliktedir. Böylelikle sanal kamusal alan ve reel kamusal alan arasındaki kuramsal farklar araştırmanın odağı bağlamında tartışılmıştır. Sanal kamusal alanı inşa eden olgular resmedilmiş, altyapılarına dair yaklaşımlar -web teknolojileri, multimedya, etkileşimlilik, sanal ağlar, büyük veri, bulut teknolojileri vb.- konu edilmiş bu şekilde yapı üzerinde sergilenen kamusal alan ve benlik sunumu pratiklerinin kendilerini nasıl var ettikleri konularına değinilmiştir.

Sanal kamusal alanın inşa süreci ve kamusal alanın pratiklerinin kendilerini, bu pratikleri etkileyen olguları, bireyin bu alan içerisinde tarihsel varoluşuyla nasıl bir yere sahip olduğu gibi konulara yer verilmiştir. Sanal kamusal alanlarda benlik inşası ve bunun sunumu Erving Goffman’ın tematikleştirdiği benlik sunumu süreçleri ekseninde sanal alan olgusu üzerinden okunmuştur. Dijital kimlik üretme pratikleri yine bu noktada gerçek yaşamla ilişkilendirilerek ve tarihsel derinliği göz önünde tutularak bir değerlendirilmiştir. Bu noktada Zygmunt Bauman’ın “akışkan hayat” kavramı ve postmodernite okumaları tartışmalara eklemlenmiş, sanal kamusal alanların temel özelliklerinden birisi olan hız ve uyanık kalmak, çevrimiçi olmak, sürekli takipte olmak gibi temalar tartışmanın çok yönlülüğüne katkıda bulunmuştur.

Sınıf kavramı bağlamında işçi sınıfı tartışmaları tarihsel temellerden günümüze dek süren tartışmalar ve kavramlar çalışmanın amacına uygun bir biçimde yeniden değerlendirilmiştir. Sınıf tartışmalarının günümüzde neye karşılık geldiğini, temel değişkenlerin neler olduğu, bu değişkenlerin nasıl birtakım olgularla ilişki içerisinde olduğu teorik tartışmalar ve kavramlarla resmedilmiştir. Neoliberal politikaların etkileri, sermayenin küreselleşmesinin emek politikaları, üretim ve tüketim pratiklerine yansımaları, yaşanan

değişimlerin iki yönlü etkileşimlerinin kuramsal açıdan nasıl bir gerçekliğe karşılık geldiğine dair değerlendirmeler, emeğin geldiği noktayı, proleterleşme kavramıyla tümleşik bir anlamlandırma çabasını resmeder.

Kuşak kavramı üzerine kuşak sosyolojisi literatüründe yer alan temel tartışmalar, yaklaşımlar ve araştırmalara yer verilmesi öncelikle araştırmanın kuşağı nasıl konumlandığının sınırlarını çizmek adına önemlidir. Çalışmanın kuşağa yaklaşımı edilgen bir anlayışa dayanmaz. Kuşak kavramının bir kimlik olup olamayacağı üzerine gerçekleşen tartışmalar içerisinde bu çalışma kuşağın yeni toplumsal kimlik hareketlerine dahil edilebilir bir yapıda olduğu düşüncesini kabul etmektedir. Bu bağlamda Z kuşağı hakkında yapılmış farklı anlayışlara ve yöntemlere sahip çalışmalara başvurulmuş ve yer verilmiş, rafine bir Z kuşağı portresi ortaya konmuştur.

Sınırları çizilen sınıf ve kimlik kavramları kamusal ve kamusal alan bağlamlarında karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutularak, teorik bir tartışma yürütülmüştür. Çalışmanın üç temel sac ayağı mevcuttur, bunlar; kamusal alan/sanal kamusal alan, sınıf ve kimliktir. Kuramsal yapı ve tartışmalar bu temel kavramlar altında gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma nitel bir özellik taşımaktadır. Çalışma Z kuşağı bireylerin sanal kamusal alanlarda benliklerini nasıl sunduklarını ve bu bağlamda ortaya çıkan öznel ilişkilerin ortaya koyduğu pratikleri ve yapılarını belirlemek amacıyla olduğu için yani özneyi odak noktasına koyduğundan dolayı nicel bir veri toplama yöntemine başvurmamıştır.

Bu çalışmanın sınırlılıklarından birisi yalnızca nitel veri toplanmasıdır. Ek olarak çalışmanın evrenini teşkil eden Z kuşağı bireylerinin seçiminde, literatürde Z kuşağı hakkında belirtilmiş ortak bir kabule sahip kohort aralığı bulunmadığından, belirtilen tarihlerden biri temel alınıp diğerleri dışarıda bırakılacaktır. Ancak bunun örneklemin evreni temsil yeteneğini azaltacağı yönünde bir dezavantaj yaratacağı düşünülmemektedir. Zira belirtilen tarihler arasında en eski ve en yeni olmak kaydıyla, kuşak bilincini oluşturmakta başat rol oynayan ortak tramvatic olaylara şahitlik hususunda bir problem söz konusu değildir. Araştırma kesitsellik özelliği taşımaktadır, süreci değil belli bir zamanın tespiti ve betimlemesini içermektedir.

4.1.5. Araştırmanın yöntemi

Araştırma nitel bir yöntemle yürütülmüştür. Çalışmanın amacı ve problemi insan yapım etmelerini anlamlandırmak ve betimlemek temelinde kurgulandığından dolayı, kişisel deneyimleri, fikirleri, duygu ve düşünceleri birer veri olarak görüp, aynı zamanda araştırmacının tüm bu verileri toplarken yapmış olduğu gözlemlerle birleştirip yorumlaması sonucunda, araştırmanın problemini tesis eden soruların cevaplanabilmesi ve yeni soruların

ortaya çıkabilmesi adına nitel yöntem uygun görülmüştür. Bu araştırma toplumsal birtakım ilişkileri, bireyin deneyimlerini ve bu deneyimlerle birlikte sergilediği pratikleri anlamlandırmak, belirgin hale getirmek amaçları taşıdığı için bu çalışma betimleyici bir noktada kendini konumlandırmaktadır. “Gözlem yapılandırılmamış olduğunda, gözlem süreci bir dizi farklı faaliyetler ile ilerler. Bir ortam seçmek ve o ortama girmek ile başlayıp, gözlem ve kayıtlarla devam eder. Araştırma ilerledikçe gözlemin niteliği değişir; daha fazla seçici gözlem gerektiren, araştırma sorularının belirginleşmesine yol açan odak noktası belirginleşir” (Punch, 2020, s.176). Punch’ın da belirttiği gibi yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle veri toplayan bu çalışma, dinamik bir biçimde alan ve kuramın etkileşimi temelinde şekillenmiştir.

Araştırma nitel desen içerisinde; bireylerin tecrübelerine, kişisel deneyimlerine ve hikayelerine başvurması, elde edilecek verinin bütünü bunların oluşturması sebebiyle fenomenolojiyi yöntemsel olarak benimsemiştir. Fenomenoloji bir grup bireyin ortak deneyimlerine vurgu yapması açısından çalışmanın amaçları bağlamında nitel araştırma yöntemleri içerisinde en uygunu olarak seçilmiştir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020, s.155). Bir araştırmanın temel üç amacı mevcuttur, bu amaçlar yeni bir konuyu keşfetmek, bir toplumsal olguyu betimlemek veya bir şeyin neden gerçekleştiğini açıklamak olarak özetlenebilir. Bu amaçlardan bazen birden çoğu hedeflenebilir ancak biri hep daha baskın olarak konumlandırılır (Neuman, 2020, s.88). Aynı zamanda elde edilen verilerden olgusal birtakım çıkarımlar ve somutlaştırmalar yapılacağı için de daha önce belirtildiği üzere betimleyici bir özelliğe de sahiptir.

4.1.6. Evren ve örneklem

Çalışmanın nitel bir araştırma desenini benimsemesi, elde edilecek verilerin bireylerin iç görüşleri, deneyimleri ve pratikleri üzerine temellendirilmesi noktasında araştırma örneklemini ufak gruplara derinlemesine odaklanmayı mümkün kılan bir yöntem olan nitel araştırmanın amaçlı örnekleme tekniği ile elde edilecektir. Çalışmanın örnekleme yolu ise teorik örnekleme olacaktır.

Teorik örnekleme çalışmaya alışlagelmiş örnekleme yöntemlerinden daha fazla esneklik kazandıracaktır. Böylece anlamlandırılmaya ve bağlantıları sorgulanmaya çalışılan kavramlar hakkında elde edilebilecek veriler, dinamik bir yapıya sahip olan teorik örnekleme yöntemiyle yeni temalar ve sorular ortaya çıkarabilme potansiyelini saklı tutacaktır. Teorik örneklemede örneklenen kişiler değil, kavramlardır. Dolayısıyla araştırmacılar teorik olarak örnekleme yaptıklarında, hakkında daha fazla bilgi edinmek istedikleri kavramlar ile ilgili bilgi toplayacakları yerlere, kişilere ve durumlara başvururlar. Teorik örneklemede geleneksel yaklaşımların aksine tüm veriler bir anda toplanmaz, yöntemin dinamikliği ve esnekliği de tam

olarak buradan gelir. Süreç; veri toplama-analiz-veri toplama-analiz şeklinde ilerler ve gerekli doygunluğa ulaştığında nihayete erer (Corbin ve Strauss, 2015, s.134-137).

“Nitel araştırmada örnekleme, sayısal anlamlılığa ulaşmakla ilgili değildir ve örneklem büyüklüğü araştırmacıların neyi anlamlı olarak yorumladığının temelini oluşturmaz. Nitel araştırmada veri üretmek, görüşleri ve deneyimleri incelenen olguya anlam katabilecek, onu aydınlatabilecek ve bazı durumlarda açıklamaya yardımcı olabilecek katılımcıları stratejik olarak seçmekle ilgilidir. Araştırmacıların yeni ve anlamlı veri arayışında benzerlik, farklılık ve/veya anormallikleri yakalamasını sağlayan örnekleme, her türlü nitel araştırmanın temel bir özelliğidir. Nitel araştırmada örnekleme genellikle, araştırma için uygun veri kaynakları olarak tanımlanan vakaların veya örneklerin özelliklerine odaklanmak olarak kavramsallaştırılır. Ancak temellendirilmiş teorik örnekleme için özellikle araştırmanın ilgi alanına giren kavramsal kategorilerle ilgili verilen üretilmesi noktasında alakalı başka bir öncül ortaya koymuştur” (Conlon, Timonen, O’Dare vd., 2020, s.1).

Catherine Conlon, Virpi Timonen, Catherine Elliott-O’Dare, Sorcha O’Keeffe ve Geraldine Foley’in teorik örnekleme hakkında yazmış oldukları “Confused About Theoretical Sampling? Engaging Theoretical Sampling in Diverse Grounded Theory Studies” başlıklı makalelerinde örnekleme yönteminin kuşaklar ile ilgili çalışmalarda da örneklendirildiğine dair bir vurgu yer almaktadır. Bu sebeple hem Teorik Örneklemenin yapısı hem de doğrudan tezin temel olgularından biri olan kuşak kavramına yapılan atıftan dolayı tercih edilmiştir.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de 1995 ve sonrası doğan Z kuşağı bireyleri oluştururken örneklemini; Instagram, Twitter ve Facebook sosyal medya mecralarından en az birini kullanan, en az bir kez çalışmış olan 18 yaşından büyük Z kuşağı bireyleri oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü ise 20 kişidir. Bu 20 kişi eşitliğin sağlanması adına 10 kadın 10 erkek şeklinde seçilmiştir.

Bu araştırmanın elde ettiği veriler bir saha araştırması nihayetinde elde edilmiştir. Örneklemen doyuma ulaşması teorik örneklemenin veri toplamak ve analiz arasında süre giden bir dairesellikle gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple katılımcıların sundukları veriler benzerlik göstermeye başladığında araştırmanın elde ettiği veriler doygunluğa ulaşmıştır.

4.1.7. Veri toplama tekniği

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak bireylerin deneyim ve fikirlerini öğrenebilmek, bunları sunmaları için gerekli alanı katılımcılara sağlamayabilen bir teknik olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Böylece öznel deneyimlerden yola çıkarak

kavramsal ve bütünlüyci çıkarımların yapılabilmesi avantajını araştırmaya katılmıştır. Görüşmeler katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiş; bu noktada hem katılımcıya bir güven unsuru olarak araştırmacının ilgisini hem de araştırmacıya ek verilere sağlayabilme ihtimali yüksek olan doğrudan gözlem, benlik sunumunun gerçekleştiği bir mekân olarak görüşmede elde edilen bulguların çeşitliliği artırılmıştır. “Açık uçlu sorular bir seçenek ya da önceden tanımlanmış kategori getirmez. Yanıt verenler kendi yanıtlarını sabit bir olası yanıtlar kümesiyle sınırlamadan verirler” (Porta ve Keating, 2019, s. 373).

Görüşmeler Eskişehir/Tepebaşı’nda gerçekleştirilmiştir. Tezin önemli olgularından birisi olan kamusal alan nosyonuna atıfta bulunarak görüşmeler kuşak üyelerinin sıklıkla zaman geçirdiği reel kamusal alanlardan birisi olan kafelerde gerçekleştirilmiştir. Rastgele seçilen katılımcılar için ön koşullar Instagram, Twitter ve Facebook sosyal medya mecralarından en az birisini kullanıyor olmak, 1995 ve sonrası doğmuş olmak ve en az bir kere çalışmış olmak olarak belirlenmiştir. Görüşmeler 15.03.2023 tarihinde başlamış 24.04.2023 tarihinde sonlandırılmıştır. Bahsi geçen ön koşullar sanal kamusal alanlarda var olmak, Z kuşağına dahil olmak ve üretim süreçlerini deneyimlemiş olmak noktalarında amaçlı örnekleme temsil yeteneğini arttırmak adına özel olarak seçilmiştir. Görüşmeler araştırmacının araştırma sahasında tesadüfi bir biçimde katılımcıları seçmesi ve ön koşulları sağlayıp sağlamadıklarını teyit etmesinin ardından gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar çalışmaya gönüllülük esası temelinde dahil olmuşlardır, her biri görüşme öncesi hem sözlü hem de Araştırma Gönüllü Katılım Formu aracılığıyla bilgilendirilmiş, yer alan tüm bilgilerin çalışmada kullanılması adına rızaları alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları aşağıdaki gibidir:

- 1) Z kuşağı tanımlaması hakkındaki düşünceniz nedir?
- 2) Toplumsal yaşamda kendinizi nasıl tanımlarsınız?
- 3) Kamusal alan ve kamusal kavramlarının ne olduğunu biliyor musunuz? Biliyorsanız nasıl tanımlarsınız?
- 4) Z kuşağının sosyal özelliklerini taşıdığınızı düşünüyor musunuz?
- 5) Sosyal medya hesaplarında paylaştığınız içerik ve oluşturduğunuz profil, gerçek sosyal yaşamınızda da birbiriyle benzer nitelikte mi?
- 6) Çevrimiçi olmak; yaşamınızda ne tür bir anlam ifade ediyor?
- 7) Sosyal medyada anonim bir hesabınız var mı? Varsa ne tür bir amaç için kullanıyorsunuz?
- 8) Sosyal medya gündelik yaşamınızda nasıl bir yere sahip?

- 9) Z kuşağı ile ilgili yapılan, olumsuz eleştirilere veya haberlere ilişkin ne düşünüyorsunuz?
- 10) Kendi kuşağınıza dair genel düşünceleriniz nelerdir?
- 11) İş deneyimlerinizden ve bu deneyimleri edinirken ne tür süreçlerden geçtiğinizden bahsedebilir misiniz?
- 12) Sosyal medyada profil oluştururken ve paylaşım yaparken nelere dikkat edersiniz?
- 13) Sosyal medya mecralarının kamusal alan işlevi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 14) Gerçek hayatta kurulan iletişim ile sanal mekanlarda kurulan iletişim arasında bir etkileşim olduğunu düşünüyor musunuz?
- 15) Sınıfsal konumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

4.1.8. Literatür taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmalar şu şekildedir:

“Kutsal Olan Her Şey Buharlaşıyor mu? Z kuşağının Değer Yöneliminde Transhümanist İzler” başlıklı makalede, Z kuşağının değişen değer eğilimlerini transhümanizm perspektifinden yeniden okumak ve teorik bir zemin hazırlamak amaçlanmıştır (Demir, 2022). “The Use of Media by Turkey’s Generation Z as a Source for Political Information” başlıklı makale 21. Yüzyılda seçim seçim sonuçları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacak olan Z kuşağı seçmenlerine ulaşılması için siyasal iletişimin hangi yönde evrilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Oral, 2023). “Z kuşağının Sosyal Medyaya Yönelik Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi” başlıklı makalede yazarlar Z kuşağının sosyal medya kavramlarına yönelik algılarını belirlemek adına metafor analizi yöntemiyle turizm fakültesinde lisans eğitimi alan 99 öğrenciyle görüşmüştür (Doğan ve Erken, 2019).

“Baby Boomers, X, Y, Z Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri ve Tercihleri” başlıklı makalede farklı kuşakları temsil ettiği kabul edilen katılımcılarla yapılan çalışmada kullanım düzeyleri ve tercihleri süreklilik ve yetkinlik boyutu açısından ele alınmıştır (Alptekin, Türkmen ve Arslantaş, 2021). “Toplumsal Hareketlenmede Önemli Bir Durak: Sosyal Ağlarda Dijital Aktivizm ve Dinamiklerine İlişkin Y ve Z kuşağının Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalede ise Y ve Z kuşağının dijital aktivizm hakkındaki farkındalıklarını, bilgileri, bakış açıları, düşünce biçimleri, ilgileri ve anlayış ve yorumlamaları noktasında var olan düzeyleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Köse, 2020). “Sosyal Medya Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Seviyeleri ve Tercihleri” başlıklı makalede sosyal medya kuşakları olarak adlandırılan Baby Boomer, X, Y ve Z kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihlerinin anlaşılabilmesi amaçlanmıştır (Tutgun Ünal ve Deni, 2020). “The

Correlation between Social Mediya Use and Cyber Victimization: A Research on Generation Z in Turkey” başlıklı çalışmada sosyal medya kullanımı ile siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

“Instagram, Beden ve Benliğin Sunumu: Erkek Kişisel Antrenörler Örneği” başlıklı makalede toplumsal alanda bedensel sermayelerini öne çıkaran kişisel antrenörlerin Instagram’da izledikleri stratejilerin betimlenmesi amaçlanmıştır (Benzer ve Ünal, 2021). “Senin Medyan/ Benim Medyam: Medyaya Atfedilen İtibarın Kuşaklara Göre Konumlanması” başlıklı makalede yazarlar medyanın sahip olduğu kapasiteden yola çıkarak toplumsal alanda iletişim araçlarına atfedilen itibarın ölçülmesini amaçlamışlardır (Koçak ve Aydın, 2022). “Z kuşağının Sosyal Medya Bağımlılığı ve Narsist Eğilimler: Elazığ İli Örneği” başlıklı makalede Z kuşağının sosyal medya kullanımının narsistik eğilimler göstermesindeki rolünü ölçmek amaçlanmıştır (Arğın, 2019). “Sosyal Medya Çağında Kuşakların Medya Kullanım Alışkanlıklarının İncelenmesi” başlıklı makalede X, Y ve Z kuşağının kitle iletişim araçları, internet ve mobil teknoloji kullanımlarının betimlenmesi amaçlanmıştır (Özdemir, 2021). “Dijital Dönüşüm Ekseninde Kuşaklar Arası Sosyal Medya Kullanım Pratiklerinin İncelenmesi: Facebook Örneğinde İçerik Analizi” başlıklı çalışmada sosyal medya kullanım pratiklerinin kuşaklar arası kullanımına odaklanmıştır (Özkan, 2021). “Life Practices on Social Media of Minority’s Generation Z in Turkey During the COVID-19 Period” başlıklı makalesinde yazar Covid-19 döneminde Süryani Z kuşağı bireyleri odaklı sosyal medyanın bu dönemdeki iletişimsel ve sosyal pratiklerini ortaya koymayı amaçlamıştır (Koç, 2021).

“Eğlence Amaçlı Ekran Kullanımının Toplumsal Yaşamın Yeniden Üretimindeki Yeri: Z kuşağı Örneği” başlıklı doktora tezinde Türkiye’deki Z kuşağının eğlence anlayışı ve pratiklerine odaklanılmış, dijital ve duygulanımsal emeğin toplumsal yaşamın yeniden üretimindeki işlevi saptanmaya çalışılmıştır (Karhan, 2022). “Z kuşağının Netflix Yerel İçeriklerini Alımlama Biçimleri” başlıklı doktora tezinde ise Z kuşağının Netflix platformu ile kurduğu ilişki incelenmiş, kullanımları ve içerik tüketim biçimleri ilişkisel olarak yorumlanmıştır (Söğütler, 2022). “Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinde sosyal medyanın mahremiyeti ne yönde etkilediğine odaklanılmıştır. Sosyal medya üzerinde yaşanan mahremiyet değişimleri X, Y ve Z kuşakları özelinde incelenmiş ve mahremiyet kaygısının ne yönde olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır (Kütükoğlu, 2019). “Dijital Oyun Yapısı ve Z kuşağının Oynama Pratikleri” başlıklı doktora tezinde dijital oyunların Z kuşağı oyuncularıyla bir inceleme yapılarak kuşağa özgü özellikler çerçevesinde oyun oynama pratikleri incelenmiştir (Yumruksuz, 2022). “Yazılı Kültür’ün Yeni Medya Bağlamında Kuşaklararası Kullanımı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı

doktora tezinde X, Y ve Z kuşağı bireylerinin yeni medya teknolojilerini ve yazı dilini kullanımları incelenmiştir (Yener, 2017).

Sosyal medya ve kuşak bağlamında yapılmış olan çalışmalar genel itibariyle deneyim, kullanım pratikleri, kısıtlandırılmış davranış ve tepkilerin ölçülmesi temelinde kurgulanmış görünmektedir. Literatür taraması sonucunda bu çalışmayla olgular ve kavramların ortaklığı dışında bir benzerliğe rastlanmamıştır.

4.2. Bulgular ve Yorum

4.2.1. Veri analizi yöntemi

Saha araştırması için belirlenen veri toplama yöntemiyle en sorunsuz ve uyumlu biçimde çalışabilecek analiz yöntemi/stratejisi “ardışık yaklaşma” olacağına karar kılınmıştır. Bu yöntem tekrarlı yinelemeler yapmayı, her seferinde başa dönerek, adım adım nihai bir analize doğru yol almayı temel alır. Yapılan çok sayıdaki yineleme, belirsiz fikirlerden ve verilerdeki somut ayrıntılardan, genellemeler içeren kapsamlı bir analize doğru ilerleyen bir sürece karşılık gelir (Neumann, 2020, s.823).

Veriler ve karşılık geldiği kavramlar arasındaki süregiden tekrarlamalar, analiz sürecinde araştırmacıya farklı bakış açıları ve ayrıntıları yakalama imkânı da sunmuştur. Yapılan her yinelemede saha çalışmalarında sıklıkla karşılaşılan ayırım hatasına hususi olarak özen gösterilmiştir. Veri sunumu ve analizinin birbirinden gereğinden fazla ayırmakla düşülen bu hata okuyucuların bağlantıyı görmelerini imkânsız hale getirebilir (Neumann, 2020, s.869).

Elde edilen verilerin analizine en uygun yöntem olarak “ardışık yaklaşma” yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler defalarca gözden geçirilmiş, kategorizasyon süreci sunum ve temsil açısından doyuma ulaştığı düşünüldüğünde nihayete erdirilmiştir.

Tezde kullanılan veriler yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ile yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmış, görüşme esnasında katılımcıların rızası dahilinde ses kaydı alınmış ve deşifre edilmişlerdir.

4.2.2. Kategorilerin incelenmesi

Verilerin kategorize edilişi, tezin cevap aradığı sorulara göre şekillendirilmiş kuramsal çerçevede yer alan olgular etrafında temellendirilmiştir. Çalışmanın amaçlarına uygun bir biçimde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme sorularının her birisi bir olguyu resmetme ve anlamlandırma kabiliyetine/amacına karşılık gelmektedir. Bu noktadan hareketle, veri analizinin konumlandırılması, kuramsal çerçevede tartışmaları yürütülen olguları genel bir başlık olarak kabul edip, bu başlığa dair hazırlanmış sorulara verilen cevapların analizi, soruların birbirleriyle bağlantıları, çalışma sırasında ortaya çıkmış kategorilerin tanıtımı ve

analizi ve son olarak elde edilen parçalı verilerin amaca uygun bir biçimde genel kategoriye göre yeniden birleştirilmesi ve yorumlanması şeklinde olacaktır.

4.2.2.1 Kuşak

Kuşak kavramını anlamlandırmak ve çalışmaya entegre edebilmek adına saha çalışmasında katılımcılara Z kuşağı ile ilgili toplam 5 adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Bu sorular 1, 2, 4, 10 ve 9 numaralı sorulardır. Çeşitli aralıklarla kuşağa dair sorular sorulmuş ve kuşak üyelerinden fikirlerini belirtmeleri istenmiştir. Önceki bölümde belirtildiği sırayla kuşak olgusuna analiz, bahsi geçen sorular üzerinden başlayacaktır; soruların kurgulanış amacı belirtilerek, katılımcıların sunduğu veriler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde alt kategorilerle de ilişkilendirilerek açıklanacaktır.

Z kuşağına dair genel bir tablo ortaya koymak, elde edilen bu verilerin çalışmanın sorularına ne tür yanıtlar verdiğinin tespit edilebilmesi adına öncelikle dolaşımda olduğu kabul edilen yani herkesin bir şekilde vakıf olduğu Z kuşağı tanımlaması hakkında bilgi elde etmek hem kuşak bireylerinin kendileri dışındaki kuşak üyeleri hakkında neler düşündüğünü hem de sosyal medya mecralarında var olan algının nasıl bir karşılık bulduğunu anlamlandırmak adına önem arz etmektedir. Kuşak mensuplarının toplumda kendilerini nasıl var ettiklerinin bilgisine ulaşmak amaçlanmıştır. Bu açıdan elde edilecek veriler, karşılaştırma unsuru olarak kullanılmak adına avantaj sağlayacaktır. Kuşak aidiyetini anlamak, bu aidiyetin varlığının veya yokluğunun bireylerin gündelik yaşam pratiklerini nasıl şekillendirdiğini tespit etmek, çalışmanın sorunsalları açısından önemlidir. Daha sonra kuşak bireylerinin, öznelliklerinden çekilen dikkatlerini kendi kuşaklarına yöneltmek ve hem özeleştirilere hem de eleştirilere ulaşmak adına doğrudan Z kuşağı ile ilgili düşüncelerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır. Kategorinin hareket pratikleri genel anlamda bu şekildedir.

4.2.3.1.1. Katılımcıların Z kuşağı tanımlaması hakkındaki görüşleri

Bu kategoride katılımcıların kuşak olgusu ve Z kuşağı tanımlaması hakkındaki fikirleri sorulmuş ve ana akımda dolaşımda olan tanım hakkındaki fikirlerini, kuşak kavramına yaklaşımlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kuşak kavramını eleştirmiştir. Katılımcıların bir kavram olarak kuşak yaklaşımları eleştirel olmuştur. Kuşak kavramına toplamda 11 katılımcı eleştiri getirmiştir. Bu eleştirilerin odağında kohort temelli ayırımlar yer almaktadır. Ayrıca katılımcılar kuşak kavramının fazla kısıtlayıcı ve indirgemeci bulmuşlardır. Kavramın karşılık geldiği gerçeklik rahatsızlık verici olarak tanımlanmıştır. Kuşak kavramının statikliği böylesine dinamik ve hız içinde yaşayan bireylerin eleştirilerini üzerine çekmiştir. Katılımcıların kuşak kavramına ve tanımlamasına yönelik eleştirileri şu şekildedir:

Alev, Z kuşağının gelenekselcilikten çok yapılandırılmış bir eğitim gördüğünü vurgulamış; “yapılandırmacı eğitim anlayışında ise teknoloji daha temelde ve gündemdedir” değerlendirmesinde bulunmuştur. Kuşağın kurgulanmasında bir önceki nesle atıf söz konusudur.

Aslı Şilan, kuşak tanımlamasının kohorta sıkıştırılması konusunda eleştiri getirmiştir. “Açıkçası Z kuşağını tanımlarken bir tarih aralığı belirliyorlar ama bu aralık net olarak belli değil, bir kısım 90’lardan başlatıyor bir kısım 2000’lerden. Ben bundan çok rahatsızım”. Bu rahatsızlığı ise hangi kuşağa ait olduğunu zamansal olarak bilemiyor oluşuna bağlamıştır. Akademik çalışmaların kuşak sınırlarını çizmek konusunda bir uzlaşma oluşturamıyor oluşunu yanlış bulmakta.

Aybüke, kuşak tanımlamasını “üzücü ve kırıcı” olarak nitelemiştir. Her kuşağa verildiği gibi kendi kuşağına da bir isim verildiğini, bunun adının da Z kuşağı olduğunu belirterek eleştiriyor. Aslında kuşak kavramını görmezden geldiğini söylemek de mümkün.

Eray, kuşak tanımlamalarının kohort temelli gerçekleştirmesini yanlış bulmakta. “İnsanlar böyle sınıflandırılacaksa eğer çok daha detaylı incelenmeli diye düşünüyorum” diyerek kuşak sınırlarının bireylerin gündelik yaşam pratiklerine, iletişim biçimlerine ve davranışlarına odaklanılarak belirlenmesi gerektiğini belirtiyor.

Hilmi Doğu “Bence o tanımlamada bir sorun yok, alt metinde aşağılama barındırıyor ama bunun aşağılamadan çok anlaşılma sorunu olduğunu düşünüyorum. Bence bu 5-10 yıl içinde etkisini yitirecek” değerlendirmesinde bulunmuştur.

İlgın “Z kuşağının kapsadığı yaş grubunu doğru bulmuyorum açıkçası. 2000 yılında doğan biriyle 2007 yılında doğan birinin aynı kuşağı kapsamalarına rağmen aralarında inanılmaz bir fark var. Hayatı algılayış biçimi, donanım, farklı bir perspektif var. Tüm bunlar

da oluşturduğumuz karakteri çok etkiliyor” değerlendirmesinde bulunmuştur. Katılımcının Z kuşağının tarihsel belirlenimi hakkında somut bir hoşnutsuzluğu mevcut. Çizilen kuramsal sınırların gerçekliğe karşılık gelmediğini, yaş aralığının yekpare bir kuşak tanımlaması için fazla uzun olduğunu ve bu uzunluğun kuşak temsiliyetini yansıtmada özelliğini taşımadığını belirtmekte. Bu noktada katılımcı kuşak içerisinde farklı aralıklarda doğan Z kuşağı bireylerinin birbirlerinden çok farklı bir anlamlandırma pratiğine sahip olduğu görüşünde.

Poyraz, Z kuşağı tanımlamasını “provakatif” olarak gördüğünü belirtmiştir. Bunu da Z kuşağının karma bir yapıya sahip olduğunu, başka kuşakların da aslında bu kuşağa dahil olduğu temelinde söylemiştir. Kültürel bir gösterge olan müzik üzerinden değerlendirmesini sürdürmüş ve kuşak içinde farklı kültürel tüketim pratiklerinin olduğunu vurgulamış ve bunun sonucu olarak “birden çok parçaya sahip, yekpare bir kuşak tanımlaması olabileceğini düşünmüyorum bence Z kuşağı kendinden önceki kuşakların da temsiliyetini sağlıyor ve taşıyor” değerlendirmesini yapmıştır.

Serdar Ekrem, soruya çok kısa ve net bir cevap vermiştir: “Ben herhangi bir kuşak yapılandırılması ya da sınıflandırılmasına inanmıyorum”.

Sıla, kuşak kavramına oldukça farklı bir eleştiri getirmiştir. Kuşak oluşumunun temel öğelerinden birisi olan travmatik olaylara şahit olmak şartını, kuşak belirleniminin tespit edilemezliğinin bir sebebi olarak sunmuştur. “Biraz abartıldığını düşünüyorum... Z kuşağını oluşturan da bir önceki kuşakların yaşadıkları, yapıp ettiklerinden ortaya çıkan bir kuşak olduğunu düşünüyorum. Diğer kuşakların da benzer özellikleri vardı”. Bu alıntı birkaç farklı noktadan okunabilir. Önceki kuşakların yapıp etmelerinin, günümüzde Z kuşağı bireylerinin yaşam koşullarını altyapısal olarak doğrudan etkilediğini ve kuşak özelliklerinin de bu şartların belirlediği. Diğer kuşaklarla ortak birtakım deneyimlere sahip olduğu görüşü, teknolojik gelişmelerin yarattığı hız kültürünün, toplumsal olaylar ve deneyimleri de hızlandırdığı bu sebeple, gerçek yaşamda zamansal olarak bir daralmaya karşılık geldiği.

Yaren G.’de kuşak kavramına kohort ve kategorize ediliş biçimi noktalarında eleştirel yaklaşan katılımcılardan birisi:

“Tarihlere göre kuşak kuşak ayırıyorlar, belli kalıplara sokuyorlar, Z kuşağı ile ilgili de teknolojiye yatkın, sınır tanımayan özgürlüğe düşkün bir kuşak olarak tanımlanıyor. Tabi bir önceki kuşakla benzerliklerimiz de vardır elbet ama bu tanımlama bana doğru gelmiyor. Ben de 2000 doğumlu biri olarak bu kuşağa dahilim ama kendimi çok da uygun bulduğum söylenemez”

Yaren K., “Benim yaş aralığımı bir sıfatla sınırlandırmak bana mantıklı gelmiyor ama söylenenlere bakılırsa o yaş aralığına karşılık gelen bir tanımlamadan söz etmek de

mümkündür” şeklinde değerlendirmiştir. Kuşak kavramını anlamlandırabilmiş durumda değil. Kavramın kendisine bir yabancılık söz konusu.

Dikkat çekici bir başka kategori ise kuşağa yabancılık olarak tanımlanabilir. Samet, araştırmaya katıldığında Z kuşağına dahil olduğunu öğrendi. “Ben de bir Z kuşağıymışım bugün öğrendim, ben daha geri kafalıyım, 1996 doğumluyum, biz biraz daha baskıcı büyüdük, muhafazakâr bir ailede büyüdüm” şeklinde bir değerlendirmede bulundu.

Kuşak yabancılığının görüldüğü bir başka katılımcı ise Murat Can, Z kuşağı ile ilgili soruya dışarıdan biriyim gibi cevap verdiği görülmüştür; “çok fikrim yok, 2000’den sonra doğan çocuklar olduğunu biliyorum, sanırım içine doğdukları teknoloji çağı gibi durumlar sebebiyle farklı bir kategoriye girmişler” kullanılan dil ve getirilen yorum kuşak yabancılaşmasını açık bir biçimde gösteriyor. Yaren G.’nin yapmış olduğu değerlendirme de bu kategoriye dahil edilebilir. Batu, kuşak tanımlaması ile ilgili fikrini belirtirken kuşağın daha genç üyelerine atıf yaparak bir ayırım ortaya koymuştur, bu sebeple Batu’da kuşağa yabancı kategorisine dahil edilebilir.

Furkan, Z kuşağına dair tümüyle bir aidiyet sergilemiştir. Mustafa da bu aidiyeti sürdürürken Z kuşağının diğer kuşaklara nazaran daha iyi bir konumda olduğunu öne sürmüştür. Hilal, kendi kuşaklarının “eski” kuşaklara göre daha bilinçli olduğunu düşünmektedir. Bu bilinci de içinde bulundukları zor duruma çözüm üretmeye çalıştıklarına dayandırmakta:

“Herhangi bir dayanağımız yok, herhangi bir umuda bağlanmaya çalışıyoruz, geleceğimiz yok. Çünkü benim gördüğüm kadarıyla arkadaşlarım da çok umutsuzlar, iş hayatları, akademik hayatları ve ekonomik olarak da oldukça umutsuzlar. Kendimize bir dayanak oluşturmaya çalışıyoruz. Z kuşağının bunlar için çevresinde sadece sosyal medya olduğunu düşünüyorum.”

Yukarıda alıntılanan katılımcı görüşleri Z kuşağı üyelerinin kuşak kavramı ve kendi kuşaklarına getirilen tanımlama noktasındaki yaklaşımlarını sunmaktadır. Ayrıntılı bir biçimde ortaya konan kuşak yaklaşımları genel manada şu noktaların altını çizmektedir:

Öncelikle hızlı kültürü içerisine doğmuş kuşak üyeleri durağan bir tanımlamanın kendilerini yansıtmadığını ve zamansal bir uzlaşının var olmamasını eleştirmişlerdir. Kimi katılımcılar kuşak aidiyetini doğrudan belirtmiş olsalar da kuşak kavramına mesafeli yaklaşmış ve temsiliyet noktasında eleştirilerini dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar mensubu oldukları kuşağı bu araştırma sayesinde öğrenmiş, diğer sorularda kendilerine benzer nitelikleri keşfetme imkânı bulmuşlardır. Dikkat çekici bir diğer nokta ise kuşak üyelerinin kendi kuşaklarına yabancılıkları ve daha önemlisi kuşak içi bir gürültüdür/ayırım ya da yarıktır. Bu gürültü Z kuşağı olarak nitelenen bireylerin doğdukları yıl aralığını kapsamaktadır. Kuşağın ilk dönem

üyeleri kendilerinden sonra gelen üyelerle aralarına bir sınır çizmiş, böylece kuşağı ikiye bölmüşlerdir.

4.2.3.1.2. Katılımcıların toplumsal konumlarına dair görüşleri

Kuşak bireylerine yönetilen “toplumsal yaşamda kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusu bireylerin toplumda kendilerini nereye ve nasıl konumlandıklarını, bunu yaparken hangi olgulara dayanarak ve/veya kullanarak yaptıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylece dolaylı olarak Z kuşağı hakkında bilgi elde edilebileceği düşünülmektedir.

Bireyler özelinde kişilik özelinde elde edilecek veriler, Z kuşağına dair yapılacak kapsayıcı bir tartışmaya ve betimlemeye temel oluşturabileceği gibi elde edilen diğer verilerin anlamlandırılması adına da önem arz etmektedir. Bu alt kategorinin analizi 3 temel noktada gerçekleşecektir. Bunlar sosyallik ve asosyallik üzerine yapılan tanımlamalar, olumlu ve eleştirel tanımlamalardır. Çoğunluğa sahip olmayan tanımlamalar ise önem ve temsiliyet temelinde yeniden analiz edilmiştir. Gerekli görüldüğü için münferit tanımlar olarak analize dahil edilmişlerdir.

Sosyallik ve asosyallik temelinde kendini tanımlayan katılımcıların analizleri şu şekildedir:

Aslı Şilan, kendini hem sosyal hem de asosyal olarak konumlandırmakta. “Aktif ve sosyal biri olduğumu düşünüyorum ama yaşadığımız çağın getirdiklerinden kaynaklı asosyal olduğumu düşünüyorum hatta benim yaş grubumdaki insanların da böyle olduğunu düşünüyorum. Bir o kadar sosyalken bir o kadar da asosyaliz aslında” bunun sebebini de “erken olgunlaşmaya” dayandırmaktadır. Erken yaşta çok fazla şeye şahit olduklarını, bazı şeyleri normalden erken keşfeden bir kuşak olmalarının sonucu olarak travmatik, dalgalı bir yapıya sahip olduklarını öne sürmüştür.

Aybüke, soyutlanmışlığını ve asosyallliğini daha farklı bir sebeple açıklamaktadır; “Ülkenin gerçekliklerinden biraz uzağım çok takip etmeyi sevmiyorum, depresyona sokuyor beni”, kendini “çevreye duyarlı” bir birey olarak tanımlayan katılımcı, bu duyarlılığın gündemi takip etmesi, sosyalleşmesi ya da soyutlanmışlığını kırması durumunda onu depresyona sokacağını altını çizmiştir.

Batuhan, herhangi bir sebep belirtmeden “toplumsal alandan biraz kendini soyutlayan biriyim, insanlardan hazzetmem, çok kalabalık alanlarda girmeyi de sevmiyorum. Sessiz sakin, içine kapanık biriyim” şeklinde tanımlamıştır kendini.

Sıla, toplumsal yaşama tümüyle uyum sağlayamadığını düşünüyor. “Daha bireysel yaşadığımı düşünüyorum. Okul hayatımda sosyal hayatımda adapteyim ama onun dışında çok

uyum sağlayabildiğimi düşünmüyorum” bunu da sosyal medyadan etkilenmesine ve bu mecraları çok fazla takip etmesine bağlamaktadır.

Şule, kendini toplum içerisinde çok yalnız hissetmekte ve bunu düşüncelerinin kamusal alanda yargılanacağı endişesine bağlamaktadır. Ayrıca bu durumun yalnızca kendine has olmadığını öne sürmüştür.

Yaren G. kendini “Küçük bir arkadaş çevresi olan çoğunlukla şu zamana kadar derslerle haşır neşir olmuş biriyim, çok sosyal olduğumu düşünmüyorum. Küçük dünyasında yaşayan biriyim” şeklinde tanımlamıştır.

Furkan, kendini sosyal ve aktif bir birey olarak tanımlamakta. Hilal, sosyal ve sosyalleşmeyi seven fakat kendine vakit ayırmaya özen gösteren biri olarak betimliyor.

Kendilerini eleştirel birtakım atıflarla tanımlayan katılımcılar şu şekildedir:

Mustafa kendini “aykırı” olarak konumlandırmış ve kalıpların kendisine rahatsızlık verdiğini dile getirmiştir; “toplumsal yaşamın bana uygun olduğunu sanmıyorum, dağda bayırda yaşamam lazım benim, teknolojiye bağımlı bir insanım” derken temelde bir ikiliği yansıttığından bahsetmek yerinde olacaktır. Teknolojiye olan bağımlılığı her ne kadar doğal görünse bile, bireye huzursuzluk vermektedir. Toplumdan kendini soyutlamasına sebep olan ve eleştireliliğine zemin hazırlayan bu taraf, mekânsal olarak da idealize edilmiş bir soyutluk yaratmıştır.

Poyraz, kendini “ciddiyetsiz” olarak konumlandırmıştır; “ciddiye almıyorum hiçbir şeyi, çünkü insan ciddiye aldığında şu an ki toplumda parçalanıyor, çok ciddiye alırsak kendi gençliğini mahvediyor. Ciddiyetsiz olarak tanımlıyorum kendimi”. Kendini konumlandığı noktada açık bir toplum eleştirisi söz konusudur.

Simge, son yıllarda yaşanan iki büyük felakete atıfta bulunuyor:

“Üniversiteye 1 yıl pandemi süreciyle dahil oldum, üniversitede yaşamayı hayal ettiğim sosyalliği bulamadım, önümü göremez hale geldim, umutsuzluğa kapıldım, bir anda üniversiteye geldiğimizde sudan çıkmış balığa döndük, ikinci sınıf olmamıza rağmen. Tecrübeden yoksun bırakıldık. Ülkemiz maalesef deprem felaketiyle karşılaştı tam uyum sağlayacağımız zaman tekrar kapandı. Sosyal anksiyete sahibi olmaya başladık. Düşüncelerimizi söylemekten çekinir olduk bunun siyasi baskıdan dolayı olduğunu da düşünüyorum. Maalesef ben de kendimi böyle tanımlıyorum”

Ortak travmatik olayların deneyimlenmesinin kuşak tanımlamalarındaki önemini ve belirleyiciliğini ortaya çıkaran örneklerden birisidir bu tanımlama. Pandemi ve deprem süreçlerinde yaşanan yıkımın katılımcıda yarattığı derin izlerden birisi tecrübeyle yani toplumsallıkla arasındaki bağın koparılmış olması, özel alana hapsedilmesi bir sosyal

anksiyeteye sebebiyet verirken, fikirlerini sanal kamusal alanlarda da ifade edemediğinde kendilerini bu sıkışmışlık üzerinden tanımlamaya başlarlar.

Kendini olumlu kavramlarla tanımlayan katılımcılar şu şekildedir:

Alev, kendini “topluma yararlı, araştırmacı ve medya okur-yazarı” olarak tanımlamıştır. Eray, “iyimser ve sonuç odaklı”, Ilgın “yaratıcı”, Samet “değerli, faydalı ve üretken”, Serdar “hedefleri olan”, Şamil “analitik düşünen”, Yaren K. “eğlenceli, dinamik, konuşkan ve iyi bir dinleyici” olarak tanımlamışlardır.

Ortaya konan ayırım kategorileri geçirgenlik barındırmaktadır. Sosyallik ve asosyallik, eleştirel ve olumlu tanımlamalar arasında benzer kategorilerde yer alan katılımcılar mevcuttur. Temel olarak öne çıkan tanımlamalar şu şekildedir:

Eleştirel tanımlamalar; hız kültürü eleştirisi, kuşak atfı, aykırılık, ciddiyetsizlik, toplumsal eleştiri, teknoloji bağımlılığı, sisteme uyum sağlamak zorunda hissetmek, erken olgunlaşmışlık, özgürlüklerin kısıtlandırılması, siyasal baskıdan yakınma, sosyal medyanın olumsuz etkileri.

Sosyallik ve asosyallik; aktiflik, sosyallik, asosyallik, sessiz, sakın, sosyal anksiyete, yalnızlık ve sosyal tutuculuk.

Olumlu tanımlar: yararlı, değerli, faydalı, üretken, iyimser, sonuç odaklı, yaratıcı ve kişisel özellikler.

4.2.3.1.3. Katılımcıların Z kuşağının özelliklerine dair düşünceleri

“Z kuşağının sosyal özelliklerini taşıdığınızı düşünüyor musunuz?” sorusunun temel amacı kuşak aidiyetini ve bilincini tespit etmek, katılımcılar tarafından serimlenen Z kuşağı özelliklerini sistematize etmektir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar iki alt kategoride ele alınacaktır; bunlar kuşak aidiyeti ve reddi şeklindedir. Kuşağa tümüyle dahil olmak, kısmi bir biçimde kuşağa dahil olduğunu kabul etmek; kuşak aidiyetini vurgularken, kuşak kavramına yabancılaşma, eleştiri ve kuşak reddi olarak ayırabileceğimiz yaklaşımlar da kuşak reddini oluşturmaktadır.

Kuşak aidiyeti belirten katılımcılar:

Alev, kendini kuşağa dahil olarak konumlandırmıştır. Ancak bunu aidiyetlik olarak değil bir doğallık ya da mecburiyet olarak ifade ettiği söylenebilir:

“Elbette düşünüyorum sonuçta ben de Z kuşağının bir parçasıyım. Bir şeyin parçası olup da ondan bir şeyler taşımamak çok zor. Mesela bazen ben de sosyal medyayı çok fazla aktif kullanabiliyorum. Her ne kadar bilgi edinmek için kullanmamız gerekse de eğlence için de sıklıkla kullanıyoruz bazen bunun dozunu kaçırdığımı düşünüyorum”

Kuşağın parçası olmaktan kaynaklı olarak özelliklerini göstermediğini öne sürmektedir yani gönüllülükten ya da aidiyetten ziyade bir doğallık alegorisi mevcuttur. Bunun dışında bir benzerlik olduğunu düşünmediğini söylediği noktada ise kendi kuşağına dair eleştirilerini dile getirmiştir:

“Bizim kuşağımız çok kolay yoldan para kazanmanın peşinde. Çok fazla çeşitli absürd mecraları örnek gösterebiliriz, muhtemelen nereler olduğu aklınıza gelmiştir. Bunun çok bence artık, ilerleyen zamanlarda daha değer katacak şeylerden para kazanmak gerektiğini düşünüyorum”

Kolay yoldan para kazanmak eleştirisini, etik olmayan yollarla gerçekleşen kazançlar olarak temellendirmiştir.

Aslı Şilan kuşak aidiyetini sosyal medya kullanım pratikleri üzerinden açıklamıştır:

“Açıkçası düşünüyorum; mesela Z kuşağının teknolojiye bağımlı düşünüyorum. Ben de bağımlı olduğumu düşünüyorum, teknolojisiz bir hayat sürdüremeyeceğimi düşünüyorum hatta telefonsuz ve bu telefonda kullandığım sosyal mecralar olmadan bir hayat süremeyeceğimi düşünüyorum”.

Furkan, tam bir kuşak aidiyeti sergilemiştir, bunu da sosyal oluşu ve kolay sosyalleşebilmesi ortak noktasına atıfta bulunarak sosyal medyanın kullanım pratikleri etrafında temellendirmiştir:

“Kesinlikle taşıyorum, sosyal oluşum, genellikle kolaylıkla insanlarla tanışabiliyoruz, bizden önceki kuşak insanlara karşı daha tedirgindi ama biz insanları daha kolay hayatımıza alıp tanışabiliyoruz ne bilim bir gece kulübüne girip orda biriyle tanışabiliyorsun, arkadaşının arkadaşıyla tanışıyorsun, ben de bu özellikleri taşıyorum. Bunun temelinde de internet, sosyal medya yatıyor”.

Hilal, kuşak aidiyeti bildirirken benzer sorunlarda müştereklik yaratmak noktasında aidiyetini ortaya koymuştur: “Düşünüyorum, ben de çevremdeki insanlar kadar sosyalleşiyorum, kimi zaman benzer sıkıntıları yaşıyorum, yaşıyoruz, bu yüzden ben de taşıdığımı düşünüyorum”.

Hilmi Doğu, kuşağa dahi oluşunu ortak sosyal benzerlikler üzerinden kurgulamıştır: “Yani, biraz çabuk sıkılan bir karakterim var, tipik Z kuşağı hareketi bence, tahammül eşiğim düşük. Klasik ev araba hayalleri kurmuyorum, o anlamda Z kuşağı ile benzer düşünüyorum”.

İlgın, kısmi bir kabul göstermiş ve aidiyetliğe vurgu yapmış olsa da bunu kendi kuşağına dair belirginleştirdiği çeşitli özellikler üzerinden açıklamıştır:

“Kısmen, hepsi değil. Daha dinamik ve anlayışlı, yeniliğe açık görüyorum kendimi ama dediğim gibi yine bir önceki şeye dayandıracağım bunu, sistemin bir parçası olduğum için isyankâr bir yapım da yok. Farklı görüşlere ve dünyanın yeniliğini anlayışla karşılıyor bunu kabulleniyor ama bunu değiştirecek veya yeni bir şey ekleyecek kadar farklı değilim”.

Katılımcı da öğrenilmiş bir çaresizlik kendini göstermektedir. Sistemi değiştirmek için herhangi bir şey yapamayacak oluşu kabulü O'na acı veriyor görünmekte. Yaşamını idame ettirebilmek için sermayeye eklemelenmesi, emek piyasasına dahil olması gerektiğinin farkında bu yüzden ona karşı herhangi bir yıkıcı ya da dönüştürücü eylemde bulunamayacağını kabullenmiş durumda. Fakat buna yapılan vurgu, üretim ve tüketim pratiklerinden duyulan memnuniyetsizliğin bir yansıması niteliğinde. Bunu yapabilmenin yolunun ise farklılık ve biriciklik olduğunu düşünmektedir. Tezin kuramsal kısmında betimlenen kuşak özelliklerinin birçoğunu kendinde barındırdığını söylemek ise yanlış olmayacaktır.

Murat Can, kuşak aidiyetini benzerlikler üzerinden kurgulamıştır: “Evet, nispeten düşünüyorum, hala online oyunlar oynuyorum. Hatta kendimden küçük arkadaşlarım oluyor genel olarak, teknolojiye ilgiliyim. Teknolojiyi kullanma konusunda benzer özellikler taşıyorum”.

Mustafa, kuşak aidiyetini benzerlikler üzerinden tanımlamıştır, teknolojiye bağımlı olduğunu, sosyal medya mecralarında çok uzun zaman geçirdiğini belirtmiştir. Poyraz'da tam bir kuşak aidiyeti ifade etmiş, ortak özellikler ve kültürel pratikler inşa ettiklerini öne sürmüştür: “Evet, gencim, araştırıyorum, eski kuşaklardaki gelenekleri de benimsiyorum yeni gelenekler de yaratıyoruz. Kültürel yaşam, gece hayatı gibi gibi”.

Serdar Ekrem de kuşak kavramını kaçınılmazlığıyla özdeşleştirerek bir aidiyet kabulü inşa etmiştir: “Düşünüyorum, çünkü bu çağda doğup büyüyen biriyim ne kadar desem de inanmıyorum, istesem de istemesem de küreselleşmeyle, sosyal medyayla bunun içine girdim ve yansıtıyorum”.

Aybüke, kuşak kabulünü hem benzeyen hem de benzerlik göstermeyen özellikleri üzerinden betimlemiştir: “Z kuşağı kadar açık olmayabilirim teknoloji de çok iyi kullandığımı düşünmüyorum ama tepki gösteren, susmayan bir insan olduğumu düşünüyorum”.

Şamil, kısmi bir kuşak kabulü veya onayı göstermektedir; “Kısmen, sabırsızım ama o kadar haddimi aştığımı düşünmüyorum”.

Sıla, kuşak aidiyetini kısmi de tutsa gündelik yaşam pratiklerini kullanarak açıklamıştır; “Kimi zaman düşünüyorum, ben de telefonsuz internetsiz sosyal medyasız çok uzun zaman yaşayamayacağımı düşünüyorum ama bunun bağımlısı da değilim”.

Simge kuşak aidiyetini sosyal medya etrafında betimlemiştir. Sosyal medya mecralarında geçirdiği vakit boyunca etkilendiğini ve yönlendirildiğini düşünüyor. Sosyal medyaya eleştirel yaklaşmaktadır:

“Sosyal medya ile ne kadar bağlantılı olursan o kadar yönlendiriliyorsun, herkesin üstünde aynı kıyafetler, aynı konuşmalar ben bunlara karşıyım, dilimi yozlaştırıyor böylece. Dil çok önemli bir

kavramdır bence, dilin yabancı kelimeler tarafından işgal edilmesini istemiyorum ama ne yazık ki sosyal medyadan dolayı bunu çokça görüyor duyuyoruz, buna çok tepkiliyim”.

Kuşak reddi/yabancılığı belirten katılımcılar:

Batuhan kendisinin ortada kalmış olduğunu, bir önceki kuşaktan da taşıdığı özellikler olduğunu belirtmiştir. Z kuşağından taşıdığı özellikler “Biraz daha açık fikirliyim, teknolojiyi daha çok kullanan biriyim, o yüzden bazı şeyleri daha çabuk öğrenebiliyorum ama hala kendi içimde bazı tabularım var, daha önceki kuşağın uygun gördüğü şeylere de aşınayım Z kuşağına yakın fikirlerim de var. Biraz ortasında kaldım”.

Eray, kuşak kavramına karşı olduğunu bu soruda da belirtmiştir. Z kuşağının teknolojiye olan yatkınlığını doğal buluyor “teknolojinin gelişmesiyle artık doğal seçim gibi, daha yatkın olduğumuzu düşünüyorum ama özgürlükçü gibi tanımlamalara çok da katıldığımı düşünmüyorum, y kuşağı neyse o kadar özgürlükçüyüm. Ekstra bir özgürlükçülüğüm olduğunu düşünmüyorum”.

Samet, kuşak aidiyeti taşıyor, tam aksine Z kuşağına yönelttiği çeşitli eleştiriler mevcut “sosyal medyada belirli bir gelir elde ettiler, üretim yaptılar, bunlara saygı duyuyorum. Bunlar da sonuçta Z kuşağı ama bunu yapan çok küçük bunu tüketen çok daha fazla”. Bilgiye kolay ulaşmak ve sosyal medya mecralarında elde ettikleri bilgiyi bir okur-yazarlık süzgecinden geçirmeden kabul ettikleri ve devam ettirdikleri için eleştirmektedir.

Şule, kuşaksal olarak arada kalmışlığı temsil etmektedir. “Babamla kendimi karşılaştırdığım zaman hayır ama bu kuşakla da uyumlu olduğumu düşünmüyorum. Eskiye nazaran okuma talebinde bir azalma var ama ben kendimi aynı hissetmiyorum”. Ne kendinden önceki kuşaklarla ne de kendi kuşağıyla uyum sağlayan bir özelliği olmadığını öne sürmektedir.

Yaren G. Kendini tümüyle kuşağından soyutlamış bir yapıya sahiptir, başat özelliklerin hiçbirini taşımadığını ileri sürüyor; “yapılan belli başlı tanımlamalara çok uygun bulmuyorum kendimi, teknolojiyle aram pek iyi değil, bilgisayarımın birçok özelliğini bilmiyorum, sosyal medya kullanımım çok aktif değil, sınır tanımayan biri olduğumu da düşünmüyorum. Kendimi kuşak tanımlamasına pek uygun bulmuyorum”.

Yaren K. bu soruya son derece net ve kısa bir cevap vermiştir ve kuşak aidiyeti olmadığını belirtmiştir.

Katılımcılardan 6’sı kuşak reddi veya yabancılığı örneği sergilemiş, 14 katılımcı ise ya tümüyle kabul etmiş ya da kısmen kendini kuşağa dahil etmiştir. Kuşak kabulünde bulunan katılımcıların kendilerini eşledikleri Z kuşağı özellikleri genel hatlarıyla; “teknolojiye yatkın/bağımlı”, “muhalif”, “sosyal”, “sabırsız/çabuk sıkılan”, “çabuk öğrenen”, “araştırmacı” ve “sosyal medya” kullanımıdır. Kuşak reddi ya da yabancılığı vurgusu yapan katılımcıların

genel yaklaşımı kuşak kavramına karşı hissettikleri/düşündükleri uzaklık, yabancılık ve eleştiridir. Kavramın kendilerini temsil etmekteki yetersizliği onları kuşak kabulüne karşı mesafeli hale getirmektedir. Ek olarak bazı katılımcılar kendi gündelik yaşam pratiklerini ve geçmişlerini kuşağa uygun bulmamaktadırlar.

4.2.3.1.4. Katılımcıların kendi kuşaklarına dair genel görüşleri

Bu sorunun temel amacı kuşak üyelerinin hem özeleştirilerini hem de doğrudan kendi kuşaklarına dair düşüncelerini onların gözünden ortaya koyabilmektir. Ayrıca kuşağa dair genel bir soru özelliği taşıması bakımından, gündelik yaşam pratikleri ve sosyal medya kullanım pratiklerine dair bilgilerin de ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur.

Alev, kuşağın bilgisizliğini eleştirirken aynı zamanda bir özeleştiri de getiriyor. Sosyal medya mecralarındaki “çok fazla bilmiş insan aynı zamanda hiçbir şey bilmeyen insanlar olarak görünür oluyorlar, bu bilmişlikleriyle sosyal medyayı kullanarak manipüle ederek çok fazla ve hızlı para kazandığını görüyoruz” şeklinde bir eleştiri getirmiştir. Sosyal medyanın ekonomi politığıne atıfta bulunarak eleştiri getirmesinin yanında bir etik tartışması da atıyor.

Aslı Şilan, kuşak içindeki bir ayırıma ya da zamansal yarılmaya dikkat çekiyor:

“Benden öncesi ve sonrası birbirinden çok farklı bir şey içerisinde, sene olarak özellikle, benden sonrası kuşak için bozulma olduğunu düşünüyorum. Bence bizim kuşak son daha sağlıklı kalabilen kuşak diye düşünüyorum. Bizden sonraki kuşağın daha bozulmaya müsait ve bozulduğunu da düşünüyorum. Bunun da yine sosyal medya ve etiketlerden kaynaklı olduğunu düşünüyorum.”

Aybüke, kuşağı sosyal medya kullanım pratikleri üzerinden ikiye bölüyor; tiktok vb. mecralarda var olan kuşak bireylerini “boş”, “zaman öldüren, havalı görünmeyi seven, estetik meraklısı” olarak tanımlayıp “kötü” bulduğunu belirtmektedir. Kalan kısmı ise “araştırmacı, teknolojiyle birlikte kazanmış oldukları özgüven, bir şeyleri bildiği için de ses çıkarmaktan çekinmeyen” bir kesim olarak tanımlamaktadır.

Batuhan, kuşak içerisindeki konumundan ve kuşağından memnundur:

“Ben kuşağımı seviyorum en azından teknolojiyi yakalayabilmiş bir kuşağız. Z kuşağının başlarındayım, şu an ki Z kuşağına baktığımızda daha çok internetle tabletle büyüyen bir kuşak ben sokağı da gördüm teknoloji de gördüm, bulunduğum yerden memnunum, iki tarafa da objektif bakabiliyorum, bulunduğum dönemden memnunum”.

Katılımcı kuşak içindeki zamansallığı ikiye ayırmış durumda, bu ayırımı da sosyal birtakım deneyimlere bağlıyor.

Eray, kuşağın maruz kaldıklarını odak noktasına oturarak bir değerlendirmede bulunmuştur. Sosyal medya ve teknolojinin gelişmesinin bilgiye erişimi kolaylaştırdığını ancak

yanlış bilginin de çok fazla dolaşımında olduğunu belirtiyor. Bunun da bir anlaşılabilirliğe/iletişimsizliğe yol açtığını öne sürmektedir; “Hem kendilerini geliştirmekte hem de iletişim kurmakta çok zorlandıklarını düşünüyorum hatta bazen ben bile zorlanıyorum”

Furkan, kuşak aidiyetini devam ettirip doğrudan ben dili kullanarak yani değerlendirmesine kendini de katarak kurgulamıştır. Yenilikçi bir çağ gördüğünü belirten katılımcı, Z kuşağı olarak yenilikçi, sosyal ve bilgiye çabuk ulaştığı için çabuk kavrayan bir kuşak olarak değerlendiriyor. Var olan rekabetin olumsuzluğuna da dikkat çekmektedir:

“Türkiye’deki ortamda gördüğüm bu yarış daha ezmeye dayalı bir yarış görüyorum dünyada nasıldır bilmiyorum. Bunun da psikolojik sorunlarla ilgisi var, yetiştirilmeyle, küçükken yaşanan travmalarla ilgisi olduğunu düşünüyorum bu durumun. Bir insan zaten kendini yeterli görüyorsa başkalarını ezmeye çalışmaz bence”.

Hilal, kuşak içinde bir iletişim problemi olduğunu düşünüyor. Bir önceki kuşakla ayrıştıklarını net bir biçimde ifade etmekte. Hilal kuşağın sosyal medya ile olan bağımlı bir karşıtlığa denk geldiğini vurgulamaktadır:

“Şu telefonlarda kurduğumuz iletişimle gerçek hayattaki çok farklı. İki kelimeyi bir araya getiremeyen çok fazla insan var, daha kapalıyız gibi geliyor bana dışarda iletişim kuramıyoruz. Ve kesinlikle sesimizi duyurmak için bir şeyler yapabilmek için elimizdeki tek şeyin sosyal medya olduğunu düşünüyorum. Çok fazla vakit geçiriyoruz teknolojiyle, tabi gerekli bir şey ama teknoloji içine hapsolmuşuz gibi geliyor. Bu durumun da bizim yararımıza olduğunu da düşünmüyorum”.

Katılımcının bir başka dikkat çektiği noktaysa kuşağın çok fazla politize olduğu ve bu durumun bir tercih değil zorunluluk olduğudur:

“Ben siyaset bileyim bununla ilgileneyim değil de bir zorunluluğa bağlı gibi geliyor. Ben istemezdim şahsen, ben 21 yaşındayım, bu kadar çok şey biliyor olmayı istemezdim, tabi ülken için gereken şeyleri bilmek zorundasın ama sen öğrenciyken durup ben 25-26 yaşına geldiğimde ne olacak diye düşünürken mutsuz oluyorsun, bu bir tercih değil”.

Hilmi Doğu, kuşak kabulünü yansıtmaya rağmen burada arada kalmışlık vurgusu yapar ve değerlendirmelerinde kendini kuşak dışında konumlandırır.

“Çok arada kalmış bir kuşak bence, x kuşağı boomer denilen kuşağın avantajlarını yaşayamadık, Z kuşağı kadar özgürce de düşünemiyoruz, bizim çocukken gençken bildiğimiz şeyler artık o kadar geçerli değil ama x kuşağına göre daha iyi ayak uyduruyoruz bence ara bir kuşağız biz”.

Katılımcı, Z kuşağının daha genç üyeleriyle aralarında var olan bir kuşak içi farka atıfta bulunmuştur.

İlgin, kuşağına dair şunları paylaşmıştır:

“Şey gibi bu birazcık örneklemek gerekirse, son model bir üretim gibi, en yeni ve en top olmak gibi, umut edilen nesil gibi, bir şeyler üretecek değiştirecek nesil olmak gibi, bu misyonu taşımak gibi. Bilinçaltımda belki o da şöyle olabilir gerek ailevi gerek milliyetçi duygular vs, geçmişin

geleneğiyle onu sürdürebilmekle geleceği değiştirebilme ihtimaliyle arasında köprü kuruyorsun ve ikisini de aynı anda idare edebilmek sorumluluğu yüklüyor”.

Kamusal alana dahil olan son ve en yeni kuşak olmanın yarattığı bir sorumluluk hissinden bahsetmek mümkün görünmektedir. Katılımcı bu sorumluluğun sebebinin yapısal sorunları değiştirmek ya da ortadan kaldırmak misyonunun en yeni kuşak olarak Z kuşağından beklendiği hissiyatını taşımasına bağlamaktadır. Gelenek ve yenilik arasında köprü bir kuşak olduklarını belirterek, aslında ebeveynlerle olan kültürel geçirgenliğe ve dijital yerliliğin yarattığı yeni bir yaşam biçiminin ortasında olduklarını göstermektedir. Ancak bu konunun katılımcı üzerinde olumsuz ya da zorlayıcı bir etkisi olduğu düşünülmemektedir/gözlemlenmemiştir.

Murat Can da kuşak içi bir ayırıma, farka atıfta bulunmuştur. Arada kalmışlık vurgusu da sosyal şartlardan kaynaklı gündelik yaşam pratiklerinin farklılığı da Hilmi Doğu ile benzerlik göstermektedir.

“Bence biz arada kalmışız, çok sınırdaki bir yer, sokakta top oynadığımı da biliyorum arkadaşlarım da öyle, araba gelirken çekilirdik, taştan kale yapardık ama bilgisayar oyunlarına çok düşkün olduğumuz zamanlar da oldu hala da oynuyorum, LoL oynuyorum sürekli. Ama tabi bilmiyorum yani biraz daha küçüklere baktığımızda çok fazla sosyal medya hesapları var”.

İki tarafın da bağlantılı olduğunu ama tümüyle bir benzerlikten söz edilemeyeceğini belirten katılımcı, Batuhan’ın vurguladığı ve olumladığı çoklu sosyal yaşam deneyimlerinin kendisinde yabancılığa ya da bir ayırıma yol açtığını göstermektedir.

Mustafa, kuşakla ilgili düşüncelerinde kendilerinden önceki jenerasyonun bir liderlik vasfı taşımadığını, yönlendirici ya da yol gösterici birtakım yetenekleri olmadığını belirtir ve bunu eleştirir. Kendi kuşağının çok çabuk yönlendirilebilir, manipülasyona açık bir yapısı olduğunu belirten katılımcı sosyalleşmenin cılızlığından yakınmaktadır:

“Bizi manipüle etmeye çalışan insanlar bizi kötü taraflara çekebiliyor. Aslına bakarsanız hepimiz çok iyi yerlere gelebilecekken bir yaprak gibi savrulup duruyoruz. Biz toplumdan çok uzaklaştık çok bireyselleştik, tek başınalığı çok seviyoruz, kendi başımıza bir şeyler yapmaya çalışmak bence bizim en büyük sorunumuz”.

Poyraz, kuşak kavramını eleştirmektedir; sadece Z kuşağı özelinde değil, kuşak kavramının sınıflandırmasına karşıdır. “Yaşayıp gidiyorlar yani insanları kuşak kuşak sınıflandırmak kötü bir yandan da aslında, yaşayıp gidiyoruz diyeyim”.

Samet, kuşağın ilk bireylerinden olduğunu bu çalışma sayesinde öğrenmişti, geleneksel bir ailede yaşadığını ve çeşitli evrensel değerleri kendi çabalarıyla öğrenip benimsediğini de belirtmişti. Samet’in yaklaşımı şekillenmekte olan kuşak içi bir yabancılığın ya da zamansal ayırımın yansıtıcılarından birisi olabilecek niteliktedir:

“Ben biraz daha garantici bir hayat yaşamayı, bazı şeylerin farkında olarak yaşamayı seçen biriyim. Bir adım atıp önünü arkasını düşünürüm, hayalperest bir insan değilim. Yaşadığımız ülkede ekonomik ve sosyal durum ortada buna göre bir adım atarım. İnsanlar yurtdışına çıkayım vs. diyor, o kadar kolay değil çıksa herkes giderdi. Şu an ki durumda Z kuşağı da bu memnuniyetsizliği bu yüzden. Ama benim memnun olmama durumum çabaladım ve olmadı ama onların memnuniyetsizliği hiçbir şey yapmadan mevcudiyet bulan bir hoşnutsuzluk”.

Serdar Ekrem, kuşağı ile ilgili düşünceleri belirli bir baskının sebebi etrafında temellendirmiştir. Bilgiye ulaşımı kolay ve dolayısıyla daha aydın bir kuşak olduklarını vurguluyor:

“Önceki kuşaklara göre çok fazla dayatma var bizim kuşakta, sosyal medya bunda büyük bir etken, onların döneminde olmayan şeyleri bizim dönemimizde var, birçok şeye daha hızlı ve daha net ulaşabildiğimiz için daha çok aydınlanıyor ve bu yüzden daha çok baskıya maruz kalıyoruz”.

Sıla, Z kuşağının kendini daha iyi ifade edebilen, çoğu şeye daha fazla ses çıkaran ve bunun da sosyal medya aracılığıyla yapıldığını düşünüyor.

“Ben aslında bastırılmış bir kuşaktan sonra kendini ifade etmeye çalışan insanları görüyorum. Özellikle sosyal medya bu noktada çok güzel bir aracı oluyor daha fazla ses çıkardığımızı düşünüyorum: Bizde de bastırılmışlık hissi var tabi ama kendimizi daha iyi ifade edebiliyoruz sosyal medya aracılığıyla ama bunun da kontrolsüz bir şekilde olmasını istemiyorum açıkçası bilinçli olmalı”.

Katılımcının değerlendirmesinde dikkat çekici bir başka nokta ise sosyal medyanın kullanımının daha bilinçli ve kontrollü olması vurgusudur.

Simge, bazı şeylerin içinde kaybolmuş, gerçeklerden uzaklaşmış bir kesimin varlığından söz ediyor ve bu kesimin farkındalıktan yoksun olduğunu ileri sürüyor. Aynı zamanda “Çözüm odaklılar, olaylara daha farklı boyutlardan bakabiliyor Z kuşağı, herhangi bir şeyi bilmediğinizde araştırıp bakmak konusunda büyük bir reflekse sahibiz” olduklarını da belirterek sonlandırıyor değerlendirmesini.

Şamil, kuşaksal bir arada kalmışlık üzerinden değerlendirmede bulunmuştur: “Açıkçası kendi kuşağımı Y ile Z arasında bir kuşak olarak düşünüyorum. Tümüyle Z kuşağı olduğumu söyleyemem”.

Şule, kuşak reddinde bulunan katılımcılardan birisi bu sebeple tutarlılığını devam ettirerek, Z kuşağı hakkında şu değerlendirmede bulunuyor: “Çok tembeller ve günlük ihtiyaçlarını çok çabuk tüketip, yeteri kadar okumuyorlar ve bunu yapanlara karşı da çok agresifler bence”.

Yaren G. kuşak içindeki zamansal ayrımı ve yarılmayı belirten değerlendirmede bulunan bir diğer katılımcıdır:

“Anlaşabildiğim insan çok kısıtlı bence, genellikle benden büyük insanlarla daha iyi anlaşabiliyorum belki de bu benim karakterimle ilgili bir şeydir. Kuşak içerisindeki değişim de çok fazla bence, 5 yıl bile olsa o insanların yaşadığı lise ortamı bile bizimkinden farklı birçok aktiviteye daha kolay ulaşabilmişler, 5 yıl sonrakiler ise teknolojiye çok fazla kaptırmışlar bence kendilerini, bu eleştiri değil böyleler sadece”.

Yaren K., kuşağını önceki kuşaklarla ve internet kullanım pratikleriyle ilişkilendirerek değerlendirmiştir:

“Aslında ben de genelleme yapacağım, çoğunluğu öğrenmeye açık ve önceki nesillere göre öğrenmeye daha açlar, ama bazen bunları kötüye de kullanabiliyorlar, internette yararlı bilgiler var ama kötü bilgiler de var, interneti tam olarak kullanmayı bilmiyorlar, oyun oynamakla çok fazla vakit geçiren kuşak üyeleri de var”.

4.2.3.1.4. Katılımcıların kuşağa yöneltilen olumsuz eleştirilere ilişkin görüşleri

Bu soru kuşak üyelerinin reel yaşamda ve medyada kendilerine yöneltilen eleştirilere nasıl yaklaştıklarını, nasıl alımladıklarını ortaya çıkararak, kuşağa ait refleksleri ve bilgileri toplamayı amaçlamaktadır. Kuşağın iletişim kurma ve medya metinlerini okuma biçimleri hakkında bir fikir oluşturacaktır.

Z kuşağına dair yapılan eleştiri ve haberler alımlanma biçimlerine göre iki farklı kategoride değerlendirilecektir; katılmayan ve dengeli (katıldığı ve katılmadığı noktalar bulunan).

Kuşağa yönelik eleştirilere katılmayanlar:

Eray, insanların Z kuşağını genellemelerine katılmıyor, dolayısıyla bu durumu haksız buluyor. Hilmi Doğu, eleştirileri yersiz buluyor ve bu durumun kuşağın anlaşılmasına bağlıyor “bunun ileride değişeceğini düşünüyorum, nihayetinde zamanı kimse durduramaz, her şey değişiyor ve eleştirenler de bunun sancısını çekiyor ama muhakkak bu değişim gerçekleşecektir diye düşünüyorum”. Murat Can’da eleştirilerin önyargılı olduğu kanaatinde “bence önyargılılar, onları farklı gördükleri için önyargılı yaklaşıyorlar. Ama biraz daha iyi değerlendirmeleri lazım”.

Aslı Şilan, kuşak kavramını eleştirip, kendi yarattıkları bir kalıba ve kitleye olan öfkelerini eleştirilerin temeli olduğunu belirtmiştir:

“Böyle bir kuşağı kendileri oluşturdular zaten o yaş aralığını onlar bir kalıba koydu ve kendilerince onlara bir etiket yapıştırdılar ve daha sonra bu etiketi eleştirmeleri çok saçma geliyor. Bu etiketi kendileri yapıştırdılar ve bu etiket olduğu için o çocuklar bunun baskısı altında büyüdü, biz zaten böyleyiz diye büyüdüleri için ona dönüştüler”.

Mustafa, kuşağa yönelen eleştirileri saçma bulduğunu ifade etmiştir:

“Zamanında kendilerinin yapamadıklarını yapabildiğimiz için bizi kıskanıyorlar bunu kıskançlık olarak görüyorum. Ben bu insanlardan nefret ediyorum, biz sadece teknolojiyle büyüdüğümüz için birçok şeyi biliyoruz ve onlar da bizim yanımda kendilerini cahil hissettikleri için bizi sürekli kötülüyorlar. Saçmalık olduğunu düşünüyorum, bize yol gösterecekleri yere bizden nefret ediyorlar”

Katılımcı bu eleştirilerden etkilenmiş ve dolayısıyla kendilerine haksız gördüğü eleştirileri yöneltene karşı öfke dolu. Bu öfke hem anlaşılmamış olmanın hem de kuşak aidiyetin bir göstergesi niteliğindedir.

Simge, Z kuşağının görmezden gelindiğini ve onlara yöneltilen eleştirilerin haksız olduğu düşüncesine sahip. “Z kuşağına fırsat tanımadınız ki kardeşim alan tanımadınız ki siz bu çocuklara okula gidin okumak çok önemli dediniz bu sefer el becerilerinden yoksun kaldık, ampul bile takamaz hale geldi. Bence haksızlık ediliyor, bizi görmezden gelmemeleri gerekiyor”.

Şule, Z kuşağının sahip olduğu imkân ve avantajların diğer kuşaklar tarafından paha biçilemez şeylermiş gibi algılanmasından rahatsızlık duyuyor. “Kesinlikle doğru olduğunu düşünmüyorum, bize verilen şeylerin paha biçilmez şeyler olduğunu düşünüyorlar ama öyle değil”.

Serdar yöneltilen eleştirileri umursamadığını, kuşak kavramının insanları kalıplaştırdığını öne sürmektedir: “Umurumda bile değil, inanmıyorum çünkü sadece bir kalıp yaratıldı ve istenilen şekle sokulmak isteniyor insanlar”

Eleştirilere dengeli yaklaşan katılımcılar:

Alev, eleştirilerin büyük bir çoğunluğuna katılmadığını ancak Z kuşağının sabırsızlığı ile ilgili gelen eleştirileri de görmezden gelemeyeceğini belirtmiştir:

“Sabredip, emek harcayıp bir şeyler inşa etmektense Z kuşağı’nın sabırsızlığı onları hemen bir yerlere gelmek gibi bir takıntıya ittiğini düşünüyorum. Bu konuda yapılan eleştirilere hak veriyorum ama insanların buna yönelmesine etkili olan bazı etmenler var, bunun temelinde de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum yer almakta. Bu açıdan bunu yapanlar da haksız diyemem”.

Z kuşağının sosyal medyayı hızlı para kazanma aracına dönüştürmesini ise ekonomik koşullara bağlamıştır.

Aybüke, kuşağa yöneltilen eleştirileri toplumda var olan genel bir hoşgörüsüzlüğe bağlıyor; “Bence zaten kimse hoş görülüyor toplumda, Z kuşağı da yeni bir nesil yaptıkları her şey çok inceleniyor, yani normal karşılıyorum, bence Z kuşağı da bunu iyi tolere ediyor. Herkese olduğu kadar hoşgörüsüz bir toplumuz”.

Batuhan, yapılan eleştirilere daha hoşgörölü ve anlaşılabilir yaklaşmaktadır. Doğru ve yanlış taraflarına dikkat çekerek dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Eleştirilerin temelinde kuşak farkı olduğunu ve zamanla bunun ortadan kalkacağını öne süren katılımcı değerlendirmesini şu şekilde devam ettirmiştir:

“Dünya değişiyor, teknoloji değişiyor insanların bir şeyleri öğrenme yaşları değişiyor, gelenek görenekler değişiyor, o yüzden hani her zaman iki tarafta birbirini eleştirecek, kimisi çok haklı olabilir kimisi haksız olabilir ama elbet bir şekilde her şey doğruya ilerliyor, yeni bir toplum oluşuyor”.

Furkan, bazı konularda eleştirileri haklı buluyor ve bu görüşünü saygı noktasında temellendiriyor; “Z kuşağı olduğumuz için biraz daha asi oluyoruz, bunun dozunu kaçırdığımız zaman saygısızlık oluyor, aykırı olmak tabi ki de isteyen istediği fikre sahip olabilir ama saygıyı korumamız gerektiğine inanıyorum”.

Hilal gelen eleştirilerin bazılarını oldukça normal karşıladığını ifade etmiştir; “Z kuşağı olarak, herkes için söyleyemem tabi genellemek yanlış olur ama bir türlü ortayı bulamıyoruz gibi geliyor. Daha geleneksel ve eski kafalı insanların da bunlara tepki göstermesi de normal geliyor açıkçası”.

Poyraz, çok doğru ve yanlış noktalar olduğu vurgusu yapmıştır. “Çok lümpen liboş bir kuşak, anlık yaşıyorlar gibi eleştiriler var, evet bunlar doğru kendi adıma da böyle yaşadığımı söyleyebilirim. Tabi haksız oldukları noktada var, mesela; Z kuşağı vicdansızdır ve benzeri haberlere de denk geliyoruz bu da tümüyle yanlıştır diye düşünüyorum”.

Samet, eleştirilere tümüyle katılmadığını belirtmesinin yanında erken dönem kuşak bireylerinden biri olarak Z kuşağının tecrübesizliği ve bilgisizliğini eleştirmektedir: “altının boş olduğunun farkında değiller, meslek hayatlarına başladıklarında, bir şeyleri kendi başlarına yapmaya başladıklarında karşılarına engel çıktığında ellerinde olmayan bilgi birikiminin çok önemli olduğunu görecekler ve çok boş bir hayat yaşamışsınız diyecekler”.

Sıla, getirilen eleştirileri sosyal medya mecralarına erken yaşta ulaşan kuşak üyeleri üzerinden okumuş durumda. Hak verdiği nokta ise erken yaşta bu mecralara erişen insanların rol model almak konusunda kötü tercihler yapmış olmaları. “Özellikle birkaç sosyal medya mecrasında görüyorum bunları, daha bilinçsiz olduklarını düşünüyorum”.

Şamil, bazı eleştirilere katılsa da çok fazla eleştirildiklerini düşünüyor ve bu durumu şu şekilde açıklıyor:

“Çünkü Z kuşağı da belli konularda haklılar, şu an kendim için değil benden daha küçük arkadaşlarım için konuşuyorum, liseden mezun olmuş birisi şuan çok büyük ekonomik problemlerle karşı karşıya. Okulun kendilerine herhangi bir şey katmayacağını düşünüyorlar, kısmen de haklılar o yüzden yüzde elli yüzde elli haklılık payı var diye düşünüyorum”.

Yaren K., kuşak içi ayırımı atıfta bulunarak eleştirilerin genellenmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir: “Z kuşağını Tiktok’a indirirsek eğer olumsuz eleştirilerde kesinlikle haklılar, çünkü inanılmaz bir aptal kitle mevcut orada, bazı yerlerde haklılar. Haksız oldukları kısım ise genellemeye vurup tüm Z kuşağına aptal, öğrenmeye kapalı, asosyal tarzı yorumlara ise katılmıyorum”.

Yaren G., eleştirilerin çoğunun yanlış olmadığını düşünüyor ancak genellenmesinden rahatsızlık duyuyor bunu da kuşak kavramını eleştirerek temellendirmektedir. “Bu yorumların çoğu da son 20 yılda teknolojik gelişmeler çok hızlıydı bunların içine doğanlar ve buna ayak uydurmaya çalışanlar olarak bölünüyoruz bence, bu iki kesim arasındaki çatışmadan kaynaklı olduğunu düşünüyorum, yeni kuşağı kabullenememekten dolayı olduğunu düşünüyorum”.

Kuşak üyeleri kendilerine yöneltilen eleştirilere karşı tavırlarını iki ana düzlemde konumlandırmışlardır. Bu eleştirileri tümüyle reddeden katılımcılar kuşak farkına, anlaşılmanmaya, ötekileştirilmişliğe, elindeki imkanların yani içine doğdukları zamanın koşulları ve yaşam pratiklerinin sanki lütufmuş gibi algılanmasını eleştirmişlerdir. Burada keskin bir kuşak ayırımı görmekteyiz. Dikkat çekici bir diğer nokta ise eleştirileri kabul etmeyenlerin de dengeli yaklaşanların da ortak noktalarından birisi kuşak içi ayrışmanın ya da yabancılaşmanın bir yansımasıdır. Kendilerinden sonra gelen kuşak üyelerine karşı önyargıya varabilecek eleştiriler bu iki farklılığın ortak noktasını teşkil etmektedir.

Duruma dengeli yaklaşanlar ise görece daha anlayışlı ve sakin yapıya sahip katılımcılardan gelen yanıtlar olmuştur. Bu eleştirileri ciddiye almadıklarını, bir yanlış anlaşılma ya da önyargının sonucu ortaya çıktığını vurgulayan katılımcılar mevcutken diğer yandan yukarıda kısaca değinildiği ve ortak nokta olarak konumlandırıldığı üzere kuşak içinde gerçekleşen bir kesintiden kaynaklı kendilerinden sonra gelen kuşak üyelerine dair yöneltilen eleştirileri haklı bulmak ön kabulüyle dengelilik yolunu izlemişlerdir.

4.2.3.2. Sosyal medya

Sosyal medya mecraları tezin temel inceleme unsurların birisini teşkil etmektedir, barındırdıkları sanal kamusal özellik bakımından reel ve sanal kamusal alanlarda benlik sunumu pratiklerinin ortaya konmasına adına önem arz etmektedir. Hem kamusal alan ile ilgisi bakımından hem de Z kuşağı bireylerinin sosyal medya mecralarını kullanım pratiklerini serimlemesi bakımından birçok soruya cevap verecek bu kategoride katılımcılara 5-6-7-8 ve 12. sorular olmak üzere toplamda 5 adet soru yöneltilmiştir.

Ana kategorinin alt kategorilerini oluşturan bu 5 sorunun her birinin bütünün oluşmasına katkı sağlayacak bir kabiliyeti mevcuttur. Bu alt amaçlar verilerin incelenmesi sırasında ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir.

4.2.3.2.1. Katılımcıların hesaplarının gerçekliği hakkındaki görüşleri

Bu sorunun amacı; Z kuşağı bireylerinin benliklerini sosyal medya mecralarında ne tür pratiklerle ve motivasyonlarla sunduklarının betimlenmesidir. Böylece hem sanal kamusal alanların yerlileri olarak Z kuşağının kamusallaşma pratiklerini hem de kuşak üyelerinin gerçeklikle sanallık arasındaki bağları hakkında bilgi elde etme şansı doğacaktır.

Bu kategori ikiye benzer ve farklı şeklinde ikiye bölünerek değerlendirilecektir. Katılımcıların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları içerik ve oluşturdukları paylaşımlar gerçeği yansıtıyorsa “benzer”, yansıtmıyorsa “farklı” olarak kodlanmıştır. Katılımcılardan 15’i benzer, 5’i farklı cevabını vermişlerdir.

Paylaştıkları içerik ve oluşturdukları profilin farklılık arz ettiği katılımcılar:

Batuhan’ın profili de paylaştığı içerikler de aslında kendi düşüncelerini yansıtırken, sosyal medyada rahatça içerik paylaşabilmek ve tanıdıkları tarafından görünür olmadan, eleştirilmeden paylaşım yapabilmek için anonimliği tercih etmiştir. “Hayır, yani sosyal medya hesaplarımda genellikle içimden geçen şeyleri yazıyorum. Çok fazla sosyal medyada kendi fikrimi belirten biri değilim biraz daha anonim olarak çok yakınlarımdan bildiği bir hesaptan kendi uç fikirlerimi yazıyorum o kadar”. Bu anonimlik “trollük” olarak adlandırılan zorbalığı ya da etik dışı davranmak adına kullanılmamaktadır.

Hilmi Doğu, sosyal medya mecralarını yakın arkadaşlarıyla iletişim kurmak adına kullanıyor, paylaşım yapmıyor, “hayalet kullanıcı” olarak içerikleri takip etmekte ve iletişim aracı olarak kullanmaktadır.

Murat Can, gerçek yaşamda daha pozitif biri olduğunu ancak sosyal mecralarda paylaştığı içeriğin ve çizdiği profilin daha negatif olduğunu düşünüyor.

Samet, paylaşımlarının benzerlik taşımadığını belirtiyor ve bunu çekingenlik, sosyal medya kullanım pratiklerine ayak uyduramamasına temellendiriyor. Ayrıca katılımcı sosyal medya mecralarındaki yanıltıcı benlik sunumlarını da eleştirmektedir:

“Değil, nasıl değil paylaştığım fotoğraflar hikayeler beni yansıtıyor ama tamamen hayatımı paylaşmıyorum. Bu çekingenlikle de alakalı, bütün hayatımı oraya paylaştıysan sanki kendini ifşalamış gibi, insanların önyargılı düşüncelerini karşılayamayacak, göğüsleyemecekmişim gibi geliyor o yüzden sosyal medyada çok paylaşım yapmıyorum. Bir sürü sosyal etkinlikte bulunuyorum ama bunları paylaşmıyorum. Şöyle düşünüyorum, insanlar yapmadıkları şeyleri bile paylaşıyorlar ve bunları çok rahat yapıyorlar. Aslında mahremiyet de değil de özeleştirme yapmak gerekirse çekingenlik var, dışardan bakınca profilim sosyal medyaya uymuyormuş gibi,

hayatımı açık şekilde yaşayamayan biri olarak sanki sosyal medyada da kabul görmeyecekmişim gereksiz olacaktım gibi geliyor”.

Simge’nin resmettiği uyumsuzluk da sosyal medya mecralarının kullanım ve benlik sunum pratiklerinin, kendisine uymamasına karşılık gelmektedir. Ancak fark bireysellikten uzak, bir baskının ortaya çıkmasıyla aradaki benzerliğin ortadan kalması noktasında mevcuttur:

“Ben yoksul bir aileden geldim ama maalesef ki kapitalizmin dayattığı şeyler yüzünden, küçümsenmeler, insan kendi hayatını, evini paylaşıırken, sokak kedilerimi paylaşıırken insanların beni küçük gördüğünü düşünmeye başladım. Büyük bir kesim lüks yerleri ve şeyleri paylaştığından dolayı gerçek yaşamımı paylaşamamaya başladım, maalesef ki şu an sosyal medya platformlarındaki benle, gerçek yaşamdaki ben aynı değil, yoksulları bir aşağılama durumu var, zayıflık değildir aslında bu ama zayıf yönlerimi olduğunca göstermemeye bunları saklamaya çalışıyorum”.

Paylaştıkları içerik ve oluşturdukları profilin benzerlik gösterdiği katılımcılar:

Alev hem gerçek yaşamda hem de sosyal medya mecralarında çizdiği profilin benzer ilk intibalar yarattığını belirtmiştir. Ancak tümüyle bir gerçek yaşamın sanala aktarılması durumu söz konusu değildir, bunu da güvenlik ve mahremiyet kaygılarından dolayı yaptığını beyan etmiştir:

“Tamimiyle benzer olduğunu söyleyemem, genelde sosyal medyada beni tanımayan insanların yaptığı yorumlar çok fazla ciddi olduğumu ve gerçek yaşamda da dışarıdan baktığınızda bir profil oluşur ya insanın kafasında; bunların benzer olduğunu söyleyebilirim. Yaşamadığım bir hayatı yaşıyormuşum gibi gösterme taraftarı değilim fakat böyle algılanabiliyor. Bunun dışında, olabildiğince kendim gibi olmaya çalışıyorum ama tabi tümüyle güvenli bir alan olduğuna inanmadığım için tamimiyle kendim gibi olmam mümkün de değil”.

Aslı Şilan, yaşam pratikleriyle ve karakteriyle uyumlu bir sosyal medya kullanımı sergilediğini belirtmiştir: “Bence benzer nitelikte, çünkü dediğim gibi sosyal biri olmama rağmen bir o kadar da asosyalim, sosyal medyamda tam bu kıvamda kimi zaman ortaya çıkıp paylaşımlar yapan kimi zaman ortadan kaybolan bir tavır sergiliyorum”

Aybüke, gerçek yaşamda yaptığı ve hissettiği her şeyi olduğu gibi sanal mecralara taşıdığını, taşıyabildiğini dile getirmiştir: “Çok benzer, shop bile kullanmıyorum, depresyonumu da mutluluğumu da yansıtıyorum. Gerçek bir biçimde yaşantımı aktarabiliyorum”.

Eray, gerçek yaşamda uğraşmayı sevdiği bir alan olarak müziği sosyal medya mecralarına taşıdığını belirtmiştir. Bu açıdan benzerlik taşımaktadır: “şarkı vs paylaşıyorum, kendi gelişimimi gördüğüm bir alan gibi düşünüyorum. Öyle çok farklı görünmeye çalıştığım bir platform da değil sadece müzikle ilgili paylaşımlar yaptığım için daha çok minimal bir alan gibi düşünüyorum”.

Furkan, tümüyle bir benzerlik yansıttığını belirtmiştir: “Kesinlikle benzeşiyor, ben priv hesabımda ne yapıyorsam onu paylaşıyorum”.

Hilal tümüyle bir gerçeklikten bahsetmektedir: “Kesinlikle benzer, şu an burada nasılsam sosyal medyama girseniz aynı beni göreceğinizi düşünüyorum. Paylaşımlarım olsun, arkadaşlarımla attığım fotoğraflar, yaptığım yorumlar, takip ettiğim hesaplar tamamen beni ve düşüncelerimi yansıtıyor, oturup karşılıklı otursak da aynı konumda olurum”.

Ilgın aktif bir biçimde paylaşım yapmadığını daha ziyade gündemi takip ettiğini belirtmiştir:

“Yaygın görüşe tezat kaçan bir şey ama yaptığın şeyi gittiğin yeri, hayatındaki insanları paylaşıyorsun ama ben de maalesef ki şöyle bir görüş var; kime ne, neden bununla ilgilensinler, bu yüzden tercih etmiyorum. Gerçeği yansıttı diye düşünüyorum sadece estetik görünmesine daha çok özen gösterirdim, o gerçektir o an onu yapıyorumdur ama daha iyi yansıtmaya çekmeye çalışırdım”.

Mustafa net bir biçimde profilinin ve paylaşımlarının gerçekliği yansıttığını ifade etmiştir: “Benzer nitelikte, ben genelde evde sanat musikisi dinlerim, hikayemde de paylaşım bunu, evde yemek yaparsam paylaşım, olduğum gibiyimdir”.

Poyraz, paylaşımlarında da samimi ve olduğu gibi göründüğünü belirtmektedir, sosyal medyanın ana akım kullanım pratiklerini benimsememiştir: “Hemen hemen aynı, samimi olmasını seviyorum, hiç gocunmam olduğum gibidir kimseden de çekinmem”

Serdar, paylaşımlarının ve profilinin “birebir aynı” olduğunu beyan etmiştir. Şamil, paylaşımlarının ve profilinin “benzer” nitelikte olduğunu belirtmiştir. Şule, paylaşımlarının ve profilinin tam olarak kendini yansıttığını belirtmiştir: “Evet, sürekli okuduklarımı ve eğlendiğim zamanları paylaşıyorum, siyasi içerikler de paylaşıyorum, tam olarak ben.”

Sıla, benzer nitelikler taşıdığını ama çeşitli filtreler uyguladığını belirtmiş ve bunları şu şekilde açıklamıştır: “Benzer nitelikte ama genelde güzel şeyleri, paylaşmak istediğim şeyleri paylaşıyorum, üzüntülü anlarımı tabi ki paylaşmıyorum. Her anımı göstermiyorum, bir yeri gezdiysem, güzel şeyler yediysem, arkadaşlarımla görüştüysen onları paylaşıyorum. İyi şeyleri paylaşmayı tercih ediyorum”.

Yaren G., profilinin ve paylaşımlarının benzer nitelikler taşıdığını belirtir ve manipülatif benlik sunumunu eleştirir:

“Sosyal medya hesabımda pek içerik paylaşmıyorum ama paylaştığım dönemleri düşündüğümde bence uygundu. Şu an görüyoruz mesela bir gün gidiyorlar bir yerlere 10 gün sonra paylaşacak bir şey bulamadıklarında o gün ki paylaşımlarını gönderiyorlar, sırf bir kesime ait olmak için öyle görünmek için paylaşımlar yapıyorlar ama ben öyle birisi değilim”.

Yaren K., benzerliği belirtmiş ve mecralar bazında bir yanıt vermiştir: “Instagram hesabımda herhangi bir fotoğrafım yok ama arada bir fotoğraf atıyorum, Twitter hesabım da tümüyle beni yansıtıyor”.

4.2.3.2.2. Katılımcıların çevrimiçi olmakla ilgili görüşleri

Bu kategori sanal kamusal alanlar olarak sosyal medya mecralarında “var olmak” eyleminin katılımcılar için ne anlam ifade ettiği, gündelik yaşam pratiklerinde nasıl bir yere sahip olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır.

Alev, “benden kilometrelerce uzakta olan insanlara erişimim mümkün olduğunu hissettiriyor” demiş ve coğrafi yakınlığa atıfta bulunmuştur.

Aslı Şilan, çevrimiçiliği faydalılıkla özdeşleştirmiş ve kendi tarihselliğinde bu eylemin nasıl dönüştüğünü vurgulamıştır:

“Yararlı olduğunu düşünüyorum aktif olmanın, çünkü şuan ki ben sosyal medyanın faydalı kısımlarını alabilmek için çabalıyor ve amaçlıyorum. Bana iyi gelecek şekilde kullanmaya çalışıyorum o yüzden çevrimiçi olmak benim için güzel bir şey. Eskiden çevrimiçi olmak benim için vakit öldürmek anlamına geliyordu şimdi hayatıma bir şeyler katmak anlamına geliyor”.

Aybüke, çevrimiçi olmayı işlevsiz bir biçimde sosyal medyada var olmak bir boş zaman aktivitesi olarak değerlendirmektedir: “O an kendimi işlevsiz hissediyorum, sosyal medyada var olduğumda. Daha çok dopamin kaynağı gibi benim için çevrimiçi olmak. Açıkçası geliştirdiğim yaptığım aktiviteler gibi gelmiyor çevrim içi olmak”.

Hilmi Doğu, çevrimiçi olmayı dikkat dağıtmak ve vakit geçirmek olarak betimlemiştir: “Daha çok dikkat dağıtan olarak kullanıyorum, mesela ders çalışacağım zaman bir işle uğraştığım zaman, kendime çok yüklendiğimde dikkat dağıtıcı olarak kullanıyorum”.

Yaren G., çevrimiçi olmayı gündem takip etmek ve boş zaman aktivitesi olarak görmektedir: “Genellikle, güncel gelişmeleri bile sosyal medyadan takip ediyorum ya da herhangi bir boş zamanımda ilk aklıma gelen şey Instagram’a girip video izlemek oluyor, vakit geçirmek, gündemi takip etmek, kim ne yapıyor onu öğrenmek anlamına geliyor”

İlgın, “Sanal bir ortamda var olmak gibi özetlenebilir, gerçekte ben varım, sanal ortamda da bir benliğim ve kimliğim var. Benim açımdan değil ama benim iletişimde olduğum insanlar açısından sanal olarak İlgin orada ve çevrimiçi” değerlendirmesinde bulunmuştur. Çevrimiçi olmak kavramı ve durumu katılımcı için sanal varlığının hayat bulduğu zamansal bir mana taşıdığı anlamına gelmektedir. Bunu yapıp etmeleri açısından değil de bağlantıda olduğu diğer insanların üzerinden tanımlamakta yani görünürlük etkeni üzerinden sanal bir varoluşu betimlemektedir.

Hilal, çevrimiçiliği “var olmak” ile eş değer görmektedir. İfadelerinden de anlaşılabilceği üzere çevrimiçi olmadığı zamanlarda sanki hayata dair birçok şeyi kaçırmış gibi hissettiğini vurgulamıştır:

“Birazcık şey, ben varım diyebiliyorum, sanki çevrimiçi olmadığım zaman, bu düşünce yanlış da gelebilir, hayata karşı kendimi, hani bir off modu varmış da kapanıyormuşum, biraz soyutlanıyormuşum gibi hissediyorum. Bu yüzden çevrimiçi olmak bana psikolojik olarak iyi geliyor. Biraz artık buna bağlanıyormuşum gibi hissediyorum, sanki sürekli çevrimiçi olmalıymışım gibi hissediyorum. Gerek arkadaşlarımla gerek tanımadığım insanlarla sosyal medya üzerinden iletişim kuruyorum”.

Poyraz’da Ilgın’a benzer bir değerlendirmede bulunmuş, çevrimiçi olmayı hayatın içinde olmak, var olmakla eşlemiştir: “Hayatın içinde olmaktır, insanların içinde olmaktır bence”. Serdar için de çevrimiçi olmak yaşamı ifade etmektedir: “Yaşamı ifade ediyor, olabildiğince çevrimiçi olmalıym diye düşünüyorum”.

Batuhan, çevrimiçiliği sosyallikle özdeşleştirmiştir: “Çevrimiçi olmak mutlu ediyor ama bunun da benim için bir dozajı var bir yerden sonra yalnız kalıp kafamı dinlemek ihtiyacı da duyuyorum. Ama bence çevrimiçilik ve insan olmadan da yaşayamam”.

Samet, çevrimiçi olmayı sosyalleşmek olarak görmektedir: “Çevrimiçi olmak yakın çevremle sosyalleşmek gibi geliyor bana”.

Şule de benzer bir konuma yerleştirmiştir çevrimiçiliği; Kendimi yalnızlıktan kurtulmuş gibi hissediyorum, evde odamda otururken insanların içindeymişim gibi hissediyorum.

Yaren K. çevrimiçi olmayı doğrudan sosyal olmakla ilişkilendirmiştir: “Sosyal olmayı ifade ediyor, her türlü sosyalliğe karşılık geliyor. Arkadaşlarımla konuşup sosyalleştiğimi düşünüyorum”.

Furkan’ın çevrimiçi olmaya yaklaşımı “aktiflik” anlamına gelmektedir, sosyal olmak ve bir düzen içinde bulunmayı vurguladığı için, katılımcının yaklaşımını sosyalleşme olarak alımlamak mümkündür:

“Aktif olmak anlamına geliyor, her zaman bir zamanı boşa harcamamak, düzen, tertip. Çok fazla sosyal medyayla haşır neşir değilim aslında, eskiden öyleydi. Tanımadığım insanları görmeyi istemedim bir süre sonra. Açıkçası Instagram birazcık da erkeklerin kız tavlamaı ya da tam tersi bir işlev görüyor, Tinder uygulamasıyla benzerlik göstermeye başladı son zamanlarda”.

Ek olarak katılımcı Instagram özelinde sosyal mecralarda deneyimlemiş olduğu pratiklerin tektipleşmesinden yakınmaktadır.

Eray, çevrimiçi olmayı haber almasını sağladığı için faydalı bulmaktadır: “Genel olarak insanlar çok daha uzaktan, birebir konuşmadan da onlar hakkında haber almak, attığı bir

hikâyeden neler yaptığından haberdar olmak belki yüzündeki bir ifadeden duygusal durumunun nasıl olduğunu ölçebildiğim için genel de faydalı buluyorum çevrimiçi olmayı”

Sıla, sosyal medya mecralarında var olduğu zaman boyunca idealize edilmiş yaşamları görmek ve maruz kalmaktan mustariptir, bunun kendisine kötü hissettirdiğini vurgulamıştır. Bu durum bireyler üzerinde bir baskı ve yoksunluk yaratmaktadır: “Yirmi dört saatin on saati rahatlıkla çevrimiçiyim. Aktif olmasam bir şeyler paylaşmasam da takip ediyorum. Bir yandan bıkkınlık hissettiriyor açıkçası, çok güzel hayatlar görüyorum ve bu ben de bir sıkıntı yaratıyor”.

Şamil, çevrimiçi olmak eylemine eleştirel bir biçimde yaklaşmış ve sosyal medya okur-yazarlığına dikkat çekmiştir: “Tabi ki gerçek hayatta olduğu gibi bir yerde bulunmak gibi olmuyor, insanlar biraz daha cüretkâr olabiliyorlar, klavye arkasında olmak kolay oluyor o yüzden dikkatli olunması gerektiğini görünen her bilgiye inanılmaması gerektiğini düşünüyorum”.

Mustafa’nın çevrimiçi olmaya yaklaşımı oldukça dikkat çekici. Bu kavramın ya da eylemin bir anlam ifade etmediğini, yaşadığımız çağın bir gerekliliği olduğunu vurgularken, aslında gündelik yaşam pratiklerinin temelini oluşturan bir olgu olarak konumlandırmaktadır. Doğallık vurgusu söz konusudur; bu vurgu çevrimiçi olma ediminin mekânı olarak sanal kamusal alanların artık doğal bir yere sahip olduğu, sıradanlaştığını ve tespit edilemezliğini ortaya çıkarmaktadır:

“Bana bir anlam ifade etmiyor, çağın gerektirdiği bir şey olarak görüyorum, zorunluluk gibi geliyor bana, zulüm geliyor bana, çünkü mesela ben daha özgür bir medyanın olduğu ülkede olup haberleri konvansiyonel medyadan öğrenmek isterim. Bu telefon hem gözlerimizi bozuyor hem akıl sağlığımızı bozuyor”.

Benzer bir noktayı ifşa eden diğer bir katılımcıysa Simge’dir; mobil cihazlara olan bağıllığının, sürekli yanında bulunması gerekliliğinin kendisine rahatsızlık verdiğini belirten Simge, bunu ortadan kaldırmak için yapmış olduğu her girişimde kendini gündemin ve etrafının gerisinde kalmışlık hissiyle karşı karşıya bulmuş:

“Bazen telefonumu evde bırakıp çıkıyorum unutuyorum gerçekten, aklıma gelmiyor çünkü çok fazla önemsemiyorum, yaptığım her şeyi de paylaşmak istemiyorum ve insanlar buna çok şaşıyorlar. Nasıl unutabilirsin telefonunu diyorlar, çünkü ben bununla yaşamak istemiyorum. Sağlık açısından da zararlı olduğunu düşünüyorum, bir iletişim aracı olarak kalmalı hayatın vazgeçilmez parçası olmaktan ayrılmalı diye düşünüyorum ama böyle yaparak gündemin de gerisinde kaldığımı hissediyorum çünkü her şey çok hızlı, bazen yabancılaşıyorum etrafımda konuşulanlara bu olunca da tekrar yöneliyorum, ikilemde kaldım”.

Simge'nin bu ikilemi Mustafa'nın dikkat çektiği doğallığın yerleşikliğine atıfta bulunuyor, sosyal medya mecraların varlığının doğallığı, onları yalnızca bir iletişim aracı haline geri döndürmek gibi bir girişimi anormal, doğa dışı bir çerçeveye oturtmaktadır, katılımcının yaşadığı ikilem de doğal ve normal olanın dışına çıkmasından kaynaklanmaktadır.

4.2.3.2.2. Katılımcıların sosyal mecralarda anonimliğe dair görüşleri

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde katılımcılara “Sosyal medyada anonim bir hesabınız var mı? Varsa ne tür bir amaç için kullanıyorsunuz?” soruları yöneltilmiştir. Bu sorunun amacı sosyal medya mecralarının en temel olgularından birisi olan ve hakkında çokça etik tartışmalar yürütülen anonimliğe kuşağın bakışını ortaya koymaktır. Ayrıca bu soru benlik sunumu ile ilgili kıymetli verileri sondajlama kabiliyetine sahiptir.

Katılımcılardan 11'inin anonim bir hesabı yoktur, 9 katılımcının ise farklı amaçlarla kullandığı anonim hesapları bulunmaktadır.

Alev, Aslı Şilan, Eray, Furkan, Hilal, Ilgın, Poyraz, Sıla, Şamil, Yaren G. Ve Yaren K.'nin anonim hesapları yoktur. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ya direkt olarak “yok”, “hayır” gibi net ifadeler ya da “gerek duymadım”, “bunu yanlış buluyorum” gibi kısa ve yargı belirtici cevaplar olmuştur.

Anonim hesabı olan kullanıcılar ise:

Aybüke, başta ‘stalk’ amacıyla kullandığını sonra ilgi alanlarıyla ilgili hesapları takip etmek için kullandığını belirtmiştir: “Kendi hesabımda bin iki bin kişiyi takip etmektense bazı konularla ilgili hesapları fake hesabımdan takip ediyorum mesela”.

Batuhan, duygu ve düşüncelerini rahatça paylaşabilmek adına anonim bir hesap açmış: “Var, bunları genellikle kendi radikal düşüncelerimi, belirli ideolojik, duygu durum, mizah amaçlı şeyleri yazmak için kullanıyorum”.

Hilmi Doğu, sosyal medyayı iletişim aracı olarak kullanmak adına bir anonim hesap açmış: “Var, daha çok arkadaşlarımla paylaşımda bulunmak bir şeyler göndermek için kullanıyorum”.

Murat Can, anonim hesabı arkadaşlarıyla beraber başka insanlara şaka yapmak amacıyla açtığını belirtmiştir: “Bir kere açmıştım üç yıl kadar önce, 3 arkadaş beraber açmıştık, birilerini trollemek için kullanıyorduk”.

Mustafa, pornografik içeriklere ulaşmak için anonim bir hesap kullandığını belirtmiştir. Şahsi hesabından takip etmeye çekindiği hesapları rahatça takip edebilmek adına anonimliği kullanmaktadır: “Hesabım var, genelde porno izlemek için kullanıyorum”.

Serdar Ekrem, anonim hesabını kendi benliği dışında bir benlik sunumu yapmak için kullanmadığını özellikle belirtmiştir. Şahsi hesabında takip edemediği içeriklere ulaşmak için anonim bir hesap kullanmaktadır: “Var, Twitter da kullanıyorum asıl amacım kendi benliğimin dışındaki bir benliği ifade etmek değil, ekstra bir paylaşım yapmıyorum, toplumun dayattığı şeyleri takipten kaçındığım şeyleri, orada takip ediyorum”

Samet’in verdiği cevap 5. soruya verdiği yanıtla tutarlılık içerisindedir. Sosyal medyada var olmaktan çekinen katılımcı ilgi alanıyla alakalı içerikleri anonim hesabından paylaşmaktadır: “Var, bu da dediğim gibi insanlarla her şeyi paylaşmadığımdan mevcut. Mesela ben fotoğraf çekmeyi çok seviyorum, bunları paylaştığım ve anonim olduğum bir hesabım var”.

Simge de anonimliğin etik dışı kullanımına eleştiri ve bunu gerçekleştirmediğine dair bir şerhle başlamıştır. Kişisel hesabını düzenli tutabilmek adına ilgi alanlarıyla alakalı hesapları anonim hesabından takip etmeyi tercih etmektedir: “Var ama çok fazla kullanmıyorum yakın zamanlarda, yapamadığım şeyleri oradan yapayım diye bir şeye kapılarak yaptığım bir şey değil ben yürekli ve cesur bir insanımdır yapacağım şeylerin arkasında dururum, çoğu insandan da bunu beklerim ama yok ne yazık ki. Bu hesabı beğendiğim şeyleri takip etmek için kullanıyorum, kişisel hesabımda çok karışıklık oluyor”.

Şule, anonim hesabının olmadığını belirtse de kitaplarla ilgili paylaşımlar yaptığı bir sayfası olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Şule’de ilgi alanıyla alakalı içerikleri paylaştığı anonim bir hesaba sahiptir: “Anonim hesabım yok, iki hesabım var kişisel ve kitap sayfam”.

4.2.3.2.2. Katılımcıların sosyal medya kullanım pratiklerine dair görüşleri

Bu kategori katılımcıların sosyal medya kullanım pratiklerini ve gündelik yaşantılarında sosyal medya mecralarının nasıl bir yere sahip olduğunun anlamlandırılmasını amaçlamaktadır.

Sosyal medya mecralarını boş zaman aktivitesi olarak kullanan, gündelik yaşamda “dikkat dağıtmak”, “vakit öldürmek” vb. konumlandırmalarda bulunan katılımcılar:

Aybüke: “Gündelik yaşamımda çok aktif değil aslında sosyal medya, arada sıkıldığımda giriyorum, boş zaman aktivitesi gibi düşünebiliriz”.

Batuhan: “Güzel içerikleri takip ediyorum kendime bir şeyler katılıyorum, vakit öldürmek için kullanabiliyorum”.

Eray: “İnsanlardan çok karşıma çıkan ilginç videolar, işte Instagram’ın keşfet kısmında karşıma çıkan videoları seyrediyorum. Kimi zaman müzik, kimi zaman spor vb. gibi ilgimi çeken şeylere baktığım bir platform sadece”.

Murat Can: “Sürekli kullandığım bir şey değil zaman zaman kapatıyorum, kullandığım zamanlardaysa reelslar, komik videolar vs. bakmak için, ilgi alanım olan şeylere baktığım bir yer, arkadaşlarımın paylaştıkları çok da ilgimi çekmiyor”.

Simge: “Şöyle bir sıkıldım dinleneyim dediğim zamanlarda video izlediğim bir nokta, etkilendiğim bir yer, bir anda saçma sapan bir şeye ihtiyacım olduğunu görüyorum, sürekli bir şeyler alasm geliyor bu yüzden borçlandım çok fazla”

Gündelik yaşamda sosyal medyanın “vakit geçirmek” için var olduğu katılımcılardan yalnızca Simge farklı bir noktaya değinmiştir; sosyal medya mecralarında içerik üreten influencerların tüketime özendirici ve teşvik edici yanlarından etkilendiğini, ihtiyacı olmadığı halde ürün satın aldığından bahsetmektedir.

Aslı Şilan da influencerların paylaşımlarından etkilendiğini ve paylaşımlarını deneyimlemek istediğini belirtmiş, sosyal medyanın O’nun için bir bağımlılık halini aldığını dile getirmiştir:

“Benim için şu an önemli bir yere sahip, aktif bir şekilde kullanıyor ve yoğun bir şekilde etkileniyorum. Hayatımın her alanında takip ettiğim, influencerlardan ve onların önerilerinden yoğun bir şekilde etkileniyorum, belki bu doğru bir şey değil ama benim için özellikle son zamanlarda bu bir bağımlılık halini aldı. Ciddiye alıp deneyimlemeyi çok istiyorum tavsiyeleri”.

Ilgın, sosyal medyanın gündelik yaşantısındaki yerini açıklarken “haber almak” ve sosyalleşmek” noktalarını vurgulamıştır, sosyal medya sayesinde coğrafi sınırları aşabildiğini belirtmektedir: “Dünyayı oradan takip ediyorum o yüzden büyük bir yeri var. Hiç gitmediğin hiç görmediğin, belki gidemeyeceğin tanışamayacağın insanları, etkinlikleri, paylaşımları görebiliyorsun takip edebiliyorsun, dünyanın her yerinde olabilmek gibi sosyal medyanın hayatımdaki yeri”. Gündelik yaşam pratikleri içerisinde sosyal medyanın yeri konusunda katılımcının görüşleri konvansiyonel medyanın gündemi takip etmek adına aslında kuşak üyeleri arasındaki yerinin cılızlığı ya da güvenilmezliği ile ilgili veri olabilecek nitelikte. Ayrıca sosyal medya mecralarının alternatif bir varoluşla yine alternatif bir gerçeklik sunması, reel yaşamda ulaşılamayacak birtakım imkanlara ulaşmak ihtimali sağladığını göstermektedir.

Mustafa, sosyal medya bağımlılığı vurgusu yaparken konvansiyonel medya eleştirisi de yapmıştır. Sosyal medya bağımlılığını aşamamasının sebebi olarak haber alabileceği güvenilir başka bir kaynağın bulunmayışına atıfta bulunmuştur:

“Başımda sürekli sopayla duran kafama vuran, hadi hadi diyen bir karaktere sahip, sürekli oraya girmem gerektiğini söylüyor, alkol bağımlılığı gibi boynumda bir tasıymış gibi düşünüyorum. Kurtulmayı da istiyorum sosyal medya detoks yapmayı çok denedim ama Türkiye’de yaşadığımız için mecburen sosyal medyaya dönmek zorunda kaldım. Keşke özgür bir medya olsaydı da haber almak için böyle şeylere ihtiyacımız olmasaydı”.

Poyraz da sosyal medyayı haber almak amacıyla kullanan katılımcılardan: “Arkadaşlarım post atınca giriyorum onun dışında çok nadiren Instagram’a hikâye atarım genelde siyasi gündem takip ederim dışında çok aktif değilim”.

Serdar için sosyal medya gündelik yaşantısında büyük bir yere sahip, haber almadan eğlenceye dek geniş bir kullanım alanı var: “Büyük bir yere sahip aslında, uzun yıllardır TV ile ilişkim yok, evimizde de TV yok, öğrenci evimde var ama fişi bile takılı değildir. Sosyal medya da haber alma, öğrenme, eğlenme işlevlerini yerine getiriyor”.

Sıla, gündelik yaşamında sosyal medyayı haber almak ve belirttiği diğer amaçlar doğrultusunda konumlandırmış durumdadır: “Büyük bir çoğunluğunda var, haberleri oradan takip ediyorum, çok görüş bildirmiyorum, dizileri bile oradan takip etmeye başladım kesit kesit. Gündemi oradan yakalıyorum”.

Şule’nin kullanım pratikleri de haber alma kategorisine dahil edilebilir görünmektedir, merak ettiği insanlardan haber almak noktasına konumlanmış durumda: “Merak ettiğim tüm hayatları görebildiğim ve yaklaşık 2-3 saat ayırdığım bir yer maalesef”, sosyal medyada geçirilen zamandan hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.

Yaren K. için sosyal medya gündelik yaşamda sosyalleşmek, iletişim kurmak ve haber almak işlevlerine karşılık gelmektedir: “Bazen video izleme saatlerimiz oluyor, arkadaşlarıma atıyoruz gülüyorum eğleniyorum vs. beraber izliyoruz, Twitter’a girip gündemi takip ediyorum, hayatımın üçte birini kaplıyor diyebilirim”.

Şamil’in gündelik yaşantısında sosyal medya mecralarının kapladığı alan eğlencedir: “Eğlenmek için kullandığım bir araç, sporla ilgili, hobilerimle ilgili paylaşımlar yapıyorum, gezdiğim yerleri paylaşıyorum”.

Furkan’ın gündelik yaşamında sosyal medya iletişim kurmak noktasında varlığını ortaya koymaktadır: “Yakın arkadaşlarımla konuşmak için kullanıyorum genelde, gündelik paylaşımlar yapıyorum”.

Hilal sosyal medyayı gündelik kullanımında “sosyalleşmek”, “haber almak” ve “bilgi edinmek” gibi amaçlar doğrultusunda kullanmaktadır:

“Birazcık daha böyle arkadaşlık ilişkilerimi kuvvetlendirmek ve yeni arkadaşlıklar kurmak adına sosyal medyanın bana yardımcı olduğunu düşünüyorum. Ama daha önceden görüştüğüm ve şu an görüşmediğim insanların ne yaptıklarını görmek onlar da birazcık beni kötü etkiliyor ve siyaset olsun, ekonomi olsun herhangi bir konuda çok fazla, direkt her şeye erişebilmekte bana yarar sağlıyor diye düşünüyorum”.

Samet için gündelik yaşamda sosyal medya mecralarının kritik bir yeri yok, buna gösterdiği neden ise “başarısızlık hissi” ve “memnuniyetsizlik”:

“Çok bir yere sahip değil, Instagram’dan vs. keyif almadığım için değil, insanı çok demoralize ediyor. Herkes çok başarılı, çok güzel, çok zengin bu da gerçek yaşamda bir memnuniyetsizlik oluyor. Ben bunu görünce ister istemez şunu düşünüyorum acaba ben başarısız mıyım? Ben o kadar okudum çalıştım hiçbir şeyin karşılığını alamadım diyorsunuz”.

Alev için sosyal medya gündelik ve ilgili alanları ile alakalı paylaşımlar yaptığı bir yere sahip: “Arkadaşlarımla gezdiğim ve eğlendiğim fotoğrafları, yeni gördüğüm yerleri diğer arkadaşlarım da görsün diye paylaşıyorum. Biraz da sanatsal içerikli paylaşımları insanlara ulaştırmaya çalışıyorum, belki benim sayemde böyle içeriklerle karşılaşp, ilgisini yönlendirebilecek insanlar olabilir diye düşünüyorum”.

Yaren G.’nin sosyal medyayı konumlandığı yer dikkat çekici, Mustafa’nın, sanal kamusal alanların tespit edilemezliği ile ilgili değerlendirmesinin aynısını Yaren G.’de yapmıştır:

“Aslında çok fazla yer kaplamıyor gibi görünse de çok yer tutuyor, sabah uyandığımızda oraları kontrol ediyoruz, iletişimi oradan sağlıyoruz, hayatımdan çıksa eksikliğini hissederim. Tespit edilebilir değil, çünkü çok bütünleşmiş ortaokuldan beri hepsi hayatımdaydı dediğim gibi şu an olmadığını düşünemiyorum, görüntülü konuşmadan tutun da her türlü özelliğini kullanıyoruz. Yemek kadar doğal oldu bizim için”.

4.2.3.2.3. Katılımcıların içerik ve profil oluştururken dikkat ettiği hususlar

Bu kategori kuşak üyelerinin sosyal medya mecralarında gerçekleştirdikleri benlik sunumu pratiklerini, kullanım alışkanlıklarını ortaya çıkararak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Hem kuşak üyelerinin benlik sunumları ile ilgili önemli veriler hem de sosyal medyada Dijital Yerliler olarak bulunan kuşak öznelerinin nasıl bir kültür ve pratik yarattığını resmetmek imkânı sağlamaktadır.

Katılımcıların yönelimleri:

Mustafa, olduğu gibi davranmaya dikkat ettiğini belirtmiş ve sosyal medya mecralarında baskı unsuru haline gelen bedenin idealize edilmesi halini eleştirmiştir: “Kendim olmaya dikkat ederim, genelde zayıf fotoğraflarımı koymaya çalışırım, şişkoları kimse sevmez, bence ben kilolu da çok güzelim ama zayıf fotoğrafları atmak zorunda hissediyorum. Kendim olmaya dikkat ederim”.

Poyraz, net ve kısa bir biçimde hiçbir şeye dikkat etmediğini ve kendi gibi davrandığını belirtmiştir: “Hiçbir şeye dikkat etmem, olduğu gibi atarım”.

Serdar, hiçbir şeye dikkat etmediğini, benliğini olduğu gibi aktardığını belirtmiş, buna engel olabilecek insanları da profillerinden uzak tuttuğunu eklemiştir: “Hiçbir şeye dikkat etmem olduğum gibi paylaşıyorum, zaten sadece yakın arkadaşlarım var, akrabalarımın uzak

duruyorum, dedikodu vs. şeylerden hoşlanmıyorum beni ben olduğum için kabul etmeyecek tipler olduğu için uzak duruyorum”.

Yaren K. profil oluştururken ve paylaşım yaparken dikkat ettiği hiçbir şeyin olmadığını, benlik sunumunu farklılaştıran olgulardan birisi beğenilme arzusuna sahip olmadığını, bunu umursamadığını belirtmiştir: “Çok bir şeye dikkat etmiyorum, kafama göre takılıyorum, beğeni alma arzusu vs. yok, yazmak istiyorsam yazıyorum, tweet atıyorum mesela beğenmiyorum 2dk sonra siliyorum, çok önemsemem bunları”.

Aybüke, paylaşımlarının kendine iyi gelip gelmemesine göre yaptığını belirtmiştir, dikkat ettiği unsurlardan birisi de “estetik görünmek” ancak bunun için ekstra bir çaba sarf etmediğini ve samimi olduğunu belirtmiştir:

“O an bana iyi gelip gelmeyeceğine, daha çok üzgün olduğum zamanlar post paylaşıp beğeni almak istiyorum. Fiziksel görünüm olabilir, fotoğrafın genel yapısı olabilir ama PhotoShop’la filan uğraşmam, bir şekilde bir şeyim hoşuma gitmiyorsa paylaşmıyorum. Samimi olmasına dikkat ederim. Çok yapay ya da hava atmak amaçlı olmamasına, sevdiğim bir şeyse, o an orda bulunmaktan hoşnutsam onu paylaşıyorum”

Simge, 5. soruya verdiği yanıtta atıfta bulunarak gerçeklikten uzak şeyler paylaştığını belirtmiştir, bu zorunlu benlik sunumu sosyal medya mecralarının kullanım pratikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca katılımcı mahremiyet vurgusu da yapmıştır: “Söylediğim gibi maalesef gerçeklikten uzak şeyler paylaştığım da oluyor, özel yaşamımı paylaşmamaya dikkat ediyorum, doğru bulmuyorum, sınırların olması gerektiğini düşünüyorum”.

Furkan, güncel olarak sadece yakın arkadaşlarının ve çevresinin görebildiği bir profil oluşturmuş durumda, bu profilde ne paylaştığına önem vermeden ya da herhangi bir şeye dikkat etme zorunluluğu hissetmeden paylaşımlarda bulunuyor ancak daha önce herkese açık bir hesap kullanırken ki pratikleri şu şekildedir: “Diğer hesabım açıkken dikkat ediyordum ama daha tanımadığım insanlar göreceği için daha dikkat ediyordum. Göründüğüm gibi değil de daha iyi görünmek için çabaıyordum”.

Aslı Şilan, sosyal medya mecralarına ilişkin çeşitli eleştirilerde bulunmuştur: “

Açıkçası günümüz şartlarından dolayı, siyasi veya bir taraf belirletecek içerikler paylaşmaktan kaçınıyorum. Bu konuda hukukun yetersiz kaldığını düşünüyorum, insanlar sadece fikirlerini belirtirken bile adaletsizlikle karşılaşabiliyorlar, bundan korktuğum çekindiğim ve maruz kalmak istemediğim için o sırada bir kitleye katılmış olmak görünmek istemediğim için, yoğun duygular hissetmediğim için bundan kaçınıyorum. Ki bu sadece siyasi anlamda da değil bir şeyleri ifade etmekten kaçınıyorum çünkü halk olarak da bu konuda çok fazla gerideyiz. Sadece fikrini belirtmek isteyen bir insanı linçleyebiliyorlar. Bundan korktuğum için kaçınıyorum”.

Aslı Şılan'ın vurguladığı sosyal linçin yaygınlığı ve öznenin kendisini rahatça ifade etmesinin önünde büyük bir engel olduğunu, siber zorbalık açısından net bir biçimde ortaya koymuştur.

Hilmi Doğu, anonim bir hesabı olduğunu ve bu hesabı yakın çevresiyle iletişim kurmak amacıyla kullandığını belirttiği için bu soruya da benzer bir cevap vermiştir.

Sıla, olumsuz yönlerine ya da üzgün zamanlarına dair herhangi bir paylaşım yapmadığını, buna dikkat ettiğini belirtmiştir: “Hep iyi özelliklerimi ön plana çıkarmaya özen gösteriyorum açıkçası. Ülkede çok çarpıcı bir gündem olduysa üzücü şeyleri paylaşıyorum, kendimle ilgili olumsuz, üzücü şeyleri paylaşmıyorum. Onda da kendi düşüncelerimi değil paylaşılan şeyleri paylaşıyorum, onaylamış oluyorum, kendi fikrimi belirtmiyorum”.

İlgın, yarı anonim denebilecek bir biçimde sosyal medya mecralarını kullanmaktadır: “Çok fazla bilgi vermeyi tercih etmiyorum genelde tanıdığım insanlarla takipleşiyorum ve irtibat halindeyim sosyal medyada, o yüzden benim ben olduğumu anlayabilecekleri bilgiler yeterlidir, ismim soy ismim, belki okulum onu bile eklemeyebilirim”. Sosyal medya mecralarında kişisel yaşantısına dair paylaşımlar yapmak istememesini ilgi çekici bir yaşama sahip olmamaya bağlayan katılımcı bu sağlama sorusuna da benzer nitelikte bir cevap vermiştir. Sosyal medya hesaplarını genelde haberleşmek ve haber almak temelinde işlevsel bir güdüyle kullandığını söylemek mümkündür.

Batuhan'ın özenle dikkat ettiği kısım anonimlik, sosyal medya mecralarında çok fazla görünür olmak gibi bir amacının olmadığını belirten katılımcı şu şekilde devam etmiştir:

“Sosyal medyayı kullanma amacım içinde biriken şeyleri orada toplayabilmek, zamanında ne düşünmüşüm diye ileriki zamanlarda bakabilmek, anonim bir profil oluştururken de olabildiğince yakın çevremden uzak durup, çok tanınmayan, kendi resmimi kullanmadığım genel ülke ve dünyanın durumu hakkında yorumlarımı paylaşabileceğim bir yer olarak kullanıyorum. Rahatlıyorum, bir tweet atmak bile beni rahatlatıyor, en azından içinde kalmış bir şeyi orda paylaşabiliyorum. Kendimi rahatlatıyorum, içimi döküyorum bu da bana yetiyor”.

Samet, mesleki açıdan zorunlu bir hassasiyet geliştirmek durumunda kalmış:

“Bir keresinde ister istemez, mesleki bir dezenformasyon var. İnsanların bakışı değişiyor size karşı. Kendiniz gibi de olamıyorsunuz, absürt insanların bana yakıştıramayacağı, toplumun belli meslek gruplarına dayattı belli şeyler vardır ya. İstedığınız kadar rahat olamıyorsunuz. Onların dışına çıkamıyorum, mesleğimi de deşifre etmek istemiyorsunuz zaten”

Şule, genellikle okuduklarını paylaştığını ve estetik görünmeye dikkat ettiğini belirtmiştir: “Estetik, tabi ki çok açık söyleyeyim, zeki görünmekten herkes haz duyar, bizim toplumun gözünü boyamak da kolaydır ya, bunlara dikkat ediyorum. Yalan bir şey paylaşmıyorum ama okuduklarımı paylaşıyorum genelde”.

Murat Can, dengeli bir profil oluşturmaya ve paylaşımlar yapmaya dikkat etmektedir: “Açıkçası, düzgün bir profil oluşturmaya çalışıyorum, genel olarak ciddiye alınacak ama aynı zamanda eğlenceli insanların seveceği bir profil oluşturmaya çalışırım, hoşla gidecek şeyler paylaşıyorum”.

Alev de benzer bir pratiğe sahip; dengeli bir profil çizmeye dikkat ediyor. “Biraz daha resmi ve samimi durmak gerekiyor bu tarz şeylere dikkat ediyorum”

Eray, genelde sosyal medya mecralarında profilini anı paylaşımı veya albüm şeklinde kullanmaktadır:

“Genelde dediğim gibi müzik bazen işte anne babamla fotoğrafım, kız arkadaşımın fotoğrafım. Çoğunlukla müzik odaklı oldum bu da bilinçli olmadı aslında. Keyif alıyordum kayıt almaktan, dedim madem kaydettim neden paylaşmıyorum, arkadaşlarım görsün ailem görsün. Biraz daha böyle radyo gibi, gelin dinleyin, yorumlaşalım gibisinden bir kullanımım oldu. Twitter bir kere açtım hiç kullanmıyorum arada bir gündem takibi amaçlı giriyorum”.

Yaren de profilini anı paylaşımı güdüsüyle kullanmaktadır: “Çok içerik paylaşmıyorum ama çok paylaşmak istediğim bir şey olmalı, atıyorum evcil hayvanım, arkadaşımın geçirdiğim güzel bir akşam, anı değeri olan şeyleri paylaşıyorum sadece. Çok nadir paylaşıyorum ve bunların çok hoşuma giden şeyler olması gerektiğini düşünüyorum”

Hilal’in öncelikle paylaşımlarında dikkat ettiği husus başka insanların hassasiyetlerine dokunmamak, onları kırmamak veya üzecek bir paylaşımda bulunmamaktır:

“Tamamen kendi yaşantımı yansıtmaya çalışıyorum, başka bir şeye karışmayıp ortada durmaya çalışıyorum. Arkadaşlarımla geçirdiğim güzel vakitleri, dizileri vb. şeyleri paylaşmaya dikkat ediyorum. Özel hayatımla ilgili bilgi koymamaya çalışıyorum ne olur ne olmaz diye, okulumla çevremle ilgili şeyleri paylaşıyorum. Onun dışında çok fazla özele girerek, insanlara hakaret ederek, bir şeyleri takip ederek kesinlikle bu olmalı diye belirttiğim bir sosyal medya hesabım yok, profil oluştururken bunlara dikkat ediyorum”.

Şamil paylaşımlarını kimseyi incitmeden, empati kurarak yapmaktadır, özellikle vurguladığı nokta hassasiyettir: “Herhangi birinin duygularını incitmemeye, kimseyi gücendirmemek adına empati kurarak paylaşım yapmaya dikkat ediyorum”.

4.2.3.3. Kamusal alan

Kamusal alan kavramı çalışmanın kuramsal kısmında ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır. Kamusal alan ve kamusal alanın genel hatlarıyla kuşak üyeleri tarafından nasıl alınıldığı, katılımcılar özelinde ve elde edilen veriler ışığında Z kuşağı genelinde nasıl bir karşılığa sahip olduğunu ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Kamusal alan ve kamusal alanla ilgili 3,13 ve 14. sorular olmak üzere toplamda 3 adet soru yöneltilmiştir.

4.2.3.3.1. Katılımcıların kamusal alan/ kamusalılık kavramlarına dair görüşleri

Bu kategori kuşak üyelerinin kamusal alan ve kamusalılık hakkındaki görüş ve bilgilerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel kavramlarından biri olan kamusal alanın, pratikte nasıl bir gerçekliğe sahip olduğunu ortaya çıkarmak, Z kuşağı üyelerinin kamusalılıkla ilgili deneyim ve bilgilerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu kategori biliyor/kısmen biliyor ya da bilmiyor şeklinde iki farklı biçimde incelenecektir. Katılımcıların büyük bir kısmı kamusal alan ve kamusalılık kavramlarının ne olduğunu bilmiyor/yanlış biliyorlardır. Bu kavramları bilmeyen katılımcı sayısı 17, bilen katılımcı sayısı ise 3'tür.

Alev, Aslı Şilan, Aybüke, Batuhan, Eray, Furkan, Ilgın, Murat Can, Mustafa, Poyraz, Serdar Ekrem, Samet, Sıla, Şamil, Şule, Yaren G. ve Yaren K. kavramları bilmiyor ve/veya fikirleri olmayan katılımcılardır.

Hilal, Hilmi Doğu ve Simge kamusal alan ve kamusalılık ile ilgili doğru kabul edilebilecek ya da bir fikre sahip oldukları yorumu getirilebilecek katılımcılardır. Kamusalılık ediminin neliğine dair hiçbir katılımcı bilgi ya da görüş sahibi değildir.

Hilal:

“Kamusal deyince aklıma kamuoyu geliyor ve şey gibi; özel alanın zıddı gibi, somut bir kavrammış gibi geliyor. Hani böyle bir dış mekân olur devletin işverenlerine sağladığı bir mekân olur, topluma yarar sağlayacak mekanlar gibi canlanıyor aklımda ama yüzde yüz emin olduğum bir bilgiye sahip değilim”.

Katılımcı bilgisi hakkında emin olmamakla birlikte kamusal alan ile ilgili kısmı bir bilgiye ya da bakışa sahiptir. Katılımcıların genelinde kamusal alan kavramı bir somutluğa ve devlete karşılık gelmektedir. Bu karşılığı Hilal’de de görmek mümkün. Kamusal alan ve özel alan arasındaki ikiliğe yaptığı atıftan dolayı katılımcı kısmen biliyor alt kategorisinde değerlendirilmiştir.

Hilmi Doğu: “Evin dışı her alan kamusal alan diye biliyorum ben, insanın özel alanı dışındaki her alan kamusal alandır. Kamusal alan ne kadar özgürse o da devletin o derece özgür olduğunu gösterir bence”. Bir önceki katılımcıyla benzer bir atıfta bulunan Hilmi Doğu, kamusal alanın ve devletin somut manada birbirlerine bağlı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Bu değerlendirme de kamusal alan ve devlet eşlemesiyle karşılaşılmıştır.

Simge: “Kamu halk demektir, kamusal alan dediğimiz parklar, kafeler, halka açılmış yerler olarak değerlendirebiliriz. Sosyalleşmemizi sağlayan bir nokta diyebiliriz”. Simge kamusal alan eşlemesini somut manada kısmen doğru yapmış, kamusalılığa atıf olarak da

sosyallik betimlemesini kullanmıştır. Genel tema olarak temel anlamda doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.3.3.2. Katılımcıların sosyal medyanın kamusal alan işlevine yaklaşımları

Bu kategorinin amacı kuşak üyelerinin sanal ve reel kamusal alan arasındaki bağa ilişkin görüşlerini ve sosyal medya mecralarının idealize edilen sanal kamusalılığı teşkil edip etmediği hakkında yaklaşımlarını öğrenmektir. Bu kategori olumlu ve olumsuz olarak iki temel yaklaşıma göre değerlendirilecektir.

Olumlu yaklaşımlarda bulunan katılımcılar:

Alev, sosyal medyanın “düzgün” bir biçimde kullanıldığında fayda sağlayıcı bir yanı olduğunu belirtmiş ve kamusal alan işlevini ekonomi-politik yapıyla ilişkilendirmiştir: “Sosyal medya düzgün bir şekilde kullanıldığında oldukça çok fayda elde edebileceğiniz bir alan, ürün tanıtımları için kullanılabilecek faydalı bir alan”.

Aslı Şılan, sosyal medya mecralarının aktif bir biçimde kamusal alan olarak kullanıldığını vurgularken bunun yetersiz olduğunu ve gelişmeye ihtiyacı olan bir alan olarak değerlendirmiştir.

Aybüke, sosyal medya mecralarının çok etkin bir biçimde kamusal alan olarak kullanıldığını vurgu yapmaktadır: “Bence çok etkin, bunu iyi buluyorum. Kamusal alanlarda atıyorum içki yasakları, ağaç kesme olayları gibi durumlarda çok iyi örgütleniyorlar, adalet arayışlarında etkin kullanılabiliyor. Bence çok güzel ve faydalı bir işlev”.

Batuhan, sosyal medya mecralarının küresel manada önemli bir yere sahip olduğunu belirtirken, gelişime açık bir alan olduğunu da eklemiştir:

“Bence, artık dünyada çok büyük bir yeri var, bayaa bir kamusallaştı, artık buralar insanların adalet aradığı, bir topluluk kurabildiğim bulaşabildiği mecralar bunların gelişmesi güzel, tabi bu iyiye de kötüye de kullanılabiliyor, çok asparagas haber de çıkabiliyor. Ama genel olarak sonuç olarak sosyal medya mecralarının çocukluk döneminde tam olarak olgunlaşmış değil. 5-10 yıla insanlara çok büyük katkılar sağlayacağını düşünüyorum, umutluyum”.

Eray, sosyal medya mecralarının kamusal alan işlevine tedbirli ve eleştirel yaklaşmakla beraber işlevselliğini de görmezden gelmeyerek şu değerlendirmede bulunmuştur: “Dediğim gibi çok fazla da yanlış bilgi olduğu için faydadan çok zararı olduğunu düşünüyorum. Faydalı olduğu konular da oluyor, zararların daha çok olduğunu düşünüyorum ama faydalarının bu çoğunluktan daha kritik ve önemli olduğunu düşünüyorum”.

Furkan, bu işlevi kitlesel bir etki olarak tanımlamaktadır: “Çok önemli bir etkisi var, kitlesel bir etkiye sahip, birçok şeyi değiştirebilecek bir etkisi var bence sosyal medyanın”.

Hilal, sosyal medya mecralarının kamusal alan işlevini toplumsal olaylar için kritik bir önemde görmektedir ve şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Sosyal medyanın bu konuda çok büyük bir yararı var bence, en ufak bir istismar olsun şiddet olsun yapılan en ufak bir adaletsiz davranışta, tüm insanlar bir araya geliyor buna saygı duyuyor ve hayranlıkla izliyorum. Ben de elimden geleni yapıyorum. Büyük bir tepki sonucunda iyi yerlere geliyor, ne kadar etkili olur ya da ne kadar uzun süreli kalıcı kalır bilmiyorum ama ortak bir payda da buluşmak adına önemli buluyorum. Ben de bir Twitter kullanıcısıyım, her şeyi çok net bir şekilde takip edebiliyorum, özellikle son yaşadığımız deprem çok büyük bir felaket çok fazla yararlı olduğunu düşünüyorum, sürekli bir bilgi akıyor belki de bu kadar toplumsal olayların içinde olmasaydı, insanlara bu kadar çok ulaşamazdık o yüzden çok faydalı olduğunu düşünüyorum”.

Hilmi Doğu, sosyal medyanın kamusal alan işlevi hakkında doğrudan haber alma işlevi açısından çok önemli görmektedir ve aynı zamanda bir tehlike görmekte, şu eleştiriyi getirmektedir:

“Bence şöyle olumlu bir işlevi var. İnsanları bir nebze koruyan bir işlevi var, herkesin anında ara bir filtreden geçmeden her şeyden haberdar olması güzel ama bir noktada tehlikeli buluyorum. Hani kalıplaşmış düşüncelerin esiri oluyor insanlar, bir konuda a ya da b görüşü dışında hiçbir şeye yer vermiyor sosyal medya bu açıdan tehlikeli buluyorum. İnsanlar kamusal alanla ilgili problemlerle ilgili bir çözüm bulmaktansa, daha kalıplaşmış düşüncelere sığınıyor insanlar, oysa daha uzlaştırmacı ve orta bir yol bulunabilecekken bu düşünceler dolaşıma girmiyor”.

İlgın, reel kamusal alandan sanal kamusal alanlara akış ve geçişle ilgili şu önemli değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Kamusal alanlar sonuçta ortak yaşam alanları, ortak yaşam alanlarındaki en büyük eylem de iletişimdir, insanların birbirleriyle olan iletişimleri. Bu belki sosyal medyadan önce daha gerçekçi ve çekingen olabilirdi ama sosyal medya iletişimi çok farklı bir boyuta taşıdı hiç tanımadığın insanlara, hiç göremeyeceğin insanlara, dünyanın bir ucundaki insana bile bir tıkla ulaşabiliyor, bir şeyler yazabiliyorsun görülmeyi sağlayabiliyorsun, hem çok tehlikeli hem güzel bir şey de olabilir, bu hem çok tehlikeli hem de güzel bir şey de olabilir, kapı kapıyı açabilir, farklı deneyimler, farklı insanlar, o yüzden iletişimi bambaşka bir boyuta getirdi, kamusal alanların yapamayacağı kadar, tamam sosyal medya da artık bir kamusal alan ama hem kamusal alan kavramını hem de iletişim kavramını çok değiştirdi. Belki zorbalık, taciz, çünkü insanlar kendi kimliğini deşifre etmediğin rahatça çirkinleşebiliyorlar, aynı zamanda bir kimlik kaybı şeklinde de yorumlanabilir, az önce bahsettiğimiz gibi insanların aslında hiç olmadığı bir insanı rol model alıp bunu yansıtmaya çalışması, bunun en kötü getirisi de şudur ki, kendi gerçek hayatıyla kıyasladığında bundan asla tatmin olmayacağındır. Çünkü sosyal medya dünya gibi orada da bir sürü insan var herkesin bir sanal kimliği var ve her zaman senden daha iyisi olacak, daha iyi giyenini, daha başarılısı, çok daha yeteneklisi, çok daha güzeli, yakışıklısı, harika ilişkisi olanı vs. o yüzden bunun sonu asla gelmeyecek, gerçek hayatta belki bunları göremeyebilirsin ama bir tıkla senden daha iyi milyonlarca insanı görebilirsin sosyal medyada, o yüzden bu insanın

benliğini sorgulaması ve gerçek hayatından kişiliğinden tatmin olmaması şeklinde kötü bir getirisi de olabilir”.

Murat Can, sanal kamusal alan olarak sosyal medya mecralarının özgürlükleri geliştirici ve doğal bir biçimde kamuoyu oluşturması gerekliliğini vurgulamıştır.

Mustafa, sosyal medyanın kamusal işlevini toplumsal olaylara ve sorunlara değinmesi, değiştirici bir güç olabileceği bakımından önemli bulmaktadır: “Böyle böyle insanları doğruya yönlendireceğiz, bence birlik olmamız gerekiyor, daha etkili ve efektif kullanmalıyız, biz bu akşam evde ne yiyeceğiz tavuk döner 80 TL olmuş diye konuşmalıyız bence burada”.

Samet, kamusal işlevini oldukça faydalı bulmaktadır, Maraş depremi sırasında sosyal medyanın işlevsel bir biçimde kullanılmasına atıf yaparak değerlendirmelerde bulunmuş ancak olumlu anlamda bir denetimin varlığına olan ihtiyacı da dile getirmiştir:

“Bence çok faydalı, özellikle yakın zamanda yaşadığımız üzücü deprem olayında sosyal medya çok işlevseldi ama bir diğer yandan çok da manipüle edilen bir durum var ortada. Bunun önüne geçilebilirse. Şimdi sansür yasası geldi, ben savunmuyorum ama içerisindeki bazı maddeler gerçekten olması gereken şeyler tabi onun için alttan alttan siyasi bir sürü şey soktular ama bu denetlenebilir ve uygulanabilir bir hale gelirse sosyal medya günümüzde olamazsa olmaz, çok faydalı olabilecek bir şey”.

Simge, bilginin hızlı yayılmasını hem olumlu hem de olumsuz anlamda değerlendirmiştir:

“Gerçekten çok hızlı bir veri yayılımı var tabi bu olumlu olduğu kadar olumsuz yönleri de içinde barındırıyor. Toplum daha çabuk farkındalık sahibi olabiliyor, olumsuz özellikleri olduğundan dolayı bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirilen insanlar olabiliyor, faaliyetler noktasında büyük bir kitleye erişme imkanına sahip”.

Şamil, diğer tüm katılımcılardan daha radikal bir değerlendirmede bulunmuş ve sosyal medya mecralarının gerçek kamusal alanların birebir aynısı “klonu” olduğunu öne sürmüştür: “Tamamen aynı diyebiliriz, kamusal alanın dijitalleşmiş hali, o yüzden gerçek hayatın bir dijital klonu olarak düşünüyorum”.

Yaren G. sosyal medyanın enformasyona doğrudan erişimini olumlayarak kamusal alan işlevini faydalı olarak nitelemiş ve geleneksel medyayı eleştirmiştir:

“Bence çok büyük bir etkisi var özellikle toplumda algı oluşturmak konusunda etkili. Yine Z kuşağı belki X kuşağı olarak tanımlayacağımız kesim, yapılan her paylaşıma kolayca kapılıp gidiyor, o yüzden çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum, deprem olayı, seçim vb. şeylerin çoğu bilgi televizyonlarda yayınlanmıyor ama sosyal medyadan bunlara ulaşmak mümkün, çoğu şeyi tüm çıplaklığıyla öğrenme şansımız oluyor bu açıdan önemli buluyorum”.

Yaren K. bu işlevi yararlı bulmaktadır, sosyal medyanın öğretici bir işlevi olduğunu öne sürmüştür: “Özellikle son yıllarda Twitter’a bakıp birçok şeyi öğreniyor, tweetleri yüzünden ceza alıyor, tabi kötüye kullanan da var ama böyle bir topluluğun olması bence gayet iyi bir şey.

Olumsuz yaklaşımlarda bulunan katılımcılar:

Poyraz, sosyal medya mecralarının sürekli bir enformasyon ve imge bombardımana sebebiyet vermesi bakımından eleştirmektedir:

“Kitlesele beyin imha silahı tabiri caizse, algılara tecavüz eden bir yapı sosyal medya, aynı şeylere sürekli maruz kalan insanın düşüncesi oraya evirilebiliyor. Atıyorum, siyasi bir örnek vereyim, Muharrem İncenin dansı mesela, sürekli bu dansı gören insanlar bu adamı merak ediyor ve sonra ne oluyor Muharremci oluyorlar. Bu insanların algılarına tecavüz ediyor yani sosyal medya”.

Sıla sosyal medyanın kamusal alan işlevini kullanım pratikleri üzerinden eleştirmiştir:

“Özellikle son zamanlarda gördüğüm kadarıyla Z kuşağı direkt sanal kamusal alanlardan haber alıyor. Burada da iki kutup oluşuyor ve o yüzden de sağlıklı düşüncelerin ortaya çıktığını düşünmüyorum, bir zaman sonra herkes birbiriyle kavga etmeye başlıyor ve olayın gerçekliğinden uzaklaşıyor”.

Şule, sosyal medya mecralarının kısıtlayıcı olduğunu ifade özgürlüğü eleştirisi üzerinden ileri sürmüştür: “Çok kısıtlayıcı bence, yasaklarla dolu, paylaşımlardan çok korkuyoruz. Kamusal alanla ilgili bir şey paylaşmak ne kadar özgürce ki”.

4.2.3.3.2. Katılımcıların gerçek/ sanal iletişimin etkileşimi hakkındaki görüşleri

Bu kategorinin amacı; kamusal eyleminin temelini oluşturan iletişim eylemini odak noktasına alarak kuşak üyelerinin her iki kamusal alanda kendilerini nasıl var ettiklerinin izini sürmektir. Z kuşağı üyelerinin sanal ve gerçek iletişim arasındaki ilişkiyi anlamlandırma biçimlerinden, bakışlarından yola çıkarak kamusal ve kamusal alanlar arasındaki ilişkiyi ve geçirgenliği tespit etme imkânı sağlayacaktır.

Alev, sanal iletişimin jest ve mimiklerden yoksun olduğunu bu sebeple gerçek iletişime nazaran daha eksik olduğunu belirtmiştir. Ek olarak sanal mekanlardan tanıştığı insanların manipülatif bir benlik sunumu gerçekleştirdiğini fakat gerçek bir iletişime girildiğinde bu benliğin çöktüğünü vurgulamıştır:

“Sanal biraz daha doğal olarak mimik ve jestlerden yoksun, bazen çok yanlış anlaşılabilir. Kendimden örnek verecek olursam sanalda daha resmi biriyim, kurduğum cümleler biraz soğuk kalıyor ama gerçekte böyle biri değilim. Bana göre gayet normaldir, o sırada mimiğimi kullanmışımdır fakat onu sanala aktarmak mümkün olmadığı için yanlış anlaşılması da çok doğal. Fakat bazen şöyle şeyler de olabiliyor, sanaldan tanıştığın insanlar olduğu gibi

davranmayabiliyor karşı tarafın istediği gibi bir profil çizebiliyor o yüzden sanaldan tanışmak ve iletişim kurmak konusuna pek sıcak bakmıyorum açıkçası”.

Furkan da jest ve mimiklerin önemine ve benlik sunumunun farklılaşmasına vurgu yapmıştır:

“Gerçek hayattaki iletişimde jest ve mimikler de işin içine girdiği için tabi ki bir fark var sosyal medyada kurulan iletişimle. Bir de ben şunu duydum yakın çevremden insanlarla konuşurken karakter değişikliğine kadar gidiyor, herkese farklı bir şekilde konuşuyor insanlar ama gerçek hayatta bunun olması daha düşük ihtimal, sosyal medyada olmadıkları gibi davranabiliyor insanlar”

Hilal, sanal mekanlarda kurulan iletişimin reel iletişimi ve ilişkileri olumsuz etkilediğini savunmaktadır, katılımcıya göre sanal mekanlarda yaratılan jargonun hızla yayılması ve dili etkilemesi bireyleri birörnek hale getirmektedir:

“Kesinlikle etkileniyorlar, biz sanalda tanıştığımız insanlarla kendi arkadaşlarımızla bile kurduğumuz iletişim ile yüz yüze kurduğumuz iletişim çok farklı ben biraz olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Ne kadar bu telefona bağlı kalırsak kullandığımız yüz ifadeleri, jest ve mimiklerimiz robotlaşıyoruz gibi geliyor benim tabirimle, herkes biraz daha klasikleşiyor, hani siz de görüyorsunuz dışardan, hep aynı sıradan konuşmalar, aynı sözcükler ve tepkiler. Bunun biraz olumsuz olduğunu düşünüyorum, sanal mekanlarda kurduğumuz iletişime alıştıktan sonra gerçek hayata döndüğümüzde bunun iletişimde etkilediğini düşünüyorum, zorlanıyoruz, burada çok kolaydı burada neden daha zor diye düşünüyorum”.

Hilmi Doğu, sanal iletişimin dezavantajlarına vurgu yapmıştır:

“İnsanlar sanal ortamda birbirlerini yanlış anlamaya daha meyilli oluyorlar, mesela bir konuşmaya gülücük koymadığınızda o konuşmadan memnun olmadığınızı anlayabilir hâlbuki bu gerçek iletişimde sorun değildir. Bu sanal mecra da gülücük koymadığınızda ertesi gün reel hayatta bir tepkiyle karşılaşabilirsiniz bir etkisi var yani”.

Mustafa, yüz yüze iletişimin sanal mekanlarda kurulan iletişimden çok daha avantajlı olduğunu vurgulamış ve gerçek ilişkiler kurmak arzusunu dile getirmiştir:

“Düşünmüyorum, sosyal medyadaki iletişim çok düz bir iletişim, mektuplaşma gibi değil mesela, duygu yok. Ben duygulu bir iletişim kurmak istiyorum, bunun yolu da yüz yüze kurmaktır, sosyal medyadan ancak haberleşmek adına iletişim kurulabilir bence, yalancı bir ortam olduğunu düşünüyorum. Mesela ben küfrettiğimde sinirli miyim yoksa şaka mı yapıyorum belli olmuyor, en güzeli yüz yüze iletişimdir”.

Şamil, sanal kamusal alanların gerçek kamusal alanın klonu olduğunu belirttiği değerlendirmesine atıfta bulunarak, buna rağmen iletişimin farklılığını dile getirmiştir:

“Bence tamamen farklı, klonu dedik ama çok farklı, bir insanın yüzüne söylemekle mesajla söylediğiniz şeyleri böyle kolay söyleyemeyebiliyorsunuz, sanal ortamda duyguları tam olarak aktaramadığınız için aslında samimi olarak söylediğini bir şey yanlış anlaşılabilir o yüzden tamamen farklı olduğunu düşünüyorum”.

Yaren G. de sanal mekanlarda kurulan iletişimin duygudan yoksun ve değişken oluşunu vurgulamıştır:

“Sanal mekânda hepimizin farklı mesela en yakın arkadaşım ve erkek arkadaşlarımla kullandığım dil çok farklı yüz yüze kullandığım çok farklı, bazı şeylerin net anlatılamadığını düşünüyorum, ses tonunu bile yansıtmıyor, karşıdaki kendi ruh haliyle nasıl anlamak istiyorsa ona göre anlıyor yeterli ve sağlıklı değil diye düşünüyorum”.

Serdar Ekrem iki iletişim biçiminin de birbirinden çok farklı olduğunu benlik sunumu eleştirisi üzerinden belirtmiştir: “Bence bambaşka hiçbir şekilde etkileşim yok bence. Benim sosyal medyada gördüğüm insanla sonradan tanıştığım insanın aynı olması ihtimali çok düşük”

Şule sosyalleşmek adına sanal iletişimin etkili olduğunu belirtmesine rağmen benlik sunumu noktasında kurulan bağın kurgusal olduğunu öne sürmüştür: “Etkileşim olduğunu düşünüyorum, oradan çok fazla arkadaşım da oldu ama gerçekte bağlantısının çok zayıf olduğunu düşünüyorum oradaki çoğu şey kurgu, karakterleri, konuşmaları her şeyleri kurgu gibi”.

Samet, sanal iletişimi doğru olmayan benlik sunumu temelinde eleştirmektedir. İnsanların olmadıkları biri gibi rol yapmasına ve aslında sahip olmadıkları yaşantıları gerçekmişçesine sosyal medya mecralarında sunmalarına karşı olduğunu dile getirmektedir:

“Çok yalan olduğunu, insanların olduklarından çok farklı gösterdiklerini düşünüyorum hatta gerçek hayatta karşılaştıkların da çok şaşırdıklarını da biliyorum. Date’lerde de öyledir. Sosyal medyadan kendini bambaşka tanıtır karşı karşıya geldiklerinde fos çıkıyorlar. Bu bana biraz insanın kendi özsaygısını kaybettirdiğini düşünüyorum. Ve sosyal medyadaki profilini yaşayan insanlar var, gerçek hayatta asosyal ama sadece sosyal medyada çok aktif, çünkü istediği hayatı orada kurmuş, yalan bir yaşamı sürdürmeye çalışıyor, bu bana tümüyle kendine saygısızlık gibi geliyor”.

Aybüke, sanal ve gerçek iletişim arasındaki etkileşimi linç kültürünün geçişkenliği ve yaygınlığı üzerinden eleştirmiştir:

“Biraz sanal yerlerde linç kültürü arttıkça, gerçek hayatta da insanlar daha cesur konuşuyor. Ama iyi bir şey değil. Bu linç kültürü biraz daha arttı bence. İyi yanları da var elbette ama sosyal linç kültürünün artması endişe verici. Oradaki hoşgörüsüzlük filan sokağa taşınabiliyor, insanlar oradan cesaret alıp konuşabiliyor. Etkiliyor bence”.

Eray, sanal mekanlarda kurulan iletişimin dili etkilediğini, olumsuz bir biçimde değiştirdiğini ve bu jargonun gerçek yaşamdaki iletişime taşındığında diğer kuşaklarla bir iletişimsizliğe yol açtığını vurgulamaktadır: “Özellikle sosyal medyada kullanılan bazı sözler çok sıfat haline geliyor ve gerçek hayattaki konuşma diline giriyor özellikle biraz daha yaşlı insanlar için bu dili anlaşılmaz hale getiriyor. İki gencin konuşmasını hiç anlamıyorlar. Bu durum güzel bir şey değil”.

Simge, gerçek yaşamda kurulan iletişimde dili etkilediğini, bunun da iletişimi olumsuz etkilediğini belirtmektedir: “Tabi ki var, mesela en basitinden çok fazla dilimize yabancı kelimeler girdi, onlar sosyal medyada daha random kelimeler kullanıyor, bunların dışarıda da kullanıldığını ve takip etmeyince yabancı kalındığını görüyorum”. Ek olarak sanal mekanlarda linç kültürünün çok yüksek olduğu bunun da anonimliğin sağladığı bir güvencenin yaratmış olduğu cesareten kaynaklandığını belirtmektedir.

Aslı Şilan, sanal iletişimin gerçekliği doğrudan etkilediğini vurgularken doğallığa ve oradalığa atıfta bulunmaktadır:

“Eskiden olsa muhtemelen hayır derdim ama benim için bir yaştan sonra sanaldaki iletişim de gerçek gibi oldu ki bunun çağımızın getirdiği bir şey olduğunu düşünüyorum. Bugün de bence artık sanalda birbirimizi karşılıklı görüyormuşuz gibi konuşuyoruz bu yüzden gerçek iletişimi de çok fazla etkilediğini düşünüyorum”.

Poyraz sanal mekanlarda kurulan iletişimi diğer katılımcılara nazaran daha olumlayıcı bir biçimde betimlemiştir:

“Tabi ki günümüzde sosyal medya çağında, tablet nesli olarak sanal ortamda tanıştığın ortamda insanlarla uzun soluklu arkadaşlıklar da kurabiliyorsun. Bir oyun oynardık mesela hep ‘teamspeak’ üzerinden konuştuk ama hiç görüşmemiştik, bitmedi mesela arkadaşlığımız. İnsan iletişimini içeren her şeyin bir bağlantısı vardır diye düşünüyorum”.

Sıla, iletişimin farklılaşması hususunu insanların iletişim kurma biçimlerine göre değişeceğini vurgulamaktadır:

“Bence bu insanın kendini ifade etmesiyle alakalı, kimi insan yapar kimi yapamaz. Ben bu konuda iyi olduğumu düşünüyorum. Sanal ortamda kurduğum arkadaşlığı gerçek hayatta da kurabilir ya da sürdürebilirim ama bazı insanlar sanal ortamda daha özgüvenli oluyorlar kendilerini o şekilde ifade edebiliyorlar”.

Batuhan, sanal iletişimde yüz yüzeliğin ortan kalkmış oluşunu iletişim kurmayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendirmiştir. Özellikle birebir iletişim kurmak konusunda sorunu olan insanları rahatlatan ve sosyalleşmelerini kolaylaştıran bir avantajına dikkat çekmektedir:

“Aslında baktığında ikisini de aynı şey olarak görürsün ama ikisi çok farklı, insanlar sebepsizce sosyal medyada konuşurken daha büyük bir özgüven geliyor daha rahatlatıcı, bu konuda bence insan ilişkilerine katkı sağlıyor, çok özgüvensiz bir insan olsan bile sosyal medyada biriyle tanışıp, rahatlayıp, özgüvenini toplayıp dışarda buluştuğunda rahatlatıcı bir etkisi oluyor. İletişim kurmayı çok kolaylaştırıyor”.

Ilgın, sanal iletişimin gerçek iletişimi pekiştirici bir rolü olduğunu öne sürmektedir:

“Günümüz şartlarında kendi arkadaşlarımdan da dinlediğim deneyimlediğim kadarıyla söyleyebilirim ki sosyal medyada başlayan iletişim sürdürülen iletişim gerçek hayattaki iletişimi pekiştiriyor, bir kanal oluşturuyor gerçek hayattaki iletişime. İnsanların nasıl olduğunu ve nasıl

bir şey geliştirdiklerine bağlı, gerçek hayatta bu kadar kolay olmayacak bir şeyi sosyal medya sayesinde rahatça başlatıp iletirip gerçek hayatta iletişimlerini pekiştirebilmiş oluyorlar”.

Katılımcının sanal mekanlarda inşa edilen iletişim süreçlerinin gerçek yaşamdaki iletişime etkisine yaklaşımı olumludur. Sosyal medyanın bir iletişim başlatıcı görevi gördüğünü belirtmektedir.

Murat Can, sanal mekanlarda kurulan iletişimin diyalog kurmak özelinde reel iletişimle bağlantılı ve etkileşim içinde olduğunu düşünmektedir: “Sosyal medyadaki iletişim gerçek hayatı etkiliyor bence”.

Yaren K. iki iletişim biçiminin de birbirini etkilediğini daha bireysel psikik manada değerlendirmiştir: “Kesinlikle etkiliyor, mesela gerçek hayatta arkadaşımın eğleniyorsa sosyal medyada da eğlenceli bir şekilde yansıyor. Ama sosyal medyada kullandığım dil gerçek hayattaki iletişim dilimi etkilemiyor” katılımcı duygusal yansımayı ön plana çıkarmıştır.

4.2.3.4. Sınıf

Bu kategoride katılımcılara 11 ve 15. sorular olmak üzere toplamda 2 adet soru yöneltilmiştir. Amaç tezin temel kuramsal kavramlarından birisi olan sınıfa dair kuşak yaklaşımlarını ortaya koymak veriler elde etmektir.

4.2.3.4.1. Katılımcıların iş deneyimleri

Bu kategorinin amacı üretim sürecinde yer alan kuşak bireylerinin sınıf bilinci hakkında veri elde etmek ve çalışmanın temel unsurlarından birisi olan sınıf kavramı hakkında çıkarımlar yaparak teori ve pratik arasındaki etkileşimi anlamlandırmaya katkı sağlamaktır.

Alev, iş tecrübelerini paylaşırken kuşak eleştirisinde bulunmuştur, Y kuşağı bireylerin çalışma hayatına ve emeğe bakış açılarını eleştiren katılımcı şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Yazları iade uzmanlığı yapıyorum, uzman olarak başlamadım tabi, ilk bir ay çok yorucu ve psikolojik baskıya maruz kaldığımız bir süreç vardı. Biraz sabret iyi şeyler göreceksin diye bir klişe var, iyi şeyler görmek için mobbinge uğramak zorunda olduğumuz da düşünmüyorum. Ama insanlarda şöyle bir şey var, özellikle y kuşağında, emekle baskı arasındaki farkı anlayamıyorlar. Bu yalnızca içimizdeki potansiyeli bastırmaya yarar. Bunun doğru bir şey olduğunu düşünmüyorum. Benim çalışma verimimi de etkilemişti bir zaman sonra çalışmak zorunluluk halini alıyor”.

Katılımcı emek-sömürü çelişkisini tecrübe etmiş fakat sınıfsal bir atıfta bulunmadığı için sınıf bilincine dair herhangi bir veriye rastlanamamıştır.

Aybüke de kuşak farkına dikkat çekmiş ve tecrübelerini şu şekilde aktarmıştır:

“İş deneyimim, doktorem. Yeni bir işe başladığım için nispeten benden büyük insanlarla çalışıyorum ve kafa yapıları çok farklı. Bu işime yansıyan bir şey değil. Biraz küçük olduğum için benim dediğim emirlere uymakta zorluk çekiyorlar, ekip yönetirken aldığım kararlar aslında doğru kararlar onlar da biliyor ama yaşımdan dolayı bunu yapmaktan çekiniyorlar. Bazen işte bir şeyler yaptırmak için ısrar etmek zorunda kalıyorum”.

Katılımcı sınıfsal bir referans vermemiştir.

Aslı Şilan’ın olumsuz bir iş deneyimi bulunmamaktadır, çalışma sürecini genel manada tecrübe edinme olarak görmektedir. Herhangi bir sınıfsal atıf bulunmamaktadır:

“Bugüne kadar iki işte çalıştım, biri gözetmenlikti, öğrencilerin gözetmenliğini yaptım benim için çok güzel bir deneyimdi. Yaşım küçük olmasına rağmen ve öğrenci olmama rağmen karşımda öğrenciler vardı ve kendimi çok iyi hissetmişim. İlk defa büyüdüğümü hissettiğim andı. Diğer bir deneyim ise kafede garsonluk yapmaktı, bu da çok güzel bir deneyimdi, çok şey kattı çok insan tanıdım. İnsanların, nasıl iletişim kurabildiğini öğrendim”.

Batuhan, hizmet sektöründe çalıştığını ve şartların ağırlığından, çalışmak zorunluluğundan bahsetmiştir. Katılımcı sınıfsal bir atıfta bulunmamıştır:

“Genellikle hizmet sektöründe çalıştım, barlarda kafelerde, hizmet sektörü zor bir sektör, herkesin yapabileceği bir şey değil, benim de yapıma uygun değil ama çalışmak zorundaydım ve çalıştım. Hiçbir zaman yaptığın işin karşılığını almıyorsun maalesef büyük bir hiyerarşi var ve bu hiyerarşi insanı mutsuz ediyor, özgüven kırıyor, genel olarak şu an ki çalıştığım sektörden pek umutlu ve mutlu değilim”.

Eray, hizmet sektöründe çalışmış ve bu deneyimini olumlu bir biçimde ifade etmektedir: “O dönemde edindiğim tecrübeler genel de bana insanlarla ilgili şeyler kazandırdı. Bin bir çeşit insan var, üç tane fazla insanı görmüş oldum, bu da beni insanlarla karşı takınacağım tavrı belirlemem açısından geliştirdi”. Katılımcı sınıfsal bir atıfta bulunmamıştır.

Furkan’ın deneyimi empati ve sınıfsal bir tecrübe odaklı olmuştur yani işe başlama amacı kendi sınıfından olmayan insanların üretim pratiklerini ve yaşam biçimlerini deneyimlemek olmuştur:

“Benim için zor bir deneyimdi, insanların ne şekilde nasıl para kazandığını görmek için çalıştım aslında paraya ihtiyacım olduğundan değil. İnsanlar nasıl geçiniyorlar ne yapıyorlar görmek içindi bu deneyim. Gerçekten çok zordu, şunu söyleyebilirim o dönemin şartlarına göre çok minimal bir para almıştım yaptığım işte göre. Orada gördüm ki gerçekten verilen maaş emeğe değmez karşılığı değil. Hatta dedim çıktıktan sonra bir daha böyle bir iş yapmamalıyım. Bu deneyim bir empati geliştirdi bende. Ama sorunlar da yaşadım, çalıştığım yerde insanların yaşadıklarıyla benim yaşadıklarım farklıydı mesela neden okuyorsun, okuyunca adam mı olacaksın tarzında birtakım yaklaşımlara maruz kaldım. Bunu duyunca hem üzülmuştum hem anlayamamıştım bunu, insanlar bilmeden konuşmayı çok seviyorlar, kendi yaptıklarının hep doğru olduğunu düşünüyorlar ama işte aslında olması gerekeni bence görmüyorlar”.

Katılımcı aynı zamanda kuşak ve beşerî sermaye farkının iş hayatında nasıl bir dinamiğe sahip olduğunu da resmetmektedir.

Hilal, üretim pratiklerinin işçiler özelinde nasıl bir yapıya sahip olduğu üzerinde durmuştur:

“Küçüklüğümde beri kendi harçlığını çıkarmak için okul bitince yaz sezonunda gündelik işler yaptım genelde hizmet sektörüydü. Gördüğüm kadarıyla şunu çıkardım; kesinlikle emeğin karşılığı verilmiyor, sadece üstündeki insanların alttakileri ezmeye çalışıyor. Biri diğerinin üzerinden menfaat elde etmeye odaklı çalışıyor. Herkes kendini düşünüyor”.

Hilmi Doğu, iş deneyimlerini öğretici bulmakta ve sınıfsal bir noktaya değinmemektedir:

“Her deneyim edinme sürecinde olduğu gibi biraz sancılı başladı, bu öğrenme eğrisi dedikleri olay, bunu mümkün mertebe kısa tutmaya çalıştım, sağ olsunlar iş arkadaşlarım ve patronlarım bana hep yardımcı oldular, iş öğrenmem konusunda. Yani sancılı ama güzel süreçlerdi, çünkü bildiğim işi yapmaktansa bilmediğim bir işi öğrenme sancısı çekmeyi daha çok tercih ederim”.

İlgın, özel sektörün insanları zorlayıcı ve aşındırıcı şartlarına dikkat çekmektedir:

“Şöyle, sudan çıkmış balığa dönmek kavramı kesinlikle çok doğru ilk iş deneyimi için, özel sektör bambaşka, hem kendine çok güvenmelisin ki orada var olabilesin, hem de kendine hiç güvenmemelisin çünkü her şey çok kaygan zemin, çığ çığ yenileceğimi düşündüm açıkçası, özel sektör tamamen tecrübeye dayalı bir şey, bu sadece iş tecrübesi değil, insanlarla olan iletişimin, var olmak, kendini nasıl yetiştireceğini ve insanları nasıl güdeceğini bilmek. O yüzden deneyimim sadece tecrübesizliğimi fark etmem olarak özetlenebilir”.

Katılımcıda sınıfsal bilince dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Emek sömürüsü deneyimi ise performatif bir çözümlemenin tezahürü niteliğindedir. Sistem içerisindeki manipülatif ve çelişkileri görünmez kılan ve işçi sınıfı arasına sızmış pratiklerin olumlandığı gözlemlenmiştir. Acımasız üretim pratiklerinin hâkim olduğu üretim mekanlarında diğer bireyler arasında var olmanın ve üretimselliği olumlayan piyasanın gerekliliklerini yerine getirmenin yalnızca bu gereklilikleri uygulamaya koyabilecek görece olumsuz yeteneklerin tecrübe edilmesine bağlamaktadır.

Murat Can çalışmayı işe yarar biri olmak hissini elde edebilmek noktasında değerlendirmektedir: “Benim iş deneyimlerim para kazanma odaklı olmadı, çalışmış olmak, işe yarar biri gibi hissetmek için çalıştım hep. İşler bana zor geldi ya da çok çabuk yorulan biriyim ben, o yüzden çok fazla iş deneyimim olmadı”.

Mustafa'nın ilk iş deneyimi ailesinin zorlamasıyla gerçekleşmiş ve birçok olumsuzlukla karşılaşmıştır:

“Yıllar evvel hayatı öğrenmem amacıyla bir depoda çalışmaya başladım babamın zoruyla, fitik oldum, psikolojim bozuldu, okuma yazma bilmeyen insanlarla birlikte çalışmaya başladım ve

onlara bir şey önerdiğim zaman ‘ben 24 yıldır bu işi yapıyorum benden iyi mi biliyorsun’ dediler ama ertesi gün benim önerimi yapmaya başladılar”.

Mustafa ayrıca kuşak farkının çalışma hayatındaki olumsuzluklarına dikkat çekmektedir. Sınıfsal bir atıf bulunmamaktadır.

Poyraz, özel sektörde var olan nepotizme dikkat çekmektedir ve bunun kritik bir sorun olduğunu belirtmektedir, katılımcı sınıfsal bir atıfta bulunmamıştır:

“10 yaşından beri çalışıyorum ben, reklam sektöründeyim, matbaalarda çalışarak başladım. Ardından hizmet sektöründe çalıştım, ardından gazetecilik yapmaya başladım. Gerek yerel gerek ulusal ve uluslararası basın kuruluşlarında çalıştım. Eğer bir gençsen ve bir yerde çalışmak istiyorsan ya bir kapın olacak ya da kendini duyurmuş olacaksın”.

Samet çalışma şartlarından ve bu şartların ağırlığına rağmen istediği noktaya gelmesi için geçen uzun zamandan yakınmaktadır ve sınıfsal bir atıfta bulunmamıştır:

“Benim işim yaklaşık 18 yaşında garantiydi, şu an 26 yaşındayım hep eğitim aldım, hala istediğim noktaya gelemedim, bu sekiz yıllık uzun bir süreç o sekiz yılın sonunda belki 5-6 yıl daha var, belli bir sınıfın üyesiyim rahat ettim demem için. Ve bu beni çok yordu. Benim yaptığım meslek biraz farklı, ben subayım, meslek hayatıma mühendis olarak başladım sonra pilot olarak görev yaptım ardından yer subayı olarak görev yaptım, hepsi bana ayrı bir tecrübe kattı”.

Serdar Ekrem sınıfsal ayırımların ve kendi sınıfsal konumunun farkındadır: “Özel sektörün dayatmaları çok farklı, orda sermayedar için çalışırsın, sosyal hayatın olmaz, çok zor ama belli bir aşamaya gelene kadar bunlara katlanabileceğimi düşünüyorum. Çok net yorumlar yapamıyorum çünkü kendi iş yerimde çalışıyorum ne desem ironik olur”. Sınıfsal atıf mevcut, kendi işinde yıllar boyunca farklı pozisyonlarda çalışmış.

Simge, özel sektöre ve çalışma şartlarına kadın odaklı bir eleştiri getirmiştir ve kimliğe vurgu yapmıştır:

“Bir kadın olarak konuşmak istiyorum özellikle, mesela kafelerde çalıştığımda biraz daha açık giyinmemi isteyen yerler oldu, buralardan ayrıldım ve kadın olarak çoğu yerde iş bulma alanımız çok daha sınırlı. Sekreter olarak bir görüşmeye gittiğimde adam bana farklı gözle bakıyor, nasıl konuştuğumdan ne gibi donanımlara sahip olduğumla ilgilenmesi gerekirken bana farklı yaklaşması üzücü gerçekten”.

Şule, maruz kaldığı mobbing deneyimini paylaşmıştır: “3 deneyimim oldu 2 tanesi üniversitede bir hocayla, diğeri de gönüllü çalıştığım bir dernek. 3 deneyimim de eğitimle alakalıydı. Birisi çok kötü bir tecrübe oldu, gece 1-2’ye kadar çalışıyordum, çok mobbing ile karşılaştım ama diğer ikisini şu an da devam ettiriyorum bir problemim yok”. Sınıfsal bir atıf söz konusu değildir.

Yaren K. sınıfsa bir çelişkiden ve bu çelişkinin kendinde bıraktığı kötü izlerden bahsetmiş, sınıfsal bir ayırım ortaya koymuştur:

“Hizmet sektöründe çalışmaya başladıktan sonra fark ettim ki insanlar kötüler, iyiler de var elbette ama çoğunluğu kötü ve bizi alt tabaka görüp bizi aşağılamayı seviyorlar. Bana bu çok da bir şey hissettirmede, ben onlara tartışarak aramızda sınıfsal bir fark olmadığını gösterdim, bu yüzden çok ceza yemişimdir. Bu çelişkiyle karşılaşmadan önce eskiden iki söyler bir kavga ederdim, şimdi bir söyleyip bir kavga ediyorum. Beni sabırsız bir insan haline getirdi bu deneyim. Kötü yönde bir değişim bu ama aynı zamanda çevrem de genişledi tek yararı bu”.

Sıla, Şamil ve Yaren G. sınıfsal bir atıfta bulunmamış, çalışmanın onlara deneyim kazandırdığını ve sosyal yetilerini geliştirdiklerini vurgulamışlardır.

4.2.3.4.2. Katılımcıların sınıfsal konumlarına dair görüşleri

Bu kategorinin amacı bir önceki kategorinin sağlamasını yapmak, ulaşılamamış olma ihtimali bulunan verileri toplamak ve sınıf bilincini, sınıfsal konum yaklaşımını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu kategori iki temel yaklaşıma göre analiz edilecektir; sınıf bilinci var ve yok. Cevaplarında sınıfsal atıf bulunan katılımcılar ayrı bulunmayanlar ayrı tasnif edilip değerlendirilecektir. 13 Katılımcıda sınıfsal atıf bulunmazken 7 katılımcıda bulunmaktadır. Bir önceki kategoride sınıfsal atıfta bulunan katılımcı sayısı 3, bu kategoride 7’dir.

Sınıfsal atıfta bulunmayan katılımcılar:

Alev, Aslı Şılan, Aybüke, Batuhan, Hilal, Hilmi Doğu, Murat Can, Samet, Serdar Ekrem, Sıla, Şamil, Şule ve Yaren G. sınıfsal herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Öne çıkan bazı değerlendirmeler ise şu şekildedir:

Aslı Şılan, sınıf kavramının varlığını sürdürdüğünü düşünmüyor ve bu durumu şu şekilde gerekçelendiriyor:

“Artık kimsenin bir sınıfı yok, sınıf kavramı ortadan kalktı bence. Çünkü bu zaten durumun ne kadar vahim olduğunu gösteriyor bence. Eskiden kategoriler vardı, en azından sınıfı belirleyen birtakım göstergeler vardı, ama artık herkes tek düze ve aynı şekilde kötü durumda bence ülkemizde. Ya kötüsü ya iyisi var. Bu da bana sınıf kavramının kaldırdığını düşündürüyor”.

Aybüke sınıfsal konumlandırmalardan hoşlanmadığını dile getirmiştir: “Herkes kadar ben de bu adaletsizlikten ve haksızlıktan mağdum. Ekonomik bir eşitsizlik gibi geliyor bana. Herkes kadar etkileniyorum olumsuz koşullardan”.

Sınıfsal konum ile ilgili soruya bazı katılımcılar ailelerinin içinde bulunduğu durumu da ekleyerek ya da önce birini sonra diğerini dile getirerek cevap vermişlerdir. Bu yaygınlık genel

olarak sınıfsal bir değerlendirme özelinde de olsa bireyselliğin inşası bakımından gelenekselciliğin etkisini ortaya koymaktadır.

Sınıfsal atıfta bulunmayan katılımcılar arasında en yaygın eleştiri unsuru ekonomik durumdur. Bu durum katılımcıları psişik olarak etkilemiş ve olmaları gerektiği yerden daha aşağı bir konumdaymış hissi yaratmıştır, örnek olarak Alev'in şu sözleri gösterilebilir: “Duygusal etkisi de çok oldu bunun, çevremde görüp benim neden böyle bir yaşantım yok dediğim zamanlar oldu, bu beni çok etkiledi açıkçası”. Altyapısal imkanlara sahip olmadığını düşünen kuşak üyelerinden birisi de Yaren G.'dir: “bu yıllarda yapmamız gereken ve sonrasında yapamayacağımız şeyleri yapamıyoruz, en temel ihtiyaçlara bile lüks gözüyle bakar olduk. Dışarda bir kahve içmek sinemaya gitmek, özellikle sinema çok seyrek gider olduk artık. Kültürel açıdan çok eksik görüyorum kendimi”. Yeterli gelire sahip olmadığını belirten katılımcı yapmak istediği şeylere erişiminin olmamasının bir sonucu olarak sosyal medya mecralarında vakit geçirmenin artmasını örnek göstermiştir.

Sınıf bilincine atıfta bulunan katılımcılar:

Eray, öğrenci olmasına rağmen geleceğinin sınıfsal konumu hakkında kesin bir yargıya sahip, sınıfsal olarak yükselebileceğini umut ediyor:

“Muhtemelen işçi sınıfı, zaten şu an son sınıfım öğrenciyim ama bittiğinde bile çok büyük kaygılarım var, bulacağım işte düz bir işçi olarak kalacağımı düşünüyorum özellikle ilk başlarda, ama ilerde ne olur bilmiyorum belki bakış açım ve çabam beni sınıfsal olarak yükseltebilir”.

Furkan, bulunduğu konumu sınıfsal olarak analiz etmiş ve durumunun farkında: “Ben burjuvayım sanırım, öğrenciyim, varlıklı bir ailede büyüdüm, iyi bir eğitim aldım. Hatta işe girdiğim için babamdan azar da yedim, gizli yaptım çünkü. El bebek yetiştirdim için biraz ayrılmak istedim o ortamdan”.

İlgin'in sınıfa dair bakışı oldukça ilginç, öncelikle altyapısal koşullarının farkında, soyut olarak içerisine sıkıştırıldığı sınıfsal konumun aslında bulunması gereken yer olmadığını belirtiyor:

“Çok aşağılayıcı ve sorgulayıcı geldi sanırım. Sanırım nur topu gibi bir orta sınıfım ben. Ama bunu şey de görüyorum öte yandan, elimde olan imkanlar ve şartlar doğrultusunda yaşamımın orta sınıf gibi olup aslında potansiyelim ve ruhani kişiliğimin üst sınıfa ait olması gerektiğini düşünüyorum”.

Mustafa, eğitim gördüğü bölüm sebebiyle sınıf olgusuna karşı oldukça ilgili, değerlendirmeleri doğrudan bir sınıf bilincine atıfta bulunmaktadır:

“Ben öğrenci sınıfındayım, biz sınıfın ne olduğunu bilmiyoruz, sınıf mücadelesi için elimden geleni yapıyorum, sendikada çalışmak istiyorum, zenginler ve fakirler olarak büyük bir çelişkide

olduğumuzu düşünüyorum, bir gün sınıfsız bir ülkede yaşama hayali kuruyorum, herkesin eşit ve özgür bir ülkede yaşamak istiyorum”.

Poyraz sınıfsal konumunun farkında ve bunu oldukça net bir biçimde açıklamıştır: “Proletaryayım, bir işçiyim geleceğin işçisiyim aynı zamanda, öğrenciyim, şu an öğrenci olsam da niye çünkü emek, emek harcıyorum, alt sınıfın bir üyesiyim”.

Simge sınıfsal konumlandırmasını soyut birtakım değerler üzerinden kodlamıştır ancak altyapısal imkanları bu değerlendirmeyi yaparken tümüyle yok saymamış:

“Kendimi şanslı hissediyorum, bunun sebebi farkındalık sahibi olmam merhamet sahibi olmam. İzmir’de büyüdüm, kültürel çeşitliliğin geniş olduğu bir şehirde büyüdüm bu yüzden çok mutluyum, coğrafyanın statüyü etkilediğini düşünüyorum. Ama çok daha iyi maddi imkanlarım olsun isterdim, parayı seven biri olmamama rağmen biraz daha maddi gücüm yüksek olsa yapmak istediğim birçok şeyi gerçekleştirebilirdim, bunun çok eksikliğini hissediyorum, bu yüzden sınıfsal olarak alt tabakada kalıyorum. Orta sınıf biri değilim, istediğim bir şeyi almak için elli defa düşünüyorum”.

Yaren K. da soyut ve somut şartların sınıfsal çelişkisine atıfta bulunan bir diğer katılımcıdır: “Sıradan bir insanım. Kendimi orta halde bir vatandaş olarak görüyorum hatta altı bile olabilirim, alt sınıfım ya fakirlik sınırındayım. Ama ruhum üst sınıf, vizyonum üstlerde. Altyapısal imkanlara sahip değilim yoksa vizyonumuz var”.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Z kuşağı üyelerinin sanal kamusal mekanlarda benliklerini hangi pratikler dahilinde sunduğunu, bu alanlarda nasıl var olduklarını, ne tür etkileşimlerde bulunduklarını ortaya çıkarmaktır. Böylece sosyal medya kullanım pratikleri, siber kültür içerisinde hem kültürel tüketici hem de üretici olmaları noktasında ne tür davranışlar sergilediklerini, sınıflar ve kimlikler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır.

Kamusal alan tüm bu görünmez çelişkilerin zeminini oluşturduğu için hem olgusal hem de kavramsal olarak ikili bir öneme sahiptir. Hem eyleyen hem de eyleyenin kendisi olmak özelliğini taşımaktadır. Kamusal edimini gerçekleştiren kimlikler ve sınıflar birbirleriyle hem kesişen hem de teğet geçen bir uzamsal paradoksa muktedirler. Tüm bu tartışmaları sürdürdüğümüz çağın hakikat anlayışı kırılmalı ve belirsizdir. Bu belirsizlik birçok uzamsal alternatifi beraberinde getirmiş, gerçekliği dönüştürmek, hakikat sonrasını inşa etmek için milyonlar belki de milyarlarca ihtimali sınırsız bir uzaya tespit edilemez bir biçimde bırakmıştır.

Franco Bifo Berardi’nin dikkat çektiği gibi; “enfo-sinirsel hızlanma (serbetsleşme, küreselleşme ve dijital ağlar), bilinçdışının infilakına ve toplumsal yüzeye çıkmasını tetikledi”

(2022, s.56). Berardi'nin altını çizdiği bilinçdışının infilak etmesi ve toplumsal yüzeye çıkması durumu, bahsi geçen karmaşıklığın ve belirsizliğin artık bir dışarıya sahip olmadığını bildirir niteliktedir. Sabit kalabilen hiçbir şeye kamusal alanda yer yok. Bireyin yersiz yurtsuzlaştırılması kültürel olarak güzellenip, olumlanırken ve sorun olmaktan ziyade arzulanan bir 'yaşam biçimine' dönüştürülürken diğer yandan dünyayı anlamlandırmak için insanlığın elindeki tek alet olan dilden başlayan kavramsal bir yersiz yurtsuzlaştırma ve güvencesizlik kendini var etmiştir.

Aydınlanmanın yarattığı kült olarak pozitivizm yerini artık selefi olamayacağı bir heryerdeliğe ve somutluğun denetlenemez manipülasyonuna bırakmıştır. Dolayısıyla fiber optik bir hız çağının öznelere olarak toplumsallığı anlamak adına gelenekselleşmiş bilimsel yöntemlerin sağladığı görece sağlam zemin dışında ekstra destekçilere başvurmadan tüm bu giriftliğin ifşasına kümülatif bir katkıda bulunmak neredeyse imkânsız görünmektedir. Bu noktada hızdan azade bir yapıya ve kurgusal zamana karşılık gelen bilimsel yöntem ve anlayışı bir gözlemci olarak yenilemek, birer sorun olarak ortaya konulan soruları olguları araçsallaştırarak yeniden sormak ve cevap aramak için kurgulanan kavramsal/kuramsal çerçeve görüldüğünden daha büyük bir işleve karşılık gelmektedir.

Zamanın gasp edilmesi bireylerin özelinde sürekli hale getirilmiş bir üretim pratiklerinin yanında kavramsal bir zamansızlaştırma da söz konusudur. Bu zamansızlaştırma söylenen her sözü yapılan her çalışmayı tespiti mümkün olmayan bir hızda ortodoks bir çizgiye çekebilecek kadar yanıltıcı bir yapıya sahiptir. Bu tehlikeye karşı çalışma sınırlılıklar dahilinde klasiklik eleştirisi alabilecek lakin bakışın farkı inşa ettiği kavramsal/kuramsal bir örüntüyle desteklenmiştir. Her şeyin varlığı ihtimali hem dışlanmış hem içlenmiştir.

Küreselleşmenin, ağ toplumu haline gelişin, dilin sıfırlar ve birler ile yeniden dönüşüme uğrayarak, gerçekliği sanallaştırmasının böylelikle hakikatin yeniden üretiminden, öznenin alternatif varlık alanlarına aktarılmasına dek, post-hümanist tartışmaların, 'big data'nın, bulut teknolojilerinin, veri sömürgeciliğinin ve emek tartışmalarının çekildiği çıkmaz, anlaşılması güç ve geleceği kestirilemeyen binlerce kavramın içinde temel ilişkilerin halen tüm bu çalışmalara zemin teşkil ettiğini unutmamak gerekmektedir. Aksi halde tespit edilmesi amaçlanan istikamet tümüyle ortadan kalkacaktır.

Çalışmanın farklı bölümlerinde dikkat çekilen çeşitli sorunların ve durumların özünü bunlar oluşturmaktadır. Zemine olan duyarlılık, bilincin dahi sanallaştırılması noktasında bir paranoyadan öte bilimsel titizliği barındırmaktadır. Bu sebeple anlamlandırılmaya çalışılan Z kuşağı bireylerinin benlik sunum pratikleri, kamusal alan algıları, sanal kamusal mekanlar olarak sosyal medya mecralarını gündelik yaşam pratiklerine nasıl bir yere konumlandıkları

ve ayrıntılarıyla açıklanan diğer amaçların bir ya da birden çok sonuca karşılık gelmesi noktasında faydalanan her kavram kritik bir öneme karşılık gelmektedir.

Kamusal alanın sanallaşmasını ortaya koyabilmek için sosyal medya mecralarının nasıl bir klonlama yetisine sahip olduğunu, bu yetiyi sağlayan altyapısal özelliklerin durumunu açıklamadan önce görece klasik kamusal alan tartışmalarına birer karşılaştırma unsuru ve tarihsellik rolünün önemi açısından sanal kamusal alanlardan önce atıf yapılmıştır. Sınıf ve kimliğin karşı karşıya geldiği ya da iç içe geçtiği noktada yani araştırmanın veri birimini oluşturan Z kuşağında, klasik/temel sınıfsal tartışmalardan güncel tartışmalara ve hemen ardından bir sosyal kimlik olarak kuşak kavramına doğru ilerleyen bir kuramsal örgü inşa edilmiştir. Bu mekikler hem kuramsal tartışmaları saflaştırmakta hem uygulama noktasında yol göstericilik görevini yerine getirmekte hem de analiz noktasında rehberlik etmektedir.

Kurgulanan yöntemin sistematikliği keskin bir forma karşılık gelmemesi adına özenle düzenlenmiştir. Bu sebeple hem sorunsalların anlaşılması için deneyimi araştırmaya dahil edebilecek esnekliğe hem de yekpare bir tutarlılığa sahip olan bu tezin, yöntemsel bakışını açıklamak bir gereklilik konumunda kendini ortaya koymaktadır.

Kuşak kavramı çalışmanın kuramsal kısmında ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Z kuşağı özelinde karşımıza çıkan ilk sonuç kohort temelli bir kuşak yaklaşımının şartsız bir biçimde reddidir. Çalışmaya katılan Z kuşağı bireylerinin temel eleştiri noktası kuşağın zamansal sınırlılıkları olmuştur. Bu eleştiri kavramın doğrudan kendisine gelmektedir. Lyons ve Schwietzer'e göre (2016, s.2) kohort temelli araştırmaların bir nesli diğerinden ayıran sınır yılının araştırmacıların keyfi olarak tanımlaması ve muğlak bir şekilde tanımlanmış ortak deneyimlerin bazı mekanizmalarının nesiller topluluğu içinde homojenlik yaratmaktadır.

Katılımcıların kuşak kavramına en temel eleştirisi zamansal sınırlılıklar üzerine gelirken diğer yandan kuşak tanımının karşılık geldiği özelliklerin kısıtlayıcı ve protipleştirici bir özelliğe evrilmesini de eleştirmişlerdir. Kuşak içinde kuvvetli bir eleştiri ve özeleştiri kültürü mevcuttur. Kendi paydaşlarını tutarlı ve makul bir biçimde eleştirdikleri gibi bu eleştirileri dile getirirken rahatlıkla kendilerini de dahil edip eşzamanlı bir özeleştiri de getirebildikleri gözlemlenmiştir.

Bu tez kuşak kavramına bir sosyal kimlik olarak yaklaşan ekolü benimsemektedir ve yapılan araştırma sonucunda, kuşak kavramının sosyal kimlik olarak kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşmayı sağlayan temel göstergeler çoğunlukla bir kuşak bilinci, sorunların ve amaçların ortaklıkları, benzer gündelik yaşam ve tüketim pratiklerinde belirginleşen müşterekliktir. Toplam 14 katılımcı kuşak bilinci sergilemiştir. Bu bilinç

travmatik olayların ve güncel sorunların bir kimlik bilinci sağladığı yönündeki tezi destekler niteliktedir. Buradan hareketle, kuşak bir sosyal kimliktir denebilir.

Bahsi geçen bilinç kavramı “toplumsal yaşamda kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplardan da sağlanabilmektedir. Soruya verilen cevaplarda güncel toplumsal sorunlar olarak tanımlanabilecek meselelerde bir birliktelik gözlemlenmiştir. Ayrıca toplumsal yaşamda bireyin kendini konumlandığı noktayı genelleyen kategoriler büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Bu genel kategoriler veri analizi kısmında ayrıntılı bir biçimde incelenmiş olmasına karşın; 9 katılımcı kendilerini sosyallik olgusu üzerinden, 7 katılımcı olumlu bireysel özellikler üzerinden ve 4 katılımcı da eleştirel birtakım söylemlerle kendilerini tanımlamışlardır.

Z kuşağının diğer kuşaklarla olan bağı veya iletişimini sınavan bir kabiliyete de sahip olan “Z kuşağı ile ilgili yapılan olumsuz eleştirilere veya haberlere ilişkin ne düşünüyorsunuz?” sorusu kuşağa dair kıymetli veriler sunmuştur. Katılımcıların genel eğilimi eleştirilerin bir kısmına ya da tümüne katılmamak üzerine olmuştur. Eleştirilere tümüyle katılan katılımcı yoktur.

Dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta ise kuşağa dair soruların tümünde ortaya çıkan kuşak içi bir uyuşmazlıktır. Bu uyuşmazlık kuşağın ilk dönem mensuplarıyla son dönem üyeleri arasında kendini gösteren bir olgu olarak çalışmanın ortaya çıkardığı ve betimlediği bir durumdur. Erken dönem kuşak üyelerinin ilk yetişkinliklerinin sonuna yaklaşmaları, üretime dahil olmaları, yaşam seyri noktasında farklı bir aşamaya geçişin içinde ya da öncesinde olmalarından kaynaklandığı düşünülen bu çelişkiye “kuşak içi yabancılaşma” kavramsallaştırması uygun görülmüştür. Kuşak içi yabancılaşma kavramı, Z kuşağı bireyleri arasında gerçekleşmiş/gerçekleşmekte olan bir yabancılaşmaya, iç bir kuşak çatışmasına işaret eder.

Kuşağın ilk dönem bireylerinin gündelik yaşam pratikleri, tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları ve düşünce yöntemleri, kuşağın son dönem üyelerinin yapıp etmelerini doğal bir eleştirme eğilimi içine girdikleri gözlemine dayanmaktadır. Doğal kelimesinin seçimi bilinçli bir biçimde yapılmıştır; görüşme yapılan kuşak üyelerinin hepsi benzer ya da farklı bağlantılı ya da bağlantısız sorularda son dönem kuşak üyelerinin yapıp etmelerine dair eleştiriler getirmiş, sınırlar çizmiş ve bir ayırım ortaya koymuşlardır. Bu eleştiri ve sınır çizme refleksini kuşak ile ilgili eleştirilere veya haberlere dair düşüncelerin belirtildiği soruda da sosyal medya ile ilgili herhangi bir soruda da gözlemlemek mümkündür.

Bahsi geçen bu genele yayılmışlık sebebiyle kuşağın son dönem üyelerinin bu eğilimi doğal olarak nitelendirilmiştir. Ek olarak bu refleksi gösteren ya da bu ayırımı barındıran

katılımcılar arasında kuşak aidiyeti belirtenler de belirtmeyenler de vardır. Bu organiklik kaçınılmaz bir kayışın göstergesi niteliğindedir.

Böylece çalışma “kuşak içi yabancılaşma” kavramını ortaya koymuştur. Bu kavram varlığı itibariyle yeni çalışmaların yolunu açmaktadır. Z kuşağı özelinde böylesi bir kavramın türemesi, kuşak açısından oldukça ilgi çekicidir. Zira yine bir sonuç olarak Z kuşağının diğer kuşaklara bakışı ve iletişimi bile böylesine bir keskinlik taşımaz, önyargılarla inşa edilmezken, kuşak içindeki bu net tavrın varlığı başka soruların sorulmasına sebebiyet verecektir.

Katılımcıların genel kanısına göre Z kuşağını teknolojiyle bütünleşmiş, kullanım pratiklerine hâkim aynı zamanda teknoloji bağımlısı, bilgiye hızlı erişebilen ve öğrenebilen, araştırmacı ve muhalif olarak nitelemek mümkündür. Kuşak bireyleri aynı zamanda sosyal medyanın tüketim üzerindeki etkisinin farkında, bu farkındalığa karşı muğlak bir yaklaşıma sahiptirler. Bir kısmı bundan rahatsızlık duyarken bir kısmı farkında olmasına ve olumsuz etkilerini yaşamasına rağmen herhangi bir tepki göstermemekte önlem almamaktadırlar.

Dijital yerlilik özelliklerinin tümü sergilenmektedir. Özellikle sosyal medya ile ilgili yöneltilen sorulara verilen cevaplarda bu yerlilik vurgusunu açık bir biçimde gözlemlemek mümkündür. Katılımcıların büyük bölümü sosyal medya mecralarının ve teknolojinin hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bu tahmin edilmesi zor bir durum değildir ancak asıl ilgi çekici kısmı ise bu sanal kamusal alanların nerede başlayıp nerede nihayete erdiğinin bilgisine sahip olmamalarıdır. Tüm bu teknolojinin ve altyapının içine doğan dijital yerliler, onların doğallığını ve hep orada oluşlarını kanıksamışlardır.

Z kuşağı bireylerin sosyal medya mecralarında benlik sunum pratiklerini tespit etmek adına toplamda 5 adet soru yöneltilmiştir. Veri analizi kısmında bu sorular ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Katılımcılardan 15’i sosyal medya mecralarında oluşturdukları profil ve yaptıkları paylaşımların gerçeği yansıttığını belirtmiş, 5’i ise çeşitli nedenlerle gerçekliği yansıtmadığını beyan etmiştir.

Dikkat çeken noktalardan birisi bu iki kısım katılımcı için bazı ortaklıkların var oluşudur. Gerçekliği yansıtan katılımcıların da bir şekilde farklı bir profil çizen katılımcıların da temel sorunlarından ya da endişelerinden birisi mahremiyettir. Buna ek olarak kuşak üyeleri sosyal medya mecralarının kendi dinamiklerini totaliter bulma eğilimi içindedirler; örneğin Simge, sosyal medyada paylaştığı içerikleri farklılaştırma sebebi olarak “baskı” unsurundan bahsetmiştir. Bu baskı unsuru, statüye ve ekonomi-politiğe dayalıdır. Simge’nin maddi durumu iyi değildir, dolayısıyla bulunduğu mekân yani evi, evinin bulunduğu semt vb. unsurlar sosyal medya mecralarında başat bir unsur olan ‘estetik’ kaygıdan uzaktır. Simge bu durumu zamanla

anlamıştır, başlarda paylaşımları organik bir içerikte seyrederken hissettiği baskı yüzünden, aslında sahip olmadığı altyapısal imkanlara sahipmiş gibi göstermek zorundallığı yaratmıştır.

Bir diğer eğilim ise sosyal medya hesaplarından yapılan paylaşımlarda gündelik yaşamda var olan, cereyan eden kötü deneyimlerin ya da duyguların yansıtılmıyor oluşudur. Bu durum gerçekliği yansıttığını iddia eden katılımcılarda da mevcuttur.

Sosyal medya mecralarında benlik sunumu gerçekleştirmek noktasında dijital yerliler olarak katılımcılar, kendileri dışında kütleleşmiş, olgu haline gelmiş birtakım pratiklerin yönlendirmesi ya da baskısı altındadır. Sanal kamusal mekanların varlıklarının doğallığına yapılan atıf ne kadar kuvvetliyse, bu mekanlarda sunulan benliklerin icrasına dair sorunlar, çarpıklıklar ve güdülenmeler de o kadar kuvvetlidir.

Katılımcılar arasında anonimliğe bakış etik bir çizgide konumlanmaktadır. Anonimlik olgusunu algılayış biçimleri görece bu alternatif ve imkânın olumlanması yönünde değil tam tersi istikamette, etik anlamda eleştirel bir yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Gerek kimliğin saklanması yoluyla gerçekleştirilen sosyal linç ve siber zorbalık olsun gerek gerçek bir kimlikle inşa edilmiş bir profilden gelen manipulatif bir benlik sunumu pratiği olsun her türlü yanıltıcı ve aldatıcı yaklaşım kuşak üyeleri tarafından eleştirilmekte ve böyle bir durumla karşılaşmaktan çekinilmektedir.

Katılımcıların anonimliği kullanım biçimleri ve sebepleri ise internetin ve dolayısıyla sosyal medya mecralarının tesis ettikleri için övündükleri değerlerin pratikte tümüyle işler olmadığına dair deneyimler ve çekinceler etrafında kümelenmiştir. Bu çekinceler kişisel bilgilerin korunması, ifade özgürlüğü, sosyal linç, siber zorbalık ve reel dışlanma olarak özetlenebilir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu doğrudan bağlantılı olan ya da olmayan sorulara benlik sunumunun gerçekliği yansıtmaması sonucunda yaşadıkları hayal kırıklıklarını daha ötesinde böyle bir tehlikenin varlığından çekindiklerini eleştirel bir şekilde dile getirmişlerdir. Mustafa ve Serdar anonimliği sosyal medya mecralarında sunulan çeşitli içerikleri çevreleri tarafından yargılanma korkusuyla takip edemedikleri için kullandıklarını belirtmişlerdir.

Z kuşağı bireyleri çevrimiçi olmayı yani sanal kamusal alanda bulunmayı en dikkat çekici biçimde ‘var olmak’ ile eşlemiş durumdadır. Var olmak, yani gerçek benliğini sanal kamusal alanlarda var ederek, iletişimde olmak, kamusallaşmak eylemini yerine getirmek karşılığını bulan çevrimiçilik, yeni kamusallığın karşılığı olarak konumlandırılabilir. Aynı zamanda sosyallik, sosyalleşme ve coğrafi sınırları yine bu bağlamda aşmak, sanal bir agora olarak da betimlenmektedir. Bu açıdan sonuç olarak gerçek kamusallığın sanala aktarılması ya

da sosyal medya mecralarının sanal kamusal alanlar olarak betimlenmesi önerisi bir gerçekliğe karşılık gelmektedir.

Çevrimiçi olmak katılımcılar için gerçek birtakım sorunların çözümü olarak - yalnızlıktan kurtulma, vakit geçirme, asosyalliğin üstesinden gelme, iletişim kurmayı kolaylaştırma vb.- kullanılan bir araç niteliği de taşımaktadır. Bu edimin bilinçli bir araçsallaştırılmasından ziyade, eylemin içeriğini belirleme ve oluşturma pratiğinin bir yansımasıdır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer yaklaşım ise çevrimiçilik özelinde ve sosyal medya mecraları genelinde orada olmak durumu doğallıkla özdeşleştirilmiştir. Alternatif bir yaşamın varlığını düşünmek noktasında yaşanan pratik sorunlar, katılımcıların çevrimiçi olmanın, bahsi geçen mecraların ve internetin hep oradaymış gibi hayatlarında olduğunu belirtmeleri çalışmayı bu sonuca ulaşmaya götüren temel dayanak noktalarıdır.

Siber-entropi: Sosyal medya mecralarında kurulan iletişimden belirli bir süre mahrum kalan bireylerin, gündelik yaşamda kullanılan dile, diyaloglara ve iletişimin içeriğine karşı yaşadığı kopukluğa, yabancılaşma ve geri kalmışlık haline denir. Siber-entropi kavramsallaştırması; iletişimi sekteye uğratan bir unsur olarak, gürültü/entropi kavramıyla, bu gürültünün ortaya çıktığı mecraya atıfta bulunmak adına 'siber' kavramının birleştirilmesi uygun görülmüştür. İletişimde entropi, iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi engelleyici unsurlara yapılan atıfla karşılık gelmektedir. Norbert Wiener, entropi kavramını iletişim alanına entegre etmiştir. Wiener bu kavramı fizik alanından ödünç almış ve genel olarak iletişim sürecinde ortaya çıkan mesajın alımlanması aşamasında, araç ve insan arasındaki düzensizliği vurgulamak adına kullanmıştır (1954, s.28-48).

Bu noktada Wiener'in uyarladığı entropi kavramı, siber kültür içerisinde oluşturulan anlamlar bütününe kesintisiz bir biçimde takibinin zorunluluğunun yaratmış olduğu gürültüye yani iletişimdeki aksaklığa siber-entropi kavramsallaştırılması uygun görülmüştür.

İletişim kurmak, haber almak, gelişmelerden haberdar olmak ve hem gerçek hem de sanal çevreyle bağlantıda kalabilmenin yolu çevrimiçi olmaktan yani sanal kamusal mekanlarda vakit geçirmekten, var olmaktan geçmektedir. Zira katılımcıların sosyal medya mecralarını kullanım pratikleri dikkate alındığında hemen hemen hepsi haber alma işlevine atıfta bulunmaktadır. Sosyal medya mecralarından, mobil cihazlarından uzak kaldıkları dönemlerde gerçek yaşamda konuşulan şeylere karşı kendilerini yabancı hisseden, geri kalmışlık ve kullanılan dil ile diyalogları anlamlandıramama sorunlarıyla karşılaştığını belirten kuşak üyeleri bu kavramsallaştırmanın ortaya çıkmasına ön ayak olmuşlardır.

Böylece sanal iletişim, gerçek yaşamı ve iletişimi biçimlendirmektedir önermesi de kendini dolaylı yoldan var etmektedir. Sosyal medya mecralarında doğan veya dönüştürülen

dilin varlığı aynı zamanda kuşaklar arası iletişimsizliğe de sebebiyet vermektedir. Katılımcılar gündelik dilin bozuma uğramasından duydukları rahatsızlığı ve sonuç olarak iletişimsizliği defalarca ifade etmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen gerçek ve sanal iletişim arasındaki etkileşim hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı amaçlayan soruya verilen cevaplarda ise en çok vurgu yapılan nokta; sanal iletişimin jest ve mimiklerden yoksun bir yapıda olmasından kaynaklı yaşanan yanlış anlaşılmalara ve iletişimde yarattığı aksamalar olmuştur. Ayrıca katılımcılar bu dezavantajın manipülatif benlik sunumuna alan açtığını ve insanların rol yapmasını kolaylaştırdığını öne sürmüşlerdir.

Olumlayıcı yaklaşımların tezi ise gerçek yaşamda iletişim başlatmak konusunda sorunlu olan bireylerin, sanal kamusal mekanlarda iletişim kurmalarını kolaylaştırdığı, kurulan bu bağın gerçek yaşama aktarılması noktasında avantaj sağladığı noktasında kümelenmiştir. Ayrıca sanal mekanlarda kurulan iletişimin gerçek iletişime pekiştirici bir katkıda bulunduğunu öne süren katılımcılar da mevcuttur ancak şu notu düşmek gerekmektedir; sanal mekanlarda başlayan iletişimin siber-entropiye maruz kalmadığını çünkü benzer pratikleri gerçek yaşama taşınan iletişimin de benzer dinamiklerle devamlılığını sağlar.

Z kuşağı bireylerinin sosyal medya mecralarıyla olan ilişkileri daha önce de belirtildiği üzere bir doğallık özelliği taşımaktadır. Bu doğallığı belirten katılımcılar arasında hem aktif bir biçimde profillerinden paylaşımda bulunan katılımcılar hem de genel eğilimleri başka insanları takip etmek, haber almak ve iletişim kurmak olan katılımcılar bulunmaktadır. Kullanım pratikleri veya ayrılan zamandan bağımsız bir şekilde bu tespit kendini doğrulamaktadır.

Bununla birlikte kuşak üyeleri sosyal medya mecralarına gün içerisinde saatler ayırmakta, kesintisiz bir çevrimiçilik pratiği sergilemek adına boş vakit aktivitesi olarak başvurdukları ilk eylem bu mecralara giriş yapmaktır.

Paylaşım yapmaktaki temel motivasyon ise ‘anı paylaşımı’ teşkil etmektedir. Yakın çevreyle paylaşılmaya değer görülen içeriklerin başında “güzel bir gün, akşam” ya da “kültürel bir etkinlik” ve “arkadaşlarla bir araya gelmek” gibi zamanlarda çekilen fotoğraflar/videolardır.

İçerik üretmek noktasında kuşak üyelerinin çoğunda başka insanların hassasiyetlerine karşı bir hoşgörü ve empati duygusu varlığını göstermektedir. Paylaşım yaparken dikkat edilen noktalar başka insanların inanç, düşünüş, mensubiyet veya tercihlerini aşağılayacak, rencide edecek ya da insanların kırılmasına sebebiyet verecek bir dilin veya görselin kullanılmamasına özen göstermek ortak noktalardan birisi olarak nitelenebilir.

Çalışmaya katılan kuşak üyelerinin belirttiği üzere sosyal medya mecralarında gerçekleştirdikleri benlik sunumu gerçeği yansıtmaktadır. Profil oluştururken veya paylaşım

yaparken dikkat ettikleri unsurlar; mahremiyet, kişisel bilgilerin gizliliği, değer ve inançlara hassasiyet, düşünce özgürlüğü kaygısı, estetik kaygısıdır. Gerçekliğin dışında veya çarpıtılarak gerçekleştirilen görece benlik sunumları ise sebeplerinin ayrıntılı bir biçimde açıklandığı üzere sosyal medya mecralarının herkesçe kabul gören ve yeniden üretilen kullanım pratiklerinin yaratmış olduğu baskıdan kaynaklanmaktadır.

Kuşak üyelerinin sunduğu veriler sosyal medya mecralarının idealize edilen değerleri tümüyle koruma altına alan, özgürlük, mahremiyet, düşünce ve ifade hürriyeti, çoğulculuğun pozitif bir biçimde garanti altına alınması, alternatif bir alan olarak dezavantajlı grupların ve kimliklerin kendilerini ifade ettiği mecralar olarak olumladıkları üzerine inşa edilmiş mecralar olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bahsi geçen değerleri katılımcılar kendi inşa ettikleri okur-yazarlık yoluyla inşa etmek ve korumak eğilimi göstermişlerdir. Her ne kadar yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olarak görüyor olsalar bile bu alanların sorunlarına ve potansiyellerine dair duyarlılığa sahiptirler. Bu duyarlılığı sanal kamusal alanlarda yayılan ve büyük bir tehlike arz eden bilgi kirliliği sorununu sıklıkla dile getirmeleri, kamusal alan işlevine temkinli yaklaşımları ve anonimlik etiğine yaptıkları vurgu üzerinden okumak mümkündür.

Kamusal alan kavramı tezin temel kavramlarından birini teşkil etmektedir. Bu yüzden kamusal alan ve kamusallık kavramlarının kuşak bireylerinde nasıl bir yere ya da bilgiye karşılık geldiğinin tespitini yapmak elzemdir. Bu sebeple doğrudan bağlantılı 2 adet soru yöneltilmiştir. Bu doğrudan sorulardan birincisine doğru bir cevap verme oranı çok düşüktür. Kamusal alan ve kamusallık kavramlarına dair bilgi ya da fikre sahip olan katılımcı sayısı yalnızca üçtür.

Kamusal alan kavramı kuşak üyeleri arasında doğrudan devleti ve devlete ait olan şeyleri çağrıştırmıştır. Kavramlara yaklaşımları direkt olarak somut bir algılamının çıktısı olarak kendini var etmektedir. Ancak bu doğrudan sorunun sağlayıcısı ve pekiştiricisi olarak konumlandırılan sosyal medya mecralarının kamusal alan işlevi ile ilgili yöneltilen soruya verilen cevaplar, soyut birer kavram olarak kurgulanan soruya nazaran daha yüksek bir ilgi ve doğru fikir yürütmelere karşılık gelmiştir.

Katılımcıların sanal kamusal mekanlara yönelik görüşü son derece dengeli ve rasyoneldir. Toplumsal olayların tartışılması ve duyurulması bakımından değerli ve faydalı bulunmaktadır. Bunun yanında sosyal medya mecralarının kullanım pratikleri, bilgi kirliliği, sosyal linç ve siber zorbalık gibi dezavantajlar da eleştirilmiştir. Buna rağmen katılımcılar bu mekanların gelişime açık olduğunu, henüz çok yeni mecralar olduklarını ve zamanla çeşitli

eksikliklerin -hem mecra olarak hem de mecrada varlık gösteren bireyler olarak- giderileceği görüşünü paylaşmaktadırlar.

Katılımcıların sınıf bilinçlerini ve sınıfa bakış açılarını ortaya koyabilmek adına yöneltilen sorular sonucunda, emek süreçlerinde kuşak temelli bir çatışmanın varlığına ulaşılmıştır. Z kuşağı bireylerinin emek piyasasındaki deneyimlerine dayanan bu çıkarım; farklı kuşaktan işçilerin aynı üretim mekanlarını paylaşmaları sonucunda üretim pratikleri temelinde bir çatışmaya girdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların iş deneyimlerinde niceliksel olarak sınıfsal atıflara rastlanmamıştır. Rastlanan tek atıf kimlik temelli olmuştur, bahsi geçen kuşak sorunu ve katılımcılardan Simge'nin kadın odaklı çalışma şartları ve dinamikleri eleştirisi mevcuttur.

Katılımcılar altyapısal imkanlara erişimlerinin olmayışının sonuçlarının farkındadır. Bu sonuçlar onlarda bazı psikik sorunlara sebebiyet vermiştir. Katılımcılara yöneltilen diğer soru da ise sınıfsal atıflara yer verilmiş ancak çoğunluğu oluşturmamaktadır.

Doğrudan sınıfsal konuma dair yöneltilen sorunun sunduğu veriler daha ilgi çekicidir, İş deneyimleri ile ilgili sorunun yakalayamadığı verileri sonrasında sorulan bu diğer soru yakalama kabiliyeti göstermiştir. Birkaç temel nokta sonuç olarak ortaya çıkmıştır, bunlar:

- Sınıf bilincine sahip katılımcıların sayısı yedidir. Bu katılımcılar doğrudan sınıfsal konumlarına dair değerlendirmelerde bulunmuş ve varlığını sürdüren çelişkileri ifşa etmişlerdir.
- Sınıfsal çelişkilerin farkındalığı, somut altyapısal imkanlarla soyut sınıfsal bilincin arasındaki farka işaret etmektedir. Bu fark altyapısal imkanlara sahip olmuş olsalar yani gerekli maddi gelire sahip olmaları durumunda sınıfsal konumlarının daha iyi bir yerde olacağı görüşü hakimdir.
- Sınıfsal farkındalık mevcut lakin genelleme yapılabilecek bir sınıf bilincinden söz etmek mümkün görünmemektedir.

Kuşağın sınıfa yaklaşımı bu tezin ortaya koyduğu dinamikler bağlamında tutarlılık arz etmektedir. Altyapısal imkanlara yapılan vurgu dikkat çekicidir ancak bir o kadar da yanıltıcılık barındırmaktadır. Zira kuşağın post-kapitalist bir toplumda doğduğunu ve bu toplumun idealize ettiği değerlerle yaşamı anlamlandırdığı notunu düşmek büyük önem taşımaktadır. Sınıf bilincinden tümüyle bağımsız olduklarını da sınıfsal bazı atıfları doğrudan genellenebilir bir bilince bağlamak da bu yanıltıcılığın tuzağına düşecek değerlendirmelerdir.

Çalışmanın ulaştığı sonuçları özetlemek gerekirse:

- Sınıf ve kimlik arasında net bir ayırım yapmak mümkün görünmemektedir. Bu ayırımın yapılamamasının nedenleri arasında kimliğin bir olgu olarak sebep

gösterilmesi de mümkün görünmemektedir. Sınıfsal çelişkilerin görünmez kılınmasının sebepleri çalışmanın kuramsal kısmında tartışılmış olup bu iki kavram uygulama sonucunda birbirini kesen ya da görünmez kılan kavramlar değildir.

- Kuşak kavramı toplumsal kimlik olarak tanımlanabilir. Bu sonuca ulaşmanın temel dayanak noktası kuşak üyelerinin aidiyet ve bilinç sergilemiş olmalarıdır.
- Z kuşağı bireyleri kendilerini ifade ederken ve benliklerini sunarken bu bilincin yansıtıcıları ve aktif olarak sunuma dahil eden öznel olarak tanımlanmaktadır.
- Katılımcılar çalışma içinde tartışılan Z kuşağına dair kavramların (Dijital Yerli, iGen vb.) tanımlanmış özelliklerini yansıtmaya eğilimindedirler.
- Bireyin sanal kamusal alanda sergilediği benlik sunumunun oluşumunda kuşak aidiyeti yani kimlik başat bir rol oynamakta, resmedilen benlik sunum pratikleri bu etkiyi ortaya koymaktadır.
- Z kuşağı bireyleri reel ve sanal kamusal alanlar arasındaki ayrımı net bir biçimde ortaya koyamamıştır. Bu iki farklı kamusal alan edimi kuşak bireyleri için tümüyle iç içe geçmiştir. Sınırlarını tespit etmek ve herhangi birinin diğerinden baskın olduğunu öne sürmek mümkün değildir.

Bu tez sorunsallarını ve önermelerini sınamış yukarıda ayrıntılı bir biçimde açıklanan sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın sınıf, bir kimlik olarak kuşak (Z kuşağı), kamusal alan ve sosyal medya üzerine betimlediği noktalar kendinden sonra gelecek çalışmalara zemin oluşturacak ve veri seti temin edebilecek niteliktedir. Ek olarak çalışmanın sonunda “kuşak içi yabancılaşma” ve “siber-entropi” adı verilen iki kavram literatüre kazandırılmıştır.

ÖNERİLER

Türkiye’de Z Kuşağı örneklemiyle gerçekleştirilen bu araştırma farklı hedef kitle ve kuşaklar üzerinden yeniden araştırılabilir. Çalışma sonucunda ortaya konan veriler kuşaklar özelinde yapılabilecek karşılaştırmalı çalışmalara temel teşkil edebilir niteliktedir. “Kuşak içi yabancılaşma” ve “Siber-entropi” kavramları derinleştirilerek karşılık geldikleri fenomenler yeniden sınımlanabilir ya da olgusal okumalarda rehber kavramlar olarak kullanılabilir. “Siber-entropi” kavramının karşılık geldiği gerçekliğe dair önlemler üzerine yoğunlaşılabilir. Gündelik yaşamdaki iletişimi sekteye uğratan ya da gürültü yaratıcı bir etki gösterdiğinden; bu durumun ne gibi sorunlara yol açtığına tespiti ve çözüm önerileri önem arz etmektedir.

Kuşak içi yabancılaşma kavramının betimlediği çerçevenin kuşak sosyolojisi içerisinde farklı kuşaklarda da benzerlik taşıyıp taşımadığı merak uyandırıcı akademik bir çalışma potansiyeli

taşımaktadır. Özellikle Alfa kuşağı içerisindeki böylesi bir karşıtlığın varlığı ya da yokluğu farklı soruların sorulmasının önünü açabilecek nitelikte bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan Z Kuşağı içerisindeki etik anlayışının, siber kültür içerisindeki yerinin netleştirilmesi önem taşımaktadır. Siber kültür ve etik noktasında, reel kamusal alanda dolaşımda olan yargılar yeniden gözden geçirilebilir. Kuşağın kültürel inşa noktasında nasıl bir rol oynadığını ya da bunu ne tür pratiklerle gerçekleştirdiği konusunda yeni çalışmalar ve araştırma örüntüleri geliştirilebilir.

Çalışmanın ortaya koyduğu veri seti, Z Kuşağına dair geliştirilecek politikalarda etkin olarak kullanılabilir. Sosyal medya mecralarının ekonomi politığıne dair verileri sunması bakımından, sanal iş geliştirmeleri, reklam, piyasa araştırmaları vb. uygulamalar için kaynak olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2017). Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat. (Çev.: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aldous, J., & Hill, R. (1965). Social cohesion, lineage type, and intergenerational transmission. *Social Forces*, 43, 471–482.
- Alptekin, G., Türkmen, D. & Arslantaş, H. A. (2021). BABY BOOMERS, X, Y, Z KUŞAKLARININ SOSYAL MEDYA KULLANIM DÜZEYLERİ VE TERCİHLERİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (51), 253-278.
- Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu. (Çev.: B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Apeldorn, B. V. (2015). Avrupa Kapitalist Sınıfı ve Bu Sınıfın Hegemonya Projesinin Çöküşü. (Çev.: T. Öncel). L. Panitch, G. Albo, V. Chibber (Haz.), *Socialist Register 2014* 21. Yüzyılda Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi içinde (s.196-213). İstanbul: Yordam Kitap.
- Arğın, E. (2019). Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI ve NARSİST EĞİLİMLER: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6), 166-183.
- Bauman, Z. (2020). Akışkan Hayat (Çev.: A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benkler, Y. (2006). The wealth of networks. New Heaven: Yale University Press.
- Benzer, D. & Ünal, F. (2021). Instagram, Beden ve Benliğin Sunumu: Erkek Kişisel Antrenörler Örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*. 4 (2), 21-47.
- Berardi, F.B. (2021). Üçüncü Bilinçdışı Viral Çağda Psikosfer (Çev.: M. Çelik). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Boersma, K. (2012). Postface: Internet and Surveillance. C. Fuchs, K. Boersma, A. Albrechtslund, M. Sandoval (Haz.), *Internet and Surveillance The Challenges of Web 2.0 and Social Media* içinde (s.297-305). New York: Routledge.
- Burnett, J. (2011). Generations: The time machine in theory and practice. Surrey, Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Carchedi, G. (1977). On the Economic Identification of Social Classes. London: Routledge and Kegan Paul.

- Cameron, P. (1969). Age parameters of young, adult, middle aged, old, and aged. *Journal of Gerontology*, 24(2), 201–202.
- Corsten M (1999). The time of generations. *Time and Society* 8: 249–272.
- Conlon, C., Timonen, V., O'Dare, C., O'Keeffe, S., Foley, G. (2020). Confused About THEoretical Sampling? Engaging Theoretical Sampling in Diverse Grounded Theory Studies. *Qualitative Health Research*, 30(6), 1-13.
<https://doi.org/10.1177/1049732319899139>
- Csobanka, Zsuzsa Emese (2016). The Z Generation. *Acta Technologica Dubnicae*, 6(2), – . doi:10.1515/atd-2016-0012
- Çetinkaya, Y.D. (2014). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. Çetinkaya, Y.D. (Der.), Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim içinde (s.25-71). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cloudry, N. (2012). Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice. Cambridge: Polity Press.
- De Blasio, E., Selva, D. (2019). Emotions in the Public Sphere: Networked Solidarity, Technology and Social Ties. Fox, B. (Ed.), Emotions And Loneliness in a Networked Society içinde (s.13-45). Cham: Palgrave Macmillan.
- Demir, T. (2022). Kutsal Olan Her Şey Buharlaşıyor mu? Z kuşağının Değer yöneliminde Transhümanist İzler. *Marifetname*, 9 (1), 111-139.
- Doğan, M. G. (2014). Türkiye’de Örgütlü Emek Hareketinin Tarihi Üzerine. Çetinkaya, Y.D. (Der.), Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim içinde (s.293-345). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, S. & Erkan, İ. (2019). Z kuşağının Sosyal Medyaya Yönelik Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14, 146-155.
- Dolot, A. (2018). *The characteristic of Generation Z, “e-mentor”*, 44–50
- Edmunds, J., Tuner, B.S. (2005). Global Generations: Social Chance in The Twentieth Century. *The British Journal of Sociology*, 2005, 56, 4.

- Engels, F. (2018). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. (Çev.: M. Tüzel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Engels, F. (2000). Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94. (Çev.: Ö. Ünalın). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Erdoğan, M. & Koçyiğit, M. (2021). The Correlation between Social Media Use and Cyber Victimization: A Research on Generation Z in Turkey. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*. (61), 101-125.
- Elder Jr., G.H., Kirkpatrick Johnson, M., Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. J.T. Mortimer, M.J. Shanaban (Ed.), *Handbook of the Life Course*, içinde (s.3-23). New York: Academic/Plenum Publishers.
- Faulkner, N. (2016). Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberallere. (Çev.: T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap.
- Federici, S. (2014). Duygulanımsal Emek Üzerine. M. A. Peters, E. Bulut (Ed.). *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* içinde (s. 115-137).
- Fraser, F. (2004). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s.103-133). İstanbul: Hil Yayın.
- Fuchs, C. (2019). Appropriation of Digital Machines and Appropriation of Fixed Capital as the Real Appropriation of Social Being: Reflections on Toni Negri's Chapter. C. Fuchs, D. Chandler (Ed.), *Digital Objects, Digital Subjects: Interdisciplinary Perspectives on Capitalism, Labour and Politics in the Age of Big Data* içinde (s.215-223). London: University of Westminster Press.
- Fuchs, C. (2020). Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş. (Çev.: D. Saraçoğlu, İ. Kalaycı). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Fuchs, C. (2012). Critique of Political Economy of Web 2.0 Surveillance. C. Fuchs, K. Boersma, A. Albrechtslund, M. Sandoval (Haz.), *Internet and Surveillance The Challenges of Web 2.0 and Social Media* içinde (s.31-70). New York: Routledge.

- Furstenberg, F. (2003). Reflections on the Future the Life Course. J.T. Mortimer, M.J. Shanaban (Ed.), Handbook of the Life Course, içinde (s.661-671). New York: Academic/Plenum Publishers.
- Green, L. (2010). The Internet An Introduction to New Media. New York: Berg.
- Guattari, F. Alliez, E. (2017). Kapitalist Sistemler, Yapılar ve Süreçler. (Çev.: S. Torlak). A. Pendakis, J. Diamanti, N. Brown, J. Robinson, I. Szeman (Haz.), Çağdaş Marksist Kuramda Tartışmalar Yapılar Sistemler Süreçler içinde (s. 51-77). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gürcan, E.C. (2019). Küresel Kapitalizmin Krizi, Sınıflar ve “Yeni” Toplumsal Hareketler. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi* (50), 2. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Giddens, A. (1999). İleri Toplamların Sınıf Yapısı Marks’ın Sınıflar Teorisi, Sonraki Teoriler ve Eleştirel Değerlendirmeler (Çev.: Ö. Baldık). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gilleard, C., & Higgs, P. (2000). Cultures of ageing: Self citizen and the body. Harlow: Prentice-Hall.
- Gilleard, C. (2004). Cohorts and Generations in the Study of Social Change. *Social Theory & Health*, 2, 106-119.
- Gilleard, C., & Higgs, P. (2005). Contexts of ageing: Class cohort and community. Cambridge: Polity Press.
- Goode, L. (2005). Jurgen Habermas Democracy and the Public Sphere. London: Pluto Press.
- Gorz, A. (1993). Kapitalizm, Sosyalizm, Ekoloji Yönelim Bozuklukları Arayışlar. (Çev.: I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (Çev.: B. Cezar). İstanbul: Metis.
- Harman, C. (2017). Halkların Dünya Tarihi Taş Devri’nden Yeni Binyıla. (Çev.: U. Kocabaşoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- Habermas, J. (2017). Kamusalığın Yapısal Dönüşümü. (Çev: T. Bora, M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Habermas, J. (2015). Kamusal Alan. M. Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s.95-103). İstanbul: Hill Yayın.
- Hardt, M., Negri A. (2020). Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi. (Çev.: B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri T. (2018). The Powers of the Exploited and the Social Ontology of Praxis. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 16 (2), 415-423.
- Hardt, M., Negri A. (2003). İmparatorluk. (Çev.: A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2004). Yeni Emperyalizm. (Çev.: H. Güldü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. (Çev.: A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hobsbawn, E. J. (1989). Devrim Çağı: 1789-1848. (Çev.: A. Şenel). Ankara: Verso Yayınları
- Howe, J. (2008). Crowdsourcing: Why the pover of the crow is driving the future of business. New York: Three Rivers Press.
- Hill, D. W., (2012). Jean-François Lyotard and the Inhumanity of Internet Surveillance. C. Fuchs, K. Boersma, A. Albrechtslund, M. Sandoval (Haz.), Internet and Surveillance The Challenges of Web 2.0 and Social Media içinde (s.106-124). New York: Routledge.
- Hagestad, G. O. (1990). Social perspective on life course: Some emerging trends in the family realm. *Family Relations*, 37, 405–410.
- Jacobson, T. (2017). Trending theory of the public sphere. *Annals of the International Communication Association*. 41:1, 70-82.
- Jenkins, H. (2008). Convergence culture. New York: New York University Press.
- Karhan, P. (2022). Eğlence Amaçlı Ekran Kullanımının Toplumsal Yaşamın Yeniden Üretimindeki Yeri: Z kuşağı Örneği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kohli, M. (1994). Work and retirement: A comparative perspective. In M. W. Riley, R. L. Kahn, & A. Foner (Eds.), *Age and structural lag* 80– 106. New York: Wiley.

- Koçak, A. & Aydın, İ. (2022). Senin Medyan / Benim Medyam: Medyaya Atfedilen İtibarın Kuşaklara Göre Konumlanması. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2022 Kasım Özel Sayısı, 1-22.
- Koç, R. (2021). Life Practices on Social Media of Minority's Generation Z in Turkey during the COVID-19 Period. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (43), 7005-7027.
- Kütükoğlu, E. (2019). Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X,Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, G. (2020). Toplumsal Hareketlenmede Önemli Bir Durak: Sosyal Ağlarda Dijital Aktivizm ve Dinamiklerine İlişkin Y ve Z kuşağının Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15 (22), 1255-1288.
- Lazzarato, M. (2017). Maddi Olmayan Emek. A. Pendakis, J. Diamanti, N. Brown, vd. (Ed.), Çağdaş Markist Kuramda Tartışmalar: Yapılar, Sistemler, Süreçler içinde (139-161). (Çev.: S.Torlak), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lister, M. Dovey, J. Giddings, S. Grant, I. Kelly, K. (2009). New Media A Critical Introduction. New York: Routledge.
- Lyons, S., & Kuron, L. (2014). Generational differences in the work- place: A review of the evidence and directions for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 35, S139–S157.
- Lawrence, B. (1996). Organizational age norms: Why is it so hard to know one when you see one? *Gerontologist*, 36(2), 209–220.
- Marx, K. (1976). Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850. (Çev.: T. Ağaoğlu). İstanbul: MAY Yayınları.
- Marx, K. (2016). Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1950. (Çev.: E. Özalp). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2005). Fransa'da İç Savaş ve Paris Komünü Üzerine Makaleler, Konuşmalar, Belgeler, Mektuplar. (Çev.: K. Somer). Ankara: Sol Yayınları.

- Marx, K. (1997). Kapital Ekonomi Politigin Eleştirisi Üçüncü Cilt Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci. (Çev.: A. Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1979). Ücretli emek ve Sermaye- Ücret, Fiyat ve Kâr. Çev.: Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011a). 1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe. (Çev. K. Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011b). Kapital Ekonomi Politigin Eleştirisi I. Cilt Sermayenin Üretim Süreci. (Çev.: M. Selik, N. Satılğan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2013). Grundrisse Ekonomi Politigin Eleştirisinin Temelleri (Ham Taslak) 1857-1858. Çev.: A. Gelen). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1967). Kapitalizm-Öncesi Ekonomi Şekilleri Asya Üretim Tarzı, Antik Çağ, Feodalite. (Çev.: M. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- McNally, D. (2019). Finansal Bunalımdan Dünya Ölçeğinde Çöküş: Birikim, Finansallaşma ve Küresel Yavaşlama. (Çev.: Ş. Alpagut). B. Ollman, K. B. Anderson (Haz.), Çağdaş Marksizm Seçkisi Yüzyıla Damgasını Vuran Metinler içinde (s. 139-186).
- Meja, V., & Kettler, D. (1993). Introduction. In K. H. Wolff (Ed.), From Karl Mannheim (s.7–26). London: Transaction Publishers.
- Miliband, R. (1989). Kapitalist Devlet. (Çev.: O. Akınhay). İstanbul: Belge Yayınları.
- Mosco, V. (2017). Becoming Digital Toward a Post-Internet Society. Bingley: Emerald Publishing.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In K. Mannheim (Ed.), Essays on the sociology of knowledge (s. 276–322). London: Routledge.
- Mayer, K. U., Tuma, N. B. (1990). Life course research and event history analysis: An overview. In K. U. Mayer & N. B. Tuma (Ed.), Event history analysis in life course research (s. 3–20). Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- McQuail, D., Windahl, S. (1993). İletişim Modelleri. Ankara: İmaj Yayınları.

- Nakamura, L. (2006). Cybertyping and the Work of Race in the Age of Digital Reproduction. W. H. K. Chun, T. Keenan (Haz.), *New Media Old Media: A History and Theory Reader* içinde (s. 382-404). New York: Routledge.
- Negt, O., Kluge, A. (2018). Kamusalılık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığının Analizine Doğru. (Çev.: M. Atala). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Negt, O., Kluge, A. (1988). The Public Sphere and Experience: Selections. *Alexander Kluge: Theoretical Writings, Stories, and an Interview*. 60-82. MIT Press.
- Neuman, W. L. (2020). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. (Çev.: Ö. Akkaya). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Offe, C. (1987) "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements since the 1960's", C.s. Marker (Der.), *Changing Boundaries of the Political* içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 63-106.
- Oral, U. (2023). The Use of Media by Turkey's Generation Z as a Source for Political Information. *OPUS Journal of Society Research*, (20)51, 162-173.
- Özdemir, Ş. (2021). SOSYAL MEDYA ÇAĞINDA KUŞAKLARIN MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİ. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 9 (20), 281-308.
- Özkan, S. (2021). Dijital Dönüşüm Ekseninde Kuşaklar Arası Sosyal Medya Kullanım Pratiklerinin İncelenmesi: Facebook Örneğinde İçerik Analizi. *Yeni Medya*, (10), 25-42.
- Palfrey, J. Gasser, U. (2008). Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. New York: Basic Books.
- Parlak, Z., Özdemir, S. (2011). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 60, 1, s. 1-60.
- Platon (2017). Devlet. (Çev.: S. Eyüpoğlu, M.A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Porta, D. D., Diani M. (2020). Toplumsal Hareketler. (Çev.: P. Çakır, C. Gülbudak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Porta, D., Keating, M. (2019). Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler Çoğulcu Bir Perspektif. (Çev.: S. Gürses). İstanbul: Küre Yayınları.
- Prensky, M. (2011). Digital Wisdom and Homo Sapiens Digital. M. Thomas (Ed.) Deconstructing Digital Natives Young People, Technology and the New Literacies içinde (s.15-30). New York: Routledge.
- Prensky, M. (2001a). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.
- Prensky, M. (2001b). Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently?. *On the Horizon*, 9(6), 1-6.
- Punch, K. F., (2020). Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. (Çev.:D. Bayrak, H.B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Söğütlüler, T. (2022). Z kuşağının Netflix Yerel İçeriklerini Alımlama Biçimleri. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savran, S. (2015). Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?, S. Savran, K.Tanyılmaz, E.A.Tonak (Haz.), Marksizm ve Sınıflar Dünyada ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri içinde (s.25-71). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schuman, H., Scott, J. (1989). Generations and collective memories. *American Sociological Review*, 54, 359–381.
- Schroth, H. (2019). Are You Ready for Gen Z in the Workplace?. *California Management Review* 1-14.
- Seemiller, Corey; Grace, Meghan (2017). *Generation Z: Educating and Engaging the Next Generation of Students. About Campus*, 22(3), 21–26
- Sennett, R. (2013). Kamusal İnsanın Çöküşü. (Çev: S. Durak, A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Settersten, R. A., & Mayer, K. U. (1997). The measurement of age, age structuring, and the life course. *Annual Review of Sociology*, 23, 233–261.
- Tarrow, S. (2011). Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics, Updated and Revised 3rd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tekindal, M., Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-182.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and Social Interest. *The Journal of Individual Psychology*, Volume 71, Number 2, Summer 2015, pp.103-113.
- Therborn, G. (2012). Class in the 21st Century. *New Left Review*, 78, 5-29.
- Therborn, G. (2010). Marksizmden Post-Marksizme. (Çev.: D. Evcı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thompson, J. B. (2013). “İdeoloji ve Modern Kültür”. (İ. Çetin, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thomas, M. (2011). Technology, Education, and The Discourse of The Digital Native: Between Evangelists and Dissenters. M. Thomas (Ed.) *Deconstructing Digital Natives Young People, Technology and the New Literacies* içinde (s.1-15). New York: Routledge.
- Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler 1768-2004. (Çev.: O. Düz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Toffler, A. (2008). Üçüncü Dalga Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı. (Çev. S. Yeniçeri). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Tutgun-ünal, A. & Deniz, L. (2020). Sosyal Medya Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Seviyeleri ve Tercihleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15 (22), 1289-1319.
- Yener, C. (2017). Yazılı Kültür’ün Yeni Medya Bağlamında Kuşaklararası Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. Doktora Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yumruksuz, Ö. (2022). Dijital Oyun Yapısı ve Z kuşağının Oynama Pratikleri. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wiener, N. (1954). *The Human Use of Human Beings Cybernetics and Society*. New York: Doubleday Anchor Books.

Williams, S. Awatramani, R. (2017). Yeni İşçi Sınıfı Örgütlenmesi ve Toplumsal Hareket Solu. (Çev.: T. Öncel). L. Panitch, G. Albo, V. Chibber (Haz.) Socialist Register 2015 Sınıflar Dönüşürken içinde (s. 315-329). İstanbul: Yordam Kitap.

Wu Song, Felicia. 2009. Virtual Communities: Bowling alone, online together. Oxford: Peter Lang.

White, J. E. (2017). Meet Generation Z: Understanding and reaching the new post-Christian World. Baker Books.

İnternet Kaynakları

Barlow, J.P. (1996). A declaration of the independence of cyberspace. Erişim Tarihi 1 Mayıs 2022, <https://www.eff.org/cyberspace-independence>.

<https://about.facebook.com/company-info/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-media-managers/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/02/140220_facebook_whatsapp Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://www.statista.com/statistics/544001/facebook-advertising-revenue-worldwide-usa/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://about.facebook.com/company-info/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-media-managers/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

https://www.business-standard.com/article/technology/swine-flu-s-tweet-tweet-causes-online-flutter-109042900097_1.html Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

https://twitter.com/biz/status/912783936123691009?s=20&t=9t28hZlBwIxlqpA4v_JZyA Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://about.twitter.com/tr/who-we-are/our-company> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://about.twitter.com/tr/who-we-are/twitter-for-good> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://www.newscientist.com/article/2295438-why-has-facebook-changed-its-name-to-meta-and-what-is-the-metaverse/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

<https://www.bbc.com/news/business-61222470> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

Walker, C.S., (2021). <https://www.newscientist.com/article/2295438-why-has-facebook-changed-its-name-to-meta-and-what-is-the-metaverse/> Erişim Tarihi 2 Mayıs 2022

Sherman, N., Thomas, D. (2022). <https://www.bbc.com/news/business-61222470> Erişim
Tarihi 2 Mayıs 2022

EKLER

EK-1 GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “Sanal Kamusal Alanda Sınıf ve Kimliklerin Sunum Pratikleri: Twitter, Instagram ve Facebook Örneğinde Bir Alan Araştırması” başlıklı bir araştırma çalışması olup Z kuşağı bireylerinin sanal kamusal alandaki benlik sunum pratiklerini betimlemek amacını taşımaktadır. Çalışma, Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN ve Dursun Can ŞİMŞEK tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile Z kuşağının sanal kamusal alanda benlik sunum pratikleri ve gündelik kullanım pratikleri ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve ses kaydı yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın Yayın bölümünden Dursun Can ŞİMŞEK’e yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Dursun Can ŞİMŞEK
Adres :

İş Tel :
Cep Tel :

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

EK-2 SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARAR BELGESİ

Evrak Kayıt Tarihi: 13.02.2023

Protokol No: 486421

Tarih: 28.02.2023

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Sanal Kamusal Alanda Sınıf ve Kimliklerin Sunum Pratikleri: Twitter, Instagram ve Facebook Örneğinde Bir Alan Araştırması
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN
TEZ YAZARI:	Dursun Can ŞİMŞEK
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Dursun Can ŞİMŞEK

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Geçmişi:

- **Lisans:** Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü (2015)
- **Yüksek Lisans:** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ABD (2018)

Yayınlar:

- Küçük Durur, E., Şimşek, D.C. (2017). “Modern Tesettürlü Kadının Dönüşümü: Âlâ Dergisi Örneği”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXI*, 377-397.